POLIROM

Marius OPREA

în dialog cu

Vladimir BUKOVSKI

despre natura comunismului

Chipul morţii

Marius Oprea

Chipul morţii

Marius Oprea în dialog cu VladimirBukovski despre natura comunismului

Prefaţă de Stéphane Courtois

Editura POLIROM
2006

© 2006 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN print: 978-973-46-0354-1
ISBN PDF: 978-973-46-2970-1
ISBN Epub: 978-973-46-2969-5

Redactor: Cezar Petrilă

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Marius Oprea (n. 1964, Tîrgovişte) este licenţiat în istorie la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti; specializări în arheologie şi istorie medie românească. Doctorand în istorie cu tema *Rolul şi evoluţia Securităţii (1948-1964)*. A publicat un volum pe teme de istoria vechilor cărţi româneşti (*Plimbare pe Uliţa Tipografiei*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996) şi un volum de poezii (*Solo de tamburină*, Paralela 45, Piteşti, 2000), care a primit premiul de debut al ASPRO. Este autorul a peste o sută de articole privind aspecte din istoria Securităţii, care au fost publicate în presă, difuzate la Radio „Europa Liberă" sau incluse în culegeri de studii şi publicaţii academice. În prezent, coordonează programele de cercetare ale Institutului Român de Istorie Recentă, este consilier al primului-ministru pe probleme de securitate naţională, iar din aprilie 2006 este preşedinte al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. A publicat: *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente. 1949-1989*, Polirom, Iaşi, 2002 (premiată de Asociaţia Editorilor din Rom^nia drept cea mai bună carte de istorie a anului); *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Braşov* (în colaborare cu Stejărel Olaru), Polirom, Iaşi, 2002; *Securiştii partidului. Serviciul de cadre al PCR ca poliţie politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de Partid Braşov* (coordonator), Polirom, Iaşi, 2002; *Moştenitorii Securităţii*, Humanitas, Bucureşti, 2004; „L'héritage de la Securitate: Terreur en Roumanie", în *Le jour se lève. L'héritage du totalitarisme en Europe (1953-2005)* (volum coordonat de Stéphane Courtois), Les Éditions du Rocher, Paris, 2006; *Zorba şi Catedrala*, Humanitas, Bucureşti, 2006.

Vladimir Bukovski s-a născut la 30 decembrie 1942 în oraşul Belebei, R.S.S.A. Başkiră, într-o familie de intelectuali. Se confruntă de timpuriu cu regimul concentraţionar sovietic – după cum povesteşte, primul sentiment de opoziţie faţă de sistemul comunist l-a avut imediat după moartea lui Stalin, în 1953, cînd a simţit că „din moment ce zeul e mort, putem să facem ce vrem". În perioada 1963 – februarie 1965 este arestat pentru deţinerea de literatură antisovietică, publicată în samizdat. Medicii sovietici

l-au diagnosticat ca fiind paranoic, ceea ce a determinat internarea lui într-un spital special pentru tratament obligatoriu. În decembrie 1965 este arestat din nou, fiind acuzat de organizarea unei demonstraţii pentru drepturile omului în Piaţa Puşkin din Moscova. În ciuda eforturilor KGB-ului de a stopa astfel de adunări publice necontrolate de PCUS, manifestarea a căpătat un caracter anual. În urma celei de-a doua arestări, Bukovski a fost diagnosticat ca suferind de schizofrenie, fiind din nou internat într-o clinică de psihiatrie. În ianuarie 1967 este arestat pentru a treia oară şi condamnat la 3 ani de muncă silnică în lagăr, pentru „activităţi antisovietice". În perioada 1970-1971 începe să strîngă documente pentru a dezvălui „tratamentele" aplicate disidenţilor politici, documente pe care, în 1971, reuşeşte să le trimită în Occident, Asociaţiei Internaţionale a Medicilor Psihiatri. Reacţia autorităţilor nu se lasă aşteptată, aşa încît în 1971 este acuzat de „propagandă antisovietică" şi condamnat la 2 ani închisoare, 5 ani muncă forţată şi 5 ani de exil intern. În 1976, Vladimir Bukovski este eliberat din închisorile sovietice în cadrul unui schimb cu comunistul chilian Luis Corvalán. Ajuns în Occident, Bukovski îşi continuă cu succes campania de dezvăluire a crimelor din spitalele psihiatrice din URSS, determinînd, în 1983, retragerea sovieticilor din Asociaţia Internaţională a Medicilor Psihiatri. În 1981 absolvă Universitatea din Cambridge, iar în 1986 îşi ia doctoratul în neurofiziologie. În 1992, în cadrul unui proces intentat de Partidul Comunist din Rusia împotriva lui Boris Elţîn, Vladimir Bukovski a fost solicitat (chiar de către preşedintele rus) să devină consultant împotriva comuniştilor. Cu această ocazie, are acces la numeroase documente strict secrete ale Biroului Politic al PCUS, pe care, cu un laptop şi un scaner portabil, reuşeşte să le copieze, publicîndu-le ulterior pe Internet. În felul acesta, devine *persona non grata* în propria lui ţară. Se stabileşte la Cambridge, în Marea Britanie. Este co-fondator (în anul 2004) al Comitetului 2008, organizaţie democratică avînd ca scop asigurarea, în Rusia anului 2008, a unor alegeri prezidenţiale corecte. Dintre lucrările publicate, amintim: *To Build a Castle: My Life As a Dissenter* (1979); *Cette lancinante douleur de la liberté: Lettres d'un resistant*

russe aux Occidentaux (1981); *Les Pacifistes contre la paix: Nouvelle lettre aux Occidentaux* (1982); *To Choose Freedom* (1987); *Judecată la Moscova* (1995).

În amintirea
lui Horaţiu Vulcu,
cel care a văzut
prea devreme
chipul morţii

Prefaţă

Nu este prea frumos să vorbeşti despre propria operă în prezentarea cărţii unui prieten, dar încep totuşi discutarea modului în care astăzi este privit comunismul pornind de la experienţa pe care am avut-o cu publicarea *Cărţii negre*[1]. A fost o mare surpriză. Mai întîi, cartea a fost tradusă în aproape toate limbile ţărilor europene, aşa că am fost peste tot unde ea a apărut. Au avut loc dezbateri, m-am întîlnit cu numeroşi istorici. A fost foarte interesant pentru mine, deoarece publicarea cărţii şi dezbaterile care i-au urmat mi-au revelat multe lucruri, mi-au arătat cum şi în ce măsură fiecare societate are legătură cu vechiul regim comunist, cum fiecare are propria ei istorie a comunismului: Franţa o are pe a ei, la fel România sau Rusia. Comunismul a fost un fenomen unic, cu forme diverse de manifestare şi rezultate diferite asupra societăţii. Pentru mine a fost foarte interesant să observ că în fiecare ţară există relaţii specifice cu istoria comunismului. Apoi, desigur, reacţiile cu privire la carte nu au fost peste tot aceleaşi. În unele ţări a fost foarte bine primită – de exemplu, în România, unde *Cartea neagră* s-a tradus în 1998 (a fost, practic, a doua traducere din franceză în Europa, apărînd aici chiar înainte de a fi editată în Germania) şi s-a vîndut foarte bine; din păcate, nu a cunoscut pînă acum o a doua ediţie. Dar, de departe, cel mai mare succes l-am avut în mica Estonie, unde preşedintele republicii a scris prefaţa la versiunea estoniană, iar primul-ministru era el însuşi autorul un capitol din carte despre crimele comunismului.

Există deci păreri diametral opuse, oficiale sau neoficiale, în legătură cu această problemă. E minunat, e aproape perfect, s-ar putea spune: iată premisele unei adevărate dezbateri! Dar lucrurile nu stau întotdeauna aşa, şi cel mai bun exemplu îl am la mine acasă. După apariţia *Cărţii negre a comunismului*, în presa franceză de stînga, extrem de puternică, s-au dezlănţuit asupra mea şi a celorlalţi autori atacuri furibunde. S-au publicat

inclusiv caricaturi în care scuturam, cu un surîs satanic, globul pămîntesc, din care cădeau în abis oamenii, printre care se număra şi un Lenin îndurerat. A fi de stînga şi francez înseamnă, în cele mai multe cazuri, a fi complet leninisto-stalinist. Nu se poate intra nicicum în dialog cu aceşti oameni: devin complet nebuni dacă este pus în discuţie, în vreun fel, comunismul; cu toate acestea, adevărul despre miturile lor fondatoare trebuie făcut public, chiar într-un mediu cultural ostil. A dezvălui crime, fie ele comise şi în numele unui ideal (cel al luptei de clasă), este o problemă de conştiinţă.

Aceste crime pot fi astăzi descrise şi deci cunoscute, analizate. Este însă posibil un proces al comunismului, aşa cum s-a petrecut cu nazismul? Aici cred că este adevărata problemă. Eu nu consider crimele acestor două tipuri de regimuri totalitare ca fiind îndeobşte situate pe acelaşi nivel, ci caut să le compar. Deşi politicieni sau publicişti de stînga – chiar şi premierul Lionel Jospin – spun că nu trebuie să punem semnul egalităţii între comunism şi nazism. Dar ce înseamnă, de fapt, asta? Ce înseamnă, pentru istorie, pentru un istoric, semnul egal? Nimic – el ţine de matematică, nu de istorie. Este un exemplu despre felul `n care pot fi răstălmăcite lucrurile, din simplul motiv că se evită, din pudoare politică, o comparare a crimelor şi a modului diferit de tratare a criminalilor celor două regimuri. Cu toate acestea, ca istorici, avem datoria să analizăm, să evaluăm, inclusiv să comparăm. Este foarte clar acum că atît nazismul, cît şi comunismul au fost două sisteme totalitare avînd aceleaşi metode, structuri, acelaşi tip de ideologie bazată pe excluderea violentă a celor ce nu se încadrau în sistemul de valori impus de regim. Şi una dintre cele mai bune dovezi este colaborarea dintre cele două împotriva Republicii de la Weimar în anii ’20 – şi ştim care au fost rezultatele. Mai putem adăuga, de dată şi mai recentă şi cu consecinţe tragice inclusiv pentru români, alianţa nazisto-sovietică din perioada 1939-1941. Şi aici rezultatul a fost foarte clar: distrugerea Poloniei, stalinizarea violentă a unor teritorii ca Basarabia, nordul Bucovinei. Pentru cei ce trăiau în acele timpuri era foarte clar că Stalin şi Hitler aveau aceeaşi politică atît în exterior, cît şi în interiorul

propriilor graniţe. Acestea sînt fapte istorice evidente. Nu văd de ce o analiză comparativă poate privi doar politica externă a celor două mari sisteme (nazist şi comunist), iar cînd vine vorba despre rezultatele politicii lor interne criminale analiza trebuie să se oprească. Şi în Franţa, ca peste tot, există o delimitare foarte clară între cei care acceptă să compare din toate punctele de vedere cele două regimuri şi cei care refuză o asemenea comparaţie, considerînd-o un atac la memoria victimelor Holocaustului, o blasfemie – ceea ce, lucid vorbind, nu poate fi cazul.

După război, Occidentul a fost departe de atrocităţile comunismului. Dar la fel de departe eram, din punctul de vedere al cunoaşterii, şi de ceea ce se petrecuse cu evreii. Conştientizarea terifiantei uciderii a lor de către naziţti a fost percepută de opinia publică franceză abia în anii ’70. Înainte, unii auziseră cîte ceva despre aceste lucruri, însă doar în contexte marginale, în unele comunităţi evreieşti. Dar în urmă cu aproape patru decenii, au fost aduse în faţa conştiinţei publice toate atrocităţile petrecute în lagărele de concentrare, precum şi „contribuţia” franceză la Holocaust. A început o întreagă dezbatere privind responsabilităţile Guvernului de la Vichy în această problemă, o activitate de conştientizare a dimensiunilor crimei. Cred că acum, fostele ţări comuniste, cu deosebire România, pe care o cunosc în mod direct cel mai bine, se află în situaţia în care am fost noi în 1945: ţara este ca ieşită dintr-un război, dintr-o „ocupaţie sovieto-comunistă”, cum corect o etichetează Marius Oprea într-o altă carte a sa[2]. Populaţia este traumatizată şi rănită. La început, după această lungă perioadă de austeritate, privaţiuni, teroare, toată lumea încearcă să se simtă mai bine, să nu vorbească despre ceea ce s-a întîmplat şi să trăiască normal tot restul vieţii rămase. Sînt sigur însă că cei care acum sînt copii se vor întreba în legătură cu crimele comunismului, aşa cum s-a petrecut în cazul Franţei cu crimele comise împotriva evreilor. Cei care se nasc acum, la 15 ani îşi vor întreba părinţii şi bunicii despre ceea ce s-a petrecut în viaţa lor, despre faptele lor. Munca de descoperire a istoriei recente trebuie începută de către istorici; şi ea deja se desfăşoară, chiar dacă, într-un fel, este încă un lucru marginal pentru opinia publică. Unul dintre pionierii ei este chiar

prietenul meu Marius, autorul volumului de faţă, sugestiv şi impresionant intitulat *Chipul morţii*, prin toate cărţile şi articolele sale privind crimele comunismului. Interesul pentru subiect există, desigur că unii vor să ştie mai mult în legătură cu ceea ce văd uneori la televizor, în ziare şi în cărţi cu privire la comunism. Însă acest interes este departe de a fi unul larg. Cred, cum am spus, că aceasta se va întîmpla cînd cei născuţi după 1989 vor ajunge la maturitate. În 10-15 ani, întrebările se vor pune la nivel înalt şi generalizat, la fel cum şi în Franţa, generaţia interesată de război a început să pună întrebări abia în anii ’70. Aşa că, fără a urmări să par defetist, cred că un proces al comunismului, profund asumat la nivelul întregii societăţi, va aştepta încă o generaţie. Lucru valabil şi în Vest, chiar dacă nu din aceleaşi raţiuni. Toată lumea înţelege asta, mai ales după ce Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a ales să condamne, la 25 ianuarie 2006, numai strict formal, fără nici o consecinţă practică, crimele regimurilor comuniste.

Comunismul rămîne o problemă de actualitate; există o moştenire a comunismului în fiecare ţară din Răsărit şi din Apus, deşi ea nu este de acelaşi tip. Un lucru normal, pentru că în Est comuniştii au avut puterea, iar în Vest nu. În Occident, comunismul ocupă o poziţie diferită, spre deosebire de ţările de după Cortina de Fier, întîrziate din punct de vedere istoric tocmai din cauza acestui regim. Premisele pentru înlăturarea comuniştilor de la putere sînt economia de piaţă şi modernizarea societăţii. În felul acesta, comuniştii (mai bine zis foştii comunişti, rebotezaţi în diverse chipuri) au şi ei de cîştigat: şi pentru ei afacerile sînt afaceri, au fost sau sînt la guvernare, au putere financiară... Nu prea se mai gîndesc la comunism, ci doar la bani. Sînt implicaţi în procesul de modernizare şi trecere la economia de piaţă, unii legal, alţii în chip mafiot – acesta fiind specificul procesului de tranziţie în toată Europa de Est. Pentru mine, ca istoric, este un proces simplu, evident, şi cred într-adevăr că regimul comunist a luat sfîrşit acum 15 ani. De atunci, toate circumstanţele s-au schimbat, în zonă, ruşii ieşind din joc în mare parte – Europa şi America influenţează acum Răsăritul european. Dificultăţile sînt mari şi explicabile, după aproape o

jumătate de veac de comunism care a distrus totul. Însă ţări precum Cehia, Slovenia, statele baltice, Polonia o duc foarte bine, vin bani din Europa şi economia creşte – încet, dar sigur. Probabil că, într-un deceniu sau două, toate aceste ţări se vor afla la acelaşi nivel. În schimb, cred că procesul va fi mai greu şi de lungă durată în România şi Bulgaria: aici, comuniştii sînt mai puternici şi mai bine organizaţi, au încă priză la public, structurile fostei poliţii politice sînt active politic, în primul caz, sau în crima organizată, în cel de-al doilea. Cu toate acestea, există o mare şansă, România şi Bulgaria fiind următoarele ţări care vor intra în Europa. În aceste state comuniştii au pierdut oficial puterea, dar reţelele lor sînt încă prezente, vii. Ei au procedat la fel cum face, pe faţă, Voronin în Moldova. El a înţeles că echilibrul de forţe se schimbă şi, fiind un oportunist, s-a aliat cu cel puternic, nu cu cel care a pierdut; s-a alăturat învingătorilor, care sînt europenii şi americanii. Aşa că poate şi în România aceşti oameni vor înţelege că e vorba de interesul lor; iar dacă se schimbă, din acest motiv o fac, nu datorită valorilor morale şi democratice, în care ei nu cred.

Preşedintele Băsescu a exprimat clar cît de actual este subiectul în ţara voastră chiar în dezbaterea televizată dinaintea alegerilor, cînd s-a confruntat cu Năstase şi a afirmat că problema României este că ei sînt amîndoi foşti comunişti. A pus punctul pe *i*, cum se spune! Este drept, oamenii se pot schimba – dar ce fac, ca democraţi declaraţi? Numai aici se poate vedea substanţa schimbării, dacă ceva se schimbă sau nu în privinţa metodelor comuniste, cum ar fi mafia care a dus la privatizarea comunismului, sau în comportamentul serviciilor secrete care au moştenit fosta Securitate, după cum bine explică Marius Oprea în eseul său din această lucrare (de altfel, a făcut-o şi în unul dintre capitolele volumului *Le jour se lève* [3], pe care l-am coordonat şi care a apărut recent la Paris, sau în cartea sa de succes, cum am înţeles că a fost *Moştenitorii Securităţii*[4]). Marius arată că, în mod evident, problemele de astăzi ale României decurg din ceea ce s-a întîmplat în decembrie 1989, cînd nu s-a realizat o ruptură clară cu trecutul. Mai mult, eu cred că a fost o pseudo-revoluţie, o manipulare. Mă refer la cele petrecute cu începere din după-amiaza zilei de

22 decembrie 1989, cînd sensul anticomunist al protestelor a fost deturnat. Am putea spune că toţi cei ucişi între 22 şi 25 decembrie au murit pentru o revoluţie care nu a existat în fapt – a fost o manipulare din partea reţelei comuniste, care a creat o situaţie tragică, susţinînd salvarea patriei, dar vizînd în realitate obţinerea legitimităţii, prin folosirea termenului „revoluţie". Eu utilizez, în franceză, expresia „revoluţie cu adevărat falsă". Este singurul caz din Europa de Est în care abandonarea totalitarismului comunist s-a făcut în acest mod. La fel cum în teatru se foloseşte expresia *mis en scène*, şi aici s-a creat o situaţie artificială, putîndu-se apoi controla lucrurile. Ceea ce consider foarte interesant este faptul că întreaga echipă de comunişti ai lui Iliescu şi-au dovedit mai apoi incompetenţa. Se poate considera că ei au pus la cale această falsă revoluţie pentru a păstra puterea şi a face ceva pentru România. Dar nu au făcut nimic, exceptînd implicarea în mafie.

Astăzi se revendică drept social-democraţi. Dar pentru a fi social-democrat trebuie să fii în primul rînd democrat – iar eu cred că aceşti oameni nu au făcut încă schimbarea necesară spre valorile democraţiei. Marius Oprea şi Vladimir Bukovski arată, în mod corect, că între Partidul Comunist şi Partidul Social-Democrat din România există o continuitate clară. La demonstraţia lor din această carte aduc un argument în plus: social-democraţii români, ca şi alte partide foste comuniste din ţările defunctului bloc sovietic, continuă să ţină de valorile comuniste; nu de ideologie, care nu mai este problema lor, ci de principala idee a comunismului, şi anume păstrarea puterii prin orice mijloace. Pe acest principiu s-a axat şi Lenin după 7 noiembrie 1917 – ei împărtăşesc aceeaşi idee, dar, din fericire, nu mai pot face tot ce vor, nu pot ucide sau închide în lagăr pe oricine le este împotrivă, aşa cum a făcut Lenin, urmat de toţi liderii comunişti. Poate că şi în România s-ar fi putut schimba lucrurile în toţi aceşti ani, dar structurile lor nu au putut fi dezmembrate, ci doar parţial afectate. Nici după cîştigarea alegerilor de către Convenţia Democratică şi echipa lui Emil Constantinescu, cînd aşteptările în acest sens erau foarte mari. Iar din această istorie reiese nu atît faptul că fostul preşedinte

Constantinescu nu ar fi fost destul de puternic, cît mai ales forţa acestor structuri. Pe de o parte, el nu putea face nimic, iar pe de altă parte, ceilalţi puteau acţiona împotriva lui. Cum spune Marius Oprea – „cum să lupţi împotriva totalitarismului doar prin mijloace legale şi democratice?". A fost catastrofic pentru democraţie. Dar se putea face mai mult după 45 de ani de comunism, cînd toţi cei aflaţi de partea democraţiei au fost fie ucişi, fie închişi, fie exilaţi?

Lupta împotriva structurilor comuniste nu e uşoară. În luna mai a anului 2005, *Le Figaro* a publicat un articol de o pagină al domnului Putin despre victoria asupra fascismului, cu ocazia aniversării a 60 de ani de la încheierea războiului. L-am citit împreună cu cîţiva amici şi am fost surprinşi să constatăm că la fel de bine ar fi putut fi semnat şi de Brejnev. Prin urmare, la cel mai înalt nivel, Rusia nu ţine seama de crimele comunismului. De pildă, în acest articol se spunea că, la sfîrşitul războiului, „URSS a redat libertatea ţărilor din estul Europei". Moştenitorii regimurilor create de sovietici la sfîrşitul războiului luptă acum pentru supravieţuire. Foştii comunişti – sau, mă rog, „social-democraţi" – au înţeles la un moment dat că situaţia li s-a schimbat; cum se spune în franceză, „au trecut de la a mînca pîine albă la a mînca pîine neagră". Ei ştiu acest lucru instinctiv, văd situaţia din Ucraina, Moldova, văd că totul se mişcă, Europa face presiuni, şi înţeleg că situaţia lor va fi şi mai dificilă, aşa că încearcă să supravieţuiască, să-şi păstreze un maximum de putere prin orice mijloace, de manipulare sau alianţă. Vor încerca să dezvolte alte tipuri de propagandă populistă, dar părerea mea este că, pînă la urmă, nu vor avea nici o şansă. Iliescu, singurul lor lider cu charismă, nu mai este tînăr – are 76 de ani. Ceilalţi lideri care i-au urmat nu sînt mari politicieni: Năstase este interesat doar de bani, de propria avere, iar Geoană e şters, un necunoscut pentru cei mulţi. Asta e cea mai mare problemă a lor – iar acest lucru se vede chiar de acum, cînd Iliescu nu mai joacă un rol important; probabil că atunci cînd el nu va mai fi, totul se va prăbuşi. Rolul liderului este foarte important în politică. Dacă există un lider puternic, cum a fost De Gaulle, de pildă, situaţia poate fi controlată – dar după De Gaulle, de mişcarea lui politică s-a

ales praful. Acum, în Franţa, avem Frontul Naţional, condus de Le Pen – nu mă îndoiesc că atunci cînd va dispărea Le Pen, va dispărea şi Frontul Naţional. La această presiune internă se adaugă presiunile din partea inamicilor politici. Dacă alianţa aflată la putere, dacă preşedintele Traian Băsescu reuşeşte să facă ceva, alegătorii şi oamenii politici vor migra spre noul pol de putere. Iar la presiunea acestuia se va adăuga presiunea Uniunii Europene, din ce în ce mai puternică, deoarece observatorii europeni s-au săturat să tot vadă în România atîta mafie, cum este cea dezvoltată de foştii comunişti. Aşa încît un proces de fond – şi nu unul penal – al comunismului (care, din punct de vedere istoric, ar putea duce la erodarea sa definitivă) va avea drept ţintă însuşi sistemul mafiot şi clientelar perpetuat de fostul regim.

Foştii comunişti au nostalgia puterii de odinioară. Şi-ar dori să nu aibă o opoziţie, iar această dorinţă a fost chiar pusă în practică de Ion Iliescu, cu ocazia mineriadelor. Acum visează să recîştige puterea – iar dacă nu ar fi fost incomodaţi de situaţia internaţională, şi în România s-ar fi ajuns la ceva foarte asemănător cu ceea ce se petrece la Moscova. Ceea ce face Putin în Rusia se întîmplă pentru că acolo conduc oamenii săi, oamenii fostului KGB. Bukovski explică pe larg această situaţie în discuţiile sale cu Marius Oprea prezentate în volumul de faţă. După cum se ştie, acolo se folosesc inclusiv metode letale: generalul Lebed a murit într-un misterios accident de avion; au fost asasinaţi politicieni, ziarişti sau oameni de afaceri care nu se supun acestei politici; din acelaşi motiv, Hodorkovski a fost băgat în închisoare de o justiţie total obedientă. Dacă în România vreun politician ar impune aceeaşi linie politică precum cea a lui Putin, ar însemna că respectivul nu doreşte intrarea ţării în Europa, care nu tolerează, prin criteriile politice ale aderării, asemenea comportamente nedemocratice. Însă românii vor să intre în Europa, ceea ce anulează posibilitatea ca nostalgiile foştilor comunişti să devină realitate. Dacă Iliescu şi partidul său rămîn bine poziţionaţi, acest lucru se datorează şi faptului că au vorbit întruna despre intrarea în Europa. Românii cred că astfel vor ieşi din situaţia în care se află. Vin an de an la Sighet, la Memorialul Victimelor Comunismului, şi văd chiar în Maramureş tineri sosiţi în vacanţă, de la

muncă, din Franţa. Ei vin acasă cu bani, visul fiecăruia e să-şi construiască o casă mare în sat – cum se întîmplă, deja, în vestita comună Certeze. Faptul acesta spune multe despre aşteptările oamenilor simpli cu privire la integrare, care va însemna încă un pas de desprindere de comunism.

Pentru că am amintit de Sighet, trebuie să spun că eu cred că nimeni nu se poate referi la un proces al comunismului şi să îi nege necesitatea fără să vadă acest loc, unde au fost deţinuţi demnitari, politicieni şi oameni de cultură de seamă ai României, dintre care mulţi şi-au găsit sfîrşitul sau au fost ucişi aici. Memorialul Victimelor Comunismului – rodul eforturilor supraomeneşti ale Anei Blandiana şi ale lui Romulus Rusan, în fruntea echipei lor de la Fundaţia Academia Civică – a devenit deja un loc de pelerinaj. S-a muncit mult, s-a investit enorm în transformarea închisorii într-un muzeu, a unora dintre celulele sale în bibliotecă, sală de conferinţe etc. Este şi un semn că tot mai mulţi români sînt interesaţi de aceste lucruri. La Sighet poţi practic să atingi, să te afli într-un loc unde oamenii au pierit, toată lumea poate înţelege ce s-a petrecut. An de an, la Memorial se organizează o şcoală de vară, unde vin adolescenţi din întreaga ţară şi din Republica Moldova. Am onoarea să fi fost numit, încă din 1999, rectorul acesteia. Şi mă mai leagă ceva de locul respectiv: oricît de surprinzător ar părea acest lucru, prima mea întîlnire cu Vladimir Bukovski a avut loc la Sighet. Într-adevăr, l-am întîlnit pe acest disident rus celebru pentru prima oară la Sighet, cu ocazia Memorialului, în urmă cu patru ani. Am petrecut opt zile împreună. A fost o săptămînă memorabilă. Nu doar dimineaţa pe care Vladimir le-a consacrat-o a fost excepţional de intensă şi de emoţionantă (le-a povestit itinerarul său, trăgînd de fiecare dată concluzii foarte clare asupra modului de funcţionare a totalitarismului sovietic), dar, în plus, pentru că în anul acela a fost o vreme foarte frumoasă, ne-am dus seară de seară pe malul Tisei, unde, trebuie menţionat, Vladimir era încîntat să vorbească îndelung în rusă cu elevii din Chişinău. După aceea ne-am revăzut în mod regulat. L-am invitat la un colocviu la Paris, în 2003, ca de altfel şi pe Marius Oprea. Apoi el a organizat primele reuniuni din seria *Memento Gulag*, la care am participat şi eu – la Roma, apoi la Bucureşti.

Ultima oară ne-am întîlnit în decembrie 2004, cu ocazia sesiunii pariziene a Comisiei Politice a Consiliului Europei, care pregătea rezoluţia de condamnare a „crimelor regimurilor totalitare comuniste", intrată la 25 ianuarie 2006 pe ordinea de zi a Sesiunii Adunării Parlamentare. Voi reveni imediat la acest ultim aspect. Ceea ce vreau să mai spun acum este că, la fel ca şi Vladimir Bukovski, prietenul nostru, şi el musafir al Sighetului, am fost foarte impresionat de noua generaţie din România, de inteligenţa, maturitatea şi judecata morală a tinerilor pe care i-am întîlnit aici. În toţi aceşti ani, am observat cum se schimbă, cum devin mult mai deschişi către lume prin Internet, călătorii de studii sau vacanţe în străinătate. Apare o generaţie nouă; cînd îi văd pe aceşti tineri, observ că între ei şi fiicele mele de la Paris nu este nici o diferenţă, aparţin aceleiaşi lumi, vorbesc despre aceleaşi lucruri, în acelaşi mod. Nu era la fel acum şase ani. Pentru ei, comunismul s-a terminat, este un capitol încheiat. Oamenii politici de felul lui Iliescu au probleme cu acest gen de tineri: ei au dat deja propria sentinţă în procesul comunismului, respingîndu-l în mod firesc.

În ceea ce priveşte un proces penal al comunismului, pe care ştiu că şi-l doresc atît Marius Oprea, cît şi ilustrul său interlocutor din această carte, Vladimir Bukovski, cred că există o problemă serioasă la nivel legal. L-am ascultat pe Marius, într-o conferinţă ţinută la Paris pe 25 ianuarie 2006 – chiar în ziua cînd Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei lua în discuţie rezoluţia de condamnare a comunismului –, vorbind despre Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, pe care îl conduce. Din cele spuse în ziua aceea la Institutul Cultural Român, în prezenţa unui numeros public, ştiu că înţelege ca atunci cînd aduci ceva în faţa justiţiei, acel ceva trebuie să fie un om viu, un om în carne şi oase; un om împotriva căruia trebuie să ai dovezi şi care, de asemenea, se poate bucura de prezumţia de nevinovăţie şi, mai ales, de posibilitatea ca infracţiunea de care este acuzat să se fi prescris, în caz că s-a petrecut cu multă vreme în urmă. Acestea sînt datele problemei. Aşadar poţi spune, exact, ce crime anume vei trimite în faţa justiţiei? Cum rezolvi problema prescrierii? Cum decizi că o anumită crimă poate fi judecată şi alta nu? Ar

fi foarte important să se rezolve aceste probleme legale. Poate că ele ar fi putut fi rezolvate după 1989, cînd crimele şi abuzurile comunismului erau încă proaspete – nu s-a întîmplat aşa, dar nici acum nu e prea tîrziu. În fond, de ce nu? Poţi spune că aceste crime sînt crime împotriva umanităţii, care nu pot fi prescrise. Dar e nevoie aici de o perfecţionare a sistemului judiciar, de o independenţă totală a acestuia, pentru a se face dreptate în totalitate, căci altfel totul va fi ratat. Este nevoie de o susţinere publică largă, pentru că altfel se va întîmpla ca în Rusia, unde Bukovski a încercat (fără succes) să declanşeze acest proces. Este deci posibil să denunţi crimele împotriva umanităţii care nu pot fi prescrise şi, în aceste cazuri, să vezi dacă cei care poartă responsabilitatea lor sînt încă în viaţă. Apoi urmează adunarea dovezilor şi aducerea lor în faţa justiţiei. Acesta este drumul care trebuie parcurs în vederea unui proces al comunismului. Este exact ceea ce Marius Oprea vrea să facă la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, cu sprijinul unor cunoscuţi disidenţi şi oameni de cultură din România, cum ar fi Doina Cornea, Constantin Dumitrescu sau Andrei Pleşu.

*

Închei prin a spune cîte ceva despre autorul cărţii de faţă. Îl cunosc pe Marius Oprea de prin 1999, de cînd am fost invitat prima oară la Memorialul de la Sighet, de către Ana Blandiana şi Romulus Rusan. Apoi ne-am reîntîlnit cu diferite ocazii, iar în 2003 l-am invitat la Paris la un colocviu internaţional despre totalitarism pe care l-am organizat şi ale cărui dezbateri se regăsesc în cartea *Le jour se lève*, la care Marius a contribuit cu un capitol. De asemenea, este autorul unui important studiu despre legile care au stat la baza represiunii în România, inclus în versiunea românească a *Cărţii negre* [5]. Deci este vorba despre cineva pe care îl cunosc de ceva timp şi ale cărui lucrări le apreciez foarte mult, pentru că s-a ocupat, ca istoric, foarte serios de unul dintre cele mai dificile şi mai delicate subiecte: forţa de represiune în regimurile comuniste. Ştiţi – şi dacă nu, vă spun eu – că studiul poliţiei politice este un subiect delicat, deoarece ea este încă vie, responsabilii sînt acolo, uneori chiar la putere. Ei sau foştii lor colaboratori

din sistemul comunist sînt cei care blochează, practic, accesul la arhive – or, arhivele sînt sursa fundamentală a istoricului. Fără acest acces, munca istoricului este mai dificilă. Se înţelege de ce aceşti oameni caută să blocheze prin toate mijloacele accesul la arhive – de exemplu, în chiar inima sistemului, în fosta Uniune Sovietică (mai ales în Rusia, nu mă refer şi la Belarus), se poate accede la multe arhive, în calitate de cercetător (rus sau străin, nu contează), însă arhivele KGB-ului rămîn în mare măsură închise. Se ştie că pentru România problema este aproape identică. Deci prietenul meu Marius Oprea a atacat această temă istorică pentru că nu se poate înţelege istoria regimurilor comuniste dacă nu se tranşează clar problema istoriei represiunii şi a organelor care o practicau – mai precis, care practicau teroarea de stat. A ştiut perfect că „amicii" (un eufemism pentru fosta Securitate) urmăreau cu mult interes activitatea lui. Trebuie să spun că, în urmă cu cîţiva ani, cu ocazia unui colocviu organizat la Bucureşti, Marius, care trebuia să intervină, a fost nevoit să renunţe, obligat fiind să meargă la tribunal, unde un fost responsabil al Securităţii îl aştepta la judecată, foarte nemulţumit de ceea ce publicase Marius Oprea despre el într-o carte[6] – de altfel, fiecare ştie că adevărul răneşte. A scris *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989)*, o carte voluminoasă cuprinzînd rezultatele cercetărilor sale de arhivă despre Securitate, lucrarea amintită mai sus despre revolta de la Braşov, o revoltă eminamente muncitorească, eveniment care a pus în dificultate un regim care pretindea că este al dictaturii proletariatului – aspect paradoxal, dar simptomatic. A mai publicat numeroase articole pe aceste teme, cu care sînt la curent, avînd în vedere că ne întîlnim an de an la Şcoala de vară de la Sighet, unde a participat şi cel care este intervievat în această carte. Marius îşi aminteşte probabil cum a venit Bukovski într-o dimineaţă la Sighet şi cum le-a explicat o zi întreagă tinerilor ce este comunismul, cum s-au întîmplat lucrurile despre care este vorba şi în această carte. Vă pot spune că nu se auzea nici musca, toată lumea fiind impresionată de acest tip de mărturie.

Marius Oprea este unul dintre cei mai dinamici şi mai lucizi istorici români ai subiectului pe care îl abordează – crimele comunismului –, ceea

ce mă face să-l consider foarte curajos. Şi-a asumat multe riscuri, ştiu că a fost ameninţat – şi spun asta pentru că eu, în Franţa, sînt la adăpost. În momentul apariţiei *Cărţii negre a comunismului*, cîteva persoane mi-au spus: „Domnule Courtois, sînteţi curajos!". Am răspuns că nu este cazul, sînt funcţionar plătit de statul francez şi nu e nici un risc să spui adevărul în Franţa – pot exista cîţiva comunişti excitaţi, dar nu e nici un risc real. Marius Oprea şi-a asumat însă riscuri foarte mari şi cred că, în mare măsură, roadele se văd acum, prin crearea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului, de care se va ocupa. Iată deci că şi în România există oameni competenţi, la locul potrivit!

Mai interesant este faptul că Marius intervine cu demersurile sale în plină actualitate. După cum se ştie, Comisia Parlamentară a Consiliului Europei s-a sesizat cu privire la condamnarea oficială a crimelor comise în regimurile comuniste totalitare şi, chiar dacă socialiştii şi comuniştii au blocat recomandările privind acţiunile împotriva moştenirii comuniste, s-a adoptat totuşi o declaraţie oficială de condamnare a acestor crime. Şi acum, o mică anecdotă: această comisie, care s-a reunit la Paris în decembrie 2004, a solicitat patru experţi – Vladimir Bukovski, un polonez, un estonian şi eu. Şedinţa trebuia să înceapă la ora 9, am ajuns la 9.15, iar responsabila, o deputată portugheză, a spus: „Corpul de experţi este cam limitat, aşa încît am mai adus doi experţi". M-am bucurat – doi experţi noi, perfect. Intrăm în şedinţă şi, surpriză! Cei doi experţi erau ruşi, dintre care unul era membru al Academiei de Ştiinţe. Acesta a fost şi primul care a luat cuvîntul – a spus cam aşa: „Nu prea înţeleg care este obiectul acestei reuniuni, care se centrează pe crimele comunismului, chestiuni reglate de mult timp în ţara noastră. Cred că ar fi mai bine să aprofundăm o temă istorică foarte puţin studiată, şi anume crimele Inchiziţiei". Mă uitam la Vladimir Bukovski, care era ca un peşte scos din apă, cu gura deschisă, aproape că îşi pierduse suflul. Există astfel de lucruri care mă asigură că amicii noştri comunişti şi-au păstrat pînă astăzi reflexele. Întîmplarea arată că ruşii – mai precis, guvernul în funcţie – au fost foarte nemulţumiţi de această iniţiativă. Şi faptul că Rusia urma să aibă curînd preşedinţia Consiliului, iar majoritatea

partidelor comuniste dure, cum este cel grec, şi-au manifestat peste tot indignarea faţă de acest demers, precum şi inconştienţa parlamentarilor democraţi, care nu au votat recomandările rezoluţiei din politeţe, pentru a nu-şi supăra colegii, au dus la acest vot. Sînt scandalizat că mai mult de 40 deputaţi europeni, toţi de stînga şi preponderent din Europa Occidentală, au votat împotriva acestei rezoluţii. Dar şi mai scandalizat sînt de faptul că Recomandarea Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei nu a putut fi adoptată, nereuşind să obţină 2/3 din voturi; că la 17 ani după căderea Zidului Berlinului, în Europa, ne aflăm încă în acest punct în ceea ce priveşte condamnarea comunismului. Iar acest lucru ne arată ce lung este drumul pe care-l mai avem de parcurs pentru ca Europa Centrală şi de Est să fie cu adevărat decomunizată şi ca vest-europenii să înţeleagă tragedia trăită timp de 45 de ani de fraţii lor din Răsărit. Toate acestea demonstrează, dacă mai este nevoie, caracterul judicios al Rezoluţiei şi Recomandării Comisiei Politice a Consiliului Europei, care insistă, ambele, asupra nevoii urgente de a desfăşura o activitate pedagogică pe lîngă tinerele generaţii cu privire la dimensiunea criminală a regimurilor comuniste. Dar, deocamdată, fiecare trebuie, în continuare, să-şi gestioneze separat dificila problemă a moştenirii comunismului.

Cărţile pe care le-a publicat – cum este şi cea de faţă, *Chipul morţii*, un rechizitoriu serios la adresa crimelor comunismului –, precum şi toate eforturile lui Marius Oprea se încadrează în acest context surprinzător, în care pentru prima dată se ia în discuţie oficial, cu toată opoziţia foştilor comunişti şi a aliaţilor lor, caracterul criminal al regimurilor comuniste, separat de problemele nazismului, atît de mult dezbătute. Chiar Marius a demonstrat pînă acum, prin propriile-i puteri, că munca istoricului, conferinţele, lucrările publicate pot ajunge în cele din urmă să penetreze la nivelul clasei politice şi să determine măsuri concrete, cum a fost crearea în România a Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului. Exemplul său este foarte încurajator şi reconfortant.

Stéphane Courtois
Paris, 27-28 februarie 2006

1 *Le livre noir du communisme*, coordonată de Stéphane Courtois, a apărut în traducere românească la Editura Humanitas, Bucureşti, în 1998 [notele la această prefaţă îi aparţin lui Marius Oprea].

2 *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989)*, Polirom, Iaşi, 2002.

3 *Le jour se lève. L'héritage du totalitarisme en Europe (1953-2005)*, sous la direction de Stéphane Courtois, Les Éditions du Rocher, Monaco, 2006.

4 *Moştenitorii Securităţii*, Humanitas, Bucureşti, 2004.

5 Marius Oprea, „Legislaţia represiunii", în Stéphane Courtois *et al.*, *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 748-755.

6 Este vorba de fostul ofiţer de Securitate Ristea Priboi, incriminat ca participant la acţiuni represive de o mărturie publicată în cartea *Ziua care nu se uită. Braşov, 15 noiembrie 1987* (Polirom, Iaşi, 2002), scrisă în colaborare cu Stejărel Olaru. Stéphane Courtois şi Vladimir Bukovski s-au oferit să depună mărturie la proces, dacă va fi cazul, pentru a susţine probitatea autorilor şi calitatea ştiinţifică a lucrării.

CHIPUL MORŢII

Să nu iertaţi, căci nu e căderea voastră să iertaţi,
În numele celor ce-au fost vînduţi
Cînd se crăpa de ziuă.

Zbigniew Herbert

Era în martie – ultima ninsoare, cea a mieilor, se mai iţea încă pe pervazul acelui birou din Comitetul Central al Partidului Comunist Român în care, în anul de graţie 1968, procurorul militar Slabu asuda asupra raportului cerut de generalul Răduică. Anchetarea „abuzurilor din anii stalinismului" se apropia de sfîrşit. Nimeni nu trebuia să fie condamnat, ci doar un lot de 10-12 ofiţeri superiori ai Securităţii urmau să fie trecuţi în rezervă: mîinile lor erau murdare chiar de sîngele unor „tovarăşi de partid". Restul victimelor nu prea conta – oricum, erau „duşmani de clasă".

Pe masa procurorului domnea, falnic, un dosar gros, de peste 300 de pagini. Pe el scria doar *Cernavodă*. La piciorul podului peste Dunăre ridicat de inginerul Anghel Saligny la sfîrşitul secolului al XIX-lea se înfiinţase, în primăvara anului 1952, un lagăr de muncă în care au fost aduşi în special ţărani care refuzaseră să intre în nou-înfiinţatele cooperative agricole de producţie, sinonime colhozurilor sovietice. Unul dintre ei, un tînăr din Moldova, de 23 de ani, care lăsase acasă, în ograda jefuită de miliţieni, doi copii mici, l-a scuipat în faţă pe comandantul lagărului, care îl pălmuise fără motiv. A primit 21 de zile de carceră, dar după două săptămîni a fost dus la infirmerie cu ambele picioare cangrenate, pentru că fusese legat cu cătuşe peste cizmele de cauciuc cu care era încălţat. „Cînd a fost adus la infirmerie şi i s-au tras cizmele, i s-a dezlipit şi talpa picioarelor, care putrezise", consemnează medicul coloniei penitenciare, care a încercat să-l salveze, solicitînd trimiterea sa la spitalul din Constanţa. Dar comandantul, amintindu-şi de scuipatul pe care îl primise în faţă, a refuzat cererea. Tînărul a murit în chinuri cumplite după 11 zile, lipsit de vreun tratament şi putrezind de viu în infirmeria lagărului. În tot atîtea nopţi de suferinţă de neînchipuit, strigătele sale de ajutor şi vaietele au ţinut trează toată suflarea lagărului.

Cîteva pagini mai încolo, în acelaşi dosar de pe masa procurorului Slabu se consemna într-un proces-verbal depoziţia unui alt deţinut de la Cernavodă:

> În luna decembrie 1952, fiind grav bolnav, am primit de la infirmerie un bilet de scutire şi am fost întors la dormitor. Caporalul care făcea de serviciu m-a scos însă afară în pumni şi picioare, umplîndu-mă de sînge şi m-a dus la comandant. Acesta m-a bătut pînă am leşinat. După ce m-am trezit din leşin, mi-a luat mantaua şi m-a pedepsit să muncesc fără mîncare şi odihnă 36 de ore. Am fost trimis la muncă, dar eu i-am spus caporalului că nu pot lucra. El a pus trei deţinuţi să mă arunce în Dunăre, apoi m-a bătut cu o lopată, m-a legat cu lanţuri şi m-a dus din nou la comandant. Acesta m-a pedepsit cu trei luni de carceră. După 42 de zile, am fost scos şi dus la infirmerie. Comandantul m-a văzut acolo şi mi-a spus: „Ai să te întorci în carceră şi ai să stai acolo pînă mori". Atunci am încercat să mă sinucid, tăindu-mi venele cu o lamă. Pentru asta, comandantul l-a pus pe un deţinut să mă bată cu picioarele în testicule şi în gură, nenorocindu-mă pe viaţă şi desfigurîndu-mă.

Deţinutul a fost băgat din nou la carceră, dar a fost salvat de un ofiţer superior venit în inspecţie la colonia penitenciară, care a mai găsit la Cernavodă alţi şase deţinuţi morţi. Aceştia continuau să fie ţinuţi în carcerele lagărului pentru că, potrivit declaraţiilor comandantului, nu îşi terminaseră pedeapsa. Inspecţia s-a încheiat cu măsuri administrative. Cîţiva gardieni au fost sancţionaţi. Nu li s-au mai acordat prime pe 30 decembrie 1952 şi au fost amînaţi la avansare.

În ochii acestor oameni, şi cei vii, şi cei morţi erau, în egală măsură, subiect de batjocură. În colonia penitenciară, într-o zi din iarna anului 1952, „au fost mai mulţi morţi. Pentru a-i putea identifica, le-a pus cartoane în gură, pe care le scria numele". Un deţinut a fost adus de pe şantier mort, cu un astfel de carton în gură, „iar gura încleştată i-a fost deschisă cu un topor. Morţii se înhumau după 7-8 zile, din lipsă de scîndură", se consemna în acelaşi raport. Pe o altă pagină din dosar, procurorul Slabu a subliniat cu capătul albastru al creionului său bicolor următoarele: „După ce un brigadier l-a bătut pînă la moarte pe un deţinut, acesta a fost pus pe o targă în care brigadierul bătuse piroane de fier. Cînd l-a adus la infirmerie, mort, corpul lui era în întregime perforat". A stat un pic pe gînduri şi apoi, după nenumărate tăieturi şi ştersături, a scris: „S-au săvîrşit unele abuzuri în ceea ce priveşte regimul de detenţie, cel alimentar şi de asistenţă sanitară". A

închis dosarul şi l-a pus apoi în teancul mare, de sub biroul său, în care destinele oamenilor se amestecau cu mirosul cazon al ciorapilor. A privit afară, pe fereastră. O vrabie îşi curăţa penele. Grijuliu, să nu o sperie, a deschis geamul şi i-a presărat cîteva firimituri dintr-o felie de franzelă.

*

Nu, nu este literatură – sau, mai exact, nu în întregime: crimele, torturile, procurorul au existat aievea. La fel şi dosarele sale, care pot fi (sau, mai corect spus, au putut fi, o vreme) consultate – le-am văzut cu ochii mei şi cu mîinile tremurînde am copiat unele dintre filele lor, din care răzbăteau parcă vaietele şi rugăminţile celor chinuiţi şi ucişi, ridicîndu-se deopotrivă către Dumnezeu şi călăii lor. Poate că nu era urmă de zăpadă şi nici o vrabie nu s-a aşezat atunci, în primăvara anului 1968, pe pervazul acelui birou spre a primi firimituri.

De la cele povestite mai sus s-au scurs mulţi ani. Pînă la căderea sistemului comunist din România nu se putea pune problema judecării celor vinovaţi pentru crimele şi abuzurile comise în numele acelui regim, care nu numai că le-a făcut posibile, dar au fost înfăptuite în numele său. Sistemul nu-şi putea condamna propria politică. „Raţiunile de stat" care l-au împiedicat să se autocondamne au funcţionat şi după dispariţia sa oficială – semn că, de fapt, undeva, în subteranele unei realităţi care îl nega sau îl uitase, comunismul a continuat să trăiască. În mod esenţial, lucrurile au rămas neschimbate. Mitingurile de stradă, rezoluţiile, petiţiile nu au avut decît efecte limitate: aprobarea unei legi prin care se acordă compensaţii foştilor deţinuţi politici (o pensie calculată în funcţie de numărul anilor de închisoare şi locuri de veci pe gratis) şi, mult mai tîrziu, promulgarea unei alte legi care se definea drept una de deconspirare a Securităţii „ca poliţie politică". Prompt amputată, at`t de mult `nc`t nu a mai fost recunoscută de iniţiatorul ei, senatorul Constantin-Ticu Dumitrescu, preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, şi mai ales administrată de persoane care s-au făcut chiar ele instrumente ale moştenitorilor Securităţii, legea respectivă nu şi-a atins scopul. Acţiuni propriu-zise de deconspirare a făptuitorilor unor crime şi abuzuri s-au întîmplat doar în paginile ziarelor, în memorii ale

supravieţuitorilor regimului concentraţionar comunist şi, uneori, dar din ce în ce mai rar odată cu trecerea anilor, în emisiuni de televiziune. În plan oficial, deconspirările nu au avut nici un ecou, chiar dacă, sub presiunile străzii, care răsuna încă în 1990 de sloganuri anticomuniste, un înalt demnitar al Frontului Salvării Naţionale declara că Procuratura va duce

> pînă la capăt descoperirea celor care s-au făcut vinovaţi faţă de poporul român, atît în timpul regimului comunist, cît şi în timpul Revoluţiei, pentru a fi sancţionaţi de instanţele de judecată, potrivit legii. Renaşterea ţării, reconcilierea naţională, restituirea în lume a imaginii adevărate a României nu pot fi concepute fără acestea[7].

Victor Babiuc, care spunea aceste cuvinte pe 22 decembrie 1990, chiar la un an de la fuga lui Ceauşescu şi prăbuşirea regimului său, deţinea în acel moment funcţia de ministru al Justiţiei. Este evident că, după 15 ani de la această declaraţie, nimic nu s-a schimbat. Nici măcar un ofiţer din Securitate, fosta poliţie politică comunistă, nu a fost trimis în judecată, nici un activist al partidului nu a răspuns penal sau prin pierderea rangului de demnitar (pe care mulţi dintre ei l-au avut după 1989) pentru faptele din trecut, pentru crimele şi abuzurile pe care le-a comis, ordonat sau inspirat. Cuvintele lui Babiuc, rostite atunci doar din considerente politicianiste, ajung astăzi să pună un diagnostic necruţător. Procurorii nu au făcut mai nimic, în lipsa unei voinţe politice, manifestată prin legi şi dispoziţii care să urnească în acea direcţie imensul aparat birocratic al Justiţiei. Vinovaţii îşi încasează liniştiţi pensiile, fireşte, mult mai mari decît ale victimelor. Cînd „se pitesc", după cum vorbesc foştii securişti despre moartea camarazilor[8], ei au loc de veci în cimitire militare şi au parte de onoruri, după grad, dar pînă atunci sînt trataţi cu grijă în clinicile Ministerului Administraţiei şi Internelor. Uneori au şi dileme, precum generalul magistrat Şerbănoiu, preşedinte al multora dintre instanţele de judecată militare, care a condamnat la milenii de închisoare numeroase „loturi" de deţinuţi politici. După 1989, a fost numit director în Ministerul Justiţiei chiar de către Victor Babiuc, autorul declaraţiei de mai sus, şi a avut în sarcină, între altele, eliberarea de acte doveditoare pentru foştii deţinuţi politici, în vederea stabilirii pensiilor acordate cu zgîrcenie de către autorităţi. „Ce ţi-e şi cu

lumea, domnule!", se mira sincer, într-o bună zi, bătrînul magistrat. „Eu i-am băgat la închisoare, şi-acum tot eu le dau adeverinţe pentru asta!"

Aşa arată lumea în care trăim. „Renaşterea ţării, reconcilierea naţională, restituirea în lume a imaginii adevărate a României", lucruri despre care atît de frumos *se vorbea*, nu s-au petrecut în aceşti ani, îndeajuns de mulţi pentru ca nou-născuţii din 1989 să fi ajuns în pragul maturităţii. Refuzul distanţării de trecut aruncă România în braţele nostalgiei după comunism. Este cu mult mai mult decît sperau foştii activişti ai partidului şi securiştii în zilele din decembrie 1989. Acum, cînd România a trecut pragul Alianţei Nord-Atlantice cu ei la cîrmă, tranziţia comuniştilor de la Ceauşescu la NATO poate fi socotită drept cea mai de succes telenovelă românească – în regia Partidului, după scenariul Securităţii.

*

La 22 decembrie 1989, sub asaltul mulţimii, un grup de ofiţeri din Direcţia a V-a de Securitate şi Gardă s-a refugiat într-un garaj al Comitetului Central al Partidului Comunist, de unde au asistat neputincioşi la fuga dictatorului şi la evenimentele care au urmat. Comandantul lor, colonelul Burlan, fostă sosie a lui Ceauşescu, şi colegii săi au aşteptat acolo două zile, încercînd să-şi contacteze superiorii şi să afle noile ordine. În cele din urmă, la uşa garajului a apărut un transportor blindat, de pe care au coborît un bărbat în civil, Mihai Montanu, pe care îl văzuseră la televizor alături de Ion Iliescu, autoproclamat lider al Frontului Salvării Naţionale care preluase puterea, fostul lor comandant, şeful Securităţii, Iulian Vlad, şi un militar, căpitanul Mihai Lupoi, pe care l-au văzut de asemenea la televizor, lansînd apeluri către armată. Ce a urmat povesteşte colonelul Burloi: „Am primit ordin să ne strîngem şi să depunem jurămîntul faţă de Front. Ne-am aliniat"[9]. Şi, aliniaţi, au intrat în tranziţie.

Această mică poveste ilustrează ceea ce s-ar putea numi „paradoxul român"[10]: o răsturnare de putere în care represiunea ordonată de fostul regim a făcut 10% din numărul victimelor care s-au înregistrat în primele cinci zile de democraţie, la capătul cărora România avea o singură

certitudine – Ceauşescu murise. Partidul Comunist a dispărut, s-a spus, odată cu fuga lui. În România nu mai exista, dintr-o dată, nici un comunist. Puterea a fost preluată de Frontul Salvării Naţionale, apărut nu se ştia de unde şi din care făcea parte toată lumea. Liderul autoproclamat al Frontului, Ion Iliescu, vorbea engleză şi franceză – e drept, cu un accent pronunţat, dar corect. A apărut la televizor descheiat la cămaşă şi fără cravată. Deşi se referea întotdeauna la „revoluţie", s-a ferit să condamne fostul regim – doar pe Ceauşescu, care „întinase valorile socialismului". Pe măsură ce a devenit tot mai puţin probabilă reîntoarcerea dictatorului, oameni şi instituţii au trecut de partea noii puteri. Nu numai Securitatea, care a depus repede armele. Fostul organ de presă al Partidului Comunist, *Scînteia*, a apărut la 23 decembrie sub noul titlu de *Scînteia Poporului*, pentru a deveni apoi *Adevărul* – ca o coincidenţă, chiar traducerea titlului ziarului comuniştilor sovietici, *Pravda*. Televiziunea a început să emită sub titulatura de Televiziunea Română Liberă, dar cu aceiaşi crainici care, cu o zi în urmă, îi aduceau laude lui Nicolae Ceauşescu şi condamnau actele „huliganilor" care protestau în stradă împotriva dictaturii. În timp ce mulţimea sărbătorea în stradă şi striga „Jos comunismul!", într-un birou anonim, la numărul 226, de la etajul II al fostului Comitet Central, Ion Iliescu şi echipa lui – formată din comunişti şi militari marginalizaţi de Ceauşescu pentru relaţiile lor prea apropiate de Moscova, la care se adăugau comandanţi din Securitate – alcătuiau noile structuri ale puterii provizorii. Odată echipa constituită, în Bucureşti şi în marile oraşe ale ţării a început să se tragă cu cartuşe de război; numărul victimelor a crescut de la o oră la alta, pînă de Crăciun, cînd a avut loc executarea lui Ceauşescu. A doua zi, România avea un nou guvern provizoriu. Primul-ministru de atunci, Petre Roman, a afirmat deseori că el nu avea nici o legătură anterioară cu „grupul" din „camera 226". Era însă fiul unui vechi lider cominternist care trăise mulţi ani la Moscova, din avangarda celor care au instalat regimul comunist în România. Aşa arăta echipa care a „umplut" vidul de putere creat după fuga lui Ceauşescu. Structural apropiaţi de practica şi ideologia comuniste, aceşti oameni au dat o lovitură de stat revoluţiei străzii, începută la Timişoara în

17 decembrie şi continuată în zilele următoare în Transilvania şi la Bucureşti.

Cuvintele-cheie care pot defini evoluţia politico-instituţională a României după 1989 sînt reformismul şi continuitatea. Un alt paradox. Dar în cazul României, aceşti termeni sînt opuşi numai în aparenţă. Instaurată după fuga lui Ceauşescu, democraţia calificată drept „originală" chiar de către Ion Iliescu, principalul ei artizan, a reuşit să-i împace. Noua putere, legitimată propagandistic ca „emanaţie" a revoltei străzii, a căutat în permanenţă să limiteze transformările radicale (esenţiale într-o revoluţie) la măsuri minime. Priorităţile nu au fost edificarea unui cadru politic democratic, liberalizarea economică şi privatizarea rapidă, ci adoptarea unor măsuri care să asigure continuitatea structurilor instituţionale ale fostului regim. În atare condiţii, despre deconspirarea crimelor trecutului nici nu putea fi vorba. De altfel, un înalt personaj din Procuratură, generalul Mugurel Florescu, afirma (prin aprilie 1992, în faţa unora dintre cei care mai credeau că se va face dreptate) că „atîta vreme cît Ion Iliescu conduce România, nu poate fi vorba de procesul comunismului"[11]. Practic, singurele cîştiguri au fost cele din domeniul libertăţilor cetăţeneşti, puternic afectate de regimul Ceauşescu: libertatea cuvîntului, dreptul la libera asociere, dreptul la libera circulaţie. Cît priveşte politicile de reformă, în primii şapte ani de la dispariţia dictatorului, acestea s-au redus la o simplă rotire a cadrelor, sistem exersat cu succes pe parcursul construirii socialismului. Opţiunea celor care au dictat politica României, în special în primii ani ai aşa-numitei „tranziţii", a fost aceea de a păstra în funcţii de decizie politică un mare număr de nomenclaturişti ai fostului regim şi de a conserva aproape nealterată fosta birocraţie de stat. Singura schimbare a fost o avansare a liniei secunde şi mediane pe locurile lăsate vacante în structurile birocraţiei de partid şi de stat prin înlăturarea foştilor fideli ai lui Ceauşescu. Ascensiunea „lupilor tineri" ai Partidului Comunist, din Securitate, fosta Miliţie, Armată şi magistratură a dus la păstrarea unor structuri informale, clădite pe scheletul fostului regim comunist, care primea acum „ţesuturi" proaspete, într-o operaţie de schimbare a identităţii.

În fond, nu se schimbase mai nimic. Doar optimiştii şi oficialii au afirmat că Partidul Comunist a dispărut de la sine fără urmă şi că soarta sa a fost împărtăşită şi de fosta Securitate. Aceste dispariţii au fost numai un joc al aparenţelor. Nu după mult timp, foştii securişti au fost repliaţi în noi „servicii secrete" sau în aparatul guvernamental. Cît priveşte partidul, decretul de dizolvare a PCR, semnat la presiunea străzii pe 12 ianuarie 1990, a fost abrogat peste cinci zile, în urma unei decizii a Consiliului Frontului Salvării Naţionale[12]. O eventuală dizolvare a sa ar fi atras problema succesiunii şi legiferarea modului de împărţire a patrimoniului imens al Partidului Comunist. Ulterior, prin Decretul nr. 30 din 18 ianuarie 1990, s-a anunţat că „patrimoniul PCR devine proprietate a statului": dar actul oficial privea doar patrimoniul fostei Gospodării de partid şi vilele de vînătoare ale lui Ceauşescu, trecute „la stat" şi „redate poporului", la televizor. Pentru o lună. Restul, conturi, cotizaţii, active şi bunuri imobiliare s-au volatilizat în tăcere ori au trecut, prin discrete hotărîri şi decizii guvernamentale sau departamentale, în proprietatea oamenilor regimului. Pe lîngă raţiunile politice ale noii puteri de a evita o ruptură clară cu trecutul, vizibile în cazurile PCR-ului şi Securităţii, la fel de puternice au fost cele economice. Din primele zile ale anului 1990, măsurile perestroikăi sovietice s-au aplicat în ritm accelerat la Bucureşti, ducînd la ceea ce am numit *privatizarea regimului comunist*, după modelul în care acest proces se derula în acele momente şi în URSS[13].

Pe plan economic, măsurile de liberalizare au constat numai în transformarea, peste noapte, prin hotărîre de guvern, a întreprinderilor socialiste în „societăţi comerciale". Unele dintre acestea, cele mai profitabile, au fost privatizate rapid, prin aşa-zisa metodă MEBO, aplicată deja la acea dată cu succes în Uniunea Sovietică, în folosul grupurilor de interese provenind din fostele structuri comuniste. Calea către acest transfer a fost, mai întîi de toate, noua Constituţie a României, adoptată prin referendum în 1991. Legea fundamentală a ţării nu a prevăzut la capitolul „avuţie naţională" un segment esenţial al acesteia – şi anume capitalul de stat din economie. Neprotejat prin Constituţie, acesta a fost transferat în

domeniul articolelor Codului Penal care priveau proprietatea privată, rămase neschimbate (pînă în 1996) din timpul comunismului. Conform acestora, infracţiunea de furt din avutul privat era pedepsită cu pînă la doi ani `nchisoare, spre deosebire de pedepsele mult mai grele (de pildă, pentru furt în dauna „avutului obştesc"), care puteau ajunge, în unele cazuri, pînă la pedeapsa cu moartea. Aşa s-a ajuns la situaţia în care, prin 1993, o instanţă de judecată din Bucureşti condamna un contabil – care fraudase printr-o firmă-căpuşă Uzinele „Faur" (fosta „23 August") cu peste 300 milioane lei, o sumă imensă atunci – la numai doi ani cu suspendare, respectivul fiind la prima încălcare a legii. Apoi, aceeaşi instanţă a trecut la judecarea cazului următor. Un hoţ care furase o bicicletă rezemată de Primăria Sectorului 2 a fost trimis în puşcărie pentru cinci ani: s-a luat în considerare faptul că hoţul era recidivist şi că furtul s-a comis în spaţiul public.

În asemenea condiţii, privatizarea comunismului s-a derulat fără „incidente" majore, de la devalizarea băncilor şi pînă la constituirea unor reţele de tip mafiot care au acaparat treptat ramuri întregi ale economiei naţionale, totul petrecîndu-se la adăpost de consecinţe penale. Transferul bunurilor statului, al „avuţiei întregului popor" spre oligarhia securisto-comunistă s-a petrecut inclusiv în urma controlului exercitat de oamenii vechiului regim asupra agenţiei guvernamentale care, în mod oficial, s-a ocupat de privatizare. Acest proces s-a efectuat în foarte multe cazuri la comandă politică, întreprinderi întregi fiind cumpărate din portofoliul statului pe sume derizorii şi fără ca privatizarea să creeze performanţă economică, ci doar venituri rapide noilor proprietari, care au trecut chiar la dezmembrarea şi vinderea la fier vechi a unor utilităţi cumpărate, pe care se angajaseră formal să le retehnologizeze. Cu toată această privatizare *sui-generis*, în primele mandate ale lui Ion Iliescu, economia a rămas preponderent cu capital de stat, susţinută prin subvenţii. Astfel, muncitorii industriali au fost multă vreme baza electorală a noii puteri. Din acest punct de vedere, România a rămas pentru ani buni încremenită în proiectul gorbaciovist, chiar şi după dispariţia Uniunii Sovietice.

Concluzia vine de la sine: continuitatea fostelor structuri comuniste nu a fost distrusă de aşa-zisele reforme, care au fost mai degrabă formale, dirijate astfel încît mai cur`nd să ajute la consolidarea acestor structuri, prin crearea unei oligarhii comunisto-securiste, care transcende orice ideologie şi program politic. Ea a infiltrat nu numai Frontul Salvării Naţionale şi urmaşii săi politici, ci întreaga structură a societăţii româneşti. O mafie tăcută, eficientă, arareori violentă – întrucît controlează sau poate influenţa structurile statului, pînă la cel mai înalt nivel. Acestea au fost împrejurările în care s-a produs practic privatizarea regimului comunist.

Toate aspectele de mai sus au fost multă vreme puţin vizibile din interior. Deceniile de izolare, de lipsă cronică a informaţiilor au făcut populaţia României extrem de permeabilă la manipulare şi extrem de încrezătoare, în acele zile din decembrie 1989, în cei care, dacă afirmau că ei l-au alungat pe dictator, era sigur numai că ei l-au executat. Astfel că a rămas nebăgat în seamă sensul mesajelor sosite de peste hotare către noile autorităţi. Primii care au reacţionat au fost americanii şi sovieticii. În seara zilei de 22 decembrie 1989, Mihail Gorbaciov prezenta Congresului Deputaţilor Poporului o informare asupra situaţiei din România şi supunea acestuia spre aprobare trimiterea unui mesaj prin care se afirma „sprijinul hotărît" faţă de noile autorităţi, precum şi „dorinţa sinceră de colaborare strînsă în interesele socialismului şi păcii". Mai rezervat, George Bush salută înlăturarea dictaturii, regretă evenimentele dramatice şi promite sprijin activ, în cazul în care ţara va trece la democraţie. Au urmat, cronologic, mesaje venite din partea partidelor comuniste şi a guvernelor ţărilor Pactului de la Varşovia: Ungaria, RDG, Cehoslovacia. Ladislav Adamec, preşedintele Partidului Comunist Cehoslovac, îşi exprima, de pidă, „convingerea că poporul român şi comuniştii cinstiţi vor reuşi să găsească o cale de ieşire" din impasul istoric în care i-a adus Ceauşescu. În fine, mesajul Ministerului Afacerilor Externe Chinez: „R.P. Chineză urmăreşte cu atenţie evoluţiile din România, considerîndu-le o problemă internă a acestei ţări" – ceea ce, în limbaj diplomatic, indica suspiciunea chinezilor în legătură cu amestecul sovietic în derularea evenimentelor din

România. Amestec deloc de neglijat, avînd în vedere relaţiile apropiate dintre Gorbaciov şi Iliescu, exprimate ulterior în plan politic prin semnarea unui tratat bilateral între Moscova şi Bucureşti la 5 aprilie 1991, cu puţin timp înainte de prăbuşirea Uniunii Sovietice.

Între timp se adoptaseră măsuri care, cel puţin teoretic, asigurau un cadru pentru pluralismul politic, deşi iniţial Ion Iliescu dorise şi solicitase doar un „pluralism în cadrul Frontului". Puterea legislativă provizorie era asigurată de Consiliul Frontului Salvării Naţionale, devenit ulterior Consiliu Provizoriu de Uniune Naţională. Ca urmare a Decretului-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind „înregistrarea partidelor politice şi a organizaţiilor obşteşti", au reapărut partidele istorice: la 8 ianuarie 1990, la Tribunalul Bucureşti, şi-a depus actul fondator Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat, iar după o săptămînă a fost reînfiinţat Partidul Naţional Liberal, rivale istorice ale comuniştilor la finalul celui de-al doilea război mondial, dizolvate după instaurarea, la 6 martie 1945, a unui guvern pro-comunist. Dar prin Decretul-lege nr. 8 se prevedea posibilitatea creării unui partid politic cu doar 251 de adeziuni. Ulterior, un sondaj de opinie realizat la începutul lunii martie 1990 releva că dintre cei chestionaţi, 81,9% considerau numărul adeziunilor insuficient şi numai 13,8% îşi declarau acordul faţă de această prevedere. Ceea ce nu a împiedicat aplicarea legii, într-o formă în care ea a devenit o metodă subtilă de compromitere a pluralismului politic şi deci a posibilităţii unei alternanţe la putere, inclusiv prin derizoriul întreţinut al vieţii politice şi al dezbaterilor parlamentului provizoriu, televizate în direct. Pe ecranul televizorului se perindau zilnic gospodine sau administratori de bloc deveniţi brusc politicieni, cu discursuri care contrastau flagrant cu „experienţa" celor ce preluaseră „destinele ţării" după fuga lui Ceauşescu. Ca urmare a aplicării acestei legi, în primul Parlament al României au intrat 27 de partide; printre ele, formaţiuni politice cu nume ca „Partidul Liber-Schimbist", în general partide din titulatura cărora nu lipseau termenii „naţional", „social", „republican", „uniune", „revoluţie", fără doctrine sau programe cît de cît coerente. Confuzia era totală. Nimeni nu ştia numărul exact al tuturor partidelor

politice deja existente sau în curs de apariţie în România. Liste de adeziuni circulau asiduu prin toate cartierele oraşelor, prin comune şi sate, într-o dezlănţuire primară a instinctelor politice, sufocate pînă atunci de dictatură.

Dar în penumbra acestui context politic, Frontul Salvării Naţionale îşi pregătea propria transformare în partid. Metamorfoza s-a încheiat şi a fost anunţată public la 25 ianuarie 1990, odată cu intenţia Frontului de a participa la alegeri. Hotărîrea avea dimensiunile unei lovituri de stat. Partidele importante ale opoziţiei, deşi abia create, au reacţionat prompt, organizînd un miting de proporţii la Bucureşti, trei zile mai tîrziu. Atunci, pe pancarte era scris „Vrem dreptate, nu Securitate!", „Nu mai vrem comunişti, nu mai vrem securişti!", „Puterea se menţine cu ajutorul Securităţii!" sau „Ţineţi minte cinci cuvinte: e la fel ca înainte!". La 29 ianuarie 1990 a debutat prima măsură de forţă adoptată de autorităţi, care avea să indice apropierea noilor structuri de putere de mentalităţile şi practicile comuniştilor. Prin intermediul televiziunii, au fost mobilizaţi muncitori şi au fost aduşi în Capitală mineri înarmaţi cu bîte, într-o contramanifestaţie îndreptată împotriva opoziţiei, printr-o largă campanie de dezinformare. Sediul Partidului Naţional Ţărănesc a scăpat devastării, iar liderul său, Corneliu Coposu, de linşaj doar la intervenţia directă a primului-ministru. Într-o scenă de western, premierul Petre Roman, fiul cominternistului, a apărut pe un blindat, în care l-a adăpostit pe rivalul său Coposu, om politic care făcuse 17 ani de detenţie ca opozant al comunismului.

Foarte puţini au sesizat în acele zile că, între mulţimea care continua să strige în stradă „Jos comunismul!" şi puterea provizorie exista un dezacord major. Majoritatea oamenilor s-au mulţumit însă cu puţin: la televiziune se difuzau imagini cu centre de ascultare a telefoanelor de către Securitate care erau dezafectate, printre apeluri repetate în care se spunea că „ţara are nevoie de linişte". Dar în paralel, în primele luni ale anului 1990, autorităţile desfăşurau o activitate intensă şi secretă de regrupare şi controlare în folos politic propriu a structurilor fostei Securităţi. Vechea poliţie politică devenea tot mai necesară pe măsura trecerii timpului, odată

ce era tot mai puternică tendinţa „puterii provizorii” de a se legitima ca viitoare forţă politică în România. Prima tentativă a fost una făţişă şi a aparţinut prim-vicepremierului Gelu Voican Voiculescu, mîna pentru „afaceri murdare” a preşedintelui Iliescu. La 25 decembrie 1989, de Crăciun, acesta se ocupase de regizarea sinistrului proces al cuplului Ceauşescu de la Tîrgovişte, după care primise „spre gestiune” fostele structuri ale Securităţii. Consiliat de doi ofiţeri din fosta Securitate a Municipiului Bucureşti, Viorel Tache şi Gheorghe Goran – ultimul implicat activ, în anii comunismului, în acţiuni de poliţie politică (după cum a dovedit Consiliul Naţional de Studiere a Arhivelor Securităţii)[14] –, a trecut la regruparea securiştilor în beneficiul şi subordinea noii puteri.

La solicitarea lui Voican Voiculescu, în primele zile din ianuarie 1990, Goran a elaborat un proiect de decret care prevedea înfiinţarea Consiliului Siguranţei Naţionale. El suna astfel: „Ordin nr. 1 al Şefului Consiliului Siguranţei Naţionale: propuneri pentru noul Consiliu al Siguranţei Naţionale” şi avea următoarele paragrafe:

1. Rămîn toate direcţiile [Securităţii – *n.m.*], cu următoarele modificări:
   – Direcţia a IV-a [de contrainformaţii militare – *n.m.*] va fi încadrată cu ofiţeri MApN loiali Revoluţiei. Actuala încadrare va fi redistribuită la unităţile MApN ca ofiţeri trupă sau specialişti, conform pregătirii acestora. Prima măsură va consta în eliberarea de către ofiţerii CI [contrainformaţii – *n.m.*] a birourilor ocupate, odată cu documentele aflate asupra lor. Această documentaţie va fi predată organelor de conducere a unităţilor;
   – personalul Direcţiei a V-a [de securitate şi gardă – *n.m.*] se demite din funcţie, cadrele fiind trecute în rezervă, cu excepţia acelora care s-au dovedit loiali prin misiunile îndeplinite;
   – situaţia de mai sus se extinde şi asupra Direcţiei a VI-a (cercetări penale). Locurile rămase vacante vor fi completate cu cadre provenite din procuraturile civile.
2. Direcţia Personal şi Învăţămînt urmează a funcţiona ca serviciu independent în cadrul Direcţiei Cadre şi Învăţămînt din MApN.

3. Şeful Direcţiei de Informaţii Externe, g-ral lt. Stamatoiu Aristotel, se demite din funcţie, în locul său fiind numit col. Deaconescu Ion.
4. La comanda Siguranţei Municipiului Bucureşti se numeşte col. Goran Gheorghe.
5. Se consideră intraţi în inactivitate (pînă la noi ordine) g-ral col. Vlad Iulian, g-ral lt. Vasile [Gheorghe, şeful Cercetărilor penale – *n.m.*], g-ral lt. Bucurescu Gianu [şeful Securităţii Municipiului Bucureşti – *n.m.*]. Semnează, Gelu Voican Voiculescu.

Ordinul de mai sus, redactat în manuscris, exemplar unic, de către colonelul Goran, prevedea practic o reînfiinţare a Securităţii (fără cîţiva ofiţeri „ceişti", de la Cercetări penale şi cei din garda lui Ceauşescu). Dar Ion Iliescu a refuzat să semneze acest act normativ secret – nu numai pentru că o asemenea decizie de repunere pe picioare a Securităţii într-o formă instituţională era socotită prematură, dar termenul „Siguranţă" îi amintea liderului CFSN de perioada antebelică, o epocă deloc pe placul său, de suferinţele tatălui, ilegalist comunist şi vechi client al Siguranţei. Marea manifestaţie a opoziţiei din 28 ianuarie 1990 a determinat însă reluarea procesului. La 1 februarie 1990 s-a creat o unitate de informaţii a Ministerului de Interne, alcătuită din foşti securişti, unde au fost recuperaţi 260 din cei 566 de ofiţeri ai Securităţii Municipiului Bucureşti. O lună mai tîrziu, sub pretextul izbucnirii unor conflicte interetnice la Tîrgu-Mureş, incitate de lipsa totală de reacţie a autorităţilor faţă de revendicări minore şi punctuale ale maghiarilor din localitate, s-a înfiinţat Serviciul Român de Informaţii, care a preluat la rîndul său un important segment al Securităţii. Între timp, au mai fost reînfiinţate alte două structuri: Serviciul de Informaţii Externe şi Serviciul de Protecţie şi Pază a demnitarilor. Astfel, în vreme ce în stradă se cerea epurarea structurilor statului de foşti securişti, aceştia erau regrupaţi şi reactivaţi cu discreţie în aceste structuri[15], punînd, între altele, la îndemîna puterii o armă extrem de eficientă: dezinformarea. Ea a asigurat, alături de o politică etatistă, de subvenţionare masivă, cu miză electorală, succesul detaşat al lui Ion Iliescu atît în alegerile din 1990, cît şi în cele din 1992, precum şi revenirea sa la putere în 2000. Practic, succesul

politic de masă al neocomuniştilor în România în trei runde de alegeri generale din cinci şi extraordinara lor capacitate de regenerare politică au fost şi sînt asigurate de coabitarea non-conflictuală dintre structurile Partidului Comunist, cele ale Securităţii şi aparatul birocratic moştenit de la fostul regim, astfel încă viu. Coabitare ce a exclus ca pe un fapt firesc posibilitatea ca victimelor comunismului să li se facă dreptate şi a împiedicat prin diverse acţiuni – de la secretizarea arhivelor la evitarea discuţiilor publice asupra fostului regim – orice reconsiderare a trecutului recent al României.

Ion Iliescu avea motive cît se poate de puternice pentru a împiedica aşa ceva. A fost întotdeauna devotat cauzei comuniste şi a lucrat toată viaţa sa în aparatul de partid. Se poate spune, practic, că nu a „muncit", în sensul curent al termenului, niciodată în viaţa lui. Primul post în poziţia de vîrf a sistemului comunist, cel de membru al Comitetului Central, l-a ocupat în urma debarcării, la Plecara CC al PCR, din înalta funcţie de partid a fostului ministru de Interne Alexandru Drăghici, unul dintre principalii vinovaţi pentru şirul de crime şi abuzuri din primele două decenii ale regimului. Citäm din stenograma secretă a lucrărilor Plenarei:

> *Tov. Nicolae Ceauşescu*: […] Avînd în vedere că Comitetul Central s-a descompletat, propunem ca să alegem ca membru plin, sau să trecem din cadrul membrilor supleanţi, ca membru al Comitetului Central plin pe tovarăşul Iliescu Ion. Îl cunoaşteţi, tovarăşi?
> *Toţi tovarăşii*: Da.
> *Tov. Nicolae Ceauşescu*: E vreo obiecţiune, tovarăşi?
> *Toţi tovarăşii*: Nu.
> *Tov. Nicolae Ceauşescu:* Să nu spună cineva că a votat numai pentru că s-a făcut propunerea. Atunci cine e pentru, tovarăşi? Mulţumesc. E cineva împotrivă? Se abţine cineva? Atunci în unanimitate tovarăşul Iliescu a fost trecut în rîndul membrilor Comitetului Central al partidului[16].

În septembrie 1991, Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici a depus la Procuratura Generală un denunţ împotriva tuturor celor care au comis crime şi abuzuri în anii comunismului. Printre cei nominalizaţi se număra şi Alexandru Drăghici. Simptomatic, pentru a se evita un proces public neplăcut, în care inculpatul ar fi fost tocmai cel pe care Ion Iliescu îl

înlocuise în Comitetul Central, la cîteva zile după începerea urmăririi penale, Alexandru Drăghici a părăsit nestingherit ţara[17].

Unul dintre martorii ascensiunii şi rolului jucat de Ion Iliescu în aparatul de putere comunist era astfel redus la tăcere. Cu toată secretizarea arhivelor, s-au găsit însă date şi informaţii cu privire la unele legături pe care Iliescu le-a avut cu Securitatea. În perioada 19-22 iunie 1968, Ion Iliescu a participat la o convocare a cadrelor „din unităţile centrale şi teritoriale de Securitate care desfăşoară muncă informativă în institutele de cercetări ştiinţifice, uniunile de creaţie şi instituţiile de învăţămînt superior". Era, pe atunci, prim-secretar al CC al UTC şi ministru cu problemele tineretului. Nu a fost un act pasiv, protocolar – Iliescu le-a ţinut cursanţilor securişti un lung expozeu cu privire la „sarcinile ce le revin". Redăm cîteva idei: „Pătrund o serie de curente, de opinii, o serie de influenţe din afară", condamna liderul comunist atmosfera prea „liberală" care domnea în rîndurile tineretului din România în vara acelui an al revoltelor studenţeşti din Europa şi a „primăverii pragheze". El se ridica cu hotărîre împotriva „pletoşilor şi bărboşilor", rememorînd în schimb cu mare nostalgie împlinirea a 20 de ani de la deschiderea Şantierului Bumbeşti-Livezeni, aniversat, după cum anunţa entuziasmat Iliescu, prin redeschiderea a patru şantiere naţionale ale tineretului. De asemenea lucruri au nevoie tinerii, socotea liderul comunist, şi nu de „curentele de gîndiri retrograde, reacţionare care au circulat în cultura românească din trecut şi cu deosebire între cele două războaie mondiale, pentru că mai ales în ultima vreme în viaţa noastră literară acest lucru a devenit o modă". Ion Iliescu mai spunea: „Cred că s-a greşit acum un an, cînd tovarăşii de la Miliţie au intrat în acţiune ca să-i tundă pe ăştia şi să le mai scurteze încă fustele la fete. S-au dovedit mai eficiente acţiunile organizaţiilor de tineret […]. Am organizat adunări, punerea lor în discuţie, demascarea publică a lor". Cei care persistau în asemenea atitudini urmau calea „şantierelor pentru tineret"[18]. Prezenţa lui Ion Iliescu la cursurile de perfecţionare ale ofiţerilor Securităţii nu este întîmplătoare. Statutul poliţiei politice în ultimele două decenii ale sistemului comunist demonstrează că securiştii erau subordonaţii activiştilor

de partid – şi nu invers[19]. Pe parcursul carierei sale politice comuniste, Ion Iliescu a avut nenumărate ocazii pentru întîlniri „de lucru" cu Securitatea, ca membru al CC, secretar cu propaganda, secretar general al CC al UTC, ministru al Tineretului ori prim-secretar de judeţ. Conform atribuţiilor funcţiei, în perioada 1974-1979, cît a fost prim-secretar la Iaşi, el comanda practic Securitatea locală. Regula exista din 1954, sub influenţa tentativei de lovitură de stat a lui Lavrenti Beria, temutul şef al KGB-ului. Iar acest fapt nu s-a petrecut doar în România, ci şi în celelalte state ale blocului sovietic[20]. Prim-secretarii erau astfel beneficiari direcţi ai informărilor zilnice ale Securităţii cu privire la starea de spirit şi puteau da „sarcini" organelor locale ale acesteia. Relaţia lui Ion Iliescu cu Securitatea nu a fost una accidentală, ci, după cutumele vremii, o constantă pe tot parcursul carierei sale politice în regimul comunist. Securitatea, ca instituţie represivă, se afla în slujba regimului din al cărui sistem de putere Ion Iliescu a făcut parte.

*

Istoria anilor comunismului este, în general, complicată şi difuză. Dar cel puţin în cazul Securităţii, atît de fapt, cît şi de drept, lucrurile sînt mult mai clare în ceea ce priveşte caracterul vădit represiv al instituţiei. Ceea ce arată însăşi „bazele muncii de securitate" (acesta e chiar titlul unui manual al ofiţerilor ei) este că Securitatea a fost, în menirea, esenţa şi practicile ei, *doar poliţie politică*. Ea a fost creată după chipul şi asemănarea KGB-ului. În cartea *Steaguri pe turnuri* a „marelui pedagog" Anton Semeonovici Makarenko – cel care, în 1927, a pus bazele modelului „omului nou" sovietic în colonia de muncă pentru copii orfani „Felix Dzerjinski" (numită astfel după întemeietorul poliţiei politice sovietice, temuta CEKA) –, o propoziţie a uneia dintre aceste creaturi socotite perfecte de către regim afirma: „Viaţa noastră nu poate fi oprită cu mîini murdare de cerneală"[21]. Întocmai micilor orfani, educaţi în spiritul necruţător al unei elite care se autodefinea drept „tăişul sabiei în lupta de clasă", nimeni şi nimic nu le-a putut sta în cale securiştilor, care au primit – prin Decretul nr. 221 din 30

august 1948, de înfiinţare a Direcţiei Generale a Securităţii Poporului – misiunea de apărare a regimului comunist, indiferent de mijloace, împotriva „duşmanilor de clasă". Practic, la Securitate au fost grupaţi indivizi fără „trecut" şi valori proprii, ale căror scrupule au fost cusute sub epoleţii albaştri ai uniformei, care îi blagoslovea cu putere de viaţă şi de moarte asupra semenilor, în numele unei raţiuni unice: apărarea regimului comunist. În nici un document intern al Securităţii nu apare menţionat – decît accidental şi, în orice caz, nu ca subiect al propoziţiei – cuvîntul *ţară*, pentru un motiv care rezidă în însăşi amintitul Decret nr. 221, care a statuat apariţia şi funcţionarea acestei instituţii: în nici un moment al acţiunilor lor, securiştii nu au lucrat pentru interesele ţării, ci pentru cele ale regimului comunist; prin fiecare acţiune a lor, ei au apărat *regimul comunist* şi nu *Ţara*, cum le place astăzi să afirme marii majorităţi a ofiţerilor ei. De fapt, confuzia are o explicaţie: în pregătirea, mentalitatea şi acţiunile fiecărui securist, România nu putea fi concepută fără comunism. Lupta deschisă a regimului comunist împotriva minorităţii democratice care a continuat să i se împotrivească, pînă şi în întunecaţii ani '80, a fost întotdeauna legitimată ca necesitate istorică, iar minciuna s-a perpetuat, cu făţărnicie, pînă în zilele noastre.

Ce a fost Securitatea şi ce rol a jucat ea în economia internă a regimului comunist nu este un mister. Dar istoria sa e mai simplă decît s-ar putea crede, iar încrîncenarea arătată în apărarea unei instituţii dispărute (atît cît a dispărut) şi faţă de regimul care a creat-o nu are foarte multe nuanţe. Este pe deplin explicabil efortul celor ce le conspiră trecutul. O cunoaştere integrală a arhivelor comunismului (din care cele ale Securităţii constituie un segment esenţial) ar putea dărîma unul dintre cele mai active mituri ale tranziţiei – şi anume că ar fi existat două „comunisme" şi două Securităţi: o parte care a lucrat în folosul celor mulţi, a asigurat acces la educaţie şi locuri de muncă sau, în cazul Securităţii, a „servit patria"; şi o alta cu caracter opresiv, care a avut dimensiuni de poliţie politică, considerată în general un „accident", ascuns sub formula *s-au petrecut şi unele abuzuri*. Resursele unei asemenea atitudini rezidă exclusiv în faptul că,

în România, clasa politică şi, în general, structurile administrative ale tranziţiei au rădăcini adînci în trecutul comunist. Ceea ce se întîmplă şi cu actualele servicii secrete, care au moştenit practic cea mai mare parte dintre oamenii, logistica şi arhivele fostei poliţii politice a regimului comunist. Însă chiar dacă autorităţile postcomuniste din România obstrucţionează, falsifică sau în cel mai bun caz ignoră trecutul de care oameni şi instituţii sînt încă prea strîns legate, faptele acestui trecut încep să prindă contur.

Nimeni nu poate nega un adevăr de bun-simţ, şi anume că instaurarea comunismului în România s-a produs prin represiune; la fel s-a întîmplat şi cu menţinerea regimului. În absenţa ocupaţiei sovietice şi a instituţiilor represive create ca instrument al acestei ocupaţii, între care Securitatea avea rolul de vîrf de lance, secondată de aparatul Justiţiei şi de Miliţie, regimul nu ar fi supravieţuit mai mult de cîteva luni. La fel, nici dictaturile personale ale lui Dej şi Ceauşescu nu ar fi avut şanse de impunere dacă nu ar fi profitat de un climat caracteristic terorismului de stat, cum l-a definit politologul Ernesto Garzón Valdés în urma analizării practicilor totalitare din Argentina, unde, ca şi la noi, represiunea a fost instrumentul capabil şi activ în conservarea sistemului politic[22]. De altfel, dincolo de apropierea teoretică, să citeşti în climatul anilor ’80 din România literatură sud-americană nu era doar o experienţă livrescă – ficţiunea cobora tulburător şi vertiginos în realitate. Funcţionarea terorismului de stat, potrivit definiţiei lui Garzón Valdés, este perfect aplicabilă în spaţiul politic al comunismului românesc. Prima caracteristică presupune

> o anumită organizare ideologică, bazată pe o dogmă, o idee proclamată ca absolută, neîndoielnică şi care serveşte pentru a scuza sau a justifica distrugerea oponenţilor ei.

„Dictatura proletariatului” şi „făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate” au reprezentat acoperirea regimului faţă de procedeul anihilării duşmanilor „interni sau externi”. Constituţia şi ordinea legală puteau fi încălate sau ignorate în cazul în care aceste „raţiuni supreme” o impuneau. Al doilea element caracteristic terorismului de stat presupune

> un organism coerent de propagandă care justifică sau argumentează în favoarea mijloacelor aplicate şi contraatacă şi stigmatizează poziţiile contrare.

Acesta şi-a găsit corespondentul în aparatul propagandei comuniste. Al treilea element al terorismului de stat – „disciplina internă" a membrilor organismului instituţional a cărui funcţie este aplicarea mijloacelor coercitive – a funcţionat ca regulă de bază în aparatele Securităţii, Justiţiei şi Miliţiei, acele elemente ale triunghiului represiv care au asigurat supravieţuirea comunismului în România. Un triunghi în care s-au distrus milioane de destine, în care au dispărut sute de mii de vieţi, un triunghi al fricii care îi macină încă pe mulţi. Urmele sale sînt vizibile, apăsarea persistă.

Ca vîrf al triunghiului represiv, Securitatea s-a dovedit a fi instituţia cea mai activă în acţiuni îndreptate împotriva drepturilor fundamentale ale omului: arestări abuzive, torturi, execuţii sumare, chiar fără judecată. Activitatea ei vreme de mai bine de un deceniu de la înfiinţare a fost dominată de asemenea acţiuni. Ulterior, din motive care ţin mai degrabă de raţiuni externe (admiterea României în ONU, precum şi „destalinizarea" impusă de Moscova, parţial admisă de comuniştii din România), represiunea directă şi brutală a fost înlocuită de exercitarea unui control absolut asupra populaţiei, prin gestionarea aproape ştiinţifică a fricii. Frica a fost „materia primă" de lucru, pe care aparatul represiv al Securităţii o inoculase de la bun început în sufletul românilor. La capătul acestui proces, la finele anilor '80, Securitatea cîştigase partida jucată împotriva poporului român. Naţiunea dispăruse, fiind separată în clase şi „categorii" socio-profesionale. Partidul era în toate, iar securiştii îşi îndeplineau rolul de inchizitori ai regimului doar prin simpla menţionare a numelui instituţiei lor.

A existat un remediu, pe care societatea l-a respins în vremea apariţiei sale, dar al cărui efect poate fi benefic şi astăzi: Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara, lansată pe 11 martie 1990 de un grup de foşti revoluţionari, în frunte cu scriitorul George Şerban. Aplicarea sa ar fi împiedicat foarte probabil sistemul de agregare a oligarhiei securisto-comuniste după 1989. Printr-o soluţie simplă:

> Propunem ca legea electorală să intrerzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură pe orice listă al foştilor activişti comunişti şi al foştilor ofiţeri de Securitate. Prezenţa lor în viaţa politică a ţării este principala sursă a tensiunilor şi suspiciunilor care frăm`ntă astăzi societatea românească.

Proclamaţia de la Timişoara mai solicita: „Preşedintele nostru trebuie să fie unul dintre simbolurile desprinderii noastre de comunism". Aceste măsuri de lustraţie ar fi făcut lumină de timpuriu asupra terorismului de stat comunist şi ar fi împiedicat perpetuarea sa în formele postcomuniste ale mineriadelor, corupţiei, clientelismului şi laşităţii. Aplicarea Punctului 8 ar fi avut şansa să restaureze mult mai rapid naţiunea română, dezagregată şi dezbinată de comunism. Dar, cum se spune, n-a fost să fie.

*

Viaţa politică din România primului deceniu şi jumătate de după 1989 nu a avut prea multe nuanţe, situîndu-se, ideologic, pe două mari planuri – tabăra numeroasă şi bine organizată a foştilor comunişti, căreia i s-au opus trei mari formaţiuni politice tradiţional anticomuniste: Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Social-Democrat (ulterior, marca acestuia fiind pur şi simplu cumpărată, odată cu cîţiva dintre liderii săi, de către neocomunişti). Celor trei formaţiuni politice li se adăugau, în primii ani de după 1989, numeroase organizaţii ale societăţii civile, extrem de active şi reunite în sprijinirea Proclamaţiei de la Timişoara. Din păcate, campania de dezinformare a făcut ca mesajul să fie recepţionat în forme grav distorsionate, opinia publică fiind asigurată inclusiv că ar fi vorba de o acţiune iresponsabilă, pusă la cale din afara ţării, urmărind pierderea integrităţii teritoriale şi federalizarea României – teze extrem de sensibile pentru majoritatea populaţiei, mai ales în contextul conflictelor interetnice de la Tîrgu-Mureş. La primele alegeri din 20 mai 1990, opoziţia a înregistrat o înfrîngere serioasă: Frontul Salvării Naţionale a cîştigat 67% din mandate, la care se adăugau numeroase partide politice mici, „tovarăşi de drum", înfiinţate sub umbrela sa. Opoziţia nu a reuşit să totalizeze decît 10% din voturi. Ion Iliescu a fost ales preşedinte cu peste 85% din totalul voturilor exprimate, în condiţiile unei prezenţe masive la

urne. Singura formă de opoziţie reală a rămas cea a străzii: în Piaţa Universităţii din Bucureşti, dar şi în marile oraşe ale ţării, s-au declanşat mitinguri-maraton pentru a determina autorităţile să adopte Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara. După consacrarea puterii Frontului prin alegeri, replica autorităţilor împotriva manifestaţiilor a fost dură. La Bucureşti, mai mulţi manifestanţi au fost arestaţi în noaptea de 13 spre 14 iunie 1990. A doua zi, a izbucnit un conflict de stradă violent cu forţele de ordine. Minerii au fost chemaţi de preşedintele Ion Iliescu în Capitală, unde aceştia s-au dezlănţuit cu atrocitate, după ce, cu o noapte în urmă, unităţi ale Poliţiei şi Armatei au deschis focul împotriva manifestanţilor. Oficial, s-au înregistrat 6 morţi şi 560 de răniţi. Peste 1.000 de persoane au fost arestate. Brutalităţile de atunci, s-a spus, au aruncat România în plin Ev Mediu. Principalii vinovaţi, preşedintele Iliescu şi premierul Roman, au rămas încă un deceniu şi jumătate protagonişti ai vieţii publice, fără a fi traşi la răspundere pentru aceste crime de care s-au făcut responsabili – ca instigator, în primul caz, şi complice prin aprobarea tacită a ororilor şi apoi justificarea lor publică, în cel de-al doilea.

După alegerile din mai 1990, puterea structurilor neocomuniste a căpătat legitimitate. În plan instituţional, ea s-a tradus în reactivarea multor activişti şi foşti ofiţeri de Securitate, o vreme rămaşi în umbră. Cu expertiza lor a început acea operaţiune de privatizare a comunismului despre care am vorbit deja şi care a dus la cîştigarea puterii economice, prin transferul proprietăţilor statului socialist cu precădere în proprietatea privată a membrilor acestor structuri. Abia în al doilea rînd şi într-o mică măsură s-a realizat returnarea bunurilor către proprietarii de la care acestea au fost confiscate de regimul comunist. Retrocedările, legiferate mult mai tîrziu, au fost împiedicate deseori, inclusiv prin intervenţia directă a preşedintelui Iliescu, care s-a declarat public împotriva lor, adăugînd că socoteşte proprietatea privată „un moft”. Ca urmare a consolidării grupării largi a fostelor structuri comuniste, la alegerile din 27 septembrie 1992, acestea au ieşit din nou cîştigătoare, deşi la un scor mult mai mic. Doi factori au dus la pierderile de procente. Primul: coagularea forţelor politice de opoziţie şi a

societăţii civile într-o alianţă, Convenţia Democratică din România, care a reuşit să obţină 20% din voturi. Candidatul Convenţiei la preşedinţie, Emil Constantinescu, l-a pus pentru prima oară într-o oarecare dificultate pe Iliescu, care a cîştigat preşedinţia abia în al doilea tur de scrutin. Al doilea motiv a fost scindarea Frontului Salvării Naţionale între tabăra neocomuniştilor reformişti a fostului premier Petre Roman şi conservatorii avîndu-l ca lider pe Ion Iliescu. Roman fusese debarcat din fruntea guvernului în septembrie 1991, tot cu ajutorul intervenţiei brutale a minerilor, ceea ce a sporit disensiunile în interiorul Frontului. În martie 1992, partizanii lui Iliescu se retrag din fostul FSN, formînd Frontul Democraţiei Sociale din România. Aripa conservatorilor a cîştigat alegerile din septembrie, acelaşi an, graţie popularităţii de care continua să se bucure Ion Iliescu în rîndurile muncitorilor industriali şi ale electoratului rural.

Între 1992 şi 1996, ţara a intrat într-o eră mult asemănătoare cu cea brejneviană din istoria Uniunii Sovietice. Dacă întrebi astăzi pe cineva ce s-a întîmplat în acea perioadă, interlocutorul se gîndeşte o vreme, după care răspunde, cam nedumerit, că nu-şi aminteşte nimic. Primul-ministru de atunci, Nicolae Văcăroiu, fost activist de partid în fruntea Comitetului de Stat al Planificării în anii regimului comunist, nu era tocmai ce s-ar putea numi un adept al reformelor liberale. Proliferarea corupţiei la nivel înalt, precum şi dirijismul economic şi politica subvenţiilor îndreptate spre favorizarea bazinului electoral pro-comunist au continuat, în dauna performanţelor reale. În cele din urmă, decontul acestei politici de stagnare şi chiar regres economic a sosit: conservatorii neocomunişti, ca şi Ion Iliescu, au pierdut alegerile din noiembrie 1996. Convenţia Democratică din România a cîştigat peste 37% din voturi, formînd guvernul, alături de neocomuniştii reformişti ai lui Petre Roman şi partidul minorităţii maghiare. Emil Constantinescu l-a devansat pe Ion Iliescu, cîştigînd al doilea tur al prezidenţialelor cu 54% din voturi. În pofida greşelilor, cei patru ani de guvernare ai CDR şi aliaţilor săi au deschis calea spre aderarea României la NATO şi Uniunea Europeană, printr-o politică de reforme mai decisă şi o orientare a politicii externe clar pro-occidentală, spre deosebire

de cea duplicitară a conservatorilor din tabăra lui Ion Iliescu. Costurile politice ale reformelor, disensiunile din coaliţia de guvernare, implicarea României în susţinerea intervenţiei NATO în Iugoslavia, atacată dur de conservatorii antioccidentali şi de partenerii lor naţionalişti, au dus la erodarea rapidă a guvernării Convenţiei şi a imaginii preşedintelui Constantinescu – deşi, după multe decenii de dictatură, el a fost primul preşedinte democrat al României. Principalul partid de guvernare, Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat, dispărut practic de pe scena politică, şi fostul preşedinte au plătit singuri consturile acestei prime guvernări de dreapta a României de după 1989.

Poate că cea mai importantă greşeală a CDR a fost ignorarea uneia dintre promisiunile electorale care viza realizarea unei reforme morale în România. Deşi nu s-au angajat explicit să respecte modelul cehoslovac al lustraţiei, liderii Convenţiei au vorbit deseori la mitingurile lor electorale despre Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara, au promis deconspirarea Securităţii şi înlăturarea foştilor activişti comunişti din funcţiile publice – ceea ce nu s-a întîmplat. Într-o scrisoare adresată liderului PNŢCD Ion Diaconescu de către unul dintre veteranii partidului, avocatul Constantin Dumitrescu-Cunctator – membru, în iulie 1947, în locotenenţa provizorie a Partidului Naţional Ţărănesc după arestarea lui Iuliu Maniu şi a altor lideri ţărănişti şi fost deţinut politic – solicita punerea sub acuzare a foştilor membri din Comitetul Central al PCR pentru „crimele de înaltă trădare şi uzurparea voinţei naţionale, ca instrument al zeilor tutelari de la Kremlin”. El argumenta că

> ţara aşteaptă un act de voinţă din partea adormitului PNŢCD. O iniţiativă în acest sens la Bucureşti ar dovedi vitalitate şi ar avea un ecou neaşteptat de favorabil. S-ar considera că, în sfîrşit, PNŢCD apără demnitatea naţiunii.

Dumitrescu-Cunctator cita drept model pentru rezoluţia română un fragment din Legea nr. 198 a Parlamentului ceh, din 9 iulie 1993, care a decis caracterul ilegal al comunismului:

> Regimul bazat pe ideologia comunistă, care a decis soarta urmată de stat şi soarta cetăţenilor acestuia în Cehoslovacia, a fost o organizaţie criminală care merită să fie condamnată, la fel ca

> în cazul oricărei organizaţii bazate pe această ideologie; activitatea lui a avut drept scop suprimarea drepturilor omului şi a sistemului democratic. Rezistenţa la acest regim, practicată de cetăţeni sau grupuri de cetăţeni, bazată pe convingeri politice democratice, religioase sau morale, care s-a manifestat prin acte de opoziţie sau alte activităţi efectuate cu bună ştiinţă şi exprimate public fie pe teritoriul acestui stat, fie în străinătate, chiar dacă s-au desfăşurat în cooperare cu o putere străină democratică, a fost legitimă, justificată moral şi demnă de respect[23].

Veteranul ţărănist nu a primit nici un răspuns de la conducerea partidului şi nici din partea celorlalţi destinatari cărora le-a trimis acelaşi text (lideri politici şi de opinie români, ziarişti, Preşedinţie şi chiar senatorul american Christopher Smith). Cu o singură excepţie – Doina Cornea, celebra opozantă a regimului Ceauşescu, retrasă în locuinţa sa de la Cluj, care îi scria cu amărăciune:

> Sîntem o naţiune roasă de putregai. Ne vom merita soarta. Politica unei ţări este aşa cum o decid alegătorii ei să fie; iar alegătorii sînt aşa cum intelectualii se ocupă de ridicarea lor morală şi civică[24].

Un diagnostic crud, dar exact.

La alegerile din iarna anului 2000, Ion Iliescu şi partidul său au revenit în fruntea ţării şi la guvernare. Au urmat alţi patru ani, în care de astă dată conservatorii neocomunişti au jucat pe planul politicii externe cartea pro-NATO şi pro-europeană a predecesorilor. Dar pe plan intern s-a reluat politica economică din perioada 1992-1996. Prioritatea a fost continuarea transferului bunurilor statului în proprietatea grupurilor de interese ale puterii. Proliferarea corupţiei la nivel înalt şi constituirea unui adevărat sistem al mafiei politico-economice, condus de la cel mai înalt nivel, a determinat îmbogăţirea substanţială a unor demnitari şi a oligarhiei activisto-securiste care a susţinut întotdeauna şi necondiţionat puterea neocomuniştilor, din nou activă, după replierea şi erodarea ei parţială între 1996 şi 2000. Nivelul ridicat al corupţiei şi aroganţa afişată a aşa-zişilor social-democraţi conduşi de Adrian Năstase – un *yes-man* din garda lui Iliescu, provenit din zona tinerilor tehnocraţi ai vechiului regim, promovat prim-ministru şi devenit, foarte probabil, cel mai bogat politician român – au constituit marca noii guvernări a foştilor comunişti, încheiată odată cu

anul 2004. În acest context, nici nu se putea vorbi despre un proces al comunismului – dimpotrivă. Guvernul Năstase a inaugurat o practică judiciară nouă: au fost admise de către procurori şi trimise în instanţe plîngerile penale ale unor foşti securişti, care s-au simţit calomniaţi de articole de presă sau de victimele lor.

*

La 1 iunie 2004, de ziua copiilor lumii, într-un apartament din Braşov, un bătrîn aşternea pe coli albe scrisul său cu litere de tipar, mari şi ascuţite. „Doamnă Liliana", începuse domnul Sommerauer, un pensionar la picioarele căruia se hîrjonea un cîine mare, negru, adoptat din cartier, „din cauze pe care vi le voi arăta mai jos nu am putut să vă contactez pentru a mă pune la curent cu situaţia mea judiciară". Werner Sommerauer, muncitor braşovean, unul dintre participanţii la revolta din 15 noiembrie 1987, primise cu ceva timp în urmă, de la avocata sa Liliana Poenaru, copia unei încheieri de şedinţă a unei judecătorii din Bucureşti, datată 16 aprilie 2004. Era o etapă din parcursul procesului care i-a fost intenat în septembrie 2002 de un fost ofiţer de Securitate. În figura lui Ristea Priboi, devenit după 1989 om politic şi parlamentar, Sommerauer descoperise, văzîndu-l la televizor, pe unul dintre foştii săi torţionari de la Securitate, din urmă cu 15 ani. A făcut public acest lucru, însă parlamentarul Priboi, pe deasupra şi consilier al primului-ministru pe probleme de „siguranţă naţională", l-a acţionat pe bătrîn în judecată, pentru calomnie. Dar să revin la scrisoare.

> Mi s-a întîmplat ceea ce era să mi se întîmple şi la Bucureşti, într-una din şedinţele la care am fost prezent, cînd pe culoarul tribunalului mi s-a făcut rău, iar domnul Enache şi domnul Brighidău m-au condus la uşa de la intrare, aşezîndu-mă jos pe scară. Asemenea stări nu am mai avut de la anchetele din 15 noiembrie – 2 decembrie 1987, din arestul Miliţei şi Securităţii din strada Rahovei, anchete care mi-au afectat grav sănătatea, ceea ce pînă în prezent nu am reliefat în nici o prezenţă publică, pentru că nu făcea subiectul interviurilor cerute şi date. Nu cred că sănătatea mea prezintă interes pentru presă şi nici situaţia mea familială, de asemenea, deşi am fost văduvit pe nedrept: da, soţia mea nu era pregătită să mă părăsească atît de fulgerător şi neaşteptat. Toate acestea aveam de gînd să le scriu într-o carte despre tragedia familiei mele şi ale familiilor altor colegi după 15 noiembrie 1987. Eu sînt creştin şi cred în Unul Dumnezeu şi am conştiinţa curată, nu am pe nimeni pe conştiinţă şi Domnul mă va

judeca, căci este singura judecată dreaptă de dincolo de linia vieţii. Dar să revin la ceea ce am amintit, şi anume: la data de 12 mai 2004, orele 23, am suferit o hemoragie ulceroasă puternică şi am eliminat prin esofag peste un litru de sînge. Am simţit la un moment dat nevoia să mă duc la toaletă, iar acolo mi s-a făcut brusc rău, mi s-a întunecat faţa ochilor şi mi-a venit sîngele pe gît. Am mai fost conştient atîta cît să o strig pe fiică-mea, care a chemat Salvarea. M-am trezit cînd mi se făcea o injecţie, iar asistenţii pregăteau o perfuzie cu hemostatice. Nu mai aveam putere să stau pe picioare. Deşi memoria îmi revenise, aveam puternice ameţeli şi o stare de slăbiciune. Aşa am şi ajuns la spital, unde am fost internat şi am mai primit hemostatice. Simţeam pe gît gustul amar de sînge. A doua zi mi-au făcut analizele şi au continuat perfuziile. În toată această perioadă din spital, am aflat de la domnul doctor şi asistente despre starea sănătăţii mele şi despre ulcerul care a provocat hemoragia, despre cantitatea sîngelui pierdut. Medicul s-a străduit cu toată bunăvoinţa să-mi administreze cele mai bune medicamente şi a făcut tot ce a putut, dar o perfuzie cu sînge era exclusă. Deşi aveam acest drept, după 20 de ani în care am fost donator de sînge. Am donat sînge regulat, în primii şapte ani o dată pe lună, iar în următorii treisprezece am făcut cîte două donări la trei luni. Am donat uneori şi 300 mililitri. Cum s-a întîmplat cu ultima înscrisă în carnetul de donator, cînd medicul a refuzat să-mi ia sînge, pentru că eram deja în vîrstă. Dar am dat declaraţie pe propria răspundere, căci trebuia salvată mama unui copil mic. Toate analizele care mi s-au făcut în spital au arătat că am ignorat urmările datorate torturilor asupra sănătăţii mele. Acum mă simt îndreptăţit, ca în 1987, să acuz că sînt victima unui regim parvenit din trecut şi regrupat pentru a se răzbuna. Spre deosebire de cei de la putere, eu am salvat vieţi şi nu am atentat la acestea! Doamnă Liliana, am fost externat pe 19 mai 2004, orele 12.00. Mi s-a spus să continui tratamentul fără întreruperi, timp de 30 de zile, să nu mă enervez, să ţin un regim alimentar specific ulcerului duodenal. Fiind beneficiar al Decretului-lege 118, prin care foştilor deţinuţi politici li se acordă medicamente gratuite, cu reţeta în mînă am colindat farmaciile, însă fără succes. A trebuit să le plătesc integral. Am luat ziarele şi m-am enervat iarăşi, văzînd în *Evenimentul Zilei*, în articolul „Palatele ştabilor PSD", că Adrian Năstase şi Ristea Priboi au vilă în Predeal, cu Dana Barb, sora premierului, Roxana Bichel şi Daciana Sîrbu, pe strada Muncii, lîngă pîrtia Clăbucet. E o vilă de 1 milion de euro. Îţi vine să înnebuneşti! În concluzie, doamnă Liliana, vă anunţ că nu mă pot prezenta la noul termen al procesului. Călăii m-au torturat, m-au schingiuit, mi-au scurtat viaţa, ei sînt responsabili de ceea ce suport în prezent. Zilele îmi sînt numărate, aşa cum reiese din analize. Vă trimit copie după biletul de ieşire din spital şi analizele doctorilor. Braşov, 1 iunie 2004. Werner Sommerauer.

În procesul pe care fostul securist Priboi i l-a intentat, îi solicita iniţial bătrînului, „în solidar" cu cei ce i-au preluat afirmaţiile, „daune morale" `n valoare de 10 miliarde lei vechi, cît pensia acestuia din urmă pe 2.500 de ani. Werner Sommerauer a fost achitat de prima instanţă. Ristea Priboi a făcut recurs.

*

După mai bine de un an de guvernare a unei noi coaliţii – între Partidul Naţional Liberal, Partidul Democrat şi aliaţii lor (partidul minorităţii maghiare şi un altul, autodenumit conservator, creat de un fost colaborator apropiat al Securităţii) –, o condamnare publică a regimului comunist de către preşedintele Traian Băsescu nu era considerată încă oportună. Deşi după o campanie electorală în care a fost votat în baza promisiunilor cu privire la aşteptata revanşă faţă de „sistemul ticăloşit" al foştilor comunişti, acesta a refuzat să întreprindă măsuri pentru a trece la o condamnare fermă, oficială a vechiului regim totalitar. Raţiunile au fost desluşite de către el însuşi, în confruntarea electorală cu rivalul Adrian Năstase: a fost comunist, provine din acelaşi sistem pe care, în termeni electorali, l-a condamnat. Dar motivul pentru care domnul Băsescu nu abordează subiectul condamnării comunismului este altul: Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara, la care ar subscrie astfel. Şi nu poate, în mod cinstit, să o facă, deoarece la acest Punct 8 se spune: „Preşedintele nostru trebuie să fie unul dintre simbolurile desprinderii noastre de comunism".

Pentru a evita plasarea sa într-o atare poziţie, într-un interviu acordat săptămînalului *22*, Băsescu solicita „dovezi" cu privire la caracterul criminal al regimului comunist. Ca politician, el şi-a început cariera în Frontul Salvării Naţionale, optînd pentru aripa reformistă a acestuia şi, în cele din urmă, imprimînd formaţiunii sale o opţiune politică opusă cercurilor conservatoare ale foştilor comunişti, grupaţi în special în Partidul Social-Democrat şi în partidul naţionalist România Mare. Cu toate acestea, foarte probabil, o nostalgie faţă de un trecut în care, după propria expresie, „a dus-o bine" l-a împiedicat să înţeleagă necesitatea actului moral de condamnare a comunismului. Toate insistenţele venite din partea unor lideri ai societăţii civile au rămas fără răspuns, tăcerea prezidenţială cu privire la acest subiect prelungindu-se cel puţin pînă la începutul anului 2006. Nici măcar adoptarea parţială a unei condamnări a crimelor comunismului de către Consiliul Europei – care, la 25 ianuarie 2006, a votat o rezoluţie în acest sens (respingînd însă recomandările cu privire la măsurile practice de

aplicare a ei) – nu a modificat situaţia. În textul rezoluţiei (propusă de deputatul suedez Göran Lindblad) se arată că

> prăbuşirea regimurilor comuniste totalitare din Europa Centrală şi de Est n-a fost urmată nici de o anchetă internaţională, nici de o dezbatere asupra crimelor comise de aceste regimuri. De asemenea, crimele în discuţie n-au fost condamnate de comunitatea internaţională, aşa cum a fost cazul cu crimele oribile comise de nazism.

România rămîne un loc al paradoxului politic. Două exemple personale ilustrează această situaţie. Primul: premierul liberal al ţării, Călin Popescu Tăriceanu, mi-a propus la începutul anului 2005 să conduc Arhivele Naţionale ale României. Am acceptat şi am anunţat care va fi programul meu: scoaterea arhivelor de sub tutela Ministerului Afacerilor Interne şi declasificarea tuturor arhivelor Partidului Comunist. Ca urmare, nu am mai fost numit în această funcţie, din cauza opoziţiei vehemente a ministrului de Interne Vasile Blaga, un politician provenit din structurile vechiului Front al Salvării Naţionale. Al doilea: în 2004 am fost ales consilier local în Braşov. La depunerea jurămîntului, am fost surprins să reîntîlnesc în persoana secretarului Primăriei, cel care ţinea în faţa mea Biblia şi după care repetam textul prin care mă angajam să apăr Constituţia şi valorile democraţiei, un fost ofiţer de Securitate – ce-i drept, un om de treabă. Continuitatea şi reformismul au putut face deci casă bună.

> Cei care au crezut după 22 decembrie că vor înlătura Securitatea şi-au făcut iluzii. Securitatea din România, la fel ca toate instituţiile similare din fostele ţări socialiste, este organizată în aşa fel încît, chiar dacă unii dintre şefii ei dispar, funcţionează în continuare fără ei. Ierarhia este organizată pe principiul şirului indian. Cînd unul dintre şefi dispare, şirul face un pas în faţă şi locurile sînt ocupate automat. Organizarea are totuşi o hibă, care a distrus unitatea aparatului: dacă şeful din capul şirului o ia în altă direcţie, toţi îl urmează[25].

Astfel definea un om al aparatului, un colonel din Dolj, procesul de transformare prin care a trecut poliţia politică în anii tranziţiei din România. La fel s-a întîmplat şi cu aparatul de partid, cu birocraţia comunistă, indiferent de schimbările politice la vîrf. În acest context, singurul fapt pozitiv s-a realizat la nivelul executivului. Primul-ministru Călin Popescu Tăriceanu a susţinut – iar cabinetul său a votat – Hotărîrea de Guvern nr. 1724, prin care s-a înfiinţat un Institut de Investigare a Crimelor

Comunismului chiar la 21 decembrie 2005, cînd se aniversau 16 ani de la manifestaţiile de stradă care au dus la prăbuşirea dictaturii lui Ceauşescu şi cu mai bine de o lună `nainte de discutarea şi aprobarea rezoluţiei de condamnare a crimelor regimurilor comuniste totalitare de către Adunarea Parlamentară a Cosiliului Europei. Atitudinea diferită cu privire la condamnarea comunismului a primului-ministru faţă de cea a preşedintelui rezidă, foarte probabil, în faptul că primul, spre deosebire de al doilea, nu a fost nici măcar membru în Partidul Comunist şi nu a avut nici o relaţie de colaborare cu Securitatea. Crearea acestui Institut, subordonat executivului, ar putea fi primul pas în acel proces care să ducă – şi revin la cuvintele lui Victor Babiuc – la „renaşterea ţării, reconcilierea naţională, restituirea în lume a imaginii adevărate a României".

Asemenea acţiuni nu compensează decît parţial inexistenţa unor măsuri cu caracter de lustraţie. Un proiect de lege a lustraţiei a fost eliminat – fără prea multă opoziţie din partea iniţiatorilor săi –, la sfîrşitul anului 2005, de pe lista de dezbateri a Senatului, pentru neconstituţionalitate. Ca urmare, imensa putere economică şi oculta Securităţii, aflate în slujba comuniştilor reformişti, deocamdată în recul, continuă să-şi facă simţită prezenţa, iar preşedintele Băsescu nu dă semne nici el că poate (şi vrea) să o destrame. Greşeala comisă de guvernarea CDR pare să se repete, existînd astfel riscul ca principala contribuţie a României la capitalul comun european să fie experienţa de supravieţuire a structurilor comunisto-securiste şi capacitatea lor de a se adapta perfect la mecanismele economiei de piaţă, pe care le pervertesc în corupţie. Conflictul dintre cele două mari tabere – liberal-democrată şi conservatoare neocomunistă – continuă, iar rezultatul rămîne încă incert. În plus, tensiunile din cadrul coaliţiei de guvernămînt, alimentate cu impetuozitate de preşedintele ţării, sporesc această incertitudine.

Cîteva lucruri s-au petrecut, totuşi. Colonelul Burloi, cel care în decembrie 1989 se ascundea într-un garaj cu subalternii lui după fuga dictatorului, a scris o carte de succes: *Am fost sosia lui Ceauşescu*. Mihai Montanu, ajuns pentru scurtă vreme în guvern, s-a retras în lumea mai

„caldă” a afacerilor şi diplomaţiei, după ce s-au publicat informaţii privind trecutul lui securist. Iulian Vlad, fostul şef al Securităţii, a petrecut o scurtă perioadă în arest, în primele luni din 1990. A devenit, peste cîţiva ani, „consilier” al lui Sorin Ovidiu V`ntu, unul dintre cei mai puternici oameni de afaceri ai României, care a grupat în jurul său mulţi ofiţeri din fosta poliţie politică. Mihai Lupoi, căpitanul cu ochelari fumurii care lansa apeluri către armată în decembrie 1989, a fost răsplătit cu funcţia de ministru al Turismului. Refugiat ulterior în străinătate, unde a solicitat azil politic, a revenit pentru a reintra în politică alături de partidul naţionalist România Mare. După ce a intrat în Parlament, a schimbat partidul, devenind liberal. Schimbările au atins şi vechea gardă. Debarcat din fruntea Partidului Social-Democrat tocmai de *yes-men*-ii pe care îi promovase, Ion Iliescu a ajuns într-o poziţie politică marginală, pierzînd consistent din vechea popularitate. I s-a alăturat în aceeaşi situaţie un alt om politic – paradoxal, tocmai fostul prim-ministru Roman, pe care îl alungase de la putere, cu ajutorul minerilor, deoarece era prea reformist pentru gustul conservatorilor neocomunişti, şi care i-a fost multă vreme rival. Destinul celor doi oameni reflectă, în fond, drumul parcurs de România în aceşti ani, un drum la capătul căruia comunismul pare o istorie îndepărtată. Doar pare. Ca în orice telenovelă de succes, există loc pentru noi episoade, chiar dacă vechii protagonişti îmbătrînesc. Alţi actori aşteaptă fremătători în culise eliberarea aceleiaşi scene, fără să bage de seamă că decorul s-a schimbat şi audienţa scade. Singurul lucru pe care comuniştii îl ignoră este că, după ce au declarat ei înşişi, oficial, dispariţia comunismului în 1989, îi păstrează, de 16 ani, cadavrul în dulap.

*

Am aruncat o privire în cartea despre deţinuţi politici pe care ne-ai dăruit-o. M-a impresionat destul de mult şi mi-a amintit cît de puţin ştiu eu, copilul tău, despre viaţa ta. De multe ori am vrut să vorbesc cu tine, în general despre viaţa ta, amintirile tale din copilărie şi în special despre ceea ce ai trăit prin închisorile comuniste. Nu am putut să vorbesc cu tine şi nici nu cred că am să pot. Din punct de vedere emoţional mi-ar fi greu şi cred că şi ţie. De aceea, m-am hotărît să cumpăr acest caiet frumos şi să te rog să scrii din amintirile tale, ca şi cum ai vorbi cu mine. Nu trebuie să scrii un roman, amintirile nu trebuie să se lege perfect între ele, ci, pur şi simplu, poţi să scrii cîte puţin atunci cînd îţi mai aduci aminte de ceva, simplu, fără a-ţi face

griji despre stil şi formă. Te rog f. mult să iei în consideraţie această rugăminte, care este pentru mine *foarte* importantă. Dacă despre mama am mai aflat cîte ceva cu timpul, despre tine abia mai ştiu ceva. De altfel, cred că sînt singurul copil care ţine aşa de mult la istoria familiei. În speranţa că-mi vei împlini această mare dorinţă, te pup cu drag şi (deja) cu dor. Deni.

Tatăl, bătrînul domn Alexandru, a primit cu emoţie nesfîrşită aceste rînduri. Ca mulţi dintre deţinuţii politici, spre binele familiei, mai ales în cazul celor cu copii care alegeau calea studiilor superioare, a decis – de comun acord cu soţia – să divorţeze. Mi-a mărturisit că

nu am vrut să le destăinui celor două fiice ale mele, în copilăria lor, nimic din toată tragedia vieţii mele, am vrut ca ele să fie cît mai destinse şi mai libere. Şi sînt aşa cum mi-am dorit.

Fata cea mare este medic şi cercetător în genetică în Statele Unite, iar cea mică, Denisa – Deni –, lucrează de asemenea într-o mare clinică germană. Confesiunea pe care domnul Alexandru mi-a oferit-o într-o frumoasă zi de iarnă, cu multă zăpadă, pe cînd ne plimbam agale prin Piaţa Sfatului din Braşov, rezumă rîndurile trimise Denisei. Este scurtă şi tulburătoare. În 1940, familia lui a fost nevoită să se refugieze din Basarabia ocupată. Au fugit peste Prut din calea Armatei Roşii; domnul Alexandru avea pe atunci doi ani, iar tatăl său, Luca, îl purta într-un ştergar petrecut pe după gît; fratele mai mare alerga şi el pe lîngă părinţii încărcaţi cu cîteva bocceluţe – îi sîngerau tălpile. În 1944, a urmat ultimul refugiu, după pierderea Basarabiei pentru a doua oară. Statutul lor de refugiaţi „de pe teritoriul URSS", cu tatăl fost cadru militar, combatant pe Frontul de Est, i-a silit să se ascundă continuu de autorităţi, pentru a nu fi „repatriaţi". Au colindat de colo-colo prin România, fără a reuşi să-şi facă un rost. De parcă soarta nu ar fi fost îndeajuns de crudă cu ei, Luca, tatăl domnului Alexandru, a fost arestat în 1951 şi acuzat de „crime de război". Nu a apucat să-l mai vadă vreodată – dar şi acum, uneori, în ceasurile lungi ale nopţilor fără somn, simte în nări mirosul aspru al sudorii trecînd prin postavul cazon, aude răsuflarea sacadată şi plînsetele fratelui său, dar mai ales îl apasă strînsoarea acelui ştergar în care tatăl său îl purta la piept, în fuga lor tristă peste Prut.

Domnul Alexandru a fost arestat şi el de Securitate, la 14 martie 1957, pe cînd abia împlinise 19 ani. Lucra pe atunci ca tehnician în telecomunicaţii, fiind şef de staţie radio la Negreşti Oaş, şi făcea parte dintr-un grup care a sabotat întreaga reţea de comunicaţii din Maramureş în noiembrie 1956, pentru a împiedica trecerea de trupe ale Armatei Roşii spre Ungaria, aflată în plină revoltă anticomunistă. Cazul, cunoscut ca „lotul telefoniştilor", a produs multă vîlvă în epocă şi bătăi de cap Securităţii. Dar, în cele din urmă, au fost descoperiţi.

> Căpitanul Rusu mi-a arătat ordinul de percheziţie şi, după efectuarea acesteia, m-a încătuşat şi, cu un Land Rover, am fost transportat şi depus la Securitatea din Baia Mare, unde a reînceput calvarul vieţii mele.

Pînă atunci, după cum mi-a mărturisit,

> cu toată amărăciunea din suflet, cu toată ura pe care am înmagazinat-o faţă de *marii eliberatori* care ne-au adus comunismul în ţară, întrezăream un drum cît mai neted în viaţă.

N-a fost să fie aşa. A urmat o anchetă pe care domnul Alexandru o socoteşte şi acum „distrugătoare". Îşi aminteşte că a durat o veşnicie – iar pentru el, veşnicia măsoară exact şase luni şi treisprezece zile. Cu aceeaşi precizie îl evocă pe procurorul Miclea, care a întocmit rechizitoriul Dosarului 1341, în procesul judecat pe 27 septembrie 1957:

> Vocea procurorului care tăia în sufletele noastre îmi sună şi astăzi în urechi, sfîşiindu-mi sufletul: „Priviţi spre aceste lepădături, victime ale vocilor mincinoase de peste ocean, aceste vipere care încearcă zadarnic să distrugă viitorul fericit al poporului". Procurorul a propus completului de judecată sentinţe astronomice, pornind de la pedeapsa capitală, muncă silnică pe viaţă, 25 de ani, 20 de ani şi multe altele.

A fost condamnat la 20 de ani muncă silnică şi confiscarea averii. Se putea considera norocos: pe doi dintre condamnaţi nu i-a mai văzut niciodată după acea zi. Au urmat anii grei de temniţă şi apoi anii de prigoană, stigmat şi boală. Dar aceasta este, deja, o altă poveste din caietul Denisei.

Asemenea mărturii nu au fost în stare să mişte liniştea de granit a sistemului politic postcomunist din România. Procesul comunismului a existat doar la modul declarativ. În momentul în care sintagma era lansată la

începutul anilor ’90, fondurile de documente reunite în ceea ce am putea numi, cu un termen generic, „arhivele comunismului” erau deja dispersate în custodia mai multor instituţii care, la scurt timp după judecarea şi executarea lui Ceauşescu, au fost învestite cu preluarea unei mari părţi a arhivelor Securităţii, printr-o discretă Hotărîre de Guvern nr. 1134/1990 promovată de Cabinetul Roman şi publicată abia doi ani mai tîrziu[26]. În ceea ce priveşte arhivele politice şi administrative ale fostului regim, preluarea lor în custodia Ministerului Apărării Naţionale s-a petrecut pur şi simplu în secret, prin ordine telefonice. Scopul acestei confidenţialităţi cu care s-a realizat dispersarea şi camuflarea documentelor cu privire la trecutul comunist este acum evident: a fost vorba de protejarea imaginii principalilor protagonişti ai noului Front al Salvării Naţionale, succesorul defunctului PCR, tocmai pentru camuflarea acestei relaţii filiale. Consecinţele au fost benefice pentru actorii politici, autori ai operaţiunii, cît şi pentru protejaţii lor din aparatul represiv comunist, din justiţie şi administraţie. Sistemul s-a putut astfel conserva, la adăpost de dezvăluiri stînjenitoare cu privire la trecutul celor care deveniseră, peste noapte, apostoli ai democraţiei, după ce, în cea mai mare parte a vieţii, acţionaseră cu devotament, slugărnicie şi chiar entuziasm în slujba totalitarismului comunist. Este de ajuns să deschizi un număr mai vechi din *Scînteia*, fostul oficios al PCR – sau din revistele *Era socialistă* ori *Munca de partid* –, spre a găsi acolo numele multora dintre protagoniştii importanţi ai vieţii publice din România de după ’89. Dispersarea şi secretizarea arhivelor comunismului a urmărit camuflarea crimelor şi abuzurilor acestui regim, la care prea mulţi au fost măcar complici prin tăinuire, dacă nu inspiratori sau autori direcţi. De pierdut au pierdut victimele – şi istoria.

Drumul spre reconstituirea a ceea ce a fost este greu. În toţi aceşti ani care s-au scurs, secretizarea a învins istoria, pe care politicienii au înghesuit-o în lada de vechituri din pod, ignorînd faptul că strigătele victimelor – de durere şi mai ales de neputinţă în faţa violenţei – ce răzbat de acolo nu vor înceta. Dacă, simptomatic, cel care se îngrijea ca victimele care au supravieţuit totalitarismului comunist să primească o sumă de bani

în raport cu numărul anilor petrecuţi în închisoare era, la începutul anilor ’90, un fost aparatcik, el însuşi implicat activ în represiune, nu este greu de imaginat ce s-a petrecut în România „tranziţiei” de la comunismul ceauşist la comunismul capitalist cu documentele privind crimele şi abuzurile fostului regim. „Dovezile” solicitate de preşedintele Băsescu pentru a condamna public comunismul sînt greu de obţinut, la capătul celor 16 ani de camuflare sau chiar distrugere a lor. Dar nu imposibil. Se pune, totuşi, problema dacă, în aceste condiţii, stabilirea vinovăţiilor – necesară într-un proces, fie el şi moral, al totalitarismului comunist – mai este posibilă şi oportună. Asupra oportunităţii nu se pot pronunţa, cred, decît victimele – nimeni nu este îndreptăţit în vreun fel să li se substituie, atîta vreme cît mai există un singur supravieţuitor al sistemului concentraţionar comunist în România. Iar cei care au avut de suferit de pe urma regimului au cerut, de nenumărate ori, în diferite feluri, ca acest proces să aibă loc; finalitatea lui nu trebuie să fie neapărat condamnarea juridică a unor vinovaţi, dar în mod absolut necesar *aflarea adevărului*. Un adevăr pe care instituţiile statului l-au ascuns şi îl ascund încă, din ordinul politic al moştenitorilor comunismului. În aceste condiţii este dificilă chiar şi stabilirea numărului exact al victimelor persecuţiilor comuniste. Menţinerea în România într-un regim secret – sau măcar discret – a arhivelor fostului regim comunist nu a fost un accident birocratic, ci, cum am arătat, o expresie a voinţei politice. Cei care au preluat puterea au privit, încă din primele zile ale anului 1990, cu vădită precauţie orice ingerinţă publică în aceste documente, care au fost puse sub control militar şi uneori evacuate din localurile anterioare de deţinere. În condiţiile date, nu numai că nu s-a putut vorbi despre un proces al comunismului, ci chiar numărul victimelor a fost (şi continuă să fie, în România anului 2006!) un secret de stat.

Documentele Partidului Comunist şi ale Securităţii au fost reîndosariate cu menţiunea „Strict Secret”, de ofiţeri ai departamentelor care le-au preluat pe măsură ce, după execuţia lui Ceauşescu, ţara revenea la acalmie[27]. Fostul preşedinte al Senatului României, Alexandru Bîrlădeanu, a înţeles rapid pericolul accesului la aceste arhive pentru categoria pe care o reprezenta:

> Devenind în 1990 preşedintele Senatului, m-am interesat unde se află arhiva Comitetului Central. Am fost informat că ea este transportată la Piteşti şi predată armatei spre păstrare. Am vorbit de două ori cu ministrul Apărării Naţionale din vremea respectivă, generalul Spiroiu, atrăgîndu-i atenţia asupra răspunderii ce-i revine primind în grijă respectiva arhivă şi l-am sfătuit să nu permită accesul nimănui la arhivă înainte de reglementarea oficială a modului de administrare şi folosire a acesteia, pentru a se evita sustragerea sau falsificarea unor documente. Generalul Spiroiu m-a asigurat că acestea sînt şi ordinele date de el[28].

Cum am văzut, „reglementarea oficială" a constat în secretizarea lor, urmată de o legislaţie în domeniu care a continuat această politică. Pericolul accesului la documentele conducerii Partidului Comunist consta în dezvăluirea minciunii prin care lideri ai Frontului Salvării Naţionale, foşti nomenclaturişti, îşi falsificaseră trecutul, confecţionîndu-şi o biografie de „rezistenţi" ai regimului comunist. Pe lîngă dispoziţiile telefonice în baza cărora s-a operat secretizarea acestor documente, amintita Hotărîre de Guvern nr. 1134 din 19 octombrie 1990, semnată de Petre Roman, privind preluarea de la Serviciul Român de Informaţii a unor dosare penale de către Ministerul Justiţiei şi Procuratura Generală, a dus la dislocarea unor părţi substanţiale din arhiva fostei Securităţi. Operaţiunea a fost făcută, cum am spus, cu discreţie, Hotărîrea fiind publicată abia după doi ani, cînd dispersarea documentelor era de mult încheiată[29]. Fără a intra în detaliile raţiunilor care au stat la baza acestei acţiuni, remarc doar că ea a făcut şi continuă să facă extrem de dificilă coagularea unei documentări adecvate pentru cercetarea trecutului comunist al României, în mod direct, în vederea stabilirii numărului victimelor comunismului. Documentele de interes în acest sens sînt, în momentul de faţă, în custodia a şase instituţii: Serviciul Român de Informaţii, Ministerul Apărării, Ministerul de Interne, Ministerul Justiţiei, Serviciul de Informaţii Externe şi Ministerul Public. Toate la un loc ascund, încă, cifra exactă a victimelor represiunii comuniste, pe care încerc să o refac în continuare. Să vedem deci cine şi ce ascunde.

Serviciul Român de Informaţii nu a avansat niciodată cifre oficiale privind numărul victimelor represiunii, pretextînd că „nu are nici o legătură cu activităţile fostei Securităţi", deşi deţine, prin lege, încă de la înfiinţare, o mare parte a arhivei acesteia. Totuşi, în arhivele Securităţii, care au fost

parţial făcute publice graţie unei decizii a fostului director SRI Virgil Măgureanu, anulată cu supremă mărginire de succesorul său Costin Georgescu, cercetătorii au putut depista unele documente cu privire la activităţile represive ale Securităţii. Astfel, o statistică din anul 1959 întocmită de Serviciul C[30] (şi ea parţială) priveşte numărul celor condamnaţi de către organele de cercetare penală ale instituţiei, dar nu şi al celor care au fost reţinuţi fără a fi condamnaţi, unii peste un deceniu. Această statistică parţială prezintă (deci pentru anul 1959) 53.170 de oameni, dintre care, după natura acuzaţiilor (sabotaj-diversiune şi agitaţie duşmănoasă), cei mai mulţi făceau parte din categorii sociale socotite, în mod paradoxal, „stîlpi ai regimului": muncitori şi ţărani care se opuneau şi protestau împotriva colectivizării şi deteriorării situaţiei economico-sociale. Numărul trebuie completat cu cei arestaţi după 1959, precum şi cu cei reţinuţi pentru „cercetări" nefinalizate prin trimiterea în judecată, ci printr-o măsură socotită „mai blîndă": trimiterea în lagăre de muncă şi apoi în domiciliu obligatoriu; sau cu cei deportaţi, ori cu domiciliu obligatoriu, număr care poate fi reconstituit graţie arhivelor fostului Partid Comunist şi loturilor de documente din arhivele Securităţii transferate în 1990 la Ministerul Justiţiei. În 1992, la solicitarea expresă a Direcţiei I de urmărire penală şi criminalistică din Procuratura Generală – în sarcina căreia căzuse „lucrarea" care centraliza mai multe sesizări ale unora dintre victimele Securităţii, precum şi o plîngere penală a Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici –, SRI a făcut o statistică în care centraliza „cazuri cercetate în perioada 1945-1964" de către Securitate. Conform SRI, totalul acestora se ridica la 107.619 persoane, după cum urmează: 73.310 condamnaţi la închisoare, 335 de condamnaţi la moarte, 18.445 de cazuri închise prin achitare ori clasarea cazului, 6.450 de scoateri de sub urmărire penală, 571 de cazuri în care s-a declinat cercetarea către „alt organ" şi 8.508 decizii de neîncepere a urmăririi penale. Celor arestaţi li se adăugau 21.068 de „internaţi în colonii de muncă", dintre care 3.202 „au suferit şi alte pedepse privative de libertate (închisoare)". Dintre toţi aceştia, coform SRI, au decedat în locurile de detenţie sau în lagăre 3.847 de persoane, „din care

2.851 în timpul executării pedepsei cu închisoare, 203 în timpul cercetărilor, 137 ca urmare a executării sentinţei de condamnare la moarte, 656 în timp ce se aflau în colonii de muncă". Statistica de mai sus a avut caracter confidenţial şi neoficial. Ea nu a fost asumată nici atunci de către SRI, care a trimis aceste date la Procuratură pur şi simplu pe o foaie de hîrtie, fără vreun antet sau notă de însoţire – şi nici ulterior, prin vreo declaraţie publică cu privire la dimensiunile represiunilor Securităţii.

Cît despre *Serviciul de Informaţii Externe*, acesta nu a prezentat niciodată public documente privind activitatea de poliţie politică a DIE (CIE), deşi aceasta este documentată prin tentativele (inclusiv reuşitele) unor atentate asupra emigranţilor „incomozi" regimului, acte de răpire, instigare şi participare la acte teroriste. Unele dintre acestea sînt de multă vreme de notorietate (precum colaborarea cu teroristul Carlos), dar nu au fost oficial asumate.

Un alt serviciu secret, din cadrul *Ministerului de Interne*, creat de fostul vicepremier Gelu Voican Voiculescu la începutul lunii februarie 1990, a preluat prin mijloace ilegale fosta arhivă a Securităţii Municipiului Bucureşti (SMB). Se pare că o parte a acestei arhive a fost transferată – în preajma alegerilor din 1996 – la Fundaţia pentru Democraţie în România, fundaţie a PDSR-ului, condusă ulterior chiar de fostul vicepremier. Nici un document din arhiva fostei SMB, unitate de elită a Securităţii, nu este accesibil – decît atunci cînd este „pus la dispoziţia presei" ca urmare a interesului politic al foştilor securişti şi al protectorilor lor politici, sau a serviciului secret care le-a moştenit.

Ministerul Apărării Naţionale a preluat în primele zile de după executarea cuplului Ceauşescu, sub pretextul „protejării", arhivele PCR. Acestea au fost predate, parţial, Arhivelor Naţionale abia după ce complexul de măsuri restrictive privind accesul la arhivele fostului regim comunist a fost legalizat prin Legea Arhivelor Naţionale din aprilie 1996. Dorinţa fostei puteri de a camufla trecutul a fost de altfel exprimată şi de faptul că desfiinţarea Partidului Comunist Român nu a fost niciodată legiferată, tocmai pentru a nu se pune public problema succesiunii şi a celor abilitaţi să

gestioneze această succesiune, în care arhivele ocupau un loc deosebit de important, prin capitalul lor de informaţii. Tocmai de aceea, odată intrate (din primele luni ale anului 1990) în stăpînirea MApN, arhivele cele mai importante ale Partidului Comunist au fost reîndosariate în cadrul Biroului Documente Secrete. Adoptarea Legii Arhivelor Naţionale nu a schimbat prea mult situaţia, iar accesul la fondurile arhivistice de interes pentru istoria comunismului a rămas limitat. Ceea ce s-a realizat prin trecerea arhivei fostului Comitet Central al PCR din custodia Biroului Documente Secrete al Armatei în cea a Arhivelor Naţionale a fost, practic, pînă azi, doar o „descărcare de gestiune" a Ministerului Apărării în sarcina Ministerului de Interne. Păienjenişul de interdicţii stipulat de Legea Arhivelor Naţionale – propusă de directorul de atunci al Arhivelor, Ioan Scurtu (de altfel, un distins istoric, specialist tocmai în istorie contemporană), şi votată la 2 aprilie 1996 – prelungea practic secretizarea, făcînd imposibil un acces de fapt şi de drept la arhivele comunismului. Potrivit prevederilor articolului 5, Arhivele Naţionale se obligau să asigure

> aplicarea prevederilor legislaţiei în vigoare în realizarea protecţiei documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Naţional al României, respectiv în *apărarea secretului de stat, paza şi conservarea acestor documente* [*s.m.*].

În condiţiile în care secretul de stat nu fusese redefinit în funcţie de noile realităţi, iar siguranţa naţională poate fi interpretată cuprinzător, îndosarierea anterioară a arhivei PCR în regim secret, raportată la acest articol, devenea deja în sine o bază solidă de interdicţie a accesului. Această interdicţie funcţionează încă în 2006, la 16 ani de la „căderea comunismului". Arhivele Naţionale rămîn un bastion al secretelor, graţie opacităţii miniştrilor de Interne care le-au avut sub oblăduire. Nu mă puteam aştepta la mai mult de la cei care au fost instrumente ale FSN-ului ca moştenitor legitim al Partidului Comunist – dar situaţia a rămas aceeaşi şi sub „democraţi", începînd cu miniştrii Convenţiei Democratice şi sfîrşind cu cel al Alianţei Dreptate şi Adevăr, care continuă, prizonieri autosuficienţi ai mentalităţii celor din vechiul sistem, să împiedice accesul la documente esenţiale pentru istoria comunismului. Dacă în aceste arhive se regăsesc mai

puţin statistici privind victimele terorii, în schimb aici se află discuţiile din spatele uşilor închise, deciziile şi ordinele care au stat la baza acestei terori – iar secretizarea lor este o formă de complicitate la aceste acte criminale.

Ministerul Justiţiei a primit spre păstrare, în urma Hotărîrii de Guvern nr. 1134,

> dosarele trimise anterior fostelor organe de Securitate [...] referitoare la persoanele care au executat pedepse privative de libertate sau interdicţii domiciliare pe baza unor decizii administrative,

iar *Ministerul Public* (Parchetul General) deţine

> dosarele în care urmărirea penală a fost întreprinsă de fostele organe de Securitate şi în care s-a hotărît ca persoanele cercetate să nu fie trimise în instanţă.

Prima categorie de documente se păstrează în arhiva de la Cernica, iar cele din custodia Ministerului Public se află la arhivele Tribunalelor Militare Teritoriale Bucureşti, Cluj şi Iaşi. Pe categorii de dosare, la sfîrşitul anului 2000, situaţia cantitativă se prezenta astfel: a) 300.000 de volume privesc 120.000 de cauze penale, prin care au fost condamnate 250.000 de persoane; b) în cazul pedepselor administrative, se păstrează 80.000 de decizii de internări în colonii de muncă şi se pot documenta 173.000 de cazuri de deportări şi fixări de domiciliu obligatoriu. Aceste documente se păstrează în arhiva de la Cernica. Lor li se adaugă circa 2.400 de dosare aflate la Parchetul General, pentru utilizarea lor în elaborarea unor recursuri în anulare. De asemenea, prin aceeaşi hotărîre, Procuratura Generală a preluat dosarele în care Securitatea nu a pronunţat sau solicitat condamnări, dar totuşi persoanele respective au fost reţinute şi anchetate, unele ani de zile. Conform legii, termenul de păstrare a acestor acte judiciare este de zece ani, astfel că numărul acestei categorii de victime nu poate fi precizat – şi nici „tratamentul” de care au avut parte. Un alt fond arhivistic important aflat la Ministerul Justiţiei este cel al Direcţiei Generale a Penitenciarelor, care este depozitat la Jilava, în subsolul Spitalului penitenciar, cît şi la penitenciarele din teritoriu utilizate în trecut ca locuri de detenţie pentru deţinuţi politici. Aceste arhive sînt practic inaccesibile, deşi, de exemplu, în subsolul Spitalului Jilava se află, în condiţii insalubre, una dintre cele mai

impresionante surse arhivistice pentru cunoaşterea rezistenţei în închisori – inclusiv, de pildă, registrele cu deţinuţii condamnaţi la moarte şi procesele-verbale ale execuţiilor. În 2006, nici una dintre aceste arhive nu este prelucrată arhivistic şi nu beneficiază de un regim de acces pentru cercetători.

*

Practic, în spatele uşilor zăvorîte ale acestor instituţii se ascund crimele şi abuzurile fostului regim – autorii, dar şi victimele, ştiute, cele mai multe, de propria suferinţă şi de Dumnezeu. Dramele de dincolo de zidul temniţei sînt numeroase, greu de descris, greu de înţeles, tulburătoare.

Într-o parte a celulei se afla *tineta*, un hîrdău în care deţinuţii îşi făceau necesităţile fiziologice. Cel mai adesea neacoperit, răspîndea mirosuri pestilenţiale în întreaga celulă: „bandiţii" trebuiau să-şi simtă, inclusiv prin miros, propria „descompunere". În celulele reci, îmbrăcaţi sumar, fără a avea posibilitatea să facă o baie cu lunile şi reuşind cu mare greutate să-şi spele cîte o cămaşă în aceeaşi gamelă în care primeau hrana, deţinuţii intrau într-o lume în care numai imaginarul mai putea salva demnitatea; căci altfel totul era pus de-a curmezişul naturii umane. Hrana era la limita supravieţuirii: ciorbe de murături sau din morcovi putrezi, care fermentau în gamele chiar dacă zeama era rece, ciorbe de burtă, ori cu buze sau copite de vită aruncate în cazan fără a fi curăţate, toate alcătuind un meniu inconsistent, care punea stomacul şi mai ales ficatul la grea încercare. Majoritatea celor care au trecut prin acest regim penitenciar au căpătat afecţiuni hepatice şi boli digestive grave. Era considerată zi de sărbătoare aceea în care primeau arpacaş sau o fiertură de fasole în care boabele se puteau aduna, toate, într-o lingură, iar o bucată de pîine de 250 g (pentru o zi întreagă) înlocuia celebrul *turtoi*, un bulgăre de mălai opărit şi ars apoi în cuptor, care, după ce se răcea, devenea tare ca un bolovan.

În celulă, fiecare zi începea la ora 6, cînd, în cîteva momente, deţinuţii trăgeau, peste cămăşile cazone în care dormeau, zeghea tocită şi de-a dreptul străvezie de atîta purtat, apoi întindeau pătura niciodată spălată, plină de găuri, peste salteaua de paie. Urma raportul în faţa gardienilor: „Să

trăiţi domnule… [gradul], camera… [numărul] raportează un număr de… deţinuţi", în vreme ce unul dintre gardieni verifica cu ajutorul unui ciocan de lemn dacă nu cumva peste noapte au fost tăiate zăbrelele de fier de la ferestre. Gardienii ieşeau trîntind uşile de metal şi punînd zăvoarele grele, despre care spuneau, în bătaie de joc, că sînt menite să-i pună în siguranţă pe deţinuţi, „ca să nu vă sugrume poporul" – iar apoi, cei care primeau încuviinţarea, se aşezau pe marginea paturilor de jos, spre a putea fi oricînd urmăriţi prin vizetă de ochiul vigilent al paznicului de pe celular. Nimeni nu avea voie să se întindă în pat pînă la ora 22, cînd se dădea stingerea, excepţiile fiind rare – doar muribunzii primeau această învoire de la medicul închisorii, în loc de medicamente. Restul deţinuţilor, rămaşi în picioare, se învîrteau în cerc, de dimineaţa pînă seara. Orice altă activitate era interzisă, iar abaterile se pedepseau cu izolarea la carceră, o celulă prea mică pentru a te putea lungi pe ciment, în întuneric, cu numai o cană de apă şi un turtoi de mălai, primite o dată la trei zile. Domnul Alexandru, cel care ne-a mai istorisit din pătimirile sale, descria cu o voce egală, fără inflexiuni, cu privirea aţintită undeva, peste umărul meu, unde părea că vede toate acestea. Numai cînd şi-a adus aminte de ravagiile gripei spaniole, care i-a decimat pe deţinuţii Penitenciarului Gherla în aprilie 1959, căreia el i-a supravieţuit printr-un miracol, şi-a coborît ochii asupra mea, iar privirea i s-a umbrit:

> Boala a găsit organisme slăbite, lipsite de apărare şi a măturat deopotrivă de pe acest pămînt vîrstnici şi tineri. Printre cei atinşi de gripă şi care au rămas în viaţă m-am numărat şi eu. Dar am făcut o complicaţie cumplită, o tuberculoză pulmonară, într-o formă foarte rebelă, cu evoluţie rapidă. Am trecut adesea pe lîngă moarte. Hemoptizii acute mi-au mărit calvarul – gura mi-era tot timpul plină de sînge. Am avut apoi o hemoragie mare, colegii de celulă băteau întruna în uşă să vină gardianul. A părut o veşnicie pînă cînd l-am auzit dincolo de uşă. „Ce este, mă?" a întrebat. „Aduceţi medicul, că un deţinut are hemoragie şi moare." Răspunsul a venit prompt: „Ei, şi ce dacă moare? După ce moare, scoate-l pe pătură afară!". După o vreme, văzînd că mortul n-a apărut, a chemat totuşi medicul, un deţinut. Am fost transferat la infirmeria închisorii. Singurul tratament prescris a fost nemişcarea. Am stat nemişcat în pat luni în şir, pentru că alt tratament, medicamente, nu existau.

A supravieţuit şi, încet-încet, s-a întremat, în aşa măsură încît, tînăr fiind (împlinise 23 de ani), în 1961 a fost inclus într-un lot de deţinuţi

trimişi într-o colonie de muncă din Delta Dunării. Bucuria ieşirii dintre zidurile Gherlei a fost de scurtă durată. Regimul de detenţie, la fel de dur, a fost sporit de chinurile unei munci istovitoare, în arşiţă sau în ger, deopotrivă.

> Eram umiliţi cum numai ei ştiau să o facă, parcă erau specializaţi într-o şcoală a cruzimii şi a lipsei de omenie. Ni se cerea cu hotărîre să uităm ceea ce am fost sau sîntem încă, dar parcă tot preferam locul acela decît zidurile închisorii.

În colonia de muncă, domnul Alexandru a reîntîlnit fericirea, sub chipul unei cărţi poştale, prima după o detenţie de cinci ani, prin care a scris familiei, anunţînd doar „sînt bine sănătos", condiţie ca acel petec de hîrtie să plece către destinatar. Solicitările de medicamente – în primul rînd hidrazidă pentru tratarea tuberculozei – şi alimente bogate în proteine, în limita celor 5 kg admise de regulament, contraziceau aceste cuvinte. Norocul i-a surîs încă o dată cînd, graţie pregătirii sale de electronist, a avut un mare privilegiu: comandantul lagărului i-a cerut să îi repare aparatul de radio pe care îl avea acasă:

> Acolo era numai soţia lui, care s-a comportat cu mine firesc, ca şi cu un om obişnuit. Uitasem cum e să fii socotit astfel. Am văzut că mai exista omenie şi în lumea lor. Era pentru prima dată de la arestare cînd vedeam cerul liber, respiram un aer altfel decît printre gratii sau sîrmă ghimpată.

Atunci domnul Alexandru a început să spere că, poate, într-o bună zi se va putea întoarce printre oamenii liberi. Dar şirul suferinţelor sale nu se încheiase.

*

Cei închişi în colonii de muncă, deportaţi sau trimişi în domiciliu obligatoriu, „administrativii", cum sînt încă numiţi în lumea foştilor deţinuţi politici, prin preluarea termenului din argoul Securităţii, cei care au căzut victime acestor măsuri administrative abuzive au trăit doar la prima vedere drame mai puţin spectaculoase decît cele ale condamnaţilor politici. Despre deportări şi stabilirea domiciliului obligatoriu – acţiuni de care fosta Securitate (sau foştii securişti) nu au prea multe „de spus", întrucît nu se consideră implicaţi – există documente sugestive. Aşa cum reiese din Nota

de studiu nr. 00880015 din 14 decembrie 1967 întocmită la Serviciul C al Consiliului Securităţii Statului[31], copiindu-se modelul sovietic, cu începere din 1949 s-au instituit măsuri de dislocare şi fixare de domiciliu obligatoriu, internare în colonii şi unităţi de muncă şi fixare de loc de muncă obligatoriu pentru unele categorii de persoane care, fără să poată fi incriminate penal, făceau obiectul unor dispoziţii cu caracter represiv avînd ca bază actele normative emise de Marea Adunare Naţională sau Consiliul de Miniştri, dar şi simple hotărîri şi dispoziţii ale MAI[32]. „Moşierii" au fost prima categorie supusă de autorităţi unor măsuri aşa-zis „administrative" speciale, în consonanţă cu politica represivă stalinistă. Acţiunea de expropriere s-a derulat în noaptea de 2 spre 3 martie 1949. Au participat echipe mixte de Miliţie şi Securitate care i-au secondat pe activiştii locali „împuterniciţi" pentru a-i scoate din case pe „foştii moşieri" împreună cu familiile, a-i deporta şi supune unui regim de domiciliu obligatoriu pe timp nelimitat, în diferite localităţi din ţară. Un raport[33] înaintat de conducerea DGSP Direcţiunii Organizatorice a Comitetului Central arată că în urma operaţiunii de expropriere – pregătită în cel mai mare secret şi desfăşurată pe tot cuprinsul ţării în noaptea de 2 martie 1949 la ora 3 – au fost supuşi evacuării „2.972 moşieri, 3.744 membri de familie, 363 administratori, 725 alte persoane", deci în total 7.804 oameni. Operaţiunea

> s-a făcut cu o sălbăticie care e dezolantă pentru orice om care ţine să respecte pe oameni! Oricît de oribile ar fi fost ordinele, cei care le aplicau aveau latitudinea să le execute cu un dram de omenie. Dacă n-au făcut-o, e că s-a stins orice simţire mai bună în oameni. La unii din ură, la alţii din servilism şi frică,

nota un contemporan al evenimentelor[34].

În 1949, deportarea a fost utilizată ca măsură punitivă şi împotriva ţăranilor care s-au răsculat în vara acelui an. În judeţele Arad şi Bihor, ca urmare a unor ample mişcări ţărăneşti din lunile iulie şi august, s-au organizat ample acţiuni represive, revoltele fiind înăbuşite prin intervenţia violentă a trupelor de Securitate. Într-un „Studiu informativ asupra acţiunilor contrarevoluţionare chiabureşti" din zonă, întocmit la 12 august 1940, la capitolul „Reprimarea acţiunilor" se arăta că din fiecare localitate

în care au avut loc acţiuni chiabureşti „se vor ridica capii acestor acţiuni (în lipsă, familiile acestora) şi cîte 10-15 familii de chiaburi, afirmaţi ca duşmani ai poporului”. Din 31 iulie şi pînă în 3 august, „în timpul operaţiunilor au fost executaţi în regiunea Oradea 16 chiaburi, iar în regiunea Arad 12 chiaburi”. În noaptea de 2 spre 3 august, un efectiv de 315 miliţieni şi 65 de securişti au luat cu asalt satele pacificate şi au trecut la îmbarcarea într-un tren special a celor ce aveau să fie deportaţi în Dobrogea, la Medgidia. Au fost ridicate în acea noapte 257 de persoane, printre care mulţi copii. Astfel, din comuna bihoreană Bicaciu a fost ridicat capul familiei Kuyma Iosif, cu soţia, fiul Ştefan (de doi ani şi jumătate), fiica Elisabeta (de cinci luni) şi mama sa, Maria, de 75 de ani. Din comuna Ucuriş, familia lui Popa Petru a fost ridicată cu tot cu nepoatele Elisabeta şi Ana (de 2 ani, respectiv 10 luni), în lipsa părinţilor acestora – tatăl fusese executat, iar mama arestată. Deportările au continuat în zilele următoare, încheindu-se abia în septembrie[35].

Practica avea să fie extinsă în anii următori, căpătînd proporţii de masă. Deportările şi fixarea domiciliului obligatoriu s-au făcut în general doar în baza unor dispoziţii operative ale MAI, dublate apoi de dispoziţii cu caracter secret. O acţiune în forţă s-a plasat în zona de graniţă cu Iugoslavia, în noaptea de Rusalii (17 spre 18 iunie 1951), cînd s-a declanşat o vastă operaţiune de deportare căreia i-au căzut victime 10.099 de familii, cu un număr total de 43.891 de persoane[36]. Au fost urcaţi în trenuri şi lăsaţi în cîmpia goală a Bărăganului – li s-a dat dreptul să-şi ia cu ei un număr restrîns de bunuri, casele şi inventarul rămas fiind predate unor „colective de primire formate din delegaţi ai Ministerului Agriculturii şi ai Sfaturilor Populare”[37]. Echipele mixte care au acţionat pe teren au fost formate din activişti de partid, miliţieni, securişti şi militari din trupele de Securitate. Operaţiunea s-a desfăşurat „fără incidente grave şi fără a se întîmpina rezistenţă”. Au fost totuşi semnalate şi cazuri deosebite: cetăţeanul iugoslav Pater Matei din comuna Gelu s-a spînzurat la cîteva ore după ce i s-a pus în vedere că trebuie să părăsească localitatea. Dar cei mai traumatizaţi de pe urma acestei perioade au fost copiii:

> Copil fiind, nu am avut nici o jucărie. Aveam şapte ani cînd am văzut cea dintîi păpuşă. [...] Eram în clasa a VI-a cînd am mîncat pentru prima oară ciocolată[38],

povestesc în zilele noastre copii ai deportaţilor. Lupta de clasă nu a ţinut cont de vîrstă: cel mai „tînăr" de pe liste avea doar cîteva zile, iar cel mai în vîrstă trecuse de 90 de ani.

În numeroase cazuri, ofiţerii Securităţii nu reuşeau, cu toate eforturile, să adune dovezi pentru condamnarea celor suspectaţi prin simpla lor apartenenţă la categorii sociale socotite „duşmănoase". Întrucît nu puteau fi luate măsuri represive împotriva lor în baza Codului Penal sau a unor legi publice, iar deportarea şi fixarea domiciliului obligatoriu se considera că nu anihilează potenţialul pericol reprezentat pentru regim de persoanele respective, s-a trecut la elaborarea unui complex de legi cu caracter secret care să reglementeze un nou tip de detenţie, pentru care nu era necesară pronunţarea unei sentinţe penale. Astfel au apărut pe teritoriul României numeroase lagăre, numite în timp şi în funcţie de tipul lor de organizare unităţi, colonii şi batalioane de muncă.

După cum am arătat, la Ministerul Justiţiei se păstrează circa 80.000 de fişe ale celor trimişi în lagărele şi coloniile de muncă. Dar cifrele ar trebui să suporte adăugiri. Un raport secret al Securităţii din 1968 arăta:

> Din relatările unor ofiţeri ce muncesc în prezent în acest sector rezultă că în anul 1954 fostul şef al Serviciului de evidenţă, colonel Popescu Gheorghe (Gogu)[39], în prezent ambasador în Birmania, a ordonat distrugerea fişelor de evidenţă pentru aproximativ 17.000 persoane ce au fost internate administrativ. Ca urmare, dosarele în arhiva Securităţii nu se pot găsi decît cu mari greutăţi[40].

Cu toate acestea, după cum arată statistica neoficială a Serviciului Român de Informaţii din 1992 – prezentată mai sus[41] –, în arhivele sale există încă date cu privire la 21.066 de persoane care au suferit „internări în colonii de muncă în perioada 1945-1964". Numărul total al celor trimişi în lagăre de muncă poate fi estimat adunîndu-se cele 80.000 de dosare individuale de la Ministerul Justiţiei şi cele din arhivele fostei Securităţi: 21.068 păstrate, plus alte 17.000 distruse. Putem deci lua în considerare („liniştiţi"?!) cifra de 118.068 de oameni trimişi la muncă forţată.

„Internarea” – cum era numit procedeul, în mod eufemistic – se făcea cu totul arbitrar, la voia Securităţii. Practic, în afara nomenclaturiştilor, oricine putea fi trimis în lagăr.

În România comunistă, dacă erai ridicat de acasă sau de pe stradă spre a fi trimis în lagăre, la Canal, nu era uşor nici măcar să mori. „S-au săvîrşit abuzuri în ceea ce priveşte regimul de detenţie, cel alimentar, asistenţa sanitară”, consemna sec un document din 1968[42] cu privire la „unităţile şi coloniile de muncă”. Le ilustrează pe larg o întreagă literatură memorialistică[43]. În lagăr,

> toate erau dificile şi greu de suportat: condiţiile de muncă erau barbare, vînturile năpraznice şi neobosite, hrana insuficientă, cazarea improvizată[44].

Bolile făceau ravagii printre

> oamenii adunaţi de prin toate închisorile politice din ţară, extenuaţi de foamete şi frig, de umezeala acelor saivane în care locuisem, obosiţi de munca epuizantă. Erau anemiaţi, distrofici şi dintre aceştia din urmă au fost destui cei care au alunecat în caşexie[45] – ultima fază de slăbire generală a organismului, din care greu se mai putea redresa cineva[46].

Dar poate că cel mai greu de îndurat au fost cruzimile absurde pe care oamenii le-au suportat sau la care au fost martori, fiind apoi marcaţi pentru tot restul vieţii de cele trăite şi văzute. Exemplele ar putea umple o lungă monografie. Ele au fost consemnate şi de rapoartele în urma unor controale făcute în coloniile de muncă în anul 1953. Chiar documente ale Securităţii relevă cruzimi deosebite petrecute aici. Numai în luna ianuarie a anului 1953, în coloniile de muncă de la Canalul Dunăre – Marea Neagră au murit 133 de deţinuţi, potrivit evidenţelor fostei poliţii politice. Cele mai multe decese s-au înregistrat la coloniile Peninsula şi Poarta Albă (46, respectiv 30 de deţinuţi)[47].

În coloniile de muncă se practica pe scară largă bătaia, încarcerarea pe termen lung, utilizarea la munci grele a deţinuţilor bolnavi, iar raţiile de hrană neîndestulătoare au făcut ca moartea multora să fie cauzată pur şi simplu de foame şi istovire. Dacă tratamentul inuman aplicat deţinuţilor în lagărele din România a caracterizat întregul *lagăr* sovietic, în unele

perioade, în anumite locuri de detenţie au existat puternice accente de sadism în aplicarea acestui tratament. Ca urmare, în 1952, la multe dintre coloniile Canalului Dunăre – Marea Neagră se înregistra o medie a mortalităţii de peste 30 de deţinuţi pe lună[48], iar între aceştia, unii îşi găseau sfîrşitul în chinuri care, dacă nu ar fi consemnate chiar de documente ale Securităţii, ar fi greu de imaginat. În sadismul lor, unii comandanţi de lagăr obişnuiau să se distreze punîndu-i la cele mai grele munci pe epileptici şi distrofici sau scoţîndu-i la muncă în ger, desculţi şi numai în cămăşi. Neîndeplinirea normelor era sancţionată cu muncă neîntreruptă fără hrană timp de 24 de ore, urmată de carceră. Unii deţinuţi au fost bătuţi pînă la desfigurare, rămînînd infirmi pe viaţă.

Rapoartele făcute în împrejurările anchetelor din 1953 în coloniile de muncă de la Canal şi din Balta Brăilei de către medici deţinuţi sînt relevante pentru ravagiile provocate de frig şi foame, decimîndu-i pe deţinuţi în special în lunile de iarnă.

> Deţinutul a fost adus pe targă din carceră, fără cunoştinţă, cu respiraţia foarte rară, fără puls aproape şi, cu toate îngrijirile ce i-am dat la infirmerie (injecţii de camfor şi cofeină), după ½ oră a încetat din viaţă. Era în evidenţă cu distrofie şi în diferite rînduri fusese scutit de muncă de către serviciul medical. Nu a fost adus la vizita medicală înainte de a fi încarcerat şi nici nu am fost chemaţi spre a-l vizita la carceră, în tot timpul în care a fost încarcerat.
>
> Un alt deţinut
>
> a încetat din viaţă chiar în cabinetul de consultaţii al infirmeriei, în timp ce abia îi făcusem injecţii de cofeină şi camfor. Nu am fost chemaţi de a-l vizita înainte de a-l încarcera şi nici nu a fost vizitat de noi acolo […]. Nu s-a ţinut seama de către conducerea coloniei de scutirile medicale şi bolnavi, chiar distrofici grav au fost scoşi pe şantierele de lucru, aducîndu-i seara pe braţe, pe alţii îngheţaţi complet şi morţi.

Astfel, un deţinut „distrofic gradul 3 a fost adus în agonie, îngheţat, de pe şantier şi a murit după cîteva ore, în infirmerie”, iar un altul „a fost adus mort, îngheţat pe şantier”. Toate cazurile, afirma medicul, înşirînd un lung pomelnic de morţi în lunile ianuarie şi februarie ale anului 1953, ar fi putut fi evitate:

> În afară de aceştia, sînt numeroase alte cazuri de deţinuţi îngheţaţi, dar care au putut fi readuşi la viaţă în urma îngrijirilor noastre. Toţi deţinuţii politici care îngheţau pe şantierele de lucru

> erau distrofici, fiind slăbiţi şi nu mai aveau caloriile necesare pentru a se apăra contra frigului, fie că unii erau uşor îmbrăcaţi, fără cămăşi, fiind arestaţi în lunile de vară, unii chiar cu picioarele goale. Dimineaţa, la ieşirile cordoanelor de lucru pe poartă, erau scene îngrozitoare, cu bătăi sîngeroase şi cu chinuri de iad, ce ar fi trebuit să înduioşeze şi inimile de piatră,

nota acelaşi medic al coloniei penitenciare Cernavodă într-o declaraţie care s-a păstrat în arhivele Securităţii[49].

Unele dintre crimele din lagărele de muncă au fost anchetate de Procuratura Generală, care a sintetizat şi condiţiile de deţinere în fraze sugestive:

> Au fost cazuri cînd deţinuţii erau asasinaţi prin împuşcare, îngropaţi de vii în pămînt, obligaţi iarna să intre în apă pînă la brîu şi să taie stuf, introduşi iarna în carcere descoperite, uneori dezbrăcaţi, în poziţii chinuitoare – doi în picioare şi doi cu capul în jos. În timpul verii, erau dezbrăcaţi, legaţi de mîini şi expuşi muşcăturilor de ţînţari. Manifestările de bestialitate continuau şi după moartea deţinuţilor, ale căror cadavre, neînhumate timp îndelungat, roase de şobolani, erau profanate şi chiar introduse în carceră, sub pretextul că torturile n-au fost îndeajuns de aspre[50].

Pentru atrocităţile descrise mai sus – petrecute în colonia penitenciară Salcia, singura cercetată de procurori – au fost trimişi în judecată 21 de ofiţeri şi subofiţeri, care au fost găsiţi vinovaţi. Au fost condamnaţi în 1954 la pedepse de pînă la 25 de ani închisoare. Un an mai tîrziu, ministrul de Interne Alexandru Drăghici i-a absolvit de pedeapsă şi le-a şters din cazier incriminările. Mai mult, a dispus ca majoritatea dintre ei să fie reîncadraţi în MAI. Printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naţionale,

> acestor cadre li s-a acordat vechimea neîntreruptă în MAI pe toată durata detenţiei, iar conducerea Ministerului de Interne le-a acordat cîte o sumă de bani echivalentă cu salariul pe trei luni şi cîte o lună de zile de concediu la casele de odihnă ale MAI pentru refacerea stării fizice[51].

Procurorul general adjunct Alexandru Voitinovici, care ordonase anchetele din 1953 şi descoperise mii de persoane deţinute ilegal, a fost retrogradat din funcţie, ceea ce dovedeşte că Securitatea inspirase crimele produse în lagărele de muncă şi stabilirea condiţiilor de detenţie, exterminarea deţinuţilor, inclusiv trimiterea lor ilegală în lagăre fiind o acţiune deliberată a poliţiei politice comuniste[52].

Să facem acum o recapitulare: 107.619 persoane, victime ale Securităţii, despre care *se află date* în arhivele Serviciului Român de Informaţii, potrivit unei statistici neoficiale din 1992; alţi 250.000 de condamnaţi din motive politice despre care *se află date* în arhivele Ministerului Justiţiei; 2.400 de dosare la Procuratura Generală; 173.000 de deportaţi; 118.068 de internaţi în lagăre de muncă. Cifre bazate strict pe documente păstrate, fără a le socoti pe cele distruse, care s-au pierdut, deteriorat – sau pur şi simplu ceea ce nu s-a trecut pe hîrtie. Cifre care ascund tot atîtea destine frînte. Totalul este oricum impresionant: 651.087 de fiinţe umane care au reprezentat elita democratică, intelectualitatea României, copii care nu au apucat să simtă în copilăria lor gustul unei ciocolate sau simpli ţărani, răstigniţi pe cuie în lagăr pentru că nu au vrut să-şi predea cotele. În numele tuturor acestora, al familiilor şi urmaşilor lor, o simbolică declaraţie de iertare nu ajunge. Aşa cum s-a petrecut peste tot în lume unde au avut loc asemenea crime – care pot fi lesne considerate crime împotriva umanităţii –, ele se cer scoase la iveală. Nu ajung doar scuze formale prezentate urmaşilor. Iar făptaşii să fie pedepsiţi şi după lege, şi după moartea lor, prin judecata istoriei, după adevăratul chip pe care l-au purtat – cel al morţii.

*

Rugăciunea spune: „Precum în cer aşa şi pe pămînt”. Justiţia divină ar trebui deci să coboare printre oameni, iar dreptatea să triumfe înainte ca victime şi călăi să ajungă deopotrivă în faţa Judecăţii de Apoi. Dar este posibil? Cum? M-am întrebat adesea cum poţi să lupţi împotriva totalitarismului doar prin mijloace legale şi democratice. Cum poţi să lupţi mai ales împotriva uitării. Căci am uitat atît de repede! Am uitat cum, de prin 1980, hrana României mergea la export, iar Iulian Mincu, ajuns după 1989 chiar ministru al Sănătăţii, lansase programul de „alimentare raţională”. Cam tot atunci cînd începea în Bucureşti construirea „circurilor foamei”, în 1983, Fondul Monetar Internaţional anunţa o înrăutăţire a nivelului de trai din ţara noastră cu 20% faţă de nivelul anului 1982. Categorii de produse alimentare de bază, nu mai puţin de 220 de

sortimente, se scumpiseră cu 35%. În România începuse să roadă, într-ascuns, foamea. Din 1984, fiecare judeţ era obligat să-şi asigure necesarul de hrană din propria producţie. A urmat un dezastru. Terenurile din multe judeţe nu erau propice cultivării cerealelor. La Braşov, de pildă, unde trăiam pe atunci, în „ţara cartofului", nu creştea grîul, aşa cum în sud cartofii erau o raritate. Măsura a lovit în alimentarea populaţiei, afectată de crize periodice, cînd un anume produs, ceapa, de exemplu, lipsea aproape cu totul de pe piaţă, în schimbul altor produse în surplus, dar care nu se găseau în alte zone. În loc să se renunţe la această aberaţie care a provocat un haos total, s-au introdus controale în gări şi pe şosele, pentru a depista „traficul ilegal de alimente", o infracţiune care nici măcar nu era prevăzută de Codul Penal. Începea o epocă nouă. Ţăranii veneau să cumpere pîine de la oraş, fugăriţi de Miliţie prin gări. Am văzut multe asemenea scene halucinante pe peroanele Gării de Nord şi în gara Basarab din Bucureşti, bătrîni şi bătrîne, oameni umiliţi şi bătuţi, cu sacoşele de pîine pe care îşi încleştaseră mîinile, sub ploaia bastoanelor de cauciuc ale miliţienilor. An de an, grija obsesivă pentru a „găsi" de mîncare sporea, în vreme ce în alimentări nu se mai găseau decît picioare de porc, conserve de mazăre, apă minerală medicinală, oţet şi crevete vietnameze. Hrana se raţionalizase. Raţiile lunare, la început cumva îndestulătoare şi avînd darul să confere o oarecare siguranţă a zilei de mîine, s-au împuţinat treptat, pînă cînd „nu s-au mai dat". Statul devenise restanţier faţă de cetăţenii săi, aşezaţi cuminţi la rînd, încă după miezul nopţii.

Între adevărul oficial şi traiul la cozi, singura certitudine devenise frica tot mai apăsătoare. Regimul poliţienesc instaurat în România odată cu comunismul îşi făcea simţită din nou şi tot mai pregnant prezenţa: patrule mixte de miliţieni, „civili" şi „oameni ai muncii" din Gărzile Patriotice păzeau, profilactic, fiecare intersecţie a oraşelor. Tăcută, dar eficientă, Securitatea îşi sporise acţiunile „specifice", din ce în ce mai activă şi mai ofensivă cu cît viaţa românilor era mai grea. La 29 decembrie 1980 se elaborează un *Program de măsuri pentru supravegherea informativă a foştilor deţinuţi politici şi a familiilor lor*, iar la 17 aprilie 1981 – un *Program*

de măsuri pentru limitarea numărului celor care ascultă posturi de radio străine în limba română. Aceste măsuri prevedeau anchetarea celor care ascultau „Europa Liberă” şi emisiunile în limba română ale BBC-ului, precum şi intimidarea şi izolarea foştilor deţinuţi politici. La 16 mai 1981, Securitatea iniţiază un *Program de măsuri pentru prevenirea şi contracararea „activităţii duşmănoase” desfăşurate împotriva României sub acoperire religioasă.* Biserica, indiferent de rit, era socotită duşmanul regimului. La 29 iulie 1987 se elaborează *Norme privind competenţele, atribuţiile şi sistemul de avizare a persoanelor care se deplasează în străinătate în interes de serviciu sau personal*, care practic reduc drastic numărul celor ce puteau călători în străinătate, selectaţi în special din rîndul nomeclaturii comuniste. La 23 decembrie 1987, în condiţiile deteriorării relaţiilor externe ale României şi izolării ei, pentru a nu se cunoaşte în afara ţării ceea ce se întîmplă înăuntru, cu populaţia transformată în cobaiul conducerii superioare de partid şi de stat, înfometată şi ţinută în frig şi întuneric, se elaborează un *Plan de măsuri pentru supravegherea reprezentanţelor diplomatice occidentale în România*, menit şi să împiedice accesul în ambasade al persoanelor susceptibile să solicite azil politic, al căror număr crescuse. Practic, dacă porţile ambasadelor occidentale ar fi fost deschise, o largă majoritate a populaţiei ar fi cerut azil politic.

Eficientă, tăcută, Securitatea ne apăra de noi înşine. Şi îşi apăra Conducătorul. Ca urmare directă a revoltei braşovenilor din 15 noiembrie 1987, s-a emis Ordinul MI 02600/1988, semnat de Tudor Postelnicu, din dispoziţia lui Nicolae Ceauşescu, prin care Securitatea era autorizată să facă uz de arme pentru a opri

> încercarea unor elemente nemulţumite, constituite în grup, de a pătrunde pe căi neoficiale sau prin manifestări turbulente la conducerea organelor centrale sau locale de partid şi de stat.

În noiembrie 1989, atmosfera apăsătoare şi vizibil represivă a fost sporită prin *Măsuri speciale de securitate şi prevenire a acţiunilor ostile, în timpul desfăşurării Congresului al XIV-lea al PCR*, adoptate de Departamentul Securităţii Statului. Gărzile patriotice, miliţienii şi securiştii au împînzit literalmente străzile. La 2 decembrie 1989 se adopta *Planul de*

măsuri „Orient-89” pentru asigurarea unor măsuri speciale de securitate pe parcursul lunii decembrie 1989, precum şi *Planul de măsuri „Cristal-90”* de asigurare a pazei soţilor Ceauşescu pe parcursul concediului pe care aceştia urmau să-l petreacă la Olăneşti şi pe Valea Prahovei în ianuarie 1990. Un concediu care n-a mai avut loc.

Atunci însă, la sfîrşitul anilor ’80, cu toţii aşteptam un miracol – dar nu căderea lui Ceauşescu, care era ceva de neimaginat. Aşteptam să „scăpăm de datorii”, cu speranţa că o vom duce mai bine „după”. Într-adevăr, continua plata accelerată a datoriei externe a României, care a fost lichidată în 1988. Dar nu am simţit nimic. La finele acelui an, pe o cartelă lunară se puteau obţine: 0,5 kg carne de porc cu os şi grăsime (dar şi aceea de negăsit), 600 g mezeluri, o jumătate de pachet de unt (125 g), 0,7 litri ulei, 1 kg zahăr, o pungă de pui (de fapt, doi pui pentru toată familia, pentru că puii din anii socialismului începeau cîte doi într-o pungă). Tot în 1988, Institutul de Cercetări Chimice, condus de tovarăşa Elena Ceauşescu, anunţa că va intra în fabricaţie carnea tocată artificială, după ce mii de tone de şuncă artificială fuseseră livrate alimentărilor, fără ca oamenii să se atingă de ea – nu reuşiseră încă să populeze întreaga ţară cu înlocuitori de români. Prind contur proiectele pentru hrănirea populaţiei în microcantine. În Capitală, uriaşele „circuri ale foamei”, profilate deja pe cerul cenuşiu, anunţau că momentul nu e departe. În ţară, singurele magazine din care se mai putea procura hrană erau celebrele magazine „Gospodina”, unde „se găseau” semipreparate sau preparate culinare după „reţetele” profesorului Mincu, mult lăudate de tovarăşa Hildegard Puwak în articolele ei din *Era socialistă*. În primăvara anului 1989 am stat, în rînd cu populaţia înfometată a Braşovului, la coadă la chifteluţe de peşte, cu garnitură de piure din fulgi de cartofi, servite pe tăviţe de carton – dar nu mai mult de două porţii de persoană. Timp în care telejurnalul de o jumătate de oră anunţa – în sunetul corurilor care preamăreau Conducătorul – cît de bogată şi prosperă a ajuns ţara: într-adevăr, România contabiliza la finele acelui an un excedent de 1,2 miliarde de dolari. Dar nici acum nu se cunosc cifrele reale ale mortalităţii infantile de atunci, nici rata reală a mortalităţii, natalităţii sau a

îmbolnăvirilor cronice provocate de subalimentaţie. Aceste date erau secrete de stat, divulgarea lor fiind considerată infracţiune. Am uitat repede!

Pătimiserăm cu toţii, cei mulţi, pentru plata datoriei externe, dar acumulările interne de devize nu ne erau nouă destinate, ci serveau „realizărilor măreţe": Canalul Bucureşti-Dunăre, Muzeul Făuririi Societăţii Socialiste Multilateral Dezvoltate, sistematizării satelor şi Casei Poporului – o casă ridicată pe un deal artificial, o piramidă de pământ peste care se ridica un colos de piatră şi marmură. Aici au trudit zilnic, şapte ani, între trei şi şase mii de „soldaţi", de fapt muncitori şi specialişti din toate colţurile ţării, aduşi la Bucureşti şi cazarmaţi în barăci de lemn, sub pretextul concentrării militare, pentru a munci pe gratis. Pentru toţi aceşti oameni, pe toată cuprinderea furnicarului care înălţa Casa Poporului nu exista nici măcar o singură toaletă: nimeni nu a îndrăznit să le prevadă în organizarea de şantier, atent şi direct supravegheată de Ceauşescu.

Am uitat cum deveniserăm din ce în ce mai singuri. Situaţia externă a României se înrăutăţise dramatic. În 1988 au început discuţiile pentru a ne fi retrasă clauza naţiunii celei mai favorizate de către Statele Unite, pentru nerespectarea drepturilor omului. Liderul nostru mult iubit, într-un elan de mîndrie naţională, renunţă la clauză înaintea deciziei de retragere a ei. Riscul deteriorării drastice a nivelului de trai – şi aşa greu de suportat de la o zi la alta, mai ales în iernile întunecoase şi reci ale regimului – nu conta, în raport cu concesia unei respectări minimale a drepturilor omului. Relaţiile se învrăjbesc şi cu vecinii: în vara anului 1988 s-a desfiinţat Consulatul maghiar de la Cluj, iar diplomaţii maghiari (şi, după principiul reciprocităţii, români) sînt declaraţi *persona non grata* la Bucureşti şi la Budapesta. Vechea prietenie cu URSS lasă loc unei tensiuni tot mai încordate, din cauza criticilor deschise ale lui Gorbaciov la adresa lui Ceauşescu. România se izolase inclusiv în interiorul CAER şi al Pactului de la Varşovia. Singurele legături pe care le mai avea regimul pe plan extern erau cu cîţiva dictatori africani, cu Vietnamul, Coreea de Nord, Cambodgia, Siria socialistă şi Frontul de Eliberare al Palestinei, condus de Yasser Arafat. Cu toate acestea, potrivit documentelor de partid – atunci, ca şi

astăzi, singurele surse de informaţii pentru a descrie realitatea acelei epoci –, stăteam bine: România era prezentată drept o ţară de primă importanţă în lume, o mare putere politică. Pe plan intern, după cum arată presa vremii, „oamenii muncii stau strîns uniţi în jurul partidului" şi „sînt beneficiarii unor condiţii de trai din ce în ce mai bune". Oficial, fiecare român consuma 4,2 kg carne, 1,4 kg grăsimi, 11,3 litri de lapte şi produse lactate la discreţie, 2 kg zahăr. Sînt singurele date, astăzi accesibile, în legătură cu nivelul de trai al românilor în anul de graţie 1989. Cînd rugăciunile care cereau „Precum în cer aşa şi pe pămînt" erau murmurate încă în şoaptă.

Acum uităm. Şi uitînd, adevărul lui Ceauşescu devine, treptat, adevărul nostru.

*

La 10 mai 1986, la vîrsta de 73 de ani, avocatul Constantin Dumitrescu-Cunctator, fost deţinut politic vreme de treisprezece ani, cu domiciliu forţat într-un sat din Bărăgan, după o perioadă de internare în aziluri psihiatrice din dispoziţia Securităţii, adresa Comitetului Central al Partidului Comunist Român o scrisoare de aproape 20 de pagini, din care redau un fragment:

> Raţiunea individului este negată, atunci cînd partidul unic gîndeşte şi hotărăşte totul. Demnitatea nu este respectată cînd cuiva i se refuză libertatea cuvîntului, iar cînd încearcă să i se făurească, prin forţă, o altă conştiinţă, înseamnă că el nu mai poate creşte după propria lui voie. Este constrîns să trăiască asemenea unui animal, care nu mai gîndeşte, stăpînul gîndind pentru el şi hrănindu-l cum crede şi cît crede el. Dacă socialismul este *cel mai superior sistem politic, economic şi social* (expresia aparţine presei partidului), ar trebui să fie creditor şi nu debitor cu 100 miliarde dolari. Şi cerşeşte întruna. Virtutea individualismului şi economiei sale este contractul cinstit respectat; viciul socialismului este norma. Este inadmisibil ca un partid conducător, care vorbeşte pînă la obsesie de bunăstarea poporului, să instituie cartelarea hranei în timp de pace. Naţiunea, declarată proprietară pe toate bunurile, crapă de foame. Dispreţuită, o întreagă naţiune, la rîndul ei, urăşte. Divorţ absolut, total, ireconciliabil. Eu sînt pregătit să fac faţă sufleteşte şi ameninţărilor proferate de colonelul Dugheană Ion la 7 martie 1977, de a fi aruncat sub dărîmăturile cutremurului, ale colonelului Popescu Gheorghe, maiorului Cerbureanu şi căpitanului Frîncu, făcute la 7 august 1984, că mă vor arunca din tren, sau mă vor ucide pe stradă, în temniţă sau în ospiciu.

Scrisoarea, trimisă Comitetului Central din comuna Bordujani (jud. Ialomiţa), avea un post-scriptum: „Sînt la etatea la care Iuliu Maniu a fost arestat. Mi-e ruşine să mor cu capul pe pernă, fără să vă arunc în faţă adevărul".

Adevărul era că, după cum spunea pe atunci un prieten scriitor, Andrei Bodiu, „sîntem cu un picior în Balcani şi cu celălalt în groapă". Tînărul scriitor, ca şi bătrînul avocat, se numără printre cei fericiţi. Au supravieţuit regimului. S-ar spune că adevărul a învins un întreg aparat politic şi de propagandă. Că regimul totalitar, autoproclamat deţinător al tuturor adevărurilor absolute în numele tuturor oamenilor, s-a dus. Într-adevăr, acesta n-a putut supravieţui o zi fără Securitate şi Miliţie, fără propagandă, fără cei ce admirau în gura mare hainele `mpăratului. În anii comunismului, operaţiunea de substituire a adevărului a fost una riguros organizată, prin intermediul presei controlate de partid şi a unui vast aparat birocratic de scribi-activişti din toate eşaloanele puterii, coordonaţi de Secţia de Propagandă a Comitetului Central. Constantin Dumitrescu-Cunctator a apucat să mai vadă însă şi că oamenii acestui aparat – cei care îi preluau, ameninţători sau „sfătuindu-l de bine", memoriile adresate Conducătorului Suprem pe culoarele Comitetului Central – au rămas să conducă după 1989 România. Ion Iliescu, preşedinte al ţării în mai multe legislaturi, a fost chiar secretarul acestei secţii, imediat după instalarea lui Ceauşescu la putere. Adrian Năstase, fostul nostru prim-ministru, milita asiduu (la mijlocul anilor '80) pentru „neamestecul în treburile interne", acoperind încălcarea flagrantă a drepturilor omului în România la adăpostul ideii de suveranitate:

> Drepturile omului reprezintă *drepturi cu conţinut variabil*, conţinutul lor concret definindu-se în spaţiul naţional. În realitate, individul nu are drepturi internaţionale. Dacă individul are anumite libertăţi, acestea nu sînt opozabile decît statului al cărui cetăţean este,

scria pe atunci „specialistul în drepturile internaţionale ale omului" Adrian Năstase[53]. O altă fostă activistă, Hildegard (pe atunci Hilde) Puwak, ajunsă după 2000 responsabilă cu integrarea României în structurile europene, era şi ea de părere – la începutul anilor '80, într-o serie de articole publicate în *Era socialistă* – că românii mănîncă prea mult şi că „menţinerea şi chiar

reducerea valorii energetice a consumului alimentar zilnic" era o „măsură de combatere" a infarctului şi diabetului – şi aşa mai departe.

România *lor* – România activiştilor şi propagandiştilor comunişti – este aceeaşi cu „societatea socialistă multilateral dezvoltată" construită împotriva firii şi a voinţei restului oamenilor. O ţară în care singurele cuvinte permise erau cele de preamărire a Conducătorului şi regimului, în care zilele ni se numărau în ore-muncă, în care dominau, apăsătoare, frigul şi frica. România *lor* nu se întîlnea cu România noastră nici măcar la cozi, unde se aşezau doar să audă ce mai spune lumea – ei se aprovizionau din magazine speciale. România *lor* fugărea acei ţărani încărcaţi cu sacoşe de pîini prin gări şi pe şosele, pentru a depista „traficul ilegal de alimente". România noastră intra prin alimentări, contemplînd picioarele de porc, conservele de mazăre, apa minerală medicinală, frumos aşezată între sticlele de oţet şi crevetele vietnameze. România *lor* sărbătorea victorie după victorie în procesul de construire a socialismului; România noastră abandona copii în maternităţi şi se aşeza cuminte la coadă, pentru raţia lunară. Alături, între librărie şi alimentară, la o altă coadă, se cumpărau hîrtie igienică şi literatură, la pachet cu *Prelucrarea prin aşchiere*. România *lor* era o ţară de primă importanţă în lume, apăra pacea mondială şi milita pentru dezarmare, fiind o mare putere politică în care oamenii muncii stau strîns uniţi în jurul partidului. România noastră nu-şi găsea pacea – îngropa bătrîni stinşi de frig şi foame în casele lor şi aduna în orfelinate copiii abandonaţi prin maternităţi.

Diferenţele s-au păstrat şi astăzi. România a rămas *a lor*, privatizată la metru, vîndută la bucată sau cu tona, de la copii la fierul vechi. România *lor* are putere şi neruşinare. România noastră îi ascultă încă înmărmurită, afirmînd cu seninătate că întotdeauna ei şi-au iubit şi apărat ţara – de noi înşine, fireşte. De cel puţin 651.087 de ori, cîţi oameni am găsit deportaţi, încarceraţi în lagăre şi închisori sau ucişi, în cel puţin 651.087 de bătălii pierdute, peste care s-a aşternut tăcerea şi chipul morţii. Şi în numele lor, precum în al tuturor victimelor comunismului, poetul polonez Zbigniew

Herbert scria acele cuvinte pe care le-am citat la începutul acestei lungi şi triste povestiri:

Să nu iertaţi, căci nu e căderea voastră să iertaţi,
În numele celor ce-au fost vînduţi
Cînd se crăpa de ziuă.

*

Uneori, înfrîngerile se transformă în victorii tîrzii – şi sînt numite, pompos, *victorii ale istoriei*. Doar ale istoriei, nu şi ale oamenilor. Într-o zi de august a anului 1962, la adăpostul întunericului, un vaporaş naviga pe braţul Sulina, către Tulcea. La răsărit, vaporaşul îşi oprea marşul, adăpostindu-se, pe canale ferite, de ochi curioşi. Din cala sa încinsă răzbăteau în arşiţa verii gemete: înăuntru se aflau, claie peste grămadă, încătuşaţi, un lot de deţinuţi politici inapţi, culeşi de prin coloniile de muncă din Delta Dunării. Iadul nu s-a sfîrşit pentru ei odată cu debarcarea. Vagonul-penitenciar de pe o linie secundară, în care au fost urcaţi sub o ploaie de lovituri şi ameninţări, a fost ataşat la un tren personal. Ferestrele şi gurile de ventilaţie erau căptuşite cu tablă, ca nu cumva vreun sunet să răzbată în afară. Înăuntru, slăbiţi de boli şi de munca istovitoare, deţinuţii au fost legaţi cu lanţuri de bare metalice; şi astfel, la o temperatură de peste 40 de grade, fără aer sau apă, au început o călătorie a groazei, care a părut să dureze o veşnicie. Iar cînd porţile veşniciei s-au deschis, dincolo de ele, după căldura înăbuşitoare, i-a întîmpinat răceala celulelor de la Fortul Jilava, construite la 15 metri sub pămînt.

Domnul Alexandru, devenit din martie ’57, de la arestarea sa, un simplu număr, a intrat aici cu emoţie. Ştia că acolo fusese închis, în 1951, tatăl său, Luca, despre care nu mai avea de atunci nici o veste. Nu i-a fost dat nici să-l întîlnească şi nici să afle ceva despre el, dar pur şi simplu faptul că se afla în locul în care poate părintele său îşi trăise ultimele ceasuri l-a făcut să privească cu grijă în jur, ca într-o biserică în care chipul fantomatic al cîte unui deţinut, apărîndu-i în faţa ochilor din semiîntunericul jilav precum chipul morţii, lua dintr-o dată înfăţişarea icoanelor. Nu i-a fost dat

să petreacă prea mult aici: după două săptămîni a făcut din nou cunoştinţă cu tabla încinsă a vagonului-penitenciar, care l-a readus la Gherla, de unde cu un an şi jumătate în urmă fusese „selectat" ca apt pentru coloniile de muncă. Starea sănătăţii, afectată încă din vremea lunilor petrecute în arestul Securităţii, i s-a înrăutăţit, iar tuberculoza care îl măcina de la arestare ameninţa să intre într-o fază terminală. L-au salvat, la infirmeria închisorii, doi medici deţinuţi, Cornea şi Marian, care, cu un aparat vechi de pe la începutul secolului, descoperit prin magazia infirmeriei, i-au făcut un pneumotorax. În rugăciunile sale, domnul Alexandru le mulţumeşte şi astăzi – şi le va mulţumi pînă la sfîrşit pentru că i-au salvat viaţa într-un moment cînd el însuşi nu mai punea preţ pe ea. Timpul s-a scurs între accese de tuse hemoragică, crize hepatice şi dureri de stomac pînă într-o zi, cînd, aflat tot pe patul infirmeriei, domnul Alexandru află că a fost graţiat, împreună cu alte cîteva sute de deţinuţi politici. Era 9 aprilie 1964. Chiar în clipa în care primea biletul de eliberare a avut o nouă hemoragie, pierzînd foarte mult sînge. Gardienii au încercat să-i smulgă înapoi documentul. Speriat, cu ultimele puteri, a ţipat pentru prima oară la ei: *Muriţi voi aici, eu vreau să mor dincolo de poartă!* Au adus în cele din urmă un medic care i-a administrat hemostatice, stopîndu-i hemoragia. A fost urcat de alţi deţinuţi într-o dubă şi dus, cu însoţitori, într-o haltă: spre a nu aglomera micuţa gară a orăşelului unde se afla închisoarea şi a da populaţiei prilej de comentarii, deţinuţii au fost dispersaţi în mai multe localităţi din apropiere. Efort zadarnic. Peste tot, în tren şi pe stradă, lumea îi recunoştea după ţinută, după hainele mucede, şifonate şi foarte largi pe trupurile scheletice, după capetele tunse chilug şi chipurile nefiresc de albe, în care oasele feţei împungeau să iasă afară.

> Eram speriaţi la contactul cu lumea. Oamenii ne priveau cu milă sau întorceau capul. Din Bucureşti, am plecat spre Roşiorii de Vede cu trenul, am urcat într-un vagon de clasa I, unde călătorea un grup de ofiţeri. La un moment dat mi s-a făcut din nou rău, iar ofiţerii au ieşit din compartiment, lăsîndu-mă să mă întind pe canapea. Am fost coborît pe braţe şi internat în staţionarul gării, rugînd să-mi fie anunţată familia. Simţeam că mă sfîrşesc acolo şi că nu-i mai pot vedea; eram liber, dar muribund. A apărut curînd fratele meu Mircea, care a izbucnit în plîns, de bucurie şi de tristeţe. L-am rugat să înceteze, simţeam că mor fără să ştiu ce mai fac ai mei. Numai bunul Dumnezeu m-a ajutat să scap şi de această dată.

Domnul Alexandru a petrecut doi ani în spitale şi sanatorii. În 1966 a reuşit să se angajeze la CFR Braşov, gîndindu-se că aerul de munte îi va face bine. Şi-a întemeiat aici o familie. Din cauza stigmatului politic, nu şi-a putut continua studiile. Cînd fetele sale au ajuns mari, pentru a nu le supune aceluiaşi oprobriu care le putea împiedica să-şi împlinească destinul, domnul Alexandru a divorţat, formal. Fetelor sale n-ar fi vrut să le spună niciodată nimic despre tot ce trăise pe cînd ele nici nu veniseră pe lume. A fost nevoit să o facă însă în urmă cu doi ani, cînd mezina, Denisa, i-a cerut să-şi istorisească amintirile într-un caiet anume, pe care i l-a şi trimis din Germania, unde trăieşte şi lucrează ca medic, însoţit de o impresionantă scrisoare în care îi mărturisea tatălui ei că a aflat de la alţii cîte ceva despre suferinţele lui. Bătrînul spune că nu-i face nici o plăcere să-şi aducă aminte de partea cea mai urîtă din viaţă, „de locurile unde am lăsat o mare parte din tinereţea mea". Îl cred. Văd apoi caietul Denisei deschis, privesc pagina acoperită cu scrisul său tremurat, dar citeţ, întrezărindu-se de sub palma răsfirată, viaţa sa şi primele cuvinte: „Mă numesc Alexandru…".

Marius Oprea

7 Domniţa Ştefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor, decembrie 1989 – decembrie 1994*, Maşina de scris, Bucureşti, 1995, p. 119.

8 Scriitorul Bujor Nedelcovici l-a intervievat pe colonelul de Securitate Gheorghe Momai, anchetatorul tatălui său. Acesta îi mărturisea fiului celui pe care-l aruncase în închisoare: „După ce am vorbit la telefon, m-am dus la Ploieşti, la policlinica noastră şi m-am întîlnit cu rezerviştii ăştia, m-am întîlnit cu colonelu' Istrate, cu Topoliu şi zice *Mă Gogule* (aşa îmi zice), *Teodorescu s-a pitit.* Adică a murit. E de vreo patru ani. N-a mai venit pe la Asociaţie" (vezi *Aldine*, supliment al cotidianului *România liberă* din 7 octombrie 2005, p. 3; îi sînt recunoscător lui Bujor Nedelcovici pentru semnalarea articolului).

9 *Lumea Magazin*, nr. 11, 2001.

10 „Paradoxul român", formulă pe care mi-am permis să o utilizez aici, este titlul cărţii de succes a eseistului român Sorin Alexandrescu, care trece în revistă mai multe episoade controversate din istoria României.

11 Informaţie de la jurnalista Dorina Băeşu – care, de altfel, a publicat-o la vremea respectivă într-o notă în revista *Cuvîntul*. Curînd, magistratul a obţinut publicarea unei dezminţiri, nu fără a

recunoaşte că afirmaţia „l-a supărat rău pe preşedinte” şi că „nu trebuiau publicate nişte vorbe spuse aşa, prieteneşte, la un pahar”.

12 Domniţa Ştefănescu, *op. cit.*, pp. 46-47. Majoritatea datelor au fost extrase din acest volum, precum şi din *Doi ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor (ianuarie 1995 – ianuarie 1997)* (Maşina de scris, Bucureşti, 1998), de aceeaşi autoare.

13 Model dezvăluit şi ilustrat cu documente din arhivele fostului PCUS de Vladimir Bukovski în celebra sa carte *Judecată la Moscova*, tradusă şi în limba română în 1998, la Editura Albatros.

14 Goran a „debutat” ca anchetator al Securităţii la numai 19 ani, în 1962. A participat, între altele, la anchetarea lui Paul Goma. În vreme ce scriitorul era brutalizat de generalul Pleşiţă, Goran stătea cu spatele. După ce generalul a părăsit încăperea, Goma l-a întrebat pe Goran: „Aţi văzut cum m-a bătut?” – „Nu”, i-a răspuns Goran, „eu sînt aici ca să nu văd nimic!”. În 1977, cînd se petrecea această scenă, era maior, „organ de cercetare” la Rahova şi secretar al organizaţiei de partid de la Direcţia Anchetelor Penale. Spre sfîrşitul anilor ’80 a condus grupul „Eterul”, înfiinţat în 1980, care avea în atenţie posturile de radio străine în limba română, în special „Europa Liberă” (*Evenimentul Zilei*, 2 octombrie 2003).

15 La 22 decembrie 1989, Departamentul Securităţii Statului avea un efectiv total de 15.312 angajaţi, dintre care 10.114 ofiţeri, 791 maiştri militari, 3.179 subofiţeri şi 1.228 personal civil. În unităţile centrale ale Securităţii lucrau 6.602 persoane, în cele teritoriale şi la Securitatea Municipiului Bucureşti – 6.059, în şcolile de pregătire şi perfecţionare a cadrelor – 225, iar în unităţile speciale acoperite – 2.426, dintre care 1.892 ofiţeri. Lor li se adăugau 23.370 ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi din trupele de Securitate, un munte de arhive, o reţea de peste 400.000 de informatori şi o puzderie de afaceri dubioase. Asupra modului în care s-au „regrupat” structurile fostei Securităţi după 1989, vezi Marius Oprea, *Moştenitorii Securităţii*, Humanitas, Bucureşti, 2004, *passim*.

16 Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central al PCR, Dosar 264/1972, vol. 6, ff. 30-31, 64 (în continuare, Arh. Com. Ex. al CC al PCR, 264/1972). Documentul, alături de altele provenite din arhiva fostului Partid Comunist, a fost îndosariat de Biroul Documente Secrete din MApN în anul 1993.

17 Ca o ironie a soartei, Alexandru Drăghici, unul dintre promotorii naţional-comunismului, a murit în 1995, la Budapesta.

18 Textul integral al cuvîntării lui Ion Iliescu se află în Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Fondul D, Dosar 86, vol. 11.

19 Vezi Marius Oprea, „Partidul şi Securitatea”, în M. Oprea (coord.), *Securiştii partidului. Serviciul de cadre al PCR ca poliţie politică*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 9-30.

20 Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central – Cancelarie, Dosar 83/1954, f. 59.

21 A.S. Makarenko, *Steaguri pe turnuri*, Editura de Stat, Bucureşti, 1950, p. 452.

22 Ernesto Garzón Valdés, „El terrorismo de estado”, *Revista de Estudios políticos*, 65, 1989. Despre caracteristicile terorismului de stat în România comunistă, vezi şi Marius Oprea, „Cuvînt înainte” la *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989)*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 9-17.

23 *Legea cu privire la ilegalitatea regimului comunist şi despre rezistenţa împotriva acestuia* poate fi consultată la http://www. osteuropa- zentrum.de/oe-archive/downloads/gesetze/buch/tab.

24 Odiseea epistolară a lui Constantin Dumitrescu-Cunctator ne-a fost istorisită chiar de către domnia sa, ocazie cu care ne-a pus la dispoziţie atît copii ale scrisorilor citate, cît şi alte documente din arhiva personală.

25 Marius Oprea, „Moştenitorii Securităţii", în *Despre Holocaust şi comunism*, Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, vol. I, Polirom, Iaşi, 2003, p. 13.

26 Hotărîrea prevedea: „Organele de justiţie vor prelua spre conservare, de la Serviciul Român de Informaţii, dosarele trimise anterior fostelor organe de Securitate în baza HCM nr. 1310/1954 şeste vorba de o hotărîre care stabilea că dosarele penale instrumentate de Securitate, judecate de instanţele militare se trimit spre păstrare către aceasta, accesul la ele rămînînd, în multe situaţii pînă astăzi, secret – *n.m.*ţ, precum şi pe cele referitoare la persoanele care au executat pedepse privative de libertate sau interdicţii domiciliare, pe baza unor decizii administrative". Şi Procuratura avea `n vedere o bună parte a arhivelor Securităţii, despre a căror soartă nu se mai ştie, practic, nimic – ele nefiind trimise către Consiliul Naţional de Studiere a Arhivelor Securităţii. La articolul 2, hotărîrea stabilea că „organele de procuratură vor prelua de la Serviciul Român de Informaţii dosarele în care urmărirea penală a fost întreprinsă de fostele organe de Securitate şi în care s-a hotărît ca persoanele cercetate să nu fie trimise în instanţă". Raţiunea acestei trimiteri a unui lot important de dosare către Procuratură rezida în posibilitatea de distrugere „legală" a lor, întrucît termenul de păstare a acestor categorii de documente este de maximum 10 ani de la data întocmirii lor. În Hotărîre se mai stabilea că SRI „va asigura în continuare conservarea dosarelor constituite pe baza prelucrării arhivelor preluate de la organele de siguranţă şi care se refereau la acţiuni îndreptate împotriva siguranţei statului român anterior anului 1944, precum şi a celor ulterioare care se referă la acţiuni de spionaj-trădare, acţiuni subversive cu caracter legionar, naţionalist-iredentist, fascist sau terorist-diversionist". Hotărîrea, semnată de premierul Petre Roman, a fost publicată abia în *Monitorul Oficial* nr. 151 din 2 iulie 1992.

27 De pildă, un dosar intitulat „Colonii de muncă şi domiciliu obligatoriu", inventariat în Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR cu nr. 264/4 la 18 februarie 1972, care cuprinde o sinteză privind caracterul ilegal al acestor măsuri administrative dispuse pînă în 1961 de către Securitate, are următoarea notă, pe spatele copertelor între care a fost reîndosariat, cu sigiliul Ministerului Apărării Naţionale: „Certific că în prezentul dosar s-au numerotat, şnuruit şi sigilat 59 (cinzecişinouă) file. Şeful biroului D[ocumente] S[ecrete], ss [indescifrabil]".

28 Alexandru Bîrlădeanu, „Tezaurul român de la Moscova. Un litigiu vechi de 80 de ani", *Arhivele Totalitarismului*, III (3), 1995, pp. 196-197.

29 *Monitorul Oficial*, nr. 151, 2 iulie 1992 (vezi *supra*, nota 1, p. 64).

30 Nota Serviciului C nu corespunde însă cu una elaborată de aceeaşi unitate şi care oferă, tot pentru anul 1959, cifra de aproximativ 50.000 de arestaţi.

31 Arhiva Serviciului Român de Informaţii, Fond D, Dosar 7778, vol. 36, ff. 36-42 (în continuare, ASRI).

32 Pentru o primă analiză a acestora, vezi M. Oprea, „Legislaţia represiunii", în Stéphane Courtois *et al.*, *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 748-755, şi Ion Bălan, *Regimul concentraţionar din România în anii 1945-1964*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 79-104.

33 ASRI, Fond D, Dosar 9916, ff. 1-18.

34 Alice Voinescu, *Jurnal*, ediţie îngrijită de Maria Ana Murnu, Albatros, Bucureşti, 1997, p. 547.

35 ASRI, Fond D, Dosar 4638, ff. 19-198, 230-267.

36 *Ibidem*, Dosar 7778, vol. 36, f. 39.

37 Miodrag Milin şi Ljubomir Stepanov, *Golgota Bărăganului pentru sîrbii din România, 1951-1956*, Uniunea Democratică a Sîrbilor şi Caraşovenilor din România, Timişoara, 1996, pp. 199-202.

38 *Ibidem*, p. 196.

39 La înfiinţarea Securităţii în august 1948, Gogu Popescu a fost numit director al Direcţiei a II-a Contrasabotaj. Învăţător, originar din Tîrgovişte, a organizat bandele de bătăuşi comunişti la alegerile din 1946, în calitatea sa de şef al organizaţiei de partid Dîmboviţa. După îndepărtarea din Securitate a avut parte de o carieră diplomatică, fiind numit ambasador în Birmania şi apoi în Ghana.

40 Arh. Com. Ex. al CC al PCR, 264/1972, vol. 4, f. 17.

41 Vezi *supra*, pp. 68-69.

42 Arh. Com. Ex. al CC al PCR, 264/1972, vol. 4, f. 18.

43 Vezi retrospectivele bibliografice pe tema „Rezistenţa anticomunistă în România", publicate în *Arhivele Totalitarismului*, 5 (4)/1994, pp. 244-266; 6 (1)/1995, pp. 250-287; 7 (2)/1995, pp. 202-221; 8 (3)/1995, pp. 237-246; 9 (4)/1995, pp. 203-220; 10 (1)/1996, pp. 215-241; 11-12 (2-3)/1996, pp. 221-233.

44 Cătălin Ropală, *Periprava. Memorial din gulagul românesc*, Majadahonda, Bucureşti, 1997, p. 117.

45 Fază în care metabolismul consumă ţesuturile, omul intrînd într-o fază de „autodevorare".

46 Constantin Horujenco, *Povestiri din întuneric*, Alma, Galaţi, 1997, p. 108.

47 ASRI, Fond D, Dosar 10971, ff. 15-20.

48 *Ibidem*, ff. 177-180.

49 *Ibidem*, ff. 34-35.

50 *Ibidem*, Dosar 10844, vol. 1, ff. 1-3, „Notă privind procesul intentat unor cadre şi deţinuţi de la fosta colonie de muncă Salcia", din anii 1953-1955, nedatată, probabil din 1967; poartă menţiunea *Strict secret de importanţă deosebită*.

51 *Ibidem*.

52 Arh. Com. Ex. al CC al PCR, 264/1972, vol. 4, f. 2.

53 După ce am publicat această afirmaţie într-un articol din ziarul *Ziua* din 2 martie 2006 („De ce trebuie condamnat comunismul"), Adrian Năstase m-a contactat telefonic în chiar ziua publicării, nuanţînd înţelesul enunţurilor sale. Domnul Năstase a afirmat că se referea la drepturile omului aşa cum sînt ele cuprinse în Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi care, atîta vreme cît nu sînt preluate în Constituţiile statelor, nu au caracter justiţiabil şi nu asigură un sistem de protecţie juridică a lor, ca drepturi ale cetăţeanului. Fostul premier a indicat, pentru o adîncire a înţelesului pe care îl socoteşte corect al sintagmei „drepturi cu conţinut variabil", studiul introductiv la cartea sa *Drepturile omului – religie a sfîrşitului de secol*, publicată la Editura Academiei în 1991 (pe care mi l-a şi trimis spre consultare). Despre această carte, Adrian Năstase a afirmat că ani de zile i-a fost interzisă publicarea în perioada de sfîrşit a regimului Ceauşescu.

DESPRE NATURA COMUNISMULUI

Dialog cu Vladimir Bukovski

Şi cînd totul a trecut – cînd toate acestea s-au consumat: beţia de a mărşălui în masă şi de a flutura drapele în grup… Atunci o să vină unul care va face o descoperire de-a dreptul trăsnitoare: o să descopere individul. O să spună: există un organism, numit om, care interesează. Şi dacă el este fericit, aceasta e întrebarea. Iar scopul, ca el să fie fericit.

Reiner Kunze

Seceta a ucis orice boare de vînt, spune Labiş. Cam aşa arăta amiaza zilei în care trei oameni se odihneau pe malul rîului Tisa, la umbra unor arţari falnici care străjuiau ce mai rămăsese din promenada unui vechi hotel din Sighet: Vladimir Bukovski, Armand Goşu şi subsemnatul. Osteniţi de atît de multe discuţii despre trecut – căci eram toţi trei invitaţi, prin generozitatea Anei Blandiana şi a lui Romulus Rusan, ctitorii impresionantului Memorial al Victimelor Comunismului, la colocviul anual ce se desfăşura aici –, priveam toţi trei, răcoriţi, unda rîului. Apoi, activitatea cîtorva oameni din jur, devenind treptat febrilă, ne-a atras atenţia. Bukovski ştia, cred, despre ce e vorba (datorită „experienţei" lui îndelungate în azilurile psihiatrice sovietice) şi poate ceea ce mă întreba, aparent toropit de căldură, era un fel de test. Erau în jurul nostru cîţiva bolnavi. De pildă, Bukovski voia să ştie ce face unul sau altul, ce e cu omul ăla care-şi îndeasă frunze în buzunar şi apoi le aruncă. „E un contabil de la stat prea bătrîn ca să prindă privatizarea", i-am spus. Apoi, o umbră într-un fel de sacou cadrilat, gînditor, cu privirea în pămînt – păi acela cine putea fi, decît Poetul, nu-i aşa? Găselniţele mele nu păreau să-l amuze, iar eu nici nu căutam asta. Eram pur şi simplu, la rîndul meu, obosit de faptul că, după ce ascultasem şi vorbisem o dimineaţă întreagă despre un anumit fel de suferinţe ale trecutului, acum dădeam de altele. Ceea ce însă m-a făcut să „trec examenul", după cum a spus el însuşi[54], a fost un om pe care iniţial îl privise doar în treacăt şi care scotea piatră din albia rîului. L-a văzut aruncînd-o după o vreme înapoi, şi m-a întrebat, cumva sincer mirat: „Ce face?" – „Construieşte socialismul", i-am răspuns. A spus un „Da" lung şi grav, uşor interogativ, cum numai ruşii atît de încărcaţi de istoria lor pot spune.

Cred că de atunci mă pot număra printre cei privilegiaţi: sînt protejat de prietenia lui Vladimir Bukovski. Dialogurile noastre au continuat în diverse împrejurări[55] şi pe teme din ce în ce mai puţin ortodoxe. De pildă, cine-şi poate imagina că el este un rezervor nesecat de bancuri, fie şi despre Bill Gates, ca să nu mai vorbim despre cele în care protagoniştii sînt oamenii politici ai timpului nostru şi ai istoriei? Apoi, o săptămînă din luna iunie a anului 2004 am fost oaspetele său, la Cambridge. Discuţiile noastre mai sistematice de atunci, din care, cu aprobarea sa, am înregistrat o parte (am primit acordul să folosesc aceste înregistrări cum cred de cuviinţă), se prelungeau uneori tîrziu în noapte. Au fost pentru mine printre cele mai importante momente ale vieţii.

Am înţeles atunci, de la el, ceva despre curaj. Curajul pur şi simplu nu este de ajuns şi nu duce nicăieri dacă nu e însoţit de imaginaţie. Mi-a dat ca exemplu protestul său, care nu a fost niciodată redus la unul doar împotriva sistemului care îl oprima. Energia sa zilnică nu pleacă dintr-un suport ideologic. Am descoperit că este un om care nu suferă nedreptatea. Reacţia sa este una aproape fizică faţă de tot ceea ce îngrădeşte libertatea fiinţei umane. Am învăţat multe de la el şi e greu de reprodus tot ce a însemnat asta, ca atare, fără a deveni livresc. Să spun că

pentru mine Vladimir a avut un rol providenţial. M-a ajutat să-mi privesc propria experienţă la adevăratele ei dimensiuni, în fapt minuscule în raport cu marile şi adevăratele suferinţe. Cumva sper că am reuşit să surprind naturaleţea conversaţiilor cu el în pasajele reproduse mai jos din dialogurile pe care le-am purtat – în fapt, mult mai lungi.

Atunci cînd se mimează democraţia

Marius Oprea: Vladimir, stăm de două zile de vorbă în minunata ta grădină din Cambridge şi încercăm acum să sintetizăm discuţiile noastre. Am ajuns, fiecare bazîndu-se pe propriile observaţii, la concluzia că deşi România a intrat în NATO, deşi fosta URSS a dispărut de treisprezece ani[56], totuşi pare că „războiul rece" nu a dispărut, ci doar şi-a restrîns aria. Acum se poartă în interiorul graniţelor, pentru conservarea fostelor elite sovieto-comuniste.

Vladimir Bukovski: Aşa e. Sînt multe motive. Conducerea postcomunistă care trebuia să elimine comunismul nu a făcut-o, cu excepţia Republicii Cehe, care a avut o perioadă mai luminoasă, datorată lui Havel şi apropiaţilor săi, cu un trecut clar anticomunist. Dar în celelalte ţări ale fostului bloc sovietic, după prăbuşirea acestuia, autorităţile nici măcar nu au încercat să elimine comunismul. De ce? Din două motive. În primul rînd, liderii guvernelor postcomuniste erau în marea lor majoritate mai degrabă o facţiune a fostei elite. Nu erau noi, necompromişi, ci erau pur şi simplu o facţiune a fostei elite. Iar ei se simţeau mai aproape de trecut decît de viitor şi nu au dorit o schimbare radicală. Le era teamă că o asemenea schimbare i-ar fi eliminat şi pe ei. Am înţeles asta pe cînd încercam să-l conving pe Elţîn şi conducerea sa, după puciul comunist şi prăbuşirea Uniunii Sovietice, să facem un fel de Proces Nürnberg la Moscova. Am ajuns la Moscova în august 1991, imediat după lovitura de stat comunistă, şi m-am dus direct la ei, pentru că îi cunoşteam şi ştiam că au tot felul de legături secrete. Am fost direct la Kremlin şi le-am zis: „Trebuie să terminaţi ce aţi început. Trebuie să facem un proces, şi să fie un proces ca la Nürnberg, pentru că numai aşa putem să-i terminăm – altfel vor ieşi iar la suprafaţă". Şi am convins pe toată lumea, mai puţin pe Elţîn, care era ferm împotrivă –

şi am înţeles mai tîrziu de ce. El realizase într-un mod inteligent că un astfel de proces i-ar înlătura, în cele din urmă, de la putere şi pe cei asemenea lui, mult prea murdari, prea compromişi. El însuşi fusese membru al Biroului Politic şi, deşi nu comisese nici o crimă, nu băgase pe nimeni la puşcărie (fusese doar responsabil într-o mică provincie industrială din Urali), a înţeles totuşi că un astfel de proces ar face ca, în politică, oameni ca el să devină treptat anacronici şi să fie pînă la urmă înlăturaţi, din cauza trecutului lor.

M.O.: Da, acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu procesul comunismului, care a început în România în 1991 doar ca să calmeze spiritele. Un oficial din Procuratură, Mugurel Florescu, mărturisea atunci, într-un cadru neoficial, că atîta vreme cît Iliescu conduce România nu vom avea procesul comunismului.

V.B.: În privinţa acestor aspecte, la voi cred că e chiar mai rău decît în Rusia, pentru că nu aţi avut o desprindere clară de trecut. Aţi avut doar cîţiva ani cu Constantinescu, care nu a reuşit să facă mai nimic, pentru că şi-a asumat rolul preşedintelui democrat şi înţelept, care nu se cade să se amestece şi să se molipsească de epidemia politică postcomunistă. În România, nici măcar n-aţi început demascarea fostului regim. În unele ţări măcar au încercat să demaşte cîte ceva, să vorbească despre crimele trecutului. În Rusia, Elţîn a spart KGB-ul în mai multe servicii, ceea ce a fost o greşeală – pentru că dacă faci asta, fiecare segment va deveni la rîndul său un KGB în toată regula, şi ai cinci KGB-uri în loc de unul singur. A fost o greşeală inocentă. Elţîn chiar voia să desfiinţeze KGB-ul – ura KGB-ul. A scos la pensie cîţi generali KGB a putut, dar n-a folosit la nimic. Nu ştia cum să procedeze, iar eu i-am dat o soluţie: singura modalitate de a desfiinţa KGB-ul era să deschidem arhivele... Singura soluţie. Dar erau cu toţii speriaţi de posibilitatea deschiderii arhivelor: ar fi fost un şoc enorm pentru ţară, şi ei înşişi nu ar fi supravieţuit acestui şoc. Acesta e primul motiv. Al doilea motiv pentru care nu au făcut procesul comunismului e şi mai interesant. Din cauza presiunilor din Occident. Occidentul îi presa să nu deschidă arhivele. Şi ştiu asta, pentru că lucram la Arhivele fostului Comitet

Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în acea vreme. În fiecare zi primeam mesaje de la Washington, Bonn, Londra prin care ne spuneau, voalat sau chiar făţiş, să nu deschidem arhivele. De ce? Pentru că oameni politici occidentali fuseseră implicaţi în tot felul de lucruri în timpul comunismului. Existau atîtea colaborări în spatele scenei, încît dacă am fi deschis porţile arhivelor sovietice, s-ar fi schimbat întregul climat politic în Europa.

M.O.: La noi, cel puţin pentru ultimele două decenii ale regimului, arhivele comunismului sînt practic intangibile, iar `n timpul lui Iliescu, Securitatea a fost `mpărţită în şapte servicii secrete.
V.B.: Exact. Acelaşi lucru l-a făcut şi Elţîn, şi a fost o greşeală. Probabil că Iliescu a făcut-o intenţionat, nu ştiu.

M.O.: Pînă acum, în România, doar arhivele Securităţii au putut fi deschise, dar parţial. Avem o comisie de deconspirare a Securităţii ca poliţie politică, însă această comisie nu se află în posesia arhivei, care a rămas în mîinile fostelor structuri care au moştenit Securitatea.
V.B.: Cum spuneam, în unele privinţe, la voi e mai rău ca în Rusia. În 1991, după puciul din august, mulţimea a ocupat sediul Comitetului Central. De aceea avem la îndemînă unele documente de arhivă ale CC al PCUS. Dacă mulţimea nu le-ar fi luat, nici acum nu ne-ar fi arătat vreo o hîrtie. Dar pe de altă parte, mulţimea nu a ocupat şi sediul KGB, căci dacă ar fi făcut-o, am fi avut şi acele arhive. Uite, de pildă, în Germania demonstranţii au ocupat sediul STASI şi au pus mîna pe documente. Mai tîrziu, Elţîn a semnat un decret prin care înmîna arhivele KGB Arhivelor Statului, făcîndu-le astfel mai accesibile, dar apoi a mai semnat un decret, referitor la maniera în care avea să se facă transferul. Şi întrucît se dovedea a fi atît de complicat, s-a alcătuit o comisie – jocul obişnuit atunci cînd comuniştii mimează democraţia – care să se ocupe de transferul arhivelor KGB la Arhivele Generale ale Statului. Comisia s-a stabilit din 1991. Şi încă mai lucrează... eficient, încă se mai gîndesc cum să transfere arhivele – dar nu o fac în nici un fel. E tipic. Aşa că am rămas doar cu ceea ce au luat

oamenii. Aşa e mereu în politică. Să nu speri niciodată că vei face ceva mai tîrziu. În politică, pe ce ai pus mîna, cu aia rămîi. În România a fost chiar mai rău, pentru că mulţimea nu a luat nimic din arhiva Comitetului Central.

M.O.: De cînd mă tot ocup de istoria comunismului, simt acest lucru. Mai mult, am ajuns să cred că în 1989 a avut loc o lovitură de stat şi Securitatea a preluat puterea, în dauna fostului Partid Comunist. Acum Securitatea e un organism separat de partid. La noi, foarte multe afaceri sînt controlate de foşti ofiţeri de Securitate. Cred că e acelaşi sistem ca în Rusia.
V.B.: Este exact acelaşi scenariu. A fost proiectat la Moscova şi aplicat piramidal în toate ţările din fostul bloc sovietic: Bulgaria, Ungaria, România, Republica Cehă, Polonia, ţări care au urmărit instrucţiunile cu fidelitate.

M.O.: Crezi că şi acum mai urmează instrucţiuni date de Putin?
V.B.: Nu. Acum Putin nu mai dă instrucţiuni. Controlul asupra Europei de Est s-a sfîrşit în jurul anului 1990. Nu au reuşit ce şi-au propus – să schimbe regimul, să-l transforme într-un comunism mai liberal. Şi a eşuat peste tot, mai puţin în România şi, într-o oarecare măsură, în Republica Moldova. În România au vrut să transfere puterea din mîinile unui comunist în mîinile altui comunist, şi au reuşit. În alte ţări, puterea a fost preluată de anticomunişti.

M.O.: Insist asupra României. Ce documente ai în acest sens?
V.B.: Am o serie de documente, de dovezi – acum am trecut la analizarea tuturor hîrtiilor pe care am reuşit să le scot din arhivele CC al PCUS în 1991-1992. O să le fac publice cît de curînd. Mai sînt o serie de investigaţii realizate de jurnalişti în cîteva ţări. Cum e John Simpson de la BBC International, de pildă, care a realizat o foarte amplă investigaţie în Germania, referitoare la căderea Zidului Berlinului – şi chiar şi în România, în legătură cu evenimentele din ’89. Şi toate piesele se potrivesc... Desigur, poţi să zici că unele sînt probe indirecte – însă toate probele circumstanţiale, puse cap la cap, dau o imagine de ansamblu a ceea ce a însemnat sistemul şi cum s-a regizat tranziţia. Au decis să reformeze

comunismul pentru că s-au temut că în interiorul blocului sovietic ar putea avea loc izbucniri necontrolate de solidaritate umană îndreptată împotriva lor, ca în Polonia sau Cehoslovacia. Şi ar fi fost foarte ciudat pentru Moscova, aflată în mijlocul tranziţiei şi deschiderii gorbacioviste, să asiste la astfel de izbucniri în Europa de Est şi să fie nevoită să intervină – cum mai făcuse în trecut – pentru a apăra unitatea sistemului. În toiul liberalizării lor, aceste ţări nu puteau scoate adevărul la iveală, pentru că asta ar fi dus la distrugerea actorilor politici, autori ai acestor liberalizări. Dar pe de altă parte, nu puteau nici să lase fenomenul necontrolat, pentru că ar fi pierdut controlul (vezi, de pildă, cîte daune le-a adus mişcarea Solidaritatea din Polonia). Aşa că trebuiau să facă ceva pentru a preveni pierderea puterii. S-au decis să iniţieze o schimbare preventivă, gîndindu-se că dacă o fac rapid, au şansa să-şi pună propriii oameni în frunte.

M.O.: Totuşi, în România a fost o revoltă populară la Timişoara şi în majoritatea oraşelor din Transilvania, la care s-a alăturat imediat şi Capitala...

V.B.: Da, dar nu se exclud una pe alta. Nu-mi dau seama în ce măsură au provocat această răzvrătire – se poate să fi şi provocat ceva. Dar în realitate se întîmplă cîteodată să-ţi faci un anumit plan şi ulterior să te confrunţi cu o situaţie neprevăzută. Tot ce trebuie să faci e să profiţi de această situaţie şi să încerci să o exploatezi la maxim. Comuniştii sînt experţi în aşa ceva.

M.O.: Crezi că Iliescu era pregătit?

V.B.: Iliescu era prietenul lui Gorbaciov de foarte multă vreme, din studenţie. Se ştia despre el – la Moscova, era „în cărţi" ca succesor al lui Ceauşescu de la mijlocul anilor '80, după ascensiunea lui Gorbaciov la putere. Aşa că Iliescu era informat cu aproape un an înainte despre posibilitatea schimbării şi că el avea să devină omul Moscovei, atunci cînd în 1988 s-a discutat ce se va întîmpla în „ţările-surori" în condiţiile aplicării reformelor care trebuiau să asigure supravieţuirea socialismului. Nu am găsit încă documente clare în acest sens, pentru ceea ce s-a întîmplat înainte

de 1989, dar există dovezi indirecte cum că Iliescu şi Gorbaciov s-au întîlnit.

M.O.: Deci nu ai documente, ci doar informaţii indirecte?
V.B.: Ştii, problema e că în momentul în care se luau decizii sensibile, de asemenea anvergură, nu se consemnau în documente. Exact ca documentele referitoare la hotărîrea de a invada Afganistanul. E o singură pagină scrisă de mînă, în care cuvîntul Afganistan nici nu apare. Deci s-ar putea ca la un moment dat să găseşti un astfel de document şi nici să nu-ţi dai seama de conţinutul real, pentru că nu are nici un fel de referinţă la o ţară, ci doar ceva de genul: „Pentru a aproba planul de măsuri discutat la precedenta şedinţă...". De fapt s-ar putea să nu găseşti niciodată o decizie propriu-zisă – ea s-ar putea să nu fi fost nici măcar pusă pe hîrtie vreodată. Participanţii la acea decizie de aplicare a reformelor gorbacioviste în ţările fostului bloc sovietic rămîn foarte discreţi. Am vorbit cu Iakovlev de cîteva ori despre acest subiect, pentru că atunci el fusese desemnat responsabil cu evoluţiile din Europa de Est în CC al PCUS. Aşa că, fiind responsabil cu Europa de Est în 1990, el trebuie să fi participat, fără îndoială, la luarea acelei decizii. L-am întîlnit de cîteva ori în Budapesta, în Varşovia, la diverse conferinţe. Acum e şeful comisiei de reabilitare a persoanelor persecutate politic.

M.O.: Iakovlev era responsabil şi de operaţiunile KGB în aceste ţări?
V.B.: Nu, nu cred că avea legături cu operaţiunile KGB – el era ideolog. În anii '60 fusese chiar în fruntea Aghentprop – Departamentul de Propagandă. Apoi a avut nişte probleme în carieră şi a fost trimis ambasador în Canada. Gorbaciov l-a adus înapoi din Canada şi l-a făcut membru al Biroului Politic – era practic numărul 2 în ierarhia sistemului în anii lui Gorbaciov, deşi oficial numărul 2 era Igor Ligaciov... În orice caz, era responsabil cu politica externă. Tehnic vorbind, KGB nu era în imediata sa conducere – dar, desigur, în calitate de membru al Biroului Politic, KGB nu putea să nu răspundă solicitărilor unui asemenea aparatcik.

M.O.: Să revenim… Ce spuneai despre Iakovlev şi rolul său în evenimentele din 1989?

V.B.: Iakovlev pare acum ceva mai liberal. Şi probabil chiar este. Nu spun că simulează liberalismul. Chiar s-a schimbat. A înţeles că socialismul este irecuperabil. Deci au existat nişte schimbări şi în percepţia sa, e chiar foarte critic la adresa tuturor. Spune foarte deschis cît de necinstit a fost Gorbaciov, dar cînd vine vorba de el însuşi refuză cu încăpăţînare să recunoască orice, de parcă nu ar fi fost niciodată membru al Biroului Politic. Ţin minte că a ţinut un discurs la Roma, la o conferinţă din 1999, la celebrarea a 10 ani de la căderea Zidului Berlinului. Conferinţa fusese organizată de Silvio Berlusconi şi oamenii săi, care au invitat persoane din ambele tabere. Ne-am amuzat pe cinste, pentru că prima mea întrebare a fost de ce se află toţi oamenii ăştia aici. Dacă tot invităm foşti lideri comunişti la o asemenea conferinţă, ar trebui măcar să ne dezvăluie nişte secrete. Dar nu o fac niciodată – deci, în condiţiile astea, nu văd de ce i-am mai invita. Nu sîntem egali – ei erau susţinători ai comunismului, noi eram adversarii sistemului. Nu văd de ce ar celebra ei căderea Zidului, cînd pentru ei aceasta a însemnat totodată prăbuşirea sistemului lor. Şi în acest punct nu pot să spun decît că am putea să uităm de documente, de arhive, pentru că avem încă în faţă şi în viaţă persoanele din spatele acestor hîrtii, care ştiu mult mai multe decît orice arhivă. De pildă, de ce nu ne spun – şi trebuie să menţionez că era şi Vadim Bakatin acolo, care condusese KGB-ul împreună cu Iakovlev – ce înseamnă cele petrecute în 1989, în lagărul sovietic? Care a fost planul lor? Ştim că a fost o operaţiune sovietică – dar care a fost scopul? Care le-a fost motivaţia? Ce sperau să obţină? Şi de ce nu au reuşit să obţină ce şi-au propus? De ce nu ne spun? Iakovlev urma să ia cuvîntul şi a ţinut un discurs amplu, despre cîtă dreptate are Bukovski cînd spune că au rămas atîtea secrete nedezvăluite şi că e nevoie de timp, iar abia la momentul potrivit vom afla ce stă în spatele acestor secrete. Deci, de fapt, nu a spus nimic concret – aşa încît la pauză m-am dus la el şi i-am zis: „Aleksandr Nikolaevici, de ce nu ne-ai spus versiunea ta? Tu ai fost responsabil de luarea deciziei. Ştiu din documente”. „N-a existat nici o decizie”, mi-a răspuns. „Vrei să spui că s-au schimbat 5 sau 6 regimuri politice în Europa de Est fără acordul Biroului Politic? Asta e imposibil, şi

ştii foarte bine că astfel de decizii nu se puteau lua în afara sa. Iar la vremea aceea tu erai responsabil de Europa de Est. Deci care a fost decizia?" – „N-a existat nici o decizie", mi-a răspuns el din nou, de astă dată ceva mai nervos.

M.O.: Ce părere ai despre ce se întîmplă acum în Republica Moldova?
V.B.: Moldova în sine a fost un fel de afacere neterminată. Gorbaciov voia să o păstreze, însă ulterior acesta a dispărut odată cu Uniunea Sovietică, aşa încît Moldova a rămas a nimănui. De fapt, ştim cu toţii realitatea istorică – Moldova a fost ocupată de Stalin pentru că avea nevoie de un teritoriu de unde să atace România. Asta e singura explicaţie pentru care ruşii au dorit Moldova. Nu aveau nevoie de ea – nu e nimic acolo, poate doar mămăligă... şi ceva vin. Iar lui Stalin nu-i plăcea mămăliga moldovenească: el iubea orezul lui din Georgia şi vinul de acolo. Nu, serios, era o zonă importantă numai din punct de vedere strategic. Spera să atace România şi să lase Germania fără petrolul de la Ploieşti – acesta era scopul lui. De aceea a ocupat Basarabia în 1940, nu din alt motiv. Apoi Stalin a murit, Hitler a murit, războiul s-a terminat, însă Basarabia a rămas parte a Uniunii Sovietice. E ridicol. Ştiţi foarte bine jocurile pe care le-a făcut Moscova în Basarabia şi Transnistria cu Armata a 14-a. Iar acum ştiu clar, din documente, că au existat discuţii între Gorbaciov şi Iliescu pe acest subiect, menite să împiedice Moldova să-şi cîştige independenţa, lucru care le-ar fi creat probleme amîndurora. Ca urmare, au hotărît între ei să menţină *statu quo*-ul în Moldova.

M.O.: Deci Iliescu a vîndut Moldova!
V.B.: Vîndut nu este cuvîntul potrivit, deoarece nu a fost plătit pentru asta – am să-ţi trimit documentul. Afacerea s-a perfectat atunci cînd Iliescu l-a vizitat pe Gorbaciov, cînd au semnat tratatul bilateral între URSS şi România, în aprilie 1991[57]. Este un dialog extrem de interesant. E vorba despre un aranjament prietenesc între doi comunişti, foşti colegi la Moscova. Nu, nu a vîndut-o. Pur şi simplu a cedat-o ieftin – aş putea spune că a fost un cadou frăţesc, aşa cum o arată documentul la care mă refer. Ce

s-a întîmplat apoi? După zece ani în care nu s-a mişcat nimic, KGB a preluat, prin Putin, puterea în Rusia şi a încercat (încearcă încă) să reconstruiască fosta Uniune Sovietică. Ştim cu toţii că această operaţiune e sortită eşecului – dar asta nu-i împiedică să încerce. Au mai avut asemenea tentative şi au distrus o grămadă de lucruri pe parcurs. Ce fac ei acum e ceea ce se cheamă procesul de federalizare a Moldovei... Un lucru foarte periculos. Astfel, Transnistria devine un fel de cordon ombilical prin care Moldova poate fi legată pentru totdeauna de Moscova, deşi, în fond, Transnistria are foarte puţină putere în raport cu Moldova. Este un aranjament absurd, dar toată lumea l-a acceptat. Iniţial, Departamentul de Stat american l-a acceptat, Uniunea Europeană l-a acceptat, OSCE l-a acceptat, toată lumea s-a arătat fericită. Cui îi pasă de Moldova? Moldova a fost condamnată tovărăşeşte!

M.O.: De ce crezi totuşi că a semnat Iliescu un tratat cu Gorbaciov, cu URSS, chiar cu puţin înainte de colapsul Uniunii Sovietice? Îl mai obliga cineva să o facă?

V.B.: Tratatul era foarte mult pe placul lor. Continua, chiar îmbunătăţea relaţiile dintre cele două ţări, era avantajos pentru amîndouă. Din punctul lor de vedere, era pur şi simplu o continuare a colaborării pe care au avut-o cu mulţi ani înainte. Acum doar puneau pe hîrtie roadele acestei prietenii, în urma căreia Iliescu i-a făcut lui Gorbaciov cadou Republica Moldova. Nimic nou, dacă stai să te gîndeşti cum funcţionează relaţiile între tovarăşii comunişti. Deşi, să fim drepţi, şi celelalte state foste comuniste se purtau frumos cu Moscova – mulţi dintre liderii lor erau, ca şi Iliescu, oameni aduşi în faţă de Gorbaciov, pe teritoriile lor staţionau încă armate sovietice... Dar este şi o deosebire majoră: chiar dacă Ion Iliescu a făcut ce făceau şi alţii în Europa de Est, tovarăşul vostru Iliescu voia să continue să aparţină Estului – nu dorea să se îndrepte spre Vest. Nu cred că poţi să-l învinovăţeşti pentru tratat în sine, deşi e foarte interesantă abordarea în ceea ce priveşte Moldova, pentru ceea ce semnifică acest tratat. Nici polonezii nu i-au oferit Rusiei o parte din teritoriul lor şi nici cehii n-au făcut asta. Doar

Iliescu a fost mai generos, semn al orientării sale politice. În ochii lui Gorbaciov a rămas pînă la capăt, fără îndoială, un tovarăş de nădejde.

M.O.: Oficialii români nu mai au nici un fel de reacţie faţă de soarta Moldovei. Deşi, de pildă, un bun prieten cunoscător al realităţilor de acolo observa că cetăţenii Moldovei nu se referă la aceasta cu termenul de „ţară", ci cu acela de „republică", fie că pentru unii termenul are conotaţii nostalgice sau, pur şi simplu, celor mai mulţi, le este indiferent – aşa le-a intrat în vocabular. Cînd spun „ţară", ei se gîndesc la România.

V.B.: Da, însă oficialii români au ignorat şi acest lucru, pentru că acum ceva vreme au renunţat de bună voie la Moldova. Iliescu a hotărît deci împreună cu Gorbaciov ca Moldova să rămînă în blocul sovietic, iar România nu va pretinde în veci vreun drept asupra acestui teritoriu. Iar apoi Constantinescu a acceptat ca toate graniţele postcomuniste să rămînă intangibile. Chiar dacă România va fi interesată într-o bună zi de soarta acestui teritoriu, Moldova este condamnată – nu e un stat propriu-zis, e o non-entitate, o bucăţică de stat guvernată de comunişti. Toată situaţia este absolut ridicolă.

M.O.: Pe de altă parte, s-a socotit că, pentru noi, o unire cu Moldova ar crea o problemă majoră politică, economică şi, poate, inclusiv militară în relaţiile noastre cu Moscova.

V.B.: Ştiu. De vreo trei veacuri problema voastră e Rusia. Dar astăzi puteţi uita de Rusia. Dacă o ignoraţi, nu se va întîmpla nimic. Da, au graniţă cu Ucraina, cu Transnistria, iar rămăşiţele Armatei a 14-a sînt încă prezente acolo şi nimeni nu ştie ce se va întîmpla, cum vor evolua lucrurile. Cu siguranţă, România nu e pregătită să meargă la război cu nimeni, nici măcar cu Transnistria. Cu toate acestea, merita încercat – eu cred că ruşii nu ar fi foţat nicicum escaladarea unui conflict de tip iugoslav, mult mai aproape de ei şi în care ar fi fost implicaţi direct. Moldova nu e, totuşi, Cecenia.

M.O.: Să revenim la Ion Iliescu. Acum joacă rolul unui personaj istoric, se pregăteşte să intre în manuale. Îl îndrituiesc la aşa ceva biografia sa neoficială, aşa cum o cunoşti, sau gesturile sale politice la postura pe care şi-

o arogă, într-un fel, de salvator al românilor, „emanat” al Revoluţiei care l-a detronat pe Ceauşescu?

V.B.: Nu sînt expert în Ion Iliescu, nu l-am cunoscut personal şi nici nu am cercetat trecutul său în mod special, dar totuşi ştiu că a fost comunist dintotdeauna, a studiat la Moscova, a fost prieten cu Gorbaciov. Făcea parte dintr-o nouă generaţie de tineri lideri pro-sovietici şi a fost educat în acest spirit la Moscova. Bănuiesc că a fost un pro-moscovit dintotdeauna. A fost mai apropiat de Moscova decît oricine altcineva dintre liderii comunişti din România şi bănuiesc că de aceea în 1988, cînd se plănuiau revoluţiile din Europa, l-au ales pe el pentru România. Trebuie să existe un motiv pentru asta, nu se poate să fie doar pentru că e atît de cumsecade, cum pozează astăzi. Cît priveşte modul în care pozează el, eu nu-mi fac îndoieli în legătură cu discernămîntul istoricilor, care vor reţine exact rolul pe care l-a jucat în istoria României în ultimele decenii.

M.O.: Ziarul *Ziua* a publicat cu ani în urmă ştiri potrivit cărora Iliescu ar fi colaborat cu KGB-ul. Consideri veridică o asemenea ipoteză?

V.B.: Nu ştiu foarte multe despre asta. Nu pot decît să presupun. Adică, oricine a studiat la Moscova în anii ’50 a fost recrutat într-un fel sau altul – nu neapărat de KGB, putea să fie Departamentul Internaţional al CC al PCUS sau aşa-numitul Departament Est-European al CC. Cu siguranţă a avut relaţii speciale cu Moscova, pe linie politică sau de poliţie secretă, nu ştiu deocamdată. Dar nu contează – de fapt, nici nu contează ce fel de relaţii a avut, atît timp cît au fost relaţii speciale.

M.O.: Afirmi deci, Vladimir, că Iliescu a avut „relaţii speciale” cu Moscova?

V.B.: Da, cred că aşa stau lucrurile. Adică toţi cei care studiau acolo erau o ţintă pentru recrutare, nu neapărat de către KGB – putea fi o recrutare politică. El a rămas prieten cu Moscova în toţi anii carierei din aparatul comunist. Ceauşescu a avut, în schimb, şi relaţii tensionate cu Moscova... Uneori mai proaste, alteori mai bune. Relaţiile erau fluctuante. De exemplu, în 1968, cum ştii, a fost un moment în care relaţiile au fost foarte proaste.

Ceauşescu s-a opus ocupaţiei Cehoslovaciei pentru că a perceput aceeaşi ameninţare la adresa lui. În alte momente, ca de pildă la începutul anilor ’80, s-a apropiat foarte mult de Moscova, iar relaţiile erau excelente. Am găsit tot felul de documente care atestau că relaţiile se îmbunătăţiseră substanţial în această perioadă. Dar cînd a venit Gorbaciov la putere, principala ţintă a perestroikăi sale a fost vestul Uniunii Sovietice, ceea ce nu i-a mai convenit lui Ceauşescu. Scopul principal al lui Gorbaciov era să încheie cursa înarmărilor şi „războiul rece”, din cauza economiei falimentare. În al doilea rînd, a trebuit să pună capăt aşa-numitelor socialisme de frontieră, de la marginea Imperiului Sovietic: Angola, Vietnam, Nicaragua... Pentru că această frontieră a revoluţiei, ca să zic aşa, îi costa pe ruşi din ce în ce mai mult. Aşa că s-au văzut nevoiţi să rezolve un paradox: trebuiau să conserve puterea în aceste ţări şi, în acelaşi timp, să economisească bani. Dacă ar fi renunţat pur şi simplu atunci la hegemonie în aceste state, Occidentul sau forţele anticomuniste ar fi preluat rapid controlul acolo şi apoi, printr-un efect al dominoului, asupra estului Europei, ceea ce ar fi fost o lovitură prea puternică pentru Imperiul Sovietic. Ar fi putut inclusiv să declanşeze imediat acelaşi efect de tip domino în interiorul Imperiului Sovietic, aşa încît nu puteau abandona pur şi simplu aceste ţări. Trebuiau să cadă la un fel de înţelegere cu Occidentul, în ceea ce le priveşte. Aceasta a fost a doua ţintă. Iar a treia a fost una internă – să facă sistemul comunist mai productiv, să realizeze o bază economică mai performantă, ca să continue ceea ce începuseră. Aşa că, pentru ei, Europa de Est nu era o problemă prioritară. Nu abordau Europa de Est în aceşti termeni. Doar că devenise foarte costisitoare. Polonia îi costa 3,5 miliarde de dolari pe an din cauza datoriilor pe care le contractase în Occident, Ungaria devenise o problemă pentru că acumulase şi ea o datorie enormă. România, în schimb, nu avea datorii – Ceauşescu plătise toate datoriile.

M.O.: Dar, cel puţin aşa afirmă apărătorii săi, Ceauşescu îşi manifestase o oarecare independenţă politică faţă de Moscova – chiar a sfidat-o, cum ai spus, în 1968.

V.B.: Moscova nu a văzut în asta o problemă, pînă la venirea la putere a lui Gorbaciov. Sînt documente care atestă, de pildă, că Ceauşescu refuzase să ia parte la antrenamentele militare comune ale Pactului de la Varşovia, gest la care Moscova a reacţionat cu indiferenţă: „Şi ce dacă! Dacă de data asta nu vrea, asta e. Cui îi pasă?".

M.O.: Aceste manifestări de independenţă în interiorul blocului comunist au picat în România pe un teren fertil. Marea parte a populaţiei vedea – şi pe bună dreptate, aş spune – `n Uniunea Sovietică autoarea comunizării ţării, iar ruşii erau cei ce ocupaseră şi transformaseră Moldova în republică sovietică. Sentimentele antiruseşti au, de altfel, o lungă tradiţie la români. În raport cu Moscova, naţional-comuniştii de la Bucureşti au mizat pe o reacţie – atît în rîndul oamenilor obişnuiţi, cît mai ales în interiorul partidului – împotriva liniei tradiţionale a comunismului tradiţional pro-sovietic. Noua „linie" se bucura deci de o largă adeziune.

V.B.: Cred că foarte mulţi oameni îl ascultau orbeşte pe Ceauşescu. Dacă Ceauşescu spunea „Brejnev este cel mai bun", şi ei spuneau la fel – erau pur şi simplu nişte prefăcuţi, ca la curtea lui Stalin. E drept că mai era o facţiune, relativ mică, de indivizi în interiorul partidului care aleseseră să fie agenţii Moscovei, printre care şi Iliescu, dar odată cu accesele de megalomanie ale lui Ceauşescu şi de sfidare a Moscovei, aceştia au fost izolaţi, marginalizaţi. Asta s-a întîmplat în România, nu cred că a fost altceva. Un număr impresionant de oameni au fost recrutaţi de Moscova în anii comunismului, iar recrutările din infrastructura românească au continuat şi atunci. Moscova făcea lucrul ăsta nu pentru că îi era teamă de Ceauşescu, ci pentru că era o chestiune de rutină. Exact la fel a fost şi în Polonia, în Bulgaria sau în Ungaria. Pentru KGB era pur şi simplu o îndatorire, o problemă de serviciu: trebuiau să recruteze persoane importante din ţările blocului comunist. Asta era meseria lor. Făceau lucrul ăsta şi în Bulgaria, care oricum era foarte prietenoasă cu Uniunea Sovietică. Bulgarii s-au considerat dintotdeauna fraţii ruşilor, aşa încît nu era nevoie să recruteze prea mulţi oameni în Bulgaria. Şi totuşi, KGB a continuat să

recruteze agenţi bulgari pînă în ultimele momente ale regimului. Era o tîmpenie. Ar fi putut recruta toată Bulgaria.

M.O.: În concluzie, se poate spune că echipa care a preluat puterea în decembrie 1989 în România, după înlăturarea celor fideli lui Ceauşescu, era din această categorie de agenţi recrutaţi de ruşi?

V.B.: Nu mă îndoiesc de asta. Acel aşa-numit Comitet – apoi Front – al Salvării Naţionale, înainte să se autoproclame drept reprezentant legitim al Revoluţiei şi apoi să devină partid, fusese creat cu mai multe luni înainte de omor`rea lui Ceauşescu. Ţin minte că prin septembrie sau octombrie au anunţat chiar la „Europa Liberă" formarea unui Consiliu al Salvării Naţionale. Din cîte ştiu eu, facţiunea care a preluat puterea în 1989 în România era alcătuită în cea mai mare parte din pro-sovietici – de pildă, generalul Militaru, pe care Pacepa l-a identificat ca fiind agent sovietic. A fost recrutat folosindu-se o legătură pe care a avut-o cu o femeie. Fusese agent al Moscovei şi, în acelaşi timp, era una dintre persoanele de frunte ale Comitetului Salvării Naţionale – a şi fost pus ministru al Apărării. Numai lucrul ăsta a fost îndeajuns să mă facă foarte sceptic cînd am auzit la ştiri că se alcătuise un Front al Salvării Naţionale în România. Nu putea fi cu adevărat un fruct al Revoluţiei. Aşa, din senin, nu se face nimic în România. Cred că noul „Front" era în totalitate controlat de Gorbaciov, liderul suprem al operaţiunii. Ce însemna asta? Iliescu, Militaru şi ceilalţi erau de fapt implicaţi într-o manevră a Moscovei. E foarte simplu. N-are sens să intrăm în toate detaliile. Nu contează cine era agent, cine nu şi în ce poziţie se afla în acel moment. Faptul că agenţi cunoscuţi ai Moscovei au preluat puterea, schimbînd pur şi simplu acel Front al Salvării Naţionale în partid politic, dovedeşte că aceasta era în sine una dintre operaţiunile Moscovei, pentu a readuce sub control România. Nu putea fi altceva. Moscova pregătise schimbarea regimului Ceauşescu, iar Iliescu a fost unul dintre liderii Comitetului Frontului Salvării Naţionale, ajungînd după decembrie 1989 liderul suprem al operaţiunii de la Bucureşti[58].

M.O.: Exact... Ce rol a jucat aici vechea prietenie de care spuneai dintre Iliescu şi Gorbaciov?
V.B.: A fost un factor foarte important, pentru că, dacă vrei să înlocuieşti puterea, atunci cînd decizi pe cine pui în loc, relaţiile personale sînt esenţiale. E foarte important să ştii în cine poţi avea încredere. Şi se pare că Gorbaciov avea toate motivele să aibă încredere în Iliescu. Îl cunoscuse cu 40 de ani în urmă şi ştia că fusese recrutat de Moscova, aşa încît Iliescu a fost în mare măsură alegerea lui Gorbaciov.

Comuniştii nu-şi înţeleg propriul popor

M.O.: Să revenim un moment la istoria reformării comunismului din interior, reprezentată de Gorbaciov, şi la eşecul acestei reformări. Mi-am amintit să te întreb ceva. A existat un moment important, în care asemenea reforme au fost reprimate cu cruzime de către Moscova. Mă gîndesc la ceea ce s-a petrecut în Ungaria în 1956. Noi nu am trăit în România ceva similar. Dar doi ani mai tîrziu, în 1958, din România s-au retras trupele sovietice, iar peste încă zece ani, în 1968, cînd o nouă încercare de a da o faţă umană regimului comunist la Praga a fost strivită cu puterea armată, după cum ştii, Ceauşescu s-a împotrivit, consolidîndu-şi astfel independenţa faţă de Moscova. La noi, unii istorici consideră că primul pas în direcţia acestei independenţe l-a făcut Dej, determinîndu-l pe Hruşciov să retragă trupele sovietice din România.
V.B.: Trebuie să-ţi spun că din documentele pe care le-am găsit (o parte le-am publicat în cartea mea *Judecată la Moscova*) reiese că liderilor de la Kremlin nu le păsa prea tare de Ungaria în 1956, şi cu atît mai puţin de România în 1958 sau 1968. Dacă analizezi documentele din ’56, se vede că erau aproape gata să-l accepte pe Imre Nagy, cu reformele lui cu tot. Hruşciov era gata să-l accepte. Problema cu Imre Nagy se vădea a fi inconsecvenţa sa. Se schimba la fiecare cinci minute, şi Moscova nu putea ţine pasul cu el. Dar altfel erau destul de pregătiţi să reacţioneze. Oricum, Moscova era de partea lui, pentru că avea experienţă, era un vechi comunist

şi, de altfel, la început, nu i-a deranjat cu nimic. Biroul Politic luase chiar o decizie cu privire la relativa liberalizare a Europei de Est. A existat o rezoluţie a Biroului Politic care stipula că Europa de Est trebuie să-şi croiască propriul destin. După Stalin, au apărut o mulţime de liberali în sistem, dar numai la voi, în România, după cum am mai spus, nu s-a întîmplat la fel. Totul a rămas îngheţat. Revenind la Ungaria, liberalizarea sistemului nu era o problemă – singurul inconvenient în ceea ce îl privea pe Nagy era inconsecvenţa sa. Dacă ar fi adoptat o anumită poziţie şi ar fi fost consecvent, Moscova l-ar fi susţinut. Oameni sus-puşi precum Mikoian s-au declarat deschis în Biroul Politic împotriva invaziei sovietice în Ungaria. Mikoian a mers la Budapesta special să vadă care era situaţia. A inspectat, a vorbit cu toată lumea şi în cele din urmă a propus soluţii Biroului Politic, sugerîndu-le să aibă încredere în Imre Nagy. Este un tablou mult mai complex. Cît despre retragerea trupelor sovietice din România, asta s-a făcut din considerente strategice: nu aveaţi frontiere directe cu „războiul rece", iar comunismul stalinist şi represiv de la voi oferea certitudini în legătură cu controlul asupra tulburărilor interne. Chiar tu mi-ai spus că după retragerea trupelor sovietice, un nou val de represiuni ale Securităţii s-a abătut arbitrar asupra ţării. Iar mai tîrziu, Moscova a acceptat cu uşurinţă şi poziţiile naţionaliste ale lui Ceauşescu. Era un personaj absolut normal pentru ei, pe care l-au înţeles cu uşurinţă. Şi ce dacă a vrut să joace un anumit rol al vizibilităţii? Cui îi pasă? La urma urmei, era tot de partea lor. Făcea exact ce făceau şi ei.

M.O.: Şi Iliescu?
V.B.: Iliescu era un exemplar şi mai bun, pentru că era şi mai orientat spre Moscova. Era mai puţin răzvrătit. Nu dorea să fie propriul său stăpîn, cu orice preţ. Din acest punct de vedere, avea un avantaj faţă de Ceauşescu.

M.O.: Să revenim la Ion Iliescu şi Mihail Gorbaciov, la relaţiile dintre ei. Mă interesează acum ce ştii despre relaţiile pe care le-au avut ei ca şefi de state.

V.B.: Din cîte îţi pot spune, din documentele pe care le-am cercetat pînă acum, au fost numai două întîlniri la vîrf între cei doi: una de natură oficială şi una neoficială. Au fost (şi am toate motivele să bănuiesc asta) şi alte întîlniri „neoficiale", înainte de 1989. Chiar în perioada tîrzie a anilor '80. Ele nu au fost trecute în documente, pentru că la acea dată Iliescu nu era un reprezentant oficial – era un activist de partid căzut în dizgraţie, care ocupa o funcţie oarecare la o editură oarecare din Bucureşti. Nu mai ocupa vreo poziţie în ierarhie la acel moment.

M.O.: Aşa este – era doar director la Editura Tehnică.
V.B.: Aşadar întîlniri de felul acesta erau lipsite de protocol, pentru că Iliescu era doar un prieten personal al lui Gorbaciov.

M.O.: Cînd au avut loc cele două întîlniri între Iliescu şi Gorbaciov în legătură cu care ai documente?
V.B.: Ambele au fost în 1991, cu ocazia semnării tratatului. Cea la care vreau să mă refer a fost pe 5 aprilie 1991, cînd s-a semnat tratatul cu Uniunea Sovietică: e vorba de o întîlnire confidenţială între cei doi şefi de stat. Am stenograma discuţiei, şi ţi-o ofer[59]. Dar să revin. Discuţiile dintre Iliescu şi Gorbaciov sînt interesante din două motive: în primul rînd, pentru că la acele întîlniri cei doi au decis să nu discute problema Moldovei, unde, în momentul acela, sovieticii doreau să-şi păstreze hegemonia. În al doilea rînd, pentru că tot acolo cei doi au hotărît să-şi acorde asistenţă mutuală: în mod neoficial, ei se asigurau de sprijin reciproc. Acesta este un punct foarte interesant din document: prin urmare, comuniştii care au preluat puterea în 1989 la Bucureşti aveau deja sprijinul Moscovei – iar asta nu putea fi o înţelegere individuală, ci una colectivă. Iliescu nu vorbea în nume personal, ci în calitate de preşedinte al României. Ambele conduceri comuniste îşi asigurau, după cîte îmi amintesc, şi sprijin financiar. Dar ceea ce e mult mai important, din documente rezultă că Gorbaciov şi Iliescu au discutat probleme sovietice, chiar de importanţă majoră, care sînt de interes pentru noi, pentru istoria noastră. Pentru că Gorbaciov recunoaşte în faţa lui Iliescu că vrea să introducă legea marţială în Rusia! Desigur, nu vorbeşte cu totul

explicit – spune cam aşa: „Voi pune toate lucrurile în ordine şi nu voi ezita să folosesc mijloace administrative”. Evident, prin asta, în acea ordine a regimului, el nu putea înţelege decît introducerea legii marţiale, despre care afirmă apoi că va fi prezentată drept răspuns la o lovitură de stat. Gorbaciov pretinde acum că nu avea nici o cunoştinţă despre această lovitură de stat, care a şi avut loc puţin mai tîrziu sub forma puciului din 19-21 august 1991, şi care se vede de fapt că a fost gîndită ca un mod de a introduce apoi legea marţială. După cum ştii, ceea ce s-a întîmplat cu tinerii ieşiţi în stradă le-a stricat planul. Sigur, asta e important doar pentru noi, ruşii, însă discuţia arată inclusiv gradul de încredere cu totul deosebită dintre cei doi: Gorbaciov i-a spus lui Iliescu ceea ce nu a mai spus nimănui altcuiva. Şi e vorba de un lucru de maximă importanţă.

M.O.: În România anului 1990, confruntat cu opoziţia democratică, Ion Iliescu şi-a descoperit un aliat politic inedit – minerii. Îţi aminteşti de mineriada din 13-15 iunie 1990?

V.B.: Cum să nu, dar şi asta e ceva tipic pentru manipulările comuniste. În general, în fosta Uniune Sovietică, grevele minerilor sînt tratate după o strategie tipic comunistă. Autorităţile acceptă toate cererile minerilor şi semnează un acord în acest sens, iar apoi nu mai fac nimic. După o jumătate de an, se întîmplă o nouă grevă, semnează un alt acord şi, în cele din urmă, tot fără nici un rezultat. Şi asta poate să ţină cîţiva ani buni. Tocmai din acest motiv, o alianţă cu minerii nu are cum să dureze. Relaţiile de acest tip se schimbă foarte repede. În Rusia, minerii au fost dintotdeauna o forţă explozivă. Dar, spre deosebire de România, aici ei sînt oponenţii puterii. Chiar şi în timpul regimului comunist au creat ceva probleme guvernului, care a înţeles mai degrabă să accepte cererile minerilor decît să se angajeze într-o confruntare cu ei, care ar fi fost violentă. Se ştie că minerii sînt foarte temperamentali şi pot oricînd, cel puţin, să blocheze producţia.

M.O.: E foarte greu de conceput cum un lider politic care se autodefineşte drept democrat a cerut ajutorul minerilor pentru a rezolva problema

contestării sale.
V.B.: Se poate, e simplu. Minerilor poţi să le arăţi ce probleme au, căci întotdeauna au probleme, să le spui că vrei să faci asta şi asta, dar nişte intelectuali idioţi de la Bucureşti nu te lasă, şi aşa mai departe. Minerii sînt oameni care gîndesc foarte simplu. Dacă îi faci să creadă ceva, ei vor acţiona în consecinţă. Pot fi uşor manipulaţi în acest sens.

M.O.: Dar de ce a făcut Iliescu aşa ceva? De ce a apelat tocmai la mineri?
V.B.: La acea vreme, Iliescu nu avea la dispoziţia sa nici o putere, nici o structură de execuţie fidelă. Nu putea să ceară oficial ajutorul Securităţii, pentru că Securitatea era compromisă – iar Miliţia era şi ea în aceeaşi situaţie. I-ar fi dăunat lui personal şi ar fi agitat întreaga ţară. Avea nevoie de o putere din afară, pe care să se bazeze, aşa încît şi-a apropiat minerii. Dar aceştia nu pot fi folosiţi decît o singură dată, pentru că a doua oară se întorc împotriva ta.

M.O.: Se pare că nu a învăţat foarte bine lecţia asta, pentru că i-a chemat şi a doua oară – şi, într-adevăr, a avut de furcă cu ei.
V.B.: Păi da. Şi ştii de ce? Ştii care e punctul slab al comuniştilor? Nu-şi înţeleg propriul popor. Trăiesc într-un fel de scenariu intelectual, inventat de Marx – un savant german cu barbă mare, care locuia la Londra. E complet irealist. Aceste scenarii teoretice intelectuale dau foarte bine pe hîrtie, `nsă în viaţa reală nu funcţionează. Dar comuniştii marxişti au luat scenariul în serios şi au încercat să-l implementeze. Sună foarte bine teoretic, dar de îndată ce vrei să-l aplici, lumea reală se întoarce împotriva ta. Acesta a fost dintotdeauna marele defect al comuniştilor – n-au înţeles niciodată adevăratele sentimente ale oamenilor, nici măcar nu au căutat să o facă. Întotdeauna le-au ignorat.

M.O.: Vladimir, să rezumăm. Te-am invitat la Braşov toamna trecută[60], la simpozionul *Mişcări şi acţiuni disidente în perioada comunismului tîrziu* organizat de Asociaţia 15 Noiembrie 1987, unde ai făcut o declaraţie care l-a supărat atunci pe preşedintele Iliescu, pe care l-ai socotit omul folosit de sovietici pentru a-l înlocui pe Ceauşescu. Spusele tale au creat vîlvă. În

esenţă, ai spus că Moscova ar fi avut un amestec în Revoluţia din decembrie 1989. Te citez: „Moscova a început operaţiunile din ’89 pentru a schimba puterea şi în România. Revoluţiile din Europa de Est au început ca o operaţiune sovietică a KGB-ului. La sfîrşitul anului 1988 s-a cerut pregătirea unei operaţiuni privind schimbarea regimurilor din Europa de Est. Aproximativ jumătate din liderii politici aflaţi la putere în ţările foste comuniste sînt foşti agenţi KGB. Moscova a început operaţiunile din anul 1989 pentru a schimba puterea în România, dar s-a amestecat în tot ce s-a petrecut în acea perioadă în Europa de Est. Şi în România, liderii Revoluţiei au fost persoane infiltrate din agentura sovietică, dirijată să schimbe regimul ceauşist”. Practic, acum ai detaliat aceste afirmaţii, pe care văd că ţi le menţii.

V.B.: Bineînţeles. Mi-ai transmis că Ion Iliescu a reacţionat dur la spusele mele.

M.O.: Aşa este – dă-mi voie să recapitulez. Preşedintele Ion Iliescu a reacţionat luni, 17 noiembrie, a doua zi după plecarea ta. El considera că declaraţiile tale reflectă idei care nu-ţi aparţin şi ţi-au fost „injectate” de către nişte „faliţi români, care le-au tot vehiculat de-a lungul vremii”. Mărturisesc că mă simt vizat. Iliescu s-a declarat „dezamăgit” de afirmaţiile tale în legătură cu Revoluţia română, adăugînd că avea o „anumită stimă” pentru tine, mai ales pentru rezistenţa ta „antistalinistă”. Dă-mi voie să-l citez exact: „De fapt, cred că ideile nu-i aparţin domnului Bukovski. Cineva de la noi i le-a injectat. Însă este regretabil că un om de ţinuta dînsului repetă nişte sloganuri care au dominat viaţa politică românească la începutul anilor ’89”, a afirmat preşedintele Iliescu, care a mai spus că „dacă Vladimir Bukovski ar gîndi aşa cum se exprimă ar fi şi mai regretabil, deoarece înseamnă că inocularea mentalităţii staliniste a pătruns pînă şi în gîndirea pe fond a domnului Bukovski”. Ion Iliescu a precizat că Stalin şi-a trimis la moarte toţi adversarii politici aplicîndu-le tot felul de asemenea etichetări, cum ar fi „agenţi ai imperialismului”. „Domnul Bukovski nu face decît să repete aceleaşi istorii. Dar, cum spuneam, cred că nu-i aparţin domnului Bukovski”, a mai spus Iliescu. Întrebat cine sînt faliţii despre care vorbeşte,

Ion Iliescu a răspuns: „Îi ştiţi foarte bine”. Mărturisesc că m-am simţit vizat, fiind mai tot timpul în preajma ta.

V.B.: Ei bine, să mă facă Iliescu „stalinist” este o mare dovadă de ipocrizie din partea unui om care şi-a început cariera politică preamărindu-l pe Stalin. Nu eu, ci el a fost trimis de Partidul Comunist Român să studieze la Moscova în 1950, devenind apoi lider al tineretului comunist din România. Eu nici măcar pionier n-am fost. Dar nu mă miră. Suferă de o amnezie tipică la comunişti, care şterg întotdeauna cu buretele ceea ce nu le convine. Aceşti oameni sînt pur şi simplu lipsiţi de o biografie, care e rescrisă întotdeauna în funcţie de împrejurări. Sincer, îl compătimesc – dar nu prea tare, avînd în vedere faptele sale. I-am transmis că aştept să mă dea în judecată, ceea ce nu a făcut. Îi este teamă de o confruntare directă cu mine.

M.O.: Ion Iliescu nu este singurul care a reacţionat. Premierul Adrian Năstase a declarat, la o zi după Iliescu, că declaraţiile tale potrivit cărora atît comunismul, cît şi capitalismul au ajuns în România pe tancurile sovietice sînt „paradoxale”. S-a arătat extrem de reţinut să comenteze mai mult spusele tale, dar, în esenţă, Adrian Năstase susţinea că, deşi discuţiile despre trecut sînt importante, România trebuie să se concentreze mai mult asupra prezentului, deoarece are multe de făcut. Premierul a mai menţionat că, întotdeauna înainte de alegeri, apar tot felul de „fire roşii”, făcînd referire la scandalul izbuncit în anul 2000 cu privire la faptul că Ion Iliescu autorizase în timpul mandatului său din 1992-1996 repunerea în funcţiune a unei legături telefonice directe şi secrete cu Moscova.

V.B.: Năstase se vede dator să-şi apere măcar puţin şeful, dar pe de altă parte dovedeşte aceeaşi teamă irepresibilă faţă de dezvăluirile asupra trecutului, tipică la comunişti – şi, referindu-se la „firul roşu” dintre Moscova şi Bucureşti, autorizat de Iliescu, mai face şi greşeala să-mi dea implicit dreptate cu privire la natura legăturilor dintre acesta şi patronii săi sovietici, a căror tutelă voia, contrar mersului istoriei, să o menţină.

M.O.: Vladimir, să nu mai vorbim doar de comunişti. Să vorbim, de pildă, şi despre muncitorii care s-au revoltat în 1987 la Braşov, despre semnificaţia

acestei revolte în cadrul monolitului reprezentat de regimul comunist din România. Ai fost la Braşov, ai stat de vorbă cu mulţi dintre aceşti muncitori. Ce impresie ţi-au lăsat muncitorii care s-au ridicat împotriva comunismului la 15 noiembrie 1987?

V.B.: Evenimentul în sine e foarte important pentru România, întrucît evocă unul dintre puţinele momente cînd oamenii s-au împotrivit sistemului comunist printr-o manifestaţie publică de stradă. Aceasta e graniţa care trebuie trecută de popor înainte de a-şi dobîndi libertatea şi de a-şi recîştiga propria demnitate. Dacă nu ar fi existat un astfel de moment, România nu s-ar fi putut elibera decît mult mai tîrziu. Toate ţările trec prin astfel de evenimente la un moment dat. Ungaria a trecut prin aşa ceva în 1956, apoi Polonia în anii ’80, cu Solidaritatea; am urmat noi, ruşii, în 1991, cînd tentativa de puci comunistă a fost blocată de mulţimea ieşită în stradă. Aşa cum a fost, chiar dacă a fost rapid reprimată, revolta din Braşov a însemnat foarte mult pentru ţară. Oamenii trebuie să simtă măcar o dată că ei sînt calea, că ei pot schimba ceva. Dacă societatea nu ar fi înţeles că se poate astfel schimba ceva, nici nu ar fi încercat de la bun început să o facă pe o asemenea cale, şi manifestaţiile de stradă din decembrie 1989 nu ar fi avut loc. Cred că acesta e un lucru foarte important. Atunci cînd se naşte o naţiune e ca un fel de climax, un proces complex, dificil. Într-adevăr, este mult mai uşor să distrugi o naţiune – iar comuniştii au reuşit pe deplin acest lucru. Pe vremea lor nu mai exista naţiune, ci doar forţe de producţie, frică, închisori şi luptă de clasă. Naţiunea renaşte numai cînd conştientizează puterea pe care o are, trece acea graniţă dictată de represiune care generează frică, renaşte cînd îşi învinge laşitatea cu care comuniştii au distrus-o şi e gata să lupte cu orice risc. Odată cu înfrîngerea fricii şi doborîrea de la putere a comuniştilor care au generat un sistem bazat pe represiune şi umilinţe, se poate vorbi de naşterea unei noi naţiuni.

M.O.: Atunci sugerezi că naţiunea română, distrusă de regimul comunist, a renăscut la Braşov în 1987?

V.B.: Da. Atunci a început acest proces – atunci românii s-au redescoperit pe sine. Atunci s-a cîntat din nou, după decenii de tăcere, *Deşteaptă-te*

române, nu? Ei, înseamnă că atunci a renăscut naţiunea română. Pentru că, uite ce s-a întîmplat în comunism. Iniţial a existat o rezistenţă faţă de momentul instalării prin represiune a sistemului. Practic vorbind, au fost cîţiva indivizi curajoşi care luptau în munţi, dar ei nu au avut un impact semnificativ asupra naţiunii. Naţiunea a fost plasată sub o represiune totală şi arbitrară – şi, o bună bucată de vreme, avea să rămînă astfel. Sînt, desigur, persoane ca Doina Cornea sau Paul Goma care au încercat să facă ceva, dar şi acestea sînt tot eforturi individuale, care nu angrenau întreaga naţiune. Ai nevoie de întreaga naţiune ca să poţi face ceva, nu doar de persoane izolate. Iar în acele momente în care regimul comunist părea că e perpetuu, scopul nostru, al opozanţilor ruşi, era să acţionăm asupra conştiinţelor, să pregătim şi să cultivăm principiile morale ale oamenilor. De ce am stat în puşcării în anii ’50 şi ’60? Ca să ajutăm Rusia să renască, să-şi capete propria voce, propria forţă. Spre asta ţinteam. De asta am ales să facem totul pe faţă, să vadă lumea cît de nociv este sistemul pentru natura umană. Şi totul s-a materializat în 1990-1991, cînd `ntreaga ţară a făcut ceea ce noi făcusem dinainte. În 1990, cînd au intrat minerii în grevă în Rusia, au cerut schimbarea Constituţiei. Nu au cerut pîine, bani sau alte avantaje materiale – au cerut schimbarea Constituţiei, şi anume anularea acelui articol în care se spunea că Partidul Comunist este unica forţă politică în URSS! A fost absolut remarcabil. Ţin minte că atunci cînd am văzut asta, mi-am dat seama că acţiunile noastre avuseseră un impact. În sfîrşit, mesajul nostru fusese înţeles. Ajunsese la oameni, intrase în minţile şi în inimile lor. A durat 25 de ani, dar am reuşit – şi cum spunea văduva unuia dintre muncitorii voştri braşoveni, Vasile Vieru, care a murit după ce a fost anchetat de Securitate, sacrificiul a meritat. Naţiunea se schimba. La fel s-a întîmplat şi în România, însă procesul a fost mult, mult mai dificil. La noi au fost şi bune, şi rele – Hruşciov, destalinizarea şi mai apoi restalinizarea, Gorbaciov cu perestroika... Cum am spus, şi bune, şi rele. În România a fost însă aceeaşi situaţie tot timpul: un dictator l-a succedat pe altul – atîta tot. N-a fost niciodată primăvară. Din cauza asta, la voi a fost deosebit de greu. Cei care încercau totuşi să facă ceva erau de cele mai multe ori ucişi sau

înlăturaţi într-un fel sau altul. Dar, în final, s-a văzut rezultatul tuturor eforturilor individuale ale opozanţilor regimului, atunci cînd muncitorii s-au răzvrătit. Acesta a fost momentul naşterii noii naţiuni române.

M.O.: Da, însă preţul plătit rămîne pînă astăzi foarte mare. În zilele noastre, foarte mulţi dintre acei muncitori care s-au răzvrătit în 1987 la Braşov sînt şomeri sau, chiar dacă lucrează, o duc destul de rău. Nivelul lor de trai e foarte scăzut. Pe de altă parte, foştii miliţieni şi securişti care au condus atunci interogatoriile ocupă acum poziţii importante. De pildă, doi dintre acei miliţieni sînt astăzi generali, în funcţii de conducere în Ministerul de Interne; un alt ofiţer de Securitate, care s-a ocupat de organizarea simulacrului de proces în care muncitorii au fost condamnaţi şi deportaţi din oraş este jurist şi secretar al Primăriei din Braşov, pus acolo de prefect, care şi el a fost unul dintre şefii organizaţiei comuniste a studenţilor înainte de 1989. Despre mulţi alţi ofiţeri de Securitate implicaţi atunci în interogatorii nu se ştie mai nimic, iar accesul la documente este blocat. Un muncitor care l-a recunoscut ca anchetator din acea vreme pe fostul securist Ristea Priboi, astăzi deputat şi fost consilier al primului-ministru, a fost dat în judecată de fostul securist. Şi în aceeaşi situaţie mă aflu şi eu, socotindu-se că l-am instigat pe acel muncitor să facă declaraţia respectivă. Nimeni nu vrea să vorbească despre represiunea din 1987, deşi a trecut atît de puţin timp de atunci. Ce înseamnă asta?

V.B.: E o situaţie tipică. Nu se întîmplă doar în România. Să luăm fostul sindicat Solidaritatea din Polonia, de pildă, care a fost complet distrus. Foştii activişti ai Solidarităţii au devenit şomeri. Şi-au pierdut locurile de muncă imediat după prăbuşirea sistemului comunist. La fel s-a întîmplat şi în Rusia, practic peste tot – poate mai puţin în Republica Cehă, care a reuşit să-şi schimbe rapid elita politică, graţie lustraţiei. Toate celelalte ţări nu şi-au schimbat elita, iar comuniştii au venit din nou la putere în toată Europa de Est. În Rusia, KGB a revenit la putere, aşa că aici nu a existat nici un fel de finalitate, o concluzie logică a colapsului comunist. Asta încerc să explic în cărţile mele – că nu am cîştigat „războiul rece". Am avut un impact răsunător, am cîştigat o bătălie, dar nu şi războiul. Şi acesta e un lucru

general valabil, inclusiv în România. Pe de o parte avem activiştii Solidarităţii poloneze, care au stat ani în şir *underground*, în ilegalitate sau semilegalitate, şi care astăzi nici nu vor să se gîndească ce s-a ales de viaţa lor în Polonia, iar pe de altă parte avem foştii membri ai Biroului Politic, care acum sînt în funcţii de conducere. Şi, desigur, Securitatea lor, KGB-ul lor, care a rămas acelaşi, nu s-a schimbat practic deloc. La fel s-a întîmplat şi în Rusia, Belarus, Ucraina, peste tot. Şi în Ungaria sînt comunişti reveniţi la putere. Chiar şi în Lituania, una dintre cele mai răzvrătite ţări ale blocului sovietic, situaţia este aceeaşi. Asta încerc să explic – că nu am terminat lupta pe care am început-o. Şi nu am încheiat-o nu pentru că am fost insuficient de inteligenţi şi pregătiţi, ci pentru că nici una din cele două părţi angrenate în „războiul rece" nu dorea ca noi să o terminăm. Combatanţii „războiului rece" doreau să menţină, să salveze o parte din acel sistem – nu doreau în întregime schimbarea elitei. S-a văzut cînd Occidentul s-a opus aplicării lustraţiei în fosta Cehoslovacie.

M.O.: Să zicem că aşa stau lucrurile – atunci cum putem aborda această situaţie acum?

V.B.: Cred că acum, după ce am făcut atîtea greşeli şi am aşteptat şi am pierdut atîtea şanse de aur, putem cu toţii să reinvestim în generaţia următoare. Întrucît cu generaţia de politicieni de acum nu mai putem face nimic: sînt complet pierduţi, absolut compromişi – cel puţin asta e situaţia în ţările în care am fost eu. Şi nu întîmplător aceste popoare nu-şi pot găsi un lider, o nouă elită care să finalizeze ce s-a început deja. De pildă, Solidaritatea poloneză controla înainte întreaga ţară – avea 14 milioane de oameni, adică aproape toţi muncitorii. Şi totuşi n-au reuşit să termine ce au început şi au sfîrşit prin a se dizolva în guvernul comunist. Este absolut uluitor...

M.O.: Dar situaţia era oarecum diferită în România în 1989. Mulţimea voia să-l dea jos pe Ceauşescu şi pe ai lui, să desfiinţeze regimul său. Pe de altă parte, totuşi, erau peste 3,5 milioane de membri de partid în acel moment. Unii dintre ei îşi ardeau legitimaţiile de membri într-un gest de autodafé.

V.B.: În Uniunea Sovietică erau atunci 18 milioane de membri de partid, mult mai puţini (proporţional) decît în România, care se afla în top în privinţa numărului de membri de partid raportat la numărul populaţiei – dar, numeric, este o cifră imensă. Trebuie să fii foarte chibzuit în ceea ce faci, pentru că dacă vrei să antagonizezi 18 milioane de oameni, nu mai termini niciodată. Este o adevărată armată. De aceea s-a procedat tactic. Îmi amintesc că în august 1991, cînd am venit la Moscova, în unul dintre primele interviuri pe care le-am dat la televiziune am spus că sarcina noastră nu era să-i pedepsim pe cei vinovaţi, pentru că toţi eram vinovaţi. Să nu împărţim vina între oameni, ci să condamnăm sistemul şi să-i lăsăm pe oameni să-şi reconsidere trecutul, să înţeleagă cît de mult era fiecare implicat în sistem. Să începem un fel de proces de căinţă în societate, prin care oamenii să înţeleagă că fiecare a contribuit la funcţionarea sistemului. Dacă mai mult sau mai puţin, asta trebuie cîntărit – dar în primul rînd fiecare să o facă cu sine însuşi. Era un lucru foarte important la acel moment, şi am fost atent să subliniez că nu vom judeca pe nimeni, pentru că nu avea nici un sens. Atunci – eram la televizor –, adresîndu-mă directorului KGB Vadim Bakatin... (Fac o paranteză: Bakatin ura KGB-ul pe care îl condusese; el însuşi, venind din afară, fusese tratat acolo ca un pion.) I-am spus deci lui Bakatin că în Rusia nu mai avem nevoie de un alt Gulag deoarece trăisem în unul, vreme de şapte decenii. Nu vom pedepsi pe nimeni care a sprijinit sistemul. Nu are nici un sens. Dar avem totuşi nevoie de un proces de reconsiderare. De aceea, trebuie să condamnăm sistemul, pentru că sistemul comunist a fost unul criminal. Participarea anumitor oameni la diferite niveluri ale sistemului nu e atît de importantă, dacă recunosc acest lucru, îşi asumă vinovăţia şi îşi văd în continuarea vieţii de o treabă cinstită.

M.O.: Acum nu avem nici proces, nici reconsiderare... De ce? Pare ilogic că în acest moment, în situaţia din Rusia, din România, din Ungaria sau din alte ţări foste comuniste, care în fond s-au desprins de vechiul regim, factorii de decizie politică nu vor să se discute despre trecut, să se scoată

faptele la iveală. Dimpotrivă, se socoteşte mai utilă pentru viitor ignorarea şi chiar uitarea lor.

V.B.: N-au spus că nu vor să discute trecutul – au spus că nu vor să dezvăluie totul.

M.O.: În România nu este aşa. L-am citat, de pildă, pe Adrian Năstase, care declara oficial, nu într-un cadru privat, că trebuie să uităm trecutul şi să facem bine să ne gîndim la viitor.

V.B.: Am zis deja, undeva, în discuţia noastră, că la voi e mai rău. În Rusia nu a funcţionat acest principiu. Au fost şi la noi voci care ne îndemnau să uităm trecutul, să mergem înainte şi aşa mai departe – dar evenimentele au fost cele care i-au forţat să se gîndească la trecut. Nu se putea face nimic fără asta. Dosarele din arhiva Comitetului Central al PCUS apăreau zilnic în presă, iar mai tîrziu, în 1992, a avut loc un proces între Elţîn şi Partidul Comunist, care dorea să se reînscrie ca partid politic şi să-şi reia posesiunile – şi foarte multe documente au ieşit la iveală atunci. Deci prezentul îi forţează pe nomenclaturiştii ruşi să privească înapoi spre trecut. Mai devreme sau mai tîrziu, toţi trebuie să o facă, din cauza luptei politice. Desigur, au încercat să îndulcească lucrurile, să spună că situaţia s-a schimbat, că sînt alţi oameni acum – asta pentru că trădează un perfect instinct de conservare, exersat din vremea în care se bălăceau în sistem. Nu doresc, oricum, să se tragă o linie clară între cei care au sprijinit efectiv sistemul, au făcut parte din el, şi cei care nu au făcut-o. Vor ca situaţia să rămînă incertă – şi, astfel, să poată spune, după caz, fie că toţi ne-am aflat pe poziţia de susţinători ai sistemului, fie că toţi am încercat să ne opunem sistemului. Pînă şi agenţii KGB pretindeau, în primii ani din deceniul trecut, că au făcut ceva împotriva comunismului. Apoi s-a mai ivit un aspect care m-a înfuriat – deodată, în 1991, a avut loc o largă dezbatere în media rusească, în cea care era evident manipulată, asupra unui fals subiect. Discursul se centra pe nevoia de specialişti: „N-ar trebui să ne descotorosim de specialişti, pentru că specialiştii trebuie să guverneze ţara”. Dar care specialişti? Noi nu aveam specialişti decît în construirea comunismului! O frază ciudată care circula era că „Trebuie să ne păstrăm şi să protejăm

specialiştii!”. Dar care specialişti? Dacă ăştia erau specialişti, atunci erau nişte specialişti foarte slabi, pentru că ţara era în pragul dezastrului, iar acolo ei au adus-o! Era un caz clar de manipulare, cu fraze impuse în dezbaterile media.

M.O.: Acelaşi lucru s-a întîmplat şi în România, unde presa oficială sau cea manipulată de regimul Iliescu era chiar plină de titluri, de editoriale de genul „Nevoia de specialişti...”.

V.B.: Da, era un tip de manipulare foarte subtilă, pe care nici măcar noii lideri politici n-au perceput-o. Unii dintre ei erau chiar oameni oneşti. L-am cunoscut mai îndeaproape pe al doilea om după Elţîn – Ghennadi Burbulis. Era secretar de stat, omul cel mai de încredere al lui Elţîn. I-am zis să scape de specialiştii ăştia repede, altfel îl vor sufoca ei pe el. La care m-a întrebat de unde să facă rost de atîţia înlocuitori pentru ei, cînd nu găseşte destui oameni nici măcar pentru noua poliţie. Aşa că i-am oferit o soluţie, dar a ezitat. Eu i-aş fi invitat pe studenţi, pe profesorii lor, le-aş fi spus să uite pentru o vreme de universităţi, căci nu e timp pentru asta acum, şi să vină să conducă ţara. „Dar vor face greşeli”, mi-a răspuns. „Da”, i-am zis, „sigur că vor face greşeli, însă vor fi greşeli, nu crime. Vor învăţa, nu vă faceţi griji. Însă va trebui să fie foarte prudenţi, pentru că indivizii ăştia sînt foarte experimentaţi în luptă şi vor continua să ţină cu dinţii de putere şi vor sabota tot ce s-ar întreprinde. Deci vor fi mai degrabă sabotaje decît greşeli”. Soluţia asta era un pic prea radicală chiar şi pentru Burbulis. A spus că nu e viabilă, că oamenii l-ar ridiculiza.

Sfîrşitul unui sistem

M.O.: Vladimir, de ce liderii sovietici de model nou, precum Gorbaciov, au simţit nevoia de reforme? Ce s-a întîmplat, de ce s-a tulburat liniştea unui sistem care părea imuabil? Practic, de ce a făcut comunismul implozie?

V.B.: Cum s-a prăbuşit? Comunismul era falimentar. Ecuaţia economică fundamentală a sistemului ajunsese prea costisitoare pentru ei. Sistemul comunist a existat pentru a realiza o revoluţie mondială – acesta era scopul

Uniunii Sovietice. Şi la un moment dat şi-au dat seama că baza lor economică e prea săracă pentru această ambiţie globală – pur şi simplu economia lor nu poate susţine acest proiect. Economia sovietică nu era destul de puternică, mai ales pentru că exploatau resursele într-o manieră neproductivă. Şi făceau investiţii costisitoare, fără nici un fel de beneficii de pe urma lor. Au susţinut regimul lui Castro în Cuba, lucru care îi costa 10 miliarde de dolari pe an. Au ocupat Angola, care a costat şi mai mult. Au luat sub tutelă Vietnamul, cheltuind şi acolo 3 miliarde de dolari. Şi cu fiecare cucerire, cu fiecare extindere a graniţelor revoluţiei mondiale, fiecare pas devenea din ce în ce mai costisitor. Pe de o parte, aveam ceea ce noi numeam Imperiul Costisitor, care se lărgea tot mai mult. Iar pe de altă parte, se adîncea competiţia cu Occidentul: sistemul nu putea exista decît dacă era la fel de puternic, economic şi tehnologic, ca şi Occidentul. Iar Occidentul a fost destul de inteligent să se angajeze într-o cursă a înarmărilor căreia sovieticii nu au putut să-i facă faţă. Cursa înarmărilor era foarte costisitoare pentru sovietici, care oricum erau rămaşi în urmă din punct de vedere tehnologic. Amintiţi-vă nu numai cîţi ofiţeri de valoare, dar şi cîţi oameni de ştiinţă a omorît Stalin. Şi că discipline de frontieră erau considerate reacţionare. O mişcare inteligentă în acest demers occidental a fost propunerea lui Reagan de a demara iniţiativa strategică „Războiul Stelelor". Asta i-a înspăimîntat enorm pe sovietici, care ştiau că nu pot concura cu Occidentul – ştiau că, în ceea ce priveşte computerele, electronica..., între ei şi americani era o diferenţă de cîteva generaţii. Nu puteau concura cu noua tehnologie şi, prin urmare, aveau să piardă competiţia. Iar dacă pierdeau competiţia, pierdeau şi dominaţia, ceea ce ar fi dus în cele din urmă la destrămarea imperiului. Aşa că trebuiau să proiecteze o altă imagine a puterii, ca să-şi menţină paritatea. Ştiau că nu vor reuşi, deoarece pierdeau într-un ritm foarte alert. Aceste aspecte, imperialismul lor costisitor şi imposibilitatea de a ţine pasul cu noile tehnologii i-au dus curînd la faliment, i-au aruncat într-o criză care avea să se perpetueze. Şi Putin ar putea crede că e foarte puternic – dar de îndată ce preţul la petrol va scădea, va pierde controlul asupra ţării. Exact asta s-a

întîmplat în 1985, cînd preţul unui baril de petrol a scăzut de la 30 la 12 dolari. La un moment dat, cum ne amintim, nu mai aveau bani să plătească salariile, ca să nu mai vorbesc de bani pentru Cuba, Angola, Vietnam... Practic, fosta URSS a ajuns în pragul falimentului, provocat de orgoliul şi nesăbuinţa comuniştilor.

M.O.: Vladimir, după colapsul regimului am asistat la un proces de regrupare, de regîndire instituţională, la care au participat din plin, după cum sesizai, specialiştii vechiului regim. S-a realizat astfel practic nu doar un transfer de putere politică, într-o oarecare măsură controlat, despre care ai vorbit la începutul discuţiilor noastre, ci şi un transfer de putere economică. S-a trecut, practic, la ceea ce eu numesc *privatizarea comunismului*, prin care ceea ce înainte reprezenta *avuţia întregului popor* – cum se zicea în documentele de partid acelei ponderi a capitalului de stat în economie – a trecut în mîinile oligarhilor. La noi le zicem „baroni".

V.B.: Da, există documente în acest sens – le am şi pot spune că sînt foarte importante pentru a ilustra acest proces, pe care l-ai sintetizat sugestiv în sintagma *privatizarea comunismului*. În 1988-1989, liderii de la Kremlin au înţeles că încercările lor de a reforma economia sovietică în Rusia sînt inutile. Nu mai era nimic de reformat, totul se prăbuşea cu repeziciune. Aşa că s-au decis să acţioneze în baza principiilor marxiste, pentru a-şi păstra puterea economică. Au hotărît să privatizeze proprietatea de stat asupra mijloacelor de producţie, în aşa fel încît în acelaşi timp să rămînă în posesia lor. Ei nu puteau gîndi decît în termeni marxişti, pentru că altfel nu ştiau cum să procedeze, nu fuseseră învăţaţi. Deci, după Marx, proprietatea implică trei aspecte: posesia, folosirea şi administrarea. În vremea lui Brejnev, toate cele trei elemente erau controlate de elita comunistă – deci Partidul Comunist poseda, folosea şi administra proprietatea. Ideea socotită probabil strălucită a lui Gorbaciov pentru rezolvarea problemei eficientizării, dar şi a păstrării controlului, era să diferenţieze între ele cele trei aspecte ale proprietăţii. Partidul trebuia să rămînă în posesia acestor proprietăţi, să decidă împreună cu societatea asupra împărţirii folosirii lor, dar de administrare urma să se ocupe altcineva. Altcineva să administreze

proprietatea statului, în numele partidului – acesta era conceptul. În strictă conformitate cu principiile marxiste, au început să organizeze cooperative, asociaţii familiale ş.a.m.d. Au încercat tot ce se putea, însă oamenii nu aveau încredere în aceste forme de organizare. Cum să-i convingi să producă o cantitate mare de produse, dacă în trecut ţăranii erau persecutaţi dacă produceau multe bunuri, fiind socotiţi culaci[61], cum se spune la noi, deci duşmani de clasă care trebuiau trimişi în Siberia, în Gulag? Deci soluţia nu era viabilă. Au înţeles că nu funcţionează, aşa încît au inventat o formă de organizare foarte interesantă. În conformitate cu ordinele Comitetului Central semnate de Igor Ligaciov – vicesecretar general al Partidului Comunist, care răspundea direct în faţa lui Gorbaciov –, partidul trebuia să aleagă dintre cei mai inteligenţi şi mai tineri activişti din Comsomol şi din KGB şi să-i trimită la cursuri avansate şi foarte intense de economie, finanţe, managementul afacerilor internaţionale... După aceea, acestor tineri li s-au dat în folosinţă şi administrare diferite părţi ale economiei, afacerilor, finanţelor. De fapt, aceştia erau proprietari doar în aparenţă asupra afacerilor pe care le controlau, pentru că erau subordonaţi Comitetului Central al PCUS, în faţa căruia răspundeau direct. Aşa erau organizaţi şi exact aşa s-a întîmplat. Erau cîteva sute de astfel de tineri... nu ştiu exact cîţi anume au fost pregătiţi. Aşa s-a făcut, de pildă, că, deodată, în Rusia au apărut băncile private. Nu mai avuseserăm bănci private din 1917 – şi, ca din senin, în 1989 erau bănci private la tot pasul. Şi fiecare dintre aceste bănci era condusă de cîte unul din aceşti tovarăşi de încredere ai Comitetului Central, care semnaseră un document prin care acceptau să administreze aceste bănci în numele şi în interesul Partidului Comunist. Numai aşa au primit fondurile iniţiale şi undă verde să creeze bănci şi instituţii financiare, numai aşa au reuşit chiar să intre în posesia unor proprietăţi, precum hoteluri sau ziare. Şi astfel s-a născut aşa-numitul capitalism oligarhic în Rusia. De fapt, aceşti oligarhi nu sînt oligarhi – sînt foşti tovarăşi de încredere ai Comitetului Central al PCUS, însărcinaţi, cum bine ai spus, cu privatizarea comunismului.

M.O.: Cum s-a întîmplat de au scăpat lucrurile de sub control? Este vreo legătură între acest proces şi puciul din august 1991, care a dus la dizolvarea Partidului Comunist?

V.B.: Fireşte. După ce acest proces a fost pus la punct şi dădea semne că începe să funcţioneze, conservatorii comunişti şi-au dat seama că pierd controlul asupra unei elite tot mai puternice, care acapara treptat pîrghiile economiei. Odată cu eşuarea puciului, s-a întîmplat un lucru foarte interesant – în vara anului 1991 partidul a dispărut, iar majoritatea acestor oligarhi au hotărît că, de vreme ce partidul a dispărut, ei sînt noii proprietari ai afacerilor în fruntea cărora se aflau. Lucru care lor li se părea perfect logic. Aşa că au început să prospere. Nu mai trebuiau să dea socoteală nimănui. Partidul Comunist, a căror creaţie erau, dispăruse. S-au crezut deci îndreptăţiţi să se considere proprietari ai afacerilor în fruntea cărora se aflau. Unii au avut succes, alţii mai puţin – însă, de fapt, toţi s-au bucurat de privilegii. Activitatea lor a făcut ca în Rusia să nu se poată vorbi într-adevăr de economie de piaţă – nu exista o concurenţă normală. De pildă, cînd s-a hotărît privatizarea industriei petroliere, s-au organizat diverse licitaţii. Dar, de fapt, nu avea loc nici o licitaţie – era pur şi simplu o înţelegere între birocraţii guvernamentali şi aceşti oligarhi care aranjau licitaţiile: s-au plătit comisioane serioase şi au devenit proprietari ai unor întregi exploatări petrolifere. Deci nu era o concurenţă loială – se făceau tot felul de aranjamente în spatele scenei. Treptat, oligarhii au devenit din ce în ce mai bogaţi, iar acum controlează tot petrolul din Rusia. Mă refer în primul rînd la petrol pentru că Rusia este al doilea producător de petrol din lume. Aici e vorba de foarte mulţi bani. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu aluminiul. Afacerile cu aluminiu sînt foarte bănoase şi importante în Rusia, care e primul producător de aluminiu din lume. Vorbim de miliarde de dolari. Şi apoi, din nou s-a întîmplat ceva: zece ani mai tîrziu a venit la putere Putin, agent KGB, care, considerîndu-se succesorul legitim al Partidului Comunist, a propus o serie de soluţii. În esenţă, a cerut scoaterea acestor proprietăţi de sub controlul foştilor oligarhi (Hodorkovski, Abramovici, Potanin etc.). A mers la ei şi, arătîndu-le propriile semnături, le-a spus: „Tu nu eşti om de

afaceri, eşti un tovarăş de încredere al Comitetului Central al PCUS" – „Da, însă Comitetul Central, partidul, nu mai există" – „Deocamdată". Dar KGB, cum spuneam, se consideră acum succesorul legitim al Partidului Comunist. Ce este KGB? După definiţia lui Lenin, KGB este detaşamentul, braţul armat al partidului.

M.O.: Bine, dar partidul nu mai există...
V.B.: Nu contează. Detaşamentul său armat mai există. Aşa că oligarhii, a considerat Putin, trebuiau să-i dea lui socoteală. Şi sigur că oamenii ăştia s-au opus, zicînd: „Nu voi sînteţi proprietari. Noi sîntem proprietari". Iar KGB, Putin, le-a replicat: „Mai vedem noi cine este proprietar... Deocamdată, Hodorkovski, ia mergi mătăluţă la puşcărie...".

M.O.: Am participat de curînd la un seminar desfăşurat la Budapesta, unde Imre Poszgay a relatat cu lux de amănunte despre imposibilitatea reformării sistemului comunist, ceea ce a dus la renunţarea la o asemenea utopie şi trecerea la economia de piaţă. Acolo se pare că activiştii Partidului Comunist au fost mult mai lucizi, iar tranziţia a avut un alt ritm decît în Rusia sau în România.
V.B.: Da, spre finele anilor '80 toţi vorbeau despre reforme. Poszgay a fost primul care a susţinut că reforma este imposibilă în cadrul sistemului comunist. Poate pentru că era el un om mai cinstit decît ceilalţi – dar nu atît pentru asta, cît pentru că au încercat şi n-a mers. Au încercat aplicarea reformelor în Ungaria, în Iugoslavia, într-o oarecare măsură şi în Polonia, dar au eşuat peste tot.

M.O.: Condiţii în care, după cum arătai, au trecut la acapararea puterii economice prin alte mijloace, mai apropiate de economia de piaţă.
V.B.: Da. Cum am spus, şi sintetizînd acum în ceea ce priveşte economia, au fondat Institutul Tovarăşilor de Încredere, cărora li s-au dat porţiuni din economie în administrare în numele Partidului Comunist. Şi acest aspect avea să fie ţinut secret. Aparent erau oameni de afaceri independenţi, însă de fapt răspundeau în faţa Partidului Comunist. Deci aici proprietatea însemna a poseda, a folosi, a administra după vechea paradigmă marxistă.

M.O.: Care a fost rolul armatei şi al KGB-ului în acest joc de-a privatizarea?

V.B.: Armata nu a avut un rol definit în demersurile economice. Implicarea ei în economie a fost minimă. Trebuia să treacă printr-un proces uşor, curat de reformă, fără răsturnări majore de situaţie. Armata nu a avut nici o legătură cu economia. Vînzările marilor sectoare economice erau făcute de stat. Armata nu vindea nimic în acel moment. Ulterior, cînd sistemul s-a dezintegrat, diferite segmente ale aparatului birocratic au început să facă comerţ pe cont propriu. KGB vindea arme nucleare, armata vindea rachete... – dar asta s-a întîmplat tîrziu, după căderea sistemului. În faza iniţială nu au jucat nici un rol economic. Poate doar prin faptul că bugetul lor a fost redus substanţial. Spre deosebire de armată, KGB a jucat un rol mult mai important. O parte din cadrele KGB au intrat în afaceri private, în numele Partidului Comunist. Pe de altă parte, după cîte putem observa, KGB şi GRU (serviciul de informaţii al armatei) au ordonat ca un număr impresionant de detaşamente, întregi departamente interne să devină în 1989-1990 acoperite. Sarcina lor era să organizeze grupuri mafiote, care să-i terorizeze pe oamenii de afaceri. Le cereau taxe de protecţie şi îi controlau. Au pus la cale două căi prin care să controleze economia de piaţă în formare, aşa-numita „economie socialistă de piaţă". În primul rînd, cele mai importante segmente ale economiei aveau să fie date pe mîna tovarăşilor de încredere ai Partidului Comunist, iar în al doilea rînd, activităţile subterane mafiote aveau să-i terorizeze pe oamenii de afaceri, ţinîndu-i astfel sub control. Asta au făcut în 1990, an în care un mare număr de detaşamente KGB şi GRU au devenit subterane, acoperite, trecînd la subordonarea crimei organizate. Aceste aspecte sînt foarte bine documentate de facto, dar nu există o decizie, un document care să probeze că a fost o evoluţie controlată. Cu toate acestea, în Orientul Îndepărtat, de pildă, o întreagă unitate a serviciului secret de marină a devenit subterană şi a fost absorbită de crima organizată. Iar cînd au fost prinşi, au recunoscut că acţionau din ordinele directe ale GRU. Toţi erau comunişti, tovarăşi de încredere care lucrau în serviciul secret al Marinei, şi li s-a ordonat să treacă

underground, ca să poată controla afacerile criminale din Orientul Îndepărtat. Nu poţi să înţelegi astfel de poveşti dacă nu iei în considerare faptul că totul s-a făcut după un anumit tipar, din ordine directe. În acel moment, Orientul Îndepărtat nu era cel mai înfloritor centru economic. De fapt, se dezvolta chiar foarte încet din acest punct de vedere. Moscova şi Sankt-Petersburg erau mult mai active economic, deci îţi dai seama cîte astfel de unităţi subterane erau acolo, dacă numai în Orientul Îndepărtat erau cîteva.

M.O.: Poate din acest motiv tranziţia în Rusia a fost mult mai violentă.
V.B.: Zici că e violentă, dar după părerea mea a fost extrem de paşnică. Gîndeşte-te la un singur imperiu care să se fi destrămat fără un foc de armă. Imperiul Britanic a purtat o mulţime de bătălii în India, în Pakistan, în Orientul Mijlociu. A fost destul de violent. A fost nevoie de un al doilea război mondial pentru ca britanicii să înţeleagă că nu pot menţine un imperiu.

M.O.: Nu, nu mă refer la dezmembrarea Uniunii Sovietice, la conflictul cu cecenii. La ceea ce s-a petrecut pe parcursul tranziţiei, la execuţii în stradă, arestări...
V.B.: După criteriile ruseşti, asta nu e violenţă – e floare la ureche. În istoria Rusiei, acesta e chiar un moment foarte paşnic în comparaţie cu alte momente din trecut. De pildă, din punctul de vedere al lui Brejnev şi al Uniunii Sovietice, căderea sistemului şi dezmembrarea imperiului au fost remarcabil de paşnice. Şi încă ceva, pentru că nu vreau să fiu greşit înţeles. Comunismul nu a dispărut. În Italia, de exemplu, Partidul Comunist este al doilea partid ca putere...

M.O.: Da, dar în Italia, Partidul Comunist nu deţine puterea politică.
V.B.: Nu au o bază organizatorică aşa cum există în Moscova, e adevărat, şi asta era important. Au pierdut această bază de instructaj, de propagandă, dar în ceea ce priveşte situaţia internă a Italiei, am fost de curînd acolo şi am văzut că există regiuni întregi aflate sub control comunist. Nordul e încă

foarte mult sub influenţa comunismului. Ceea ce le diminuează forţa este că nu mai au susţinere financiară din partea Moscovei.

M.O.: Să revenim la privatizarea comunismului. Care este, acum, situaţia foştilor ofiţeri KGB în Rusia? În ce domeniu al afacerilor excelează?
V.B.: Fac afaceri cu rachete şi au devenit principala forţă în fruntea crimei organizate. KGB a devenit el însuşi crima organizată. Controlează în totalitate anumite segmente ale economiei, cum ar fi producţia de aluminiu – afacere exclusiv kaghebistă, care aduce cîştiguri de miliarde.

M.O.: În România, o mare fabrică de aluminiu a fost cumpărată de un consorţiu rus...
V.B.: Ca să vezi! Ce-ţi pot spune cu siguranţă e că producţia de aluminiu din Rusia e controlată de KGB în proporţie de 100%.

M.O.: Şi cum s-au împărţit afacerile în cadrul KGB?
V.B.: În 1991, cele mai multe afaceri – dar nu dintre cele care erau ale partidului – au intrat sub controlul crimei organizate. Ulterior, guvernul a conştientizat această stare de fapt şi a cerut poliţiei să intervină. Aşa au făcut un timp, după care poliţia a preluat controlul afacerilor care se aflaseră în mîinile crimei organizate. Aşa se face că, în Rusia, poliţiştii au devenit cei mai mari infractori. Guvernul a fost nevoit să găsească altă soluţie. A intervenit KGB-ul, cel mai de încredere serviciu pe care îl aveau, care trebuia să se ocupe de-acum de crima organizată. Dar au făcut şi ei întocmai ca poliţiştii, iar acum kaghebiştii sînt crima organizată. Acesta a fost procesul istoric – dar puteam prevedea acest lucru şi fără experimentul în sine, doar cunoscînd natura criminală a KGB-ului din trecut. Exemple sînt destule. De pildă, departamentul KGB care trebuia să combată traficul de droguri este acum principala autoritate în domeniu. La fel şi în cazul traficului de fiinţe umane. În timpul puterii sovietice, lucrurile erau foarte simple: comuniştii deţineau controlul absolut, scopul existenţei KGB-ului fiind acela de a veghea împotriva duşmanilor care atentau la înfăptuirea revoluţiei socialiste. Azi totul este de cinci ori mai complicat, pentru că fiecare serviciu a devenit propriul său stăpîn. Dar despre asta îţi poate

povesti în amănunt un prieten de-al meu, Aleksandr Litvinenko – dacă vrei, am să aranjez să-l poţi întîlni la Londra.

M.O.: Fireşte că vreau… Să revenim la acest proces de interferare a fostei poliţii politice comuniste cu crima organizată şi corupţia. E ceea ce se întîmplă în multe state foste comuniste – în Rusia şi Bulgaria mai la vedere, în altele, precum România, mai cu perdea. Poate pentru noi, pentru cei din afară, împărţirea „teritoriilor", a sferelor de influenţă este mai greu de urmărit, dar nu e complicat pentru ei, dacă şi-au definit şi negociat bine propriile cîmpuri de acţiune.

V.B.: Şi pentru ei e dificil, căci la un moment dat servicii diferite se luptă pentru aceeaşi afacere, vin să se împuşte unii pe alţii, pînă apucă să-şi dea seama că aparţin aceleiaşi organizaţii.

M.O.: Mi-ai povestit cum Elţîn a împărţit KGB în cinci facţiuni. Şi în România a fost la fel. Sub regimul Iliescu, fosta Securitate – care, după decembrie 1989, a intrat pentru o scurtă perioadă sub controlul armatei – a fost împărţită în şapte servicii secrete distincte. Al optulea ar fi reprezentat de cei care au acum afaceri.

V.B.: În 1991-1992, o parte a KGB-ului devenea subterană pentru a controla, cum am spus, crima organizată şi a prelua controlul unor afaceri, acolo unde tovarăşii de încredere trădau sau dădeau greş. O altă parte a agenţilor a fost plasată strategic în poziţii administrative. Aşa a devenit Putin viceprimar al Sankt-Petersburgului. S-a întors din Germania şi brusc a fost desemnat adjunctul primarului, rămînînd în acelaşi timp ofiţer KGB. Era în rezerva activă a KGB-ului, ceea ce însemna că lucra în alt domeniu, rămînînd totuşi ofiţer KGB. Şi au existat mii de astfel de cazuri.

M.O.: Ai dreptate, aşa e şi la noi. Cum spuneam la începutul interviului, în Braşov, secretarul primăriei este un fost căpitan de Securitate. A fost numit în funcţie de prefect, care e fost activist al organizaţiei studenţilor comunişti. Ei bine, în cazul ăsta, întîmplător, alegerea nu a fost una proastă – îl cunosc bine pe acest fost securist, unul dintre „băieţii buni" ai

sistemului. Dar procedeul de „răspîndire”, cu acoperirea tuturor zonelor, este cel care dă de gîndit…

V.B.: Nu mă miră că ai întîlnit şi la voi o situaţie similară. În condiţiile în care regimul îşi accelera declinul, au existat două strategii de bază, după acelaşi model în care partidul a cedat controlul economiei „tovarăşilor de încredere”: 1) să trimită ofiţerii *underground*, în acţiuni prin care să pună pe picioare crima organizată şi să controleze economia subterană; şi 2) să-şi plaseze ofiţerii în poziţii strategice în toată ţara, în administraţie şi în politică. Au reuşit astfel să controleze toate ramurile economiei, guvernul, plus capitalismul subteran.

M.O.: Parcă ai vorbi de România... Cine a gîndit acest plan, această strategie? Gorbaciov?

V.B.: Gorbaciov trebuie să fi aprobat începutul acestui plan, dar ulterior el a dispărut din scenă, iar cele mai importante lucruri s-au întîmplat după aceea. Trebuie să fi fost proiectat mai degrabă de generalii KGB. Noi numim asta *sistema*, o organizaţie care reuneşte ofiţerii KGB şi GRU. Evident că, într-o primă fază, au participat şi ei, în mod coordonat, la privatizarea de tip gorbaciovist. În acel moment, toţi acceptaseră economia de piaţă. Dacă urmăreşti discursurile lui Gorbaciov din acea perioadă, observi că vorbea mereu despre economia de piaţă, numai că sublinia întotdeauna că era vorba despre o economie socialistă de piaţă.

M.O.: Păi, dacă-mi aduc bine aminte, preşedintele Iliescu ne-a ameţit la începutul mandatelor sale cu acelaşi tip de discurs, cu economia socialistă de piaţă!

V.B.: Da, dar nici unul dintre ei n-a reuşit să explice coerent ce ar însemna asta. Nimeni nu poate explica ce înseamnă economie de piaţă socialistă sau socialismul de piaţă (ceea ce e şi mai bizar) despre care Gorbaciov vorbea cam în fiecare zi. Evident, nu poţi să fii parţial viu...

Noua Rusie şi noul KGB

Într-o dimineaţă din cursul şederii mele la Cambridge, ca oaspete al lui Vladimir Bukovski, acesta m-a anunţat, cu un aer triumfător, că urmează să fac o călătorie la Londra. „Ai să-l întîlneşti pe Saşa", mi-a spus cumva conspirativ, amintindu-mi de promisiunea lui de a mă ajuta să stau de vorbă cu ultimul „defector" din serviciile secrete ruse, refugiat în Marea Britanie. Aleksandr Valterovici Litvinenko s-a născut la Voronej în 1962. Deşi abia trecut de 40 de ani, are deja un destin de excepţie. După absolvirea liceului în 1980, a fost luat în armată şi, vreme de 20 de ani, a rămas fidel hainei militare, ajungînd, de la simplu soldat, locotenent-colonel. Începînd din 1988, a fost încadrat în serviciul de contrainformaţii din cadrul KGB, urmărind activităţile ofiţerilor şi agenţilor poliţiei politice sovietice. Din 1991 a făcut parte din conducerea centrală a KGB-ului (ulterior FSB – Serviciul Federal de Securitate), fiind specializat în acţiuni antiteroriste şi în lupta împotriva crimei organizate. Pentru operaţiunile coordonate de el în cadrul unei unităţi din Moscova pentru urmărirea activităţilor criminale, cu acronimul MUR, a primit distincţia de veteran al serviciului. Pînă în 1997 a servit ca ofiţer activ în multe „acţiuni fierbinţi" antiteroriste şi împotriva crimei organizate. Rezultatele obţinute au dus la transferarea sa, începînd din 1997, în cadrul celui mai secret departament din Serviciile Federale Ruse, cel de Urmărire a Organizaţiilor Criminale, în funcţia de ofiţer superior însărcinat cu desfăşurarea operaţiunilor. A fost numit totodată director adjunct al Direcţiei a VII-a FSB. Cariera sa în serviciile de informaţii ruse a fost întreruptă brusc, din proprie voinţă: Litvinenko a făcut ceea ce nu mai făcuse nimeni din serviciile secrete ruse înaintea sa. În noiembrie 1998 a convocat o conferinţă de presă în care şi-a denunţat superiorii pentru mai multe ordine ilegale care i-au fost date, printre care ordinul de asasinare a magnatului rus Boris Berezovski, şi a dezvăluit acţiuni întreprinse de FSB. În martie 1999 a fost pus sub acuzare ca urmare a acestor dezvăluiri, a fost arestat de serviciile secrete ruse şi închis în vechea închisoare a KGB-ului de la Lefortovo. A fost achitat în noiembrie 1999 de un tribunal moscovit, la capătul unei lungi şi istovitoare anchete. Dar imediat după citirea sentinţei a fost rearestat, sub altă acuzare, de către Serviciile Federale Ruse. După cîteva luni de anchetă în detenţie, a fost din nou eliberat, renunţîndu-se la acuzaţiile împotriva sa, dar nu înainte de a i se solicita un angajament scris că nu va părăsi Moscova. Nici nu era cazul: între timp, FSB pregătea al treilea şir de acuzaţii împotriva sa, după ce în prealabil i-a fost sechestrată familia (soţia şi copiii). Pentru Aleksandr (Saşa) Litvinenko nu mai era cale de întoarcere: ştia că a ajuns pe ultima turnantă, la capătul căreia cîştigă sau moare. Saşa nu şi-a făcut prea multe iluzii în legătură cu intenţiile foştilor săi colegi. A ales să părăsească ilegal Rusia împreună cu soţia şi copiii, după ce a reuşit eliberarea lor dintr-un domiciliu în care erau sechestraţi de FSB. Nu a fost un lucru uşor, dar despre asta nu se vorbeşte. În prezent, Aleksandr Valterovici Litvinenko trăieşte undeva în Anglia: în mai 2001 autorităţile britanice i-au acordat protecţie şi azil politic. Am avut ocazia să-l întîlnesc pe Saşa într-o locuinţă pe undeva prin nordul Londrei, la capătul unei călătorii ce părea decupată din filmele cu James Bond. Fără ajutorul lui Vladimir Bukovski, care a garantat pentru buna mea credinţă, nu aş fi ajuns să-l cunosc pe fostul lt.-col. Aleksandr Litvinenko, cel mai recent şi valoros „defector" al serviciilor secrete ruse, un om de

un curaj şi o fermitate rar întîlnite[62]. Întrerup aici, pentru acest intermezzo, redarea dialogului cu Vladmir, pentru a face loc unor dezvăluiri tulburătoare legate de faţa ascunsă a implicării fostelor servicii secrete comuniste în procesul de tranziţie de la socialism la capitalism.

Marius Oprea: Aleksandr Litvinenko, te rog să-mi relatezi, din punctul tău de vedere, experienţa ta cu corupţia din serviciile secrete, aşa cum ai cunoscut-o după colapsul comunismului în Rusia. Şi apoi să-mi vorbeşti despre rolul serviciilor secrete în susţinerea reţelelor de crimă organizată.

Aleksandr Litvinenko: După destrămarea Uniunii Sovietice, în perioada ultimului deceniu, organele de securitate ale fostei URSS – fostul KGB sau serviciile secrete militare – s-au transformat în aşa-zisele „organe de securitate ale Rusiei". De fapt, în aceşti ultimi zece ani, „organele de securitate ale Rusiei" s-au transformat treptat, din ceea ce ar fi trebuit să fie, instituţii de apărare a siguranţei naţionale, în sindicate ale crimei, ale căror conduceri se ocupă cu asasinate comandate, cu traficul de droguri, cu răpiri de persoane şi acte de terorism. Odată ajuns în Occident, am publicat dovezi prin care demonstrez în amănunt cum, de exemplu, atentatele din oraşele ruseşti din septembrie 1999 au fost organizate şi comise de către Serviciul Federal de Securitate a Rusiei (FSB). În afară de aceasta, mai tîrziu, un coleg de-al meu, fost colonel FSB, Tripaşkin, un bun anchetator şi investigator, a fost ilegal dat afară din organele FSB pentru că şi-a îndeplinit obligaţiile de serviciu cu bună credinţă, prezentînd şefului, Patruşev, dovezi în acest sens. Materialele adunate de el arătau că principalul organizator al atentatelor, unul dintre iniţiatorii aruncării în aer a clădirilor din Moscova în 1999 (ceea ce a prilejuit reluarea conflictului cecen), a fost un individ cu numele de familie Romanenko, agent al Serviciului Federal de Securitate. Tripaşkin a fost concediat şi a primit 4 ani de închisoare, în loc să se ancheteze pînă unde s-a mers cu organizarea atentatelor, la ce nivel de decizie s-au hotărît aceste acte teroriste. În replică, foştii opozanţi ruşi şi cei care se împotrivesc puterii criminale de astăzi din Rusia s-au adresat misiunilor internaţionale, cu cererea de a-l recunoaşte pe Tripaşkin drept deţinut politic. Asta spune multe. Cine şi-ar fi închipuit că un fost kaghebist va ajunge să primească sprijinul celor care s-au opus sistemului! Dar astăzi

situaţia este mult mai gravă şi reclamă asemenea solidarizări. Dacă în vremea Uniunii Sovietice ofiţerii KGB ucideau pentru o idee, în prezent, ofiţerii FSB (fostul KGB, dar îi putem spune liniştiţi tot KGB) ucid pentru bani. Dacă, în timpul Uniunii Sovietice, principalii duşmani ai KGB-ului erau cei care luau atitudine împotriva ideologiei sovietice, a ideologiei comuniste, astăzi principalii duşmani ai Serviciului Federal de Securitate al Rusiei şi ai Guvernului Rusiei, ai lui Putin sînt cei care iau atitudine împotriva corupţiei, a banditismului şi terorismului.

M.O.: Tu ai fost implicat în aceste acţiuni, ai lucrat într-un serviciu special de luptă împotriva corupţiei din cadrul FSB. De pe poziţia ta, în acele momente în care ai coordonat acţiunile respective, ai putut observa legăturile dintre KGB, fostul KGB (actualmente FSB) şi structurile de decizie politică?

A.L.: Nu mi-e greu să răspund direct, dar vreau să fac puţină istorie aici. După desfiinţarea KGB-ului, care a urmat puciului din august 1991, situaţia lucrătorilor KGB a fost foarte grea. Eu am intrat în KGB în anul 1989, iar înainte am lucrat într-o unitate de informaţii a armatei. În zilele cînd a eşuat puciul, printre ofiţerii KGB s-au purtat discuţii aprinse. Se bănuia că vor urma arestări, în special printre generali, printre oamenii din conducerea KGB-ului. Din păcate, acei oameni care s-au înălţat pe valul schimbărilor democratice, care au adus descătuşarea popoarelor din Uniunea Sovietică, precum şi opţiunea poporului rus pentru libertate, cei care au venit deci atunci la putere au folosit această putere nu pentru a adopta reforme democratice reale, ci doar pentru a-şi consolida propria poziţie – iar unii dintre ei, pur şi simplu pentru a strînge cît mai mulţi bani. Eu consider 1992, 1993, 1994 ani care pentru Rusia s-au pierdut în zadar. Dar vreau să atrag atenţia asupra faptului că după desfiinţarea KGB-ului, din 1991 şi pînă în 1994, practic nu a existat terorism. Actele de terorism au început odată cu anul 1995. De ce? Tocmai pentru că, din 1994, la conducerea Serviciului Federal de Securitate au început să vină acei oameni care se ocupau cu organizarea de acţiuni teroriste încă de pe vremea KGB-ului. În anii 1995-1996 ei au început să-şi refacă poziţiile, iar între 1998 şi 1999 au concentrat

de fapt întreaga putere în serviciile secrete. Începînd cu 1998, Rusia a fost condusă, cum îţi aminteşti, de primul-ministru: Elţîn era mai tot timpul bolnav – înţelegi.... era alcoolic. Şi în mod consecvent, din 1998, prim-miniştrii Rusiei au fost ofiţeri ai serviciilor secrete: Primakov, apoi Stepaşin, iar la sfîrşit Putin. În anul 2000, serviciile secrete ruse au pus practic mîna direct pe putere, prin ocuparea fotoliului de preşedinte al Rusiei de către fostul locotenent-colonel KGB Vladimir Putin. Consider că a fost o operaţiune foarte bine pregătită şi atent executată de serviciile secrete ruseşti. Dacă militarii ar fi pus mîna pe putere, am fi văzut tancuri pe străzile Moscovei. Numai că serviciile secrete sînt o altfel de organizaţie, aşa încît au executat o operaţiune specială. Tocmai de aceea nu am văzut tancuri pe străzile Moscovei. Pur şi simplu ne-am trezit într-o bună dimineaţă şi am văzut în fotoliul de preşedinte al Rusiei un fost locotenent-colonel KGB! Eu cred că odată cu venirea lui Putin la putere, serviciile secrete ruse ar trebui să se numească din nou KGB. Poţi să le numeşti cum vrei – ele îşi schimbă denumirea, dar asta nu le modifică esenţa, care rămîne cea veche. Poţi să schimbi de cîte ori vrei numele unei instituţii, dar dacă nu schimbi şi oamenii, care toată viaţa lor s-au luptat cu disidenţii, cu opozanţii regimului comunist, care s-au ocupat de crime, de urmărirea celor care doreau să trăiască liber, nu schimbi nimic. Ei tot cu asta se ocupă. De aceea, pentru a-şi păstra poziţiile, aceşti oameni au cîştigat puterea, l-au făcut pe Putin preşedinte. La rîndul său, Putin a început să numească în funcţii tot felul de oameni care-i împărtăşesc opiniile. El a început să pună ordine în rîndul principalilor săi inamici, mai întîi în mass-media, pentru a controla din nou informaţiile. Practic, în Rusia, Putin a pus treptat sub control presa, care este unul dintre principalii garanţi ai libertăţii. Al doilea lucru făcut de Putin a fost să distrugă Consiliul Federaţiei şi să pună în funcţie o verticală a liderilor regionali. Elţîn a dat puteri maximale liderilor din regiuni – Putin a făcut invers. A luat toată puterea înapoi la Kremlin şi i-a privat de putere pe toţi liderii regionali. Sînt regiuni mari, precum Krasnoiarsk...

M.O.: Care au resurse naturale foarte bogate...

A.L.: Cînd sînt teritorii atît de întinse, cum să le iei din putere celor care conduc acolo? Dar Putin a realizat acest lucru, făcînd din ei nişte simpli administratori. Apoi a constituit o „verticală" financiară, iar pe cei care se împotriveau i-a anihilat. De pildă, l-a trimis pe Hodorkovski în închisoare. Este o arestare demonstrativă, un semnal: toţi cei care au făcut bani nu-i pot cheltui aşa cum consideră ei de cuviinţă, ci doar cum vrea puterea.

M.O.: Dar ai dovezi, documente care să susţină aceste afirmaţii?
A.L.: Documente găseşti chiar şi pe Internet – nu ai nevoie de cele de la serviciile secrete. Vezi, de pildă, cum Guşinski, oligarhul rus care a fost arestat doar pentru a-şi ceda bunurile noii puteri, a cîştigat acum procesul de la Strasbourg? Curtea a înţeles că pe Guşinski l-au închis şi apoi i-au luat proprietăţile în schimbul libertăţii. Se ştie foarte bine cum în puşcărie i-au cerut proprietăţile în schimbul libertăţii. Cum poate fi numit un asemenea act? Democraţie, sau repunerea în practică a vechilor obiceiuri kaghebiste?

M.O.: Cît timp ai lucrat în FSB ai avut posibilitatea să vezi multe documente despre felul în care ei au privatizat sistemul, trecînd practic avuţia statului în propriile buzunare?
A.L.: Da, am lucrat chiar în segmentul care urmărea asemenea operaţiuni de corupţie la nivel federal. Aşa că am putut urmări direct ce a făcut Putin, la începutul ascensiunii sale spre puterea totală. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să construiască o „verticală" politică. Acum el termină edificarea acestei „verticale" politice, eliminîndu-i practic din Dumă, din partidele politice pe toţi oamenii din opoziţie, pe cei ce se declară deschis împotriva sa. Aşadar, treptat, i-a îndepărtat pe toţi care au spus cîte ceva, care şi-au formulat o poziţie politică adversă. De fapt, ţara s-a întors astăzi la vremea lui Andropov – şi, într-un tempo foarte ridicat, revine la vremea lui Stalin. Iar pretextul pentru acest proces este războiul din Cecenia. În republica cecenă se desfăşoară un război, un genocid împotriva poporului cecen, iar acest lucru este un catalizator foarte puternic pentru ceea ce se întîmplă în Rusia. Vreau să precizez aici că acum toţi declară că cea mai mare realizare a lui Putin este stabilitatea. E o minciună. Stabilă poate fi doar acea ţară în

care sînt respectate drepturile cetăţeneşti, în care este democraţie, în care este societate civilă, în care un preşedinte este ales democratic, în care există o Constituţie respectată de fiecare. Ce va fi mai departe? Acum Putin şi anturajul său controlează informaţia aproape total. Deja în Rusia nu se mai face jurnalism, ci doar propagandă, iar maşina de propagandă din Rusia, care se află sub controlul serviciilor secrete, le bagă în cap tuturor ruşilor că destrămarea Uniunii Sovietice a fost realizată de CIA şi serviciile secrete occidentale, că trebuie să reînfiinţeze Imperiul Sovietic şi, mai ales, vechiul lagăr socialist. Această politică se duce treptat şi în afară, prin intermediul companiilor ruseşti de petrol şi gaze, care se amestecă în treburile interne ale unor state precum Ucraina, Belarus, Polonia, România, Bulgaria.

M.O.: Ce dovezi ai în legătură cu România? Credeam că noi am scăpat – acum, că sîntem ţară NATO!

A.L.: Mi-e greu să spun ceva în mod direct despre România. La FSB nu m-am ocupat niciodată de România, dar îţi spun care este tendinţa generală. Cunosc mai bine exemplul Bulgariei. Au sunat ziarişti bulgari care s-au interesat şi m-au întrebat despre un mare investitor rus. Acolo, un oligarh rus, Mihail Ciornai, a cumpărat un vestit club de fotbal şi a început şi alte afaceri. M-au întrebat la ce se pot aştepta de la acest om. La nimic bun, le-am spus. Este omul serviciilor secrete ruse. Îţi spun, pentru că ştiu – m-am ocupat personal de mulţi dintre ei, le-am făcut dosare pe cînd lucram la FSB. În primul rînd, toate marile companii ruseşti nu sînt libere, nu acţionează după principiile economiei de piaţă – toate sînt corupte şi infiltrate de ofiţerii serviciilor de securitate ruse. După felul cum arată şi mai ales dacă ştii cine le conduce, afacerile ruse nu trebuie numite propriu-zis afaceri. Majoritatea afacerilor transfrontaliere plecate din Rusia sînt infiltrate de serviciile secrete, se află sub controlul lor. Singura companie care a refuzat acest control este Iukos. De ce crezi că Hodorkovski se află în închisoare? Pentru că nu a vrut să-şi cedeze afacerile serviciilor secrete ruse. Pentru asta plăteşte el acum. Toţi ceilalţi s-au aşezat sub Putin pe „verticala” financiară şi, implicit, sub controlul serviciilor secrete ruse.

Afaceri adevărate se pot face doar într-o ţară liberă. Afacerile reale sînt indiciul unei societăţi libere. Nu pot exista afaceri într-o ţară neliberă. Or astăzi, Rusia este un stat totalitar. În Rusia, înainte era Planul de Stat (*Gosplan*). Astăzi, Putin stabileşte, la telefon, cui, cît şi unde să i se plătească. Dacă ar fi să înfiinţeze iarăţi *Gosplan*-ul, ar apărea nenumăraţi birocraţi care ar fura – aşa că îi dă el direct banii lui Abramovici, Deripaska şi altora, prin telefon: „Daţi atît ăstuia, atît celuilalt...". Şi imediat ce primesc banii, ei îi scot din Rusia.

M.O.: Spuneai mai devreme de Cecenia. Ce legătură are această edificare a unei „verticale" economice cu războiul din Cecenia?

A.L.: Rusia face acum un genocid în Cecenia. Acolo este distrusă o pătrime din populaţie, 90% din economie, 90% dintre locuinţe. Războiul din Cecenia se va prelungi încă 3-4 ani – cecenii nu se vor preda, pentru că nu mai au nimic de pierdut. Ei se luptă de 400 de ani cu Rusia, iar acum este ultima lor şansă de a obţine libertatea: vor muri ori vor fi liberi. Cînd cecenii vor dispărea ca popor, toată lumea civilizată va vedea că Europa, Comunitatea Europeană, a permis un genocid împotriva lor – şi va veni vremea ca tuturor să le fie ruşine, ca atunci cînd fasciştii i-au masacrat pe evrei. Şi dacă vor începe să fie arestaţi cei responsabili de acest genocid, iar toţi liderii politici democraţi din Europa vor cere, în consecinţă, restituirea pagubelor materiale pricinuite cecenilor de către marile companii ruse (companii care sînt controlate de serviciile secrete), va începe nebunia. Se va vedea că cei care pînă mai ieri omorau în Cecenia oameni nevinovaţi acum lucrează în companiile ruseşti şi fac bani cu nemiluita. Acei oameni care pînă ieri au comis crime, astăzi se pot afla în România, unde-şi numără banii împreună cu bancherii voştri. Iar peste ceva vreme, se va afla că bancherii voştri au stat la aceeaşi masă cu nişte criminali de război. Şi atunci va începe blocarea conturilor lor din băncile româneşti, şi nimeni n-o să mai aibă timp să explice dacă bancherul român a făcut banii de unul singur. Nu înţeleg de ce trebuie să se permită asta? De ce oameni de afaceri sau oameni de stat de la voi sau din ţări occidentale trebuie să stea la aceeaşi

masă, să aibă de-a face cu criminalii care stau în fruntea Rusiei, cu bandiţi şi mafioţi?

M.O.: Ce îmi spui tu e o mare grozăvie. Înseamnă că la noi e raiul pe pămînt. În România am avut o bancă, Bancorex, folosită înainte de Securitate şi de conducerea de partid pentru diverse operaţiuni. După 1989, banca a fost folosită tot de activiştii comunişti şi de securişti, dar de astă dată pentru a o goli de fonduri. Avea o grămadă de bani – conturile lui Ceauşescu, conturile Securităţii... Dar oricum, şi această poveste mi se pare acum o mică glumă în comparaţie cu ceea ce mi-ai povestit.

A.L.: Bine, dar ţine cont că la noi totul se desfăşoară la scară gigantică. Sînt convins că în România funcţionează corupţia la nivel înalt, deşi recunosc că nu ştiu prea multe despre România, n-am fost acolo niciodată – dar sînt convins că şi la voi e corupţie, pentru că în toate ţările fostului bloc sovietic se manifestă acelaşi fenomen. Dar, ca şi în aceste ţări, la o scară proporţional mult mai mică. De ce există această corupţie în „lagărul socialist"? Pentru că însuşi comunismul a fost un sistem bazat pe corupţie. Toţi s-au acoperit cu lozinci, cu ideologie, dar, în principiu, comuniştii nu respectă nici un fel de legi în afară de cea a bunăstării lor personale. Aşa a fost, şi o ştii prea bine – nici Ceauşescu şi soţia lui, precum şi toţi cei care au fost alături de ei n-au respectat niciodată legile, nici nu le-a păsat de ele. Apoi, unii dintre cei care odată au fost alături de Ceauşescu l-au înlăturat şi au preluat nu numai puterea Partidului Comunist, dar şi bunurile lui – care, cum se ştie, erau ale tuturor cetăţenilor, pentru că Partidul Comunist nu a produs niciodată nimic. Poate doar şedinţe, iar în afara şedinţelor – crime.

Noi sîntem născuţi să-i îngropăm

După drumul la Londra şi discuţia cu Saşa Litvinenko, m-am întors la Cambridge, pentru a continua dialogul cu Vladimir Bukovski. L-am găsit preocupat de ceea ce tocmai se petrecea la Chişinău: ieşirea în stradă a mii de tineri care protestau împotriva planului de federalizare a Republicii Moldova. La rîndul meu, voiam cîteva clarificări cu privire la conflictul cecen, asupra căruia discuţia cu Litvinenko îmi deschisese o altă perspectivă. Am început din nou să vorbim despre tot ce înseamnă politica şi viaţa după comunism.

M.O.: Vladimir, cîtă acoperire mai are nostalgia imperială în Rusia? Îţi pun întrebarea în strînsă legătură cu republicile din Asia Centrală, mai cu seamă în ceea ce priveşte Cecenia.

V.B.: Pentru cei care cunosc puţină istorie, nu are nici una. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, generalul Skobilev a fost trimis de Alexandru al III-lea să intervină într-un război între două emirate de la frontieră, Buhara şi Horezm. Însă Skobilev, un general foarte bun, pus faţă în faţă cu două armate deja măcinate de lupte şi avînd superioritate tehnică (să nu mai vorbim de tactică), a cucerit ambele emirate şi le-a integrat în Rusia. Ţarul Alexandru nu dorea asta. Nimeni nu se gîndea la Asia Centrală ca fiind parte a Rusiei. De ce am fi avut nevoie de ei? Nu aveam nevoie: sînt musulmani, iar Rusia nu avea nici un fel de interes economic acolo. Aşa că totul s-a întîmplat din greşeală – iar cînd au cerut independenţa după prăbuşirea Uniunii Sovietice, nimeni nu a avut nimic împotrivă. Asia Centrală nu a fost niciodată a noastră. Mult mai dureros însă a fost episodul renunţării la Caucaz şi, desigur, la Ucraina şi Bielorusia.

M.O.: Bine, atunci de ce au încercat totuşi să-i ţină pe ceceni sub control? Şi cu cîte costuri...

V.B.: Este o cu totul altă poveste. N-are nici o legătură cu imperiul. Cecenii au intrat în atenţia Rusiei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, pentru că Georgia şi Armenia au cerut să fie parte a Imperiului Rus, sperînd că ţarul va proteja aceste principate creştine împotriva musulmanilor. Deci s-au oferit voluntar să intre sub tutelă rusească, nu au fost cucerite. Şi odată ce au făcut lucrul acesta, s-a realizat între ele un sistem de comunicare strategică peste creasta Caucazului: era singura cale. Însă aici se aflau micile popoare musulmane, care făceau această cale de comunicare dificilă. De aici războiul din Caucaz, care atunci nu era legat decît de această comunicare strategică cu Georgia şi Armenia. Aceste mici naţiuni musulmane nu prezentau nici un interes pentru Imperiul Rus – dar pentru că interceptau informaţii strategice despre trupele armate, despre provizii, armament etc. şi din cauza permanentului război de hărţuire, Rusia nu a avut de ales şi a trebuit să se lupte cu ele. De reţinut că generalii ruşi de atunci erau mult mai educaţi decît generalii sovietici de azi, aşa că au rezolvat conflictul pe cale paşnică. Cecenia nu a fost niciodată cucerită de trupele ruseşti, ci a fost încorporată în baza unei înţelegeri. Şamil, şeful triburilor cecene, a fost capturat, iar fiul său a fost educat într-o prestigioasă şcoală militară rusă, devenind ofiţer în armata ţarului, fiind apoi acceptat în nobilimea rusă de la curte. Nepoţii lui Şamil au fost acceptaţi în garda imperială şi au devenit ofiţeri respectaţi. Aşa că au fost complet asimilaţi, au dobîndit drepturi absolut egale cu ale nobililor ruşi şi nimeni nu ar fi îndrăznit să le insulte identitatea naţională.

Aşa s-a încheiat războiul cu cecenii în vremea ţarului – pe cale paşnică. Deci primul conflict cu Cecenia a fost unul pur strategic, soluţionat paşnic. Pînă la venirea bolşevicilor, relaţiile au fost excelente. Cecenii formau cele mai de încredere trupe, foarte loiale tronului. În vremurile noastre, în 1991, Georgia şi Armenia devenind independente, nu mai exista nici un motiv strategic pentru dominaţia rusă în Caucaz. Şi totuşi Rusia nu poate accepta această stare de fapt. Logic vorbind, este absolut ridicol. Dacă au acceptat ca Ucraina să devină independentă, cu 50 de milioane de oameni, altfel de nedeosebit de ruşi, vorbind practic aceeaşi limbă, de ce nu ar fi acceptat şi

independenţa Ceceniei? Cecenii nu au nici măcar petrol. Petrolul caspic nu are nici o legătură cu asta. Cel mai mult petrol se află în Azerbaidjan, iar Azerbaidjanul a devenit independent. Nimeni nu s-a gîndit să-i ia petrolul, pentru că se află prea departe. Strategic şi logistic, e imposibil să trimiţi trupe acolo. E prea complicat. E prea aproape de Iran şi de Turcia, iar dacă acţionezi agresiv împotriva Azerbaidjanului, acesta va deveni rapid parte din Iran sau Turcia. Nu se poate face nimic acolo, şi Rusia a acceptat acest lucru.

M.O.: Deci războiul din Cecenia este ilogic.
V.B.: Da, n-are nici o logică. Războiul din Cecenia a avut loc mai ales din cauza corupţiei (mită, scheme politice) – atît în Rusia, cît şi în Cecenia.

M.O.: Poate are legătură cu armata, căreia în tranziţie trebuia să i se dea ceva de lucru.
V.B.: Armata e staţionată acolo – însă au fost trupe staţionate şi în Georgia, fără să iasă măcel. Motivul cred că e altul. Ministrul de Interne din timpul lui Gorbaciov era foarte corupt. A cîştigat o grămadă de bani din activităţi ilegale şi era cel mai bun prieten al lui Dudaev. Chiar cu un an înainte de izbucnirea războiului din Cecenia, Gorbaciov dădea un interviu în presa rusă în care susţinea că Dudaev este cel mai bun prieten al său şi toate discuţiile despre gangsterii ceceni sînt absolut false.

M.O.: Nu e ceva legat şi de incompatibilitatea între spiritul rus, slav, ortodox şi fundamentalismul cecenilor în toată povestea asta?
V.B.: N-aş crede. Sîntem la fire cam la fel. Ruşii sînt o combinaţie foarte ciudată: pe de o parte sînt sclavi, iar pe de altă parte sînt rebeli care nu acceptă nici un fel de autoritate, divină sau umană. Sîntem foarte ciudaţi. Semănăm mai degrabă cu spaniolii în sensul ăsta. Şi noi, şi ei, cu toată Inchiziţia lor, sîntem cam anarhişti. Toate popoarele au cunoscut la un moment dat o formă sau alta de opresiune, de autoritate maximă, dar nici un popor nu s-a dovedit atît de anarhic ca noi, încît să nu-i poată nimeni organiza. Asta e cea mai mare problemă a Rusiei. Nu se poate organiza. De aceea nu am avut niciodată un stat propriu-zis, pentru că oamenii nu vor să

fie organizaţi. Ruşii sînt absolut independenţi – chiar şi cei care sînt complet subjugaţi.

M.O.: Referitor la afirmaţiile tale de la începutul discuţiilor noastre, cele privind Moldova, am o nedumerire. Nu prea ştiu ce se mai întîmplă acolo. Pe vremuri, buletinele lor de ştiri erau difuzate la televiziunea noastră naţională, parcă să ne şi sperie de cît de săraci sînt... Ce e cu planul de federalizare? Crezi că va reuşi? Crezi că vechiul tratat între Gorbaciov şi Iliescu va fi uitat, iar Moldova îşi va recîştiga măcar statutul de vecin prieten al României, din 1990? Te întreb asta pentru că oficialii de la Chişinău sînt virulent `mpotriva românilor.

V.B.: Ei bine, după cum ştii – sau, mai bine zis, după cum spui, nu ştii –, planul de federalizare a fost blocat. A fost blocat de tinerii care au ieşit zilele astea în stradă şi au spus NU acestui plan. Toţi erau de acord cu federalizarea, se stabilise la masa verde, iar apoi toată lumea s-a răzgîndit. Ce m-a impresionat în povestea asta a fost cît de repede s-au răzgîndit mai ales organismele occidentale. De îndată ce tinerii din Chişinău, în marea lor majoritate liceeni şi studenţi, cu vederi pro-occidentale în comparaţie cu cele ale părinţilor şi guvernanţilor lor, au ieşit în stradă, Departamentul de Stat s-a răzgîndit şi a considerat că federalizarea nu e un plan viabil. Uniunea Europeană a considerat şi ea că nu este un plan grozav, şi însuşi Putin a susţinut revizuirea planului. A fost suficient ca o mînă de puşti să iasă în stradă şi să rezolve problema. A fost minunat. Vezi, de asta spun mereu: generaţia mea este compromisă total. Am trecut de şaizeci de ani şi în fiecare dimineaţă mă mir că am ajuns să trăiesc atît. Şi o zi în plus. Generaţia aflată între a mea şi a ta are vocaţia şi educaţia compromisului. A ta, la cei patruzeci de ani ai tăi, trăieşte un hibrid de viaţă între teama de a ajunge aidoma unui pensionar comunist şi dorinţa de a fi magnat capitalist. Experienţa de la Chişinău mi-a confirmat faptul că dacă e să aşteptăm ceva bun, puştii o vor face. Noi însă nu trebuie să ne purtăm arogant cu ei. Nu ei au nevoie de noi, ci invers. Le putem da sfaturi, dar nu le putem dicta. N-ai observat asta? Ei bine, ei ar putea scrie sfîrşitul comunismului.

M.O.: Să ştii că te cred – am trăit şi eu astfel de experienţe. În România nu te ajută nimeni să deconspiri în termeni concreţi, reali, trecutul comunist, care de altfel nu-mi aduc aminte să fi fost condamnat oficial vreodată la noi. Dar au venit pe la mine nişte studenţi de la Istorie, din Bucureşti – am fost chiar surprins. Şi-au făcut un grup, caută să descopere care sînt rădăcinile actualilor demnitari – iau pur şi simplu ziarele comuniste şi îi caută, să vadă ce au scris pe vremuri. S-au autodenumit „Miliţia spirituală" – au şi umor… De cînd îi ştiu, nu mă mai simt aşa singur. Băieţii fac o treabă bună, chiar riscantă, afişează articole scrise înainte de 1989 de profesori de-ai lor sau de academicieni pe pereţii facultăţilor.

V.B.: Ei bine, asta e reţeta. Tinerii tăi „miliţieni" merită toată consideraţia, pentru că important este că nu le e frică de consecinţe. Eram mai tînăr ca ei, nu aveam 18 ani, şi mă ocupam de multiplicarea şi răspîndirea de literatură interzisă în samizdat. Am fost din cînd în cînd bătut bine în aresturile Miliţiei, care în URSS nu era deloc spirituală. Dar în loc să mă înfricoşeze, umilinţele m-au întărit. Aşa că atunci cînd am ajuns în anchetele serioase, la Lubianka, de cele mai multe ori mă certam cu ofiţerii KGB care mă interogau, pentru că nu voiam să depun mărturie, să aduc probe sau să semnez vreo declaraţie. De la 8 dimineaţa pînă la 5 după-amiaza trebuia totuşi să facem ceva, aşa că discutam cu anchetatorii despre tot felul de lucruri: politică, psihologie... orice. Şi doar cîţiva dintre ei puteau înţelege atitudinea mea. Pe de altă parte, unii se mirau de ce m-am întors deodată împotriva regimului, dacă am crescut în Uniunea Sovietică, într-un sistem socialist, părinţii au fost comunişti, regimul mi-a dat mîncare, o educaţie... De ce? Nu puteau înţelege, deşi am încercat să le explic clar, ca de la om la om... Nu că aş fi fost obligat să o fac, dar aşa am vrut... Nu puteau înţelege...

M.O.: Ei, în adîncul sufletului nu credeau nici ei. Am avut şi eu parte de asemenea întrebări dogmatice, iar cei care le puneau erau cretinii – care, din păcate, erau majoritari. Ceilalţi...

V.B.: Da, cei mai mulţi nu voiau să înţeleagă. Cîteodată mai dai peste cîte unul destul de cinic ca să înţeleagă...

M.O.: Un astfel de tip care nu putea pricepe în ruptul capului de ce alesesem să „critic orînduirea”, un căpitan de Securitate, îmi zicea în 1988: „Din cauza ta nu am timp să-mi pregătesc examenele”. Era în august, iar el mi-a spus cu mîndrie că e student la Drept. Ca între studenţi, l-am întrebat dacă are restanţe sau face facultatea la fără frecvenţă? Şi am început să discutăm despre examene... Mai era un pic şi îl meditam – avea mari probleme cu istoria...

V.B.: Îmi aduc aminte de un anchetator, singurul dintre numeroşii prin faţa cărora am trecut care era într-adevăr înţelegător. El i-a zis avocatului meu – nu mie personal –, după încheierea procesului: „Aş vrea ca fiul meu să fie ca omul ăsta”. Eram la prima condamnare, un puşti... Este o afirmaţie foarte grea, mai ales din partea unui ofiţer KGB. Însă a fost singurul. Probabil că fiul lui nu a ajuns foarte bine, dacă dorea să-l vadă trimis în puşcărie, cum m-a trimis el pe mine. Am avut o conversaţie şi cu el, după ce s-a încheiat interogatoriul şi cazul a fost înaintat curţii – se întîmpla prin 1963. Era un pic emoţionat, un pic jenat, un om trecut de patruzeci de ani, de vîrsta tatii, şi mi-a zis: „Cînd am fost în război, în armată, eram comisar politic al unor grupări de partizani. Unul dintre detaşamentele noastre a fost încercuit, iar nemţii i-au ucis pe toţi. Apoi, generalul german care a condus operaţiunile a ordonat ca toţi partizanii să fie îngropaţi cu onoruri, pentru că aveau curajul să facă parte din Rezistenţă”. Era un fel de pildă – voia să-mi transmită respectul lui. Datoria şi-a făcut-o însă, şi am fost condamnat...

M.O.: Vladimir, asta mi se pare că seamănă cu sindromul Stockholm, atunci cînd victima şi călăul fraternizează...

V.B.: Ei, nu. Chiar că n-ai dreptate. Am spus mai devreme că acest prim anchetator a fost şi singurul uman. Poate pentru că avea un băiat de vîrsta mea care, avînd în vedere poziţia lui taică-su, putea să facă măgării prin cartier şi nu avea nimic în cap, nici marxism, nici literatură, nici samizdat. Poate doar vodcă. În rest, au fost cu mult sub media general umană. Dacă vrei, îţi dau un exemplu. E o poveste care mă emoţionează şi acum.

Eram în munţii Urali, într-un lagăr politic, doar cu deţinuţi politici, fără infractori de rînd, ca să nu „infectăm” cu gîndirea noastră idealurile hoţilor şi criminalilor. Eram deţinuţi de toate naţionalităţile, din toate republicile, cu condamnări diferite. Unii erau aduşi din lagăre încă din vremea războiului, alţii erau noi – un amestec de oameni de toate felurile. Aveam acolo un comitet secret cu membri de toate naţionalităţile: bulgari, ucraineni, ruşi, evrei. Şi ne strîngeam duminica să bem un ceai – de fapt, să discutăm ce se întîmpla în lagăr, să vedem ce decizii puteam lua, să ne protejăm. Printre ucraineni era un profesor bătrîn de limbi clasice, din Ucraina de Vest, din zona Carpaţilor, un intelectual foarte rafinat. Vorbea excelent rusa, ucraineana, poloneza, româna, ca să nu mai zic de engleză, franceză şi germană – era un veritabil poliglot, un om foarte inteligent. La un moment dat am observat că era pedepsit în mod constant. Periodic era luat la interogatorii de ofiţerul KGB din lagăr. După vreo două interogatorii, i s-au mai adăugat 10 ani la sentinţa iniţială. Dar nu asta conta – era evident că omul va muri acolo, înainte de ispăşirea pedepsei iniţiale. De obicei, după interogatorii era dus imediat în carceră. Am observat că lucrul ăsta s-a repetat de cîteva ori şi nu înţelegeam de ce, în condiţiile în care el era unul dintre cei mai cumsecade dintre noi. Ne întrebam de ce oare trece prin chinul ăsta, iar şi iar. Ne adunam la ceai în comitetul nostru şi discutam problema. Eu, fiind ceva mai experimentat decît ceilalţi, pentru că mai fusesem în lagăr deja de patru ori, inclusiv într-un lagăr pentru criminali de rînd...

M.O.: Cînd a fost asta?

V.B.: În 1973, în munţii Urali... Aşa că le-am dat o explicaţie, pentru că eu eram mai experimentat în privinţa noilor comportamente kaghebiste. Mulţi se aflau în lagăr din timpul stalinismului. Cea mai plauzibilă explicaţie era că ofiţerii KGB încercau să-l recruteze, iar bietul nostru coleg era prea politicos ca să-i trimită dracului, să-l lase în pace. Ar fi fost singura modalitate de a se face înţeles: să vorbească pe limba lor. În cele din urmă, ca să fie lăsat în pace, le-am spus colegilor că omul trebuie învăţat să-i înjure. Dacă nu le spui în faţă, ăştia nu înţeleg. Toate explicaţiile politicoase

sînt pentru ei ca şi inexistente. Au senzaţia că presiunea continuă poate convinge şi că oamenii cedează. Colegii mi-au ascultat explicaţia şi au considerat-o plauzibilă. Aşa că trebuia să ne decidem ce trebuie făcut ca să-l ajutăm pe profesor. Nu-l puteam lăsa pe bietul om să sufere atît. Ar fi murit… Am zis că trebuie să-l înveţe cineva cum să-i tragă o înjurătură kaghebistului, să-l bage undeva... E o înjurătură mai specială în rusă. Am luat o decizie comună şi, de îndată ce a ieşit de la carceră, l-am invitat la o cană de ceai în spatele barăcilor, ca să nu ne deranjeze nimeni. Primisem eu sarcina să-l educ. I-am zis: „Ştiu ce s-a întîmplat la carceră. Au încercat să te recruteze şi dumneata ai refuzat” – „Da, am încercat să le explic că nu îmi stă în caracter... N-aş fi în stare să-mi torn colegii, mi-ar fi absolut imposibil... Şi ei insistă mereu... Am încercat să le zic că dacă observ ceva revoltător am să raportez, dar nu altfel...”. I-am zis: „Uite, n-au cum să te înţeleagă. Felul în care le-ai explicat te face să pari foarte slab, iar ei au senzaţia că dacă insistă cu presiunile, în cele din urmă vei ceda. Oamenii ăştia nu înţeleg ce înseamnă limbaj politicos, pentru că n-au trăit niciodată într-un mediu în care oamenii vorbesc politicos unii cu alţii”. La care el m-a întrebat ce ar trebui să facă, şi i-am zis că data viitoare cînd îl cheamă să-l recruteze, să îi zică în faţă ofiţerului KGB: „Du-te-n pula mea!” – „Dar nu pot să zic aşa ceva...”, a protestat el. Aşa încît a trebuit să-l învăţ să spună înjurătura şi să pară cît mai convins de lucrul ăsta – să nu sune a glumă, să pară cît mai serios. Mi-a luat cîteva zile să-l învăţ. La început i se încleştau fălcile – erau cuvinte de care, cît era de poliglot şi clasicist, avea o oroare grozavă. Am reuşit într-un final. Şi cînd a fost chemat din nou de ofiţerul KGB, a stat foarte puţin acolo. Profesorul a ieşit escortat şi a fost trimis direct la carceră, pentru 15 zile. Dar a fost ultima oară cînd l-au băgat acolo – şi, la fel, pentru ultima oară cînd a fost chemat la interogatoriu.

M.O.: Acum doi ani, la Sighet, nu te-am întrebat... Care a fost pentru tine, în Gulag, ziua pe care n-ai s-o poţi uita niciodată?
V.B.: Care dintre ele?

M.O.: Păi nu ai trăit una cu totul deosebită, una pe care nu ai putea s-o uiţi vreodată, una pe care o şi visezi?
V.B.: Nu, au fost prea multe. Într-un mediu cum este Gulagul sovietic, fiecare zi e o problemă de supravieţuire – şi trebuie să rezolvi această problemă în fiecare zi. Niciodată nu e mai bine. În fiecare zi te confrunţi cu situaţii-limită, de supravieţuire. Asta înseamnă Gulag. E ca „febra aurului" a lui Jack London... Supravieţuieşti.

M.O.: Şi nu poţi să-mi descrii o zi aparte, după modelul Ivan Denisovici?
V.B.: Ei, Soljeniţîn era un om foarte inteligent. A luat o zi obişnuită, o zi foarte simplă, însă această zi nu reflectă toată realitatea – după o astfel de zi, următoarea poate fi un iad. Şi trebuie să fii pregătit permanent pentru asta. Pot să-ţi povestesc o întîmplare dintr-o zi care nu a fost una obişnuită, o zi extraordinară, care mi-a creat un prestigiu enorm în lumea criminalilor, în frăţia hoţilor din Uniunea Sovietică, între care am devenit foarte respectat. Îşi amintesc numele meu şi astăzi, cînd unii dintre ei au ajuns lideri interlopi, din cauza a ceea ce am făcut în acea zi. Iar ceea ce am făcut am făcut pentru mine, nu pentru ei.

Era în august 1968, cînd trupele sovietice au invadat Cehoslovacia. Mă întorceam din turul de noapte, care nu era cine ştie ce însărcinare – eram planton la uşa barăcii, cîte 2 ore pe noapte. Mă întorceam, era 6 dimineaţa, şi tocmai aduseseră ziarele în lagăr. Cînd m-am uitat, am văzut că sovieticii invadaseră Cehoslovacia. Cu cîteva zile înainte situaţia era destul de incertă – nu se ştia dacă o vor ataca sau nu. Şi o invadaseră. Am început să mă gîndesc – ofiţerii KGB vor veni în lagăr, vor vorbi cu ofiţerul politic al lagărului şi îi vor spune să-şi trimită informatorii la Bukovski să afle ce gîndeşte, ce spune despre invadarea Cehoslovaciei.

M.O.: Erai singurul deţinut politic din acel lagăr?
V.B.: Da, eram singurul într-un lagăr de 3.000 de deţinuţi, dintre care cei mai mulţi erau criminali. KGB îşi imaginase că nu voi avea o viaţă lungă şi plăcută acolo.

M.O.: Unde era lagărul?

V.B.: În regiunea Voronej... Aşa că orice aş fi spus, aceşti agenţi ar fi raportat ceea ce doreau superiorii lor să audă. Şi asta însemna că voi primi încă o sentinţă pentru propagandă duşmănoasă în interiorul lagărului. Mi-ar fi atribuit lucruri pe care nu le-am spus, numai ca să-şi încaseze banii, ţigările, vodca. Deci orice aş fi spus, tot eram condamnat. Aşa că m-am gîndit cum să rezolv situaţia, cum să reacţionez. Aveam nevoie de un martor, unul puternic, credibil, pe care să nu-l poată discredita nimeni. Aş putea să îmbin două lucruri, mi-am spus: să îl ajut pe acest om, iar el să mă ajute pe mine. Aşa că m-am dus la liderul deţinuţilor, un criminal de temut, un profesionist, şi l-am întrebat dacă vrea să ştie numele tuturor agenţilor care raportează şefilor din lagăr. „Sigur că vreau să-i ştiu", mi-a zis. Am decis să scoatem toată lumea afară din baracă, să ne aşezăm într-un colţ şi să bem ceai. Toţi agenţii aveau să vină în baracă pe rînd, să mă întrebe ce părere aveam despre invadarea Cehoslovaciei. Aşa am făcut – şi aşa s-a şi întîmplat: au venit 19 oameni. Se simţeau oarecum stînjeniţi că nu mai era nimeni în baracă, în afara şefului şi a mea, şi nu aveau cum să pretindă că veniseră pentru altceva, să ceară ceva sau să aducă nişte zahăr cuiva, ceva de genul ăsta. Aşa că stăteau stînjeniţi în uşa barăcii şi mă întrebau direct ce părere aveam. Nouăsprezece oameni – la unii mă aşteptam, dar alţii au fost o surpriză absolută şi pentru mine, şi pentru liderul deţinuţilor. A fost formidabil. Aveam un martor. Nici unul nu putea raporta nimic kaghebistului lagărului, pentru că erau speriaţi de moarte. Şi am dobîndit un respect deosebit din partea tuturor criminalilor din lagăr, din partea frăţiei hoţilor, pentru că am făcut ceva ce nimeni nu mai făcuse: demascasem întreaga reţea de informatori din lagăr. Asta doar ca să-ţi arăt cît de creativ trebuie să fii în astfel de situaţii. Consecinţele gestului meu au fost grave pentru turnători, dar eram în legitimă apărare. N-am făcut-o special ca să-i demasc pe informatori, ci ca să mă protejez pe mine – altfel aş fi fost acuzat de propagandă, care ar fi adăugat alţi şapte ani la sentinţa iniţială. Deci pentru cei dovediţi că turnau n-a fost prea bine, dar mie mi-a adus recunoaşterea printre cei 3.000 de criminali şi hoţi din lagăr, printre liderii lor, care acum mă considerau de-al lor şi mă respectau. Devenisem pentru

ei un fel de *consigliere*, ca în Naşul. Veneau mereu să se consulte cu mine înainte să întreprindă ceva.

M.O.: Îmi amintesc din *Memoriile* tale că i-ai învăţat să devină petiţionari, să-şi apere drepturile de deţinuţi, atîtea cîte le aveau.

V.B.: Ideea din spatele deciziei Comitetului Central de a mă trimite în lagăre pentru criminali de rînd era că aceştia aveau să mă omoare. Nu am fost singurul pus în această situaţie – au fost şi alţii ca mine, în alte lagăre. Dar pentru cei care au gîndit măsura, rezultatul a fost dezastruos. Deveniserăm puteri sacre printre criminali. Aceştia ne urmau întru totul şi făceau ce spuneam noi. I-am învăţat ce înseamnă să intri în grevă, în greva foamei, să scrii o petiţie... La un moment dat, erau cîteva zeci de oameni care făceau tot ce le ziceam. Aşa că am început să trimitem valuri de petiţii, cerînd respectarea regulamentului lagărului, începînd cu numărul de calorii la hrană, drept la vizită, pachete... Am trimis mai întîi la conducerea lagărului, apoi la Procuratura din Voronej, apoi la Procuratura Generală, apoi la Comitetul Central... S-au adunat mii de petiţii. A fost un dezastru total pentru ei. La momentul acela eram de trei ani în lagăr, la 7.500 km de Moscova. Dar lumea criminală e legată şi toţi aflaseră ceea ce făcusem acolo: creasem un precedent, dezvăluisem o cale. Toţi au început să o urmeze, prin toate lagărele. A fost foarte distractiv. Valuri de petiţii au înghiţit practic birocraţia Procuraturii şi partidului. N-ai crede cît m-am distrat în lagărul de criminali! Ei erau oameni simpli, cu o gîndire simplă. Puteai să le explici anumite chestiuni, cum să obţină lucrurile de care aveau nevoie. M-am bucurat de fiecare zi trăită acolo. Iar tovarăşii din Comitetul Central şi KGB s-au înşelat amarnic crezînd că voi fi ucis de criminali, cînd eu de fapt am ajuns să-i conduc.

M.O.: Presupun că ţi-a fost mult mai greu în azilul psihiatric...

V.B.: Da. Eram foarte tînăr, aveam 19 ani, şi puteau să mă omoare sau să mă transforme în legumă. N-a fost chiar atît de greu, dar a fost într-adevăr periculos. La cea mai mică greşeală, puteai plăti foarte scump, puteai fi ucis. Era ca şi cum ai fi mers pe un cîmp minat. Un pas greşit şi eşti mort.

Dar eram foarte tînăr, iar la 19 ani îţi place să-ţi asumi riscuri. Şi în acelaşi timp e o provocare. Nu am suferit, dar mi-ar fi putut fi fatal. Am „recrutat" un doctor, o doamnă care mi-a devenit foarte bună prietenă. Ne scăpa, pe mine şi pe alţi „politici", de multe tratamente care ne-ar fi „prăjit" creierul. Mulţi ani mai tîrziu, în 1991, am căutat-o şi am găsit-o în Sankt-Petersburg. Fusese dată afară. Nu mai avea nici bani, nici dinţi în gură... De atunci, noi, foştii ei pacienţi, strîngem bani în fiecare lună şi-i trimitem. Era o doamnă extraordinară. Venise să lucreze în acea instituţie înţelegînd ce se întîmpla şi sperînd că poate ajuta pe cineva. Nu era de partea sistemului. Este uimitor cum în aceste locuri unde tensiunea este atît de mare găseşti o grămadă de oameni dispuşi să te ajute. Trebuie doar să le dovedeşti că meriţi să fii ajutat. Dar totul a trecut acum...

M.O.: N-ai mai fost de mult în Rusia. Înţeleg că nu vor să te lase să intri acolo, după ce ai copiat atîtea documente din arhiva secretă a Comitetului Central al PCUS...
V.B.: Ei, oricum nu am nici un motiv să mă întorc în Rusia. Nu obţin nimic dacă mă duc acolo. Dacă vreau să fac ceva pentru Rusia, pentru prietenii mei care luptă acolo împotriva sistemului, în interior, pot să fac mai bine de aici, din Anglia.

M.O.: Ar fi ilegal să te duci acum, pur şi simplu, la Moscova? Te-ar expulza?
V.B.: Da, e ilegal să mă duc acolo, dar numai pentru că în Rusia, la putere se află un guvern ilegal.

M.O.: De ce crezi că refuză să-ţi dea viză?
V.B.: Nu ştiu. Pot doar să ghicesc. Nu există nici o explicaţie oficială. Şi nici nu-mi pasă. Acolo e acum la putere KGB-ul. De ce m-ar primi KGB-ul în Rusia? Am fost duşmani toată viaţa. Ei nu s-au schimbat, şi nici eu nu m-am schimbat. Nu vor ca vechii duşmani să se întoarcă în ţară, iar ei mă percep ca pe un duşman. Şi încă unul foarte experimentat. Moscova e acum condusă de agenţi KGB care pe vremea mea erau nişte locotenaşi. De pildă, căpitanul Putin mă urmarea pe străzile Moscovei. Era doar unul dintre

agenţii care, pe vremuri, mă urmăreau pe străzile capitalei. În ochii mei, Putin este un nimeni, e o muscă. Pe vremuri, eu m-am luptat cu şefii lui. Am găsit şi calea să-i înfrîng, să le rezist. Acum te mai întrebi de ce nu mă lasă să vin în Rusia? Cred că Putin ştie că aş găsi calea, aş inventa posibilitatea să-l înfrîng, pentru că ştiu cum să-i fac pe oameni solidari.

M.O.: Da, am simţit şi eu acest lucru. Te-ai oferit să-mi fii martor în procesul pe care mi l-a intentat un fost spion român la Londra, ajuns graţie Revoluţiei, după 1989, deputat – e vorba de Ristea Priboi, de care ţi-am povestit.

V.B.: Aş face la fel pentru oricine aflat în situaţia ta. Există un fel de legătură nevăzută şi cu atît mai puternică între cei care luptă împotriva structurilor kaghebisto-comuniste – au experienţe comune, idei comune. E normal, trebuie să ne ajutăm unii pe alţii.

M.O.: Am tot vorbit de lagăre, de viaţa în lagăr, dar nu mi-ai spus nimic despre modul în care ai reuşit să faci faţă anchetelor KGB.

V.B.: E foarte simplu. Nu am mărturisit nimic, am refuzat de fapt de la bun început să stau de vorbă cu ei. La un moment dat, cel care mă interoga mi-a spus: „Bine, poţi să faci pe eroul şi să nu ne spui nimic, dar nu uita că o putem aresta şi pe mama ta, care va sta într-o celulă învecinată, ca să o poţi auzi cînd plînge". N-am răspuns nimic, dar cînd m-am întors de la interogatoriu am început să rîd. Cum era şi normal, în celulă mi se băgase un informator. Aşa că acel turnător din celulă m-a întrebat pe dată de ce rîd, iar eu i-am răspuns: „Kaghebiştii ăştia mă ameninţă că o arestează pe mama. Tîmpiţii, habar n-au că femeia asta mi-a distrus viaţa – aşa că uite, s-au hotărît să o aresteze tocmai din cauza mea şi m-au făcut foarte fericit". Bineînţeles că nu era adevărat: după ce mama a divorţat de tata ea m-a crescut, şi am ţinut întotdeauna la ea ca la ochii din cap. Dar, datorită acestui prim truc pe care l-am folosit, nimeni nu s-a legat vreodată de mama. Şi-a văzut întotdeauna netulburată de viaţă, fără să fie anchetată măcar un ceas.

M.O.: Nu te-au ameninţat şi pe tine, nu te-au pus, de pildă, să alegi între închisoare şi a colabora cu ei? La noi aşa făceau, şi mărturisesc că am avut la un moment dat, pe 12 august 1988, la ora 4 după-amiaza, de ales – ori semnez un angajament, ori merg la închisoare între 6 şi 8 ani...
V.B.: Ba da, cum să nu! Vezi, Securitatea nu era diferită de KGB. La un moment dat, un general KGB, tocmai cel care se ocupa de Moscova, mi-a arătat două hîrtii şi mi-a spus: „|sta e ordinul de a te aresta, iar ăsta e ordinul de a te pune în libertate. Pe care vrei să-l semnez? Dacă ne oferi toate informaţiile despre caz, te eliberez. Dacă nu, voi ordona să fii arestat". Eu n-am ezitat nici o clipă şi am început de îndată să-l înjur – şi te asigur că limba rusă e foarte bogată în înjurături.

M.O.: Ei bine, mărturisesc că mie nici prin cap nu mi-a trecut aşa ceva. După ce i-am spus căpitanului anchetator că prefer să merg la închisoare, de fapt mi se făcuse mai puţin frică, dar îmi venea să plîng de mila părinţilor mei, care mă vor vedea acolo.
V.B.: Pe de o parte, la noi, la ruşi, a face puţină închisoare pe motive politice e un loc comun. Face parte din universul cotidian, nu este o aşa mare tragedie. Ruşii, cum se glumeşte, se împart în două mari categorii: cei care au fost deja trimişi în lagăr şi cei care urmează să fie trimişi. Pe de altă parte, în ceea ce mă priveşte, poate că „şansa" mea a fost că m-am implicat din adolescenţă în acţiuni împotriva sistemului. Eu am luptat împotriva comuniştilor şi pentru că era ceva cît se poate de distractiv pentru mine – sistemul era ca un monstru antediluvian, plin de muşchi şi cu un creier minuscul; se şi mişca foarte greoi, încît puteai să alergi în jurul lui de trei ori pînă să întindă o labă şi să-ţi ardă una, iar mie chiar mi-a făcut plăcere să-l zgîndăresc. Aşa că nu regret nimic – a fost cea mai plăcută perioadă din viaţa mea. Chiar şi în închisoare mă comportam la fel: scriam petiţii peste petiţii, care îi îngrozeau de fiecare dată pe destinatari, începînd cu procurorul raional şi terminînd cu membrii Comitetului Central. Aşa că, pînă la urmă, mi-au făcut vînt şi din închisoare, pentru că şi-au dat seama că închisoarea nu este o pedeapsă pentru mine. Nu am fost singurul în această situaţie, nu sînt singurul opozant al regimului sovietic care a fost expulzat în

Occident. Şi aici aş vrea să adaug o distincţie importantă: eu nu mă consider disident, aşa cum chiar tu m-ai socotit ceva mai devreme în discuţia noastră. Disidenţii sînt idealiştii care au proclamat capacitatea sistemului de a se reforma, au încercat să modifice comunismul din interior, ei înşişi fiind nu o dată chiar membri activi ai Partidului Comunist. Opozant înseamnă altceva. Opozant poate fi socotit cel care nu-i dă comunismului nici o şansă de viitoare reformare, iar istoria a dovedit că nici nu o are. Deci, din punct de vedere istoric, nu disidenţii au dreptate: o aberaţie precum comunismul nu are şanse de reformare. Dreptate am avut noi, cei care nu ne-am apropiat de cadavru nici cînd părea că mişcă.

M.O.: Vladimir, de unde vine atîta hotărîre, atîta determinare? Ce te-a făcut să devii un opozant vehement al comunismului?

V.B.: Aveam 14 ani şi simţeam că este ceva în neregulă cu sistemul, dar nu înţelegeam prea bine ce. Cînd profesorii ne-au cerut să intrăm în Comsomol, l-am întrebat pe cel mai activ dintre ei: „Dacă mă înscriu în Comsomol, pot să părăsesc mai tîrziu organizaţia, în caz că nu-mi mai place?". Profesorul mi-a răspuns: „Glumeşti? Nimeni nu poate părăsi Comsomolul!". „Atunci – am replicat – îmi cereţi să mă înscriu într-o organizaţie pe care nu o pot părăsi mai tîrziu! Ce e Comsomolul, un fel de capcană?" Omul doar m-a privit, lăsînd cearta, după care mi-a spus pe un ton cam ameninţător: „Îţi dai seama că nu vei putea face studii universitare dacă nu eşti în Comsomol?". Deci ce trebuia să însemne asta? Aşa că i-am spus: „Păi, ştiţi, legal, conform Constituţiei URSS, am libertatea de a merge şi studia la orice universitate vreau!" – „Ştii ce vreau să spun...". A fost ultima lui replică – profesorul n-a mai insistat. Bineînţeles că ştiam ce vrea să spună, am simţit-o pe pielea mea un pic mai tîrziu. Aveau un mod primitiv şi disproporţionat de a trata asemenea refuzuri.

M.O.: Vladimir, discuţia noastră se apropie de sfîrşit. Cele trei zile petrecute cu tine aici, în minunata grădină a casei tale din Cambridge, au fost, cu siguranţă, pentru mine, nu doar un prilej de a intra în tainele istoriei recente şi a dedesubturilor tranziţiei postcomuniste, dar şi unul de bucurie.

Mă consideri prietenul tău, şi încrederea pe care mi-o arăţi mă onorează. Aş vrea să încheiem cu o poveste despre prietenie şi încredere.

V.B.: Da... este una ceva mai deosebită şi ai să înţelegi la sfîrşit de ce, pentru că povestea asta are şi o morală. Mă aflam într-un lagăr, prin 1972-1973, cînd asistam zi de zi la o scenă stranie. Era un tînăr ucrainean, Svala, care avea practic să orbească în curînd. Avea o miopie teribilă, ceva de genul minus 14, şi nu puteau găsi ochelari pentru el. Pe atunci stăteam toţi închişi într-o baracă şi ne găseam cîte ceva de făcut. Fiind „politici", ne apucaserăm să studiem istorie, psihologie, limbi străine... de toate. În vremea aceea puteai avea cărţi, aprobate de ofiţerul politic, puteai citi din biblioteca lagărului. Totul trebuia să se desfăşoare într-o linişte strictă – ordinele erau ca pînă la ora 7 seara nimeni să nu vorbească cu nimeni. Nu aveai voie nici să dormi: trebuia pur şi simplu să fii treaz şi să taci. Cei care încălcau consemnul intrau în carceră, iar la abateri repetate mai puteau primi un supliment de pedeapsă. După ora 7 puteam vorbi. Era o pedeapsă nou-inventată, dar pentru unii dintre noi ea nu însemna mare lucru. Pentru amicul nostru ucrainean însă, ziua întreagă era o tragedie: nu putea citi nimic, nu putea studia şi nu putea nici vorbi şi nici dormi. Mi s-a făcut milă de Svala, aşa încît le-am făcut colegilor de baracă o propunere. Să cerem administraţiei o oră de pauză în cursul tăcerii, pe la prînz, de pildă, iar unul dintre noi să-i citească tînărului aproape orb ceea ce voia el. Colegii au fost de acord, la fel şi comandantul corpului de gardieni care ne păzeau să nu vorbim. Mi-au spus doar atît: „Tu ai fost cu propunerea, tu să-i citeşti". L-am întrebat aşadar pe tînăr ce vrea să înveţe. Mi-a răspuns fără ezitare: „Limba latină!". Am rămas blocat: „Cum, tocmai limba latină? De ce?" – „Pentru că atunci cînd ies din închisoare vreau să devin preot uniat" – „Bine", i-am spus. Şi timp de un an, cîte o oră pe zi, i-am predat tînărului orb latină, ocazie cu care am învăţat-o şi eu. El, fără să poată scrie şi citi, a învăţat-o foarte bine. Svala a devenit într-adevăr preot uniat în zona carpatică a Ucrainei, o figură foarte cunoscută şi celebră acolo. Avea toate condiţiile să devină aşa ceva: fusese internat în lagăr ca naţionalist, fusese hirotonit apoi preot uniat, orb fiind. În 1991, cînd KGB a început o

operaţiune de lichidare a naţionaliştilor ucraineni care doreau independenţa Ucrainei şi printre ai căror lideri se număra şi Svala, acesta a fost printre primii pe lista celor care aveau să fie asasinaţi. Am citit vestea despre moartea sa în presă şi am rugat un prieten să facă o investigaţie în zonă. A revenit după trei luni, spunîndu-mi că nu are nici o îndoială asupra faptului că Svala a fost executat de KGB. Aflase tot: cine a ordonat, cine a comis crima, ştii tu, cam toate aspectele legate de o asemenea operaţiune. Ei, şi-acum poţi să-ţi imaginezi ce au păţit, pe rînd, toţi autorii crimei. Sau dacă nu-ţi poţi imagina şi vrei să afli, închide reportofonul...

Marius, morala este numai una, la toată povestea asta: ei nu prea au ce să ne facă, pentru că noi sîntem născuţi să-i îngropăm.

Aşteptînd un Nürnberg

M-am reîntîlnit cu Bukovski în seara zilei de 7 noiembrie, în acelaşi an 2004, un an care, parcă la fel ca şi cei petrecuţi în timpul comunismului, ni se şterge din memorie. Venise la Bucureşti pentru a susţine o conferinţă cu tema *Aşteptînd un Nürnberg* la Institutul Italian de Cultură, de ziua Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril, dedicată drept zi de studiu cu privire la represiunea comunistă din Europa în cadrul iniţiativei *Memento Gulag*[63], organizată de Fundaţia Academia Civică şi Comitatus pro Libertatibus.

A vorbit despre necesitatea unui proces al comunismului. „Se poate întîmpla din nou! De aceea vă zic: aduceţi-vă aminte, ţineţi minte şi luaţi aminte!" – aşa şi-a început Bukovski fulminantul său discurs, reprodus pe larg de presă, discurs la care, din păcate, nu am putut asista, fiind nevoit să mă prezint la tribunal, unde mă aştepta un nou termen în procesul pe care mi-l intentase, pentru „calomnie", fostul general de Securitate Marian Ureche. A fost, din cîte am reţinut, un rechizitoriu pertinent şi necruţător făcut de Vladimir sistemului comunist, rănilor adînci pe care le-a lăsat în Europa, în încercarea de a-i face pe români să nu uite această catastrofă istorică.

Spunea Bukovski atunci: „Comunismul nu a fost niciodată condamnat public, ceea ce este oribil. Lipsa unui proces gen Nürnberg pentru comunism este o schizofrenie morală", chiar în timp ce stăteam cuminte, în postura de acuzat, în faţa judecătorilor, pentru că publicasem documente cu privire la trecutul unui securist. În acelaşi timp, Vladimir explica de ce a eşuat acel „proces al comunismului" pe care el a încercat să-l demareze în Rusia în vremea lui Elţîn. „Trebuie să ne întrebăm de ce nu a fost posibil un Nürnberg la Moscova. De ce? Lipsa acestui proces este o tragedie, iar acum KGB s-a întors la putere în Rusia", avertiza el, arătînd că lipsa unui proces al crimelor comunismului poate crea în prezent şi în viitor o imagine bună acestui regim. „Lipsa unui Nürnberg al comunismului poate face ca ororile acestui sistem să se repete sub o formă sau alta peste o perioadă de timp. Cei care posedă şi stăpînesc trecutul posedă

viitorul. Ceea ce s-a întîmplat se poate întîmpla din nou. De aceea vă zic: *Aduceţi-vă aminte!*", a atras atunci atenţia Vladimir. A fost, pe bună dreptate, întrebat cine anume ar fi capabil să administreze acest proces al comunismului, în condiţiile în care majoritatea factorilor de putere provin din vechiul regim. Bukovski a avut o replică, din păcate, prea puţin scoasă în evidenţă. Judecătorii în acest proces trebuie să fie „12 oameni normali de pe stradă", a spus el, neomiţînd să arate că sarcina adunării „probelor" este una extrem de dificilă, care trebuie să cadă asupra istoricilor. Nu se arăta însă prea încrezător asupra unui asemenea viitor: „Comunismul nu a fost învins – el a intrat singur în colaps, pentru că era neproductiv şi falimentar din punct de vedere economic şi nu numai, iar extinderea sa în numeroase ţări de pe glob nu a putut fi susţinută economic din interior, ci a căzut în sarcina Uniunii Sovietice, care a fost depăşită curînd de situaţie. Aşa că nu, nicidecum, comunismul nu a fost învins! E adevărat, a căzut, în schimb comuniştii au rămas", spunea Bukovski. Atunci, pe 7 noiembrie 2004, la Bucureşti, faptul nu putea fi contestat de nimeni, în afara *yes-men*-ilor preşedintelui Iliescu. „În prezent, KGB a luat puterea în Rusia – sublinia Bukovski. Mai mult decît atît, deşi foştii kaghebişti devin din ce în ce mai puternici, Occidentul îi priveşte acum ca pe nişte prieteni, nu ca pe nişte inamici", acuzînd „defilarea" alături de Putin a preşedintelui George W. Bush, a lui Silvio Berlusconi sau Gerhard Schröder. În discursul său, Vladimir a reluat ideea unui proces al comunismului: „Tragedia noastră naţională, a ruşilor, dar şi a tuturor naţiunilor din statele foste comuniste constă în faptul că nu a existat o înfrîngere definitivă a sistemelor comuniste de guvernare, nici un proces de tipul celui de la Nürnberg pentru crimele lor şi nici o acţiune viguroasă de de-comunizare. Occidentul s-a grăbit să sărbătorească sfîrşitul «războiului rece» şi victoria democraţiei în ţările de dincolo de Cortina de Fier, dar în realitate nu a existat o schimbare a elitelor. Nomenclatura comunistă şi-a menţinut poziţiile de putere în toate ramurile Guvernului, chiar dacă a adoptat nume diferite […]. La Kremlin, mentalitatea sovietică tronează din nou. Pentru aceasta, contrar oricărei logici, noii tovarăşi ai lui Vladimir Putin vor încerca să recreeze Uniunea Sovietică, să restabilească controlul totalitar, să înfricoşeze lumea prezentînd rachetele lor ruginite drept Marea Putere. Vor eşua, fără îndoială. Dar cîte pagube va mai produce încă această nebunie a lor? Cred că Marx a spus cîndva că istoria se repetă: cînd se produce pentru prima dată este o dramă, a doua oară este o farsă. Într-adevăr, ceea ce a fost cîndva o colosală tragedie orchestrată de fanatici ar putea deveni o punere în scenă, o farsă, căci nu mai poate dura. Putem doar să sperăm că această farsă a lor nu va fi una sîngeroasă", spunea Vladimir.

Pe malurile Dîmboviţei, farsa era în desfăşurare. Îl văzusem pe Vladimir cu o seară înainte, chiar după sosirea sa la Bucureşti. Ştia că nu voi putea veni la conferinţă, şi ne-am întîlnit în restaurantul hotelului unde era cazat. Mă însoţea prietenul meu Victor Roncea, de la ziarul *Ziua*. „Iliescu trebuie să aibă curajul de a-şi mărturisi vina, să aibă curajul de a spune poporului român, barem acum, că l-a minţit timp de 15 ani", a transmis Bukovski mesajul său, cam în vremea în care Vladimir Tismăneanu, mentorul inchizitorului meu Petrescu, lansa *Marele şoc*, cartea de interviuri cu şeful statului. „Iliescu trebuie să mai aibă şi bărbăţie. Ştiu că v-a amenințat că vă dă în judecată, că dă ziarul *Ziua* în judecată pentru că aţi sintetizat spusele mele privind conspiraţia decembristă din 1989. Să aibă curajul să mă dea pe mine în judecată! Îl aştept la Londra, unde justiţia nu este aservită clientelar noii nomenclaturi a fostului Front al

Salvării Naţionale. Să aibă bărbăţia de a se lupta cu mine, nu să trimită comunicate şi să ameninţe jurnaliştii liberi prin purtătoarea sa de cuvînt", ne-a spus Bukovski, reacţionînd la ameninţările primite de la Preşedinţie în urma publicării primelor interviuri cu el, în timp ce, surprinzător, însăşi Corina Creţu, făcînd ochii foarte mari, trecea pe lîngă masa la care ne aflam. „Prin această trecere vaporoasă, instituţia prezidenţială a ratat o nouă şansă de a-şi demonstra o posibilă verticalitate, chiar într-un moment inopinat", a scris a doua zi Victor Roncea. „Iliescu trebuie să aibă curajul de a recunoaşte că a participat la o conspiraţie prin care se intenţiona doar reformarea sistemului comunist. Poporul român merită acest lucru: să afle adevărul", continua imperturbabil Vladimir Bukovski, privind de departe la Corina Creţu. „Tot aşa cum esenţial pentru democraţia românească este începerea unui proces real al comunismului. Un Nürnberg atît de aşteptat. Lucrez de 14 ani la acest proiect şi nu voi înceta să o fac pînă cînd dreptatea nu va triumfa. Am strîns tone de materiale, din arhivele KGB şi ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Printre acestea se află şi documente cu privire la preşedintele vostru, cu conspiraţiile sale. Să ia aminte Ion Iliescu: adevărul întotdeauna, dar întotdeauna va ieşi la lumină", spunea Bukovski, în vreme ce Corina Creţu, la două mese depărtare, savura un profiterol, iar preşedintele Iliescu îşi programa turneul de lansare a unui manual de obedienţă.

Aşadar atunci n-am apucat să discutăm prea mult. Ne-am revăzut însă un an mai tîrziu, la Varşovia, unde a avut loc, vreme de trei zile, în perioada 20-22 iulie 2005, o conferinţă intrenaţională organizată de Centrul de Studii Est-Europene al Universităţii din capitala poloneză, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la grevele de la şantierele Navale din Gdańsk şi crearea Solidarităţii. Euforia cîştigării alegerilor în România de către opoziţia democratică se estompase deja. În ceea ce mă priveşte, m-am trezit din nou ţintă a atacurilor, de astă dată din tabăra noului preşedinte Traian Băsescu. Nu mi se ierta că depusesem mărturie cu privire la colaborarea sa cu fosta Securitate, aşa că oferta iniţială de a deveni director al Arhivelor Naţionale a fost anulată, prin opoziţia ministrului de Interne Blaga, fost şef al campaniei electorale a noului preşedinte. Singura mea certitudine era prietenia pe care Vladimir Bukovski continua să mi-o arate. Fără îndoială, îi datorez faptul că am fost invitat la această conferinţă, la care au participat cunoscuţi opozanţi ai regimului comunist, din spaţiul ex-sovietic şi din fostele state ale blocului comunist. Am avut bucuria să particip şi chiar să moderez, alături de Vladimir, două mese rotunde. La discuţii, Vladimir Bukovski a produs noi revelaţii, prin faptul că se afla în posesia unei copii pe suport magnetic a tuturor documentelor din arhiva fostului secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov. „De aici înainte, istoria ultimilor ani ai comunismului poate fi într-adevăr scrisă", am spus atunci. Va fi însă greu de acceptat pentru mulţi. Nu întîmplător, cuvîntul de încheiere al conferinţei de la Varşovia, care i-a aparţinut lui Vladimir Bukovski, a fost prezentat sub titlul *Oare am cîştigat „războiul rece"?* Am stat apoi din nou multă vreme de vorbă cu Vladimir pe acest subiect, adîncind unele afirmaţii, solicitînd lămuriri, pornind de la ceea ce el declarase în prelegerea sa, din care, cerîndu-i încuviinţarea, am şi reluat aici cîteva pasaje. În dialogul reprodus mai jos, Bukovski, cu tonusul său inconfundabil, aruncă în aer multe din ceea ce ştiam – ori ne închipuiam că ştim – despre relaţiile Est-Vest, privatizarea comunismului şi nevoia unui nou Nürnberg, care ar putea încheia „războiul rece".

Chiar dacă Gorbaciov vinde pizza, nu am cîştigat „războiul rece”

M.O.: Vladimir, a trecut aproape un an de la ultima noastră întîlnire, de cînd ai avut amabilitatea să mă inviţi în casa ta de la Cambridge, unde am purtat lungi discuţii. Ai avansat şi atunci ideea că „războiul rece” nu a fost cîştigat şi că schimbările din Europa de Est au fost iniţial stabilite la Kremlin. Acum, în capitala Poloniei, ai încheiat conferinţa aniversară dedicată Solidarităţii, organizată de Universitatea din Varşovia, cu ilustrarea acestei idei, într-un discurs ale cărei teme te rog să le reiei.

V.B.: Da... Îţi aminteşti că această întîlnire între opozanţi comunişti din ţările din Est şi istorici, la care participăm, a fost deschisă de discursul lui Bronisław Geremek. El a vorbit, bineînţeles, despre Solidaritatea şi despre ceva frumos, pe care l-a numit ideea europeană de libertate, menţionînd cît de importante au fost mişcările de opoziţie antisistem pentru căderea comunismului. Ei bine, cred că după ce am petrecut două zile lăudîndu-ne şi felicitîndu-ne unii pe alţii pentru căderea comunismului, am crezut că a sosit şi timpul pentru a puncta esenţialul. Hai să conturăm o acceptare realistă şi atentă a ceea ce s-a întîmplat de fapt. Într-adevăr, ne putem felicita, dar trebuie să vedem, cu mai mare realism, cît de mult şi pentru ce.

Îmi amintesc că aproximativ acum douăzeci de ani, pe cînd vorbea în faţa Parlamentului britanic, preşedintele Statelor Unite, Ronald Reagan, a prezis într-un mod de-a dreptul îndrăzneţ că cea mai bună parte a comunismului ţine de fapt de o latură întunecată a istoriei, care nu mai are mult de trăit. La vremea aceea, previziunea lui nu a fost niciodată privită ca atare, ci mai degrabă ca o bătaie de joc la adresa rivalilor săi din „războiul rece”. Şi totuşi, deja cîţiva ani mai tîrziu, nici măcar comuniştii nu mai voiau să fie numiţi astfel, în timp ce în zilele noastre, ultimul secretar general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, Mihail Gorbaciov, a ajuns să vîndă pizza şi să trăiască mai mult în Occident. Aceasta este, într-un fel, o realizare – dar o putem numi, oare, o victorie împotriva comunismului? Eu am motive personale să mă îndoiesc. În 2006 voi

sărbători aniversarea eliberării mele, în urma medierii occidentalilor, care au obţinut şi eliberarea liderului Partidului Comunist Chilian, tovarăşul Luis Corvalán, cu care am fost schimbat, în urma înţelegerii cu Uniunea Sovietică. Ca rezultat al negocierilor deci, am fost eliberat şi, după 17 ani de închisori, lagăre sau internări în aziluri psihiatrice, mi s-a dat dreptul de a mă stabili în Vest. Omologul meu, comunistul chilian cu care am fost schimbat, trăieşte foarte confortabil astăzi, s-a întors în Chile, în Santiago, unde a primit o pensie de stat. Ocazional, scrie articole bine plătite pentru presa din ţara sa, amintindu-şi luptele eroice cu dictatura militară şi imperialismul. În contrast cu toate acestea, eu nu pot nici măcar să-mi vizitez ţara de origine, ca turist. Pînă în 1996, autorităţile ruse mi-au refuzat obţinerea vizei. Dacă aceasta este o victorie, înseamnă că eu am fost, pe parcursul „războiului rece", de partea greşită a baricadei.

M.O.: Da, Vladimir, dar în ansamblu, se poate spune că „războiul rece" a încetat... Acum baricadele au fost trecute, nu mai există graniţele ideologice marcate de ceea ce s-a numit Cortina de Fier.

V.B.: Oricum, rămîn la ideea mea. În mod sigur, nu resimt asemenea fapte, precum cele pe care le-am pomenit mai sus, ca pe o victorie. Pînă nu demult, armistiţiul era primul pas al încheierii oricărui război, iar istoria a fost scrisă de cei ce şi-au dorit acest lucru şi au înţeles importanţa istorică a armistiţiului. Aceasta se adevereşte în mod particular şi în legătură cu „războiul rece", deoarece nu a fost pur şi simplu doar un război al ideilor, punînd problema aflării adevărului. Prin urmare, nu au fost doar pierderi şi victime colaterale, ci crime tragice ale acestui război, care au constituit motive de răzbunare – şi, în mod surprinzător, rezultatul a fost că adevărul a devenit atît de distorsionat, poate chiar distrus, încît cred că în viitor nici măcar arheologii nu vor reuşi să-l reconstituie. Desigur că rezultatul este repede alienat de aceste mari minciuni care ascultă de jocul unui soi de înţelepciune comună şi discutabilă la care s-a ajuns prin armistiţiul de care vorbeam şi care nu poate fi pus la îndoială fără a risca eticheta de nebun.

Permite-mi să-ţi dau un exemplu care acoperă o perioadă mai lungă de timp, doar pentru a arăta cît de mult este distrus adevărul. Ştim cu toţii, din

documente istorice, memorii şi alte surse, despre ostilitatea deschisă dintre nazişti şi sovietici. Dar aceasta a fost inventată ca un joc subteran foarte bun, care putea fi folosit ca mijloc de a acoperi scopuri comune ascunse, cum ar fi construirea maşinilor de război, şi, de asemenea, ajutau ambele părţi să-i forţeze pe oamenii din lumea întreagă să aleagă un punct de vedere al uneia dintre părţi, în defavoarea celeilalte. Nu conta cît de democrat ar fi un individ, pentru că ar sfîrşi prin a fi de acord cu unul sau cu celălalt. Exact pe acest lucru mizau şi comuniştii, şi naziştii. Acum, la şase decenii după conflict, rămîne aceeaşi problemă. Încă se crede în acea înţelepciune comună şi indiscutabilă, anume că naziştii sînt de dreapta şi personaje negative, în timp ce comuniştii sînt de stînga şi personaje pozitive. Şi nu-mi pot explica de ce, practic, nu există o diferenţă politică între cele două tabere şi de ce un naţionalism socialist ar putea fi de dreapta, iar un internaţionalism proletar ar putea fi de stînga. Aceste stări de fapt rămîn un mister pentru mine. Totuşi exact asta s-a întîmplat – se ştie deja că Stalin şi Hitler au început al doilea război mondial ca parteneri la crime şi, prin urmare, amîndoi ar trebui făcuţi responsabili pentru distrugerea cauzată de acest război. Însă unul a fost transformat în Eliberatorul Europei, iar celălalt a devenit Răul. Oricît ai încerca să-i convingi pe oameni de altceva, nu reuşeşti. Timp de decenii, nimeni din Vest nu a îndrăznit să-i critice pe sovietici, pentru a nu-l face pe Hitler să transpară într-o lumină mai bună, prin comparaţie. Aşadar, din păcate, Vestul a continuat decenii întregi să-l laude pe Stalin, deşi îi cunoşteau crimele. Chiar dacă ştim că Stalin a depins de Hitler, că acesta l-a adus, practic, la putere, l-a aprovizionat pentru război şi l-a împins să-şi atingă acel vis comun de a-i distruge pe toţi democraţii din Europa, încă acceptăm vechiul joc conform căruia credem că unul este eliberator, iar celălalt – agresor.

M.O.: Da, am citit *Spărgătorul de gheaţă. Cine a declanşat al doilea război mondial?* de Victor Suvorov, ofiţer din agenţia de spionaj militar sovietic GRU, care a defectat în Vest. El susţine – invocînd documente secrete din arhivele militare sovietice – că, într-adevăr, ruşii s-au înţeles cu germanii şi au declanşat războiul. Dar ştiu că, deşi a avut parte de cîteva cronici

favorabile – în *Times*, de pildă –, ecourile cărţii s-au stins, în pofida faptului că se afirma că „de la această carte încolo, istoria celui de-al doilea război mondial nu va mai fi aceeaşi”.

V.B.: Oare de ce nu mă miră? Aşa am păţit şi eu cu cartea mea *Judecată la Moscova*, în care am publicat pentru prima oară înţelegerile între Est şi Vest care au dus la încheierea „războiului rece”. Dar problema prieteniei între nazişti şi bolşevici înainte de începerea războiului este un exemplu vechi – hai să luăm unul mai nou, chiar recent.

Odată cu căderea Zidului Berlinului, liderii occidentali au proclamat cu seninătate două dintre cele mai mari minciuni ale vremurilor noastre. Prima, că „războiul rece” s-a încheiat; iar a doua, că noi, democraţii, l-am fi cîştigat. Chiar dacă am încerca să fim mai generoşi cu interpretarea primei minciuni, totuşi trebuie să spun că a fost una monumentală. Crizele dintre vestici şi blocul sovietic pe care conducătorii occidentali trebuie să le fi văzut ca motive reale ale întregului conflict au existat, s-au consumat ori le-au utilizat fără a informa foarte mult opinia publică despre ele. Desigur, „războiul rece” a început cu mult mai devreme de 1961, cînd a fost înălţat Zidul Berlinului, şi, prin urmare, nu se putea încheia doar cu distrugerea acestuia şi cu manifestările deschise ale mulţimii. Acestea nu puteau să fie numai în sine o cauză a finalului acestui război. Nu cred că cineva din Vest, în cunoştinţă de cauză, putea să încurce aceste lucruri. Şi totuşi, din acel moment, realitatea „războiului rece”, existenţa regimului comunist totalitar şi ideologia sa au fost menajate: nu era posibil ca ele să fie criticate, nici comportamentul totalitar şi nici ideologia comunistă, care au rămas chiar sacrosancte pentru unii oameni politici din Occident. Într-o asemenea măsură, încît unii dintre liderii occidentali s-au grăbit să-şi ofere sprijinul pentru a reabilita sistemul sovietic, pînă la punctul în care Mitterrand, preşedintele Franţei, i-a sprijinit pe puciştii de la Moscova în 1991, în timp ce George Bush, preşedintele american, a plecat la Kiev în acelaşi an, unde a ţinut un celebru discurs, încercînd să-i convingă pe ucraineni să nu părăsească Uniunea Sovietică. Desigur, sîntem îndemnaţi să interpretăm „războiul rece” ca o competiţie între ţările militarizate ale celor două

blocuri – blocul sovietic, pe de o parte, şi NATO, de cealaltă –, aşa încît să putem spune că l-am cîştigat, prin dispariţia Pactului de la Varşovia. Dar eu nu voi face o asemenea apreciere doar pur şi simplu pentru că blocul militar comunist s-a destrămat. „Războiul rece" a fost mai mult decît atît – a fost un război al ideilor, un conflict ideologic între democraţiile liberale şi totalitarismul comunist.

M.O.: Adică s-ar putea spune că nu s-a întîmplat mare lucru şi că, aşa cum şi-a dorit Gorbaciov, sub efectul perestroikăi şi al glasnostului, ei, foştii comunişti şi aliaţii lor din serviciile secrete, au rămas la putere...
V.B.: Mai mult decît atît: au cîştigat ani la rînd alegeri, prin vot democratic. Pe de altă parte, unii au plecat în Vest ori s-au apucat de afaceri private în propriile ţări. Foştii kaghebişti, de pildă, şi protectorii lor, autori ai aşa-ziselor reforme, conduc acum tot soiul de organizaţii mafiote din crima organizată, dar şi afaceri ceva mai legale, au ajuns să infiltreze şi sistemul de administrare bancară din Vest, dar nu vor dispărea. Asta s-a întîmplat, mai mult sau mai puţin, în ţările noastre – nu doar în Rusia sau Bulgaria, în România, Ucraina sau Moldova, dar şi în Polonia, în Ungaria. După cîţiva ani, comuniştii au venit la putere şi nimeni din Vest – nici chiar în Berlin, într-un oraş unde comuniştii au avut o victorie răsunătoare la alegerile locale trecute – nu s-a alarmat sau nu şi-a exprimat frica ori surprinderea. Într-un fel, cred că nici măcar oamenii politici nu consideră, în sinea lor, că s-a petrecut o schimbare.

M.O.: Atunci ce s-a întîmplat, de fapt?
V.B.: După ce am văzut majoritatea documentelor secrete din arhivele sovietice, îţi spun, fără frica de a greşi: Uniunea Sovietică a dat, de fapt, ea singură faliment, din mai multe motive. Primul ar fi chiar esenţa economiei socialiste, care a fost neproductivă şi risipitoare de la bun început. În Rusia, pînă în 1960, comuniştii au reuşit să rămînă fără suficientă forţă de muncă, deşi toată lumea era obligată să muncească şi oricum o făceau – dar şi aşa, în întreprinderile sovietice, cel puţin o treime din locuri nu erau ocupate. Cam în acelaşi timp au rămas şi fără pămînt arabil, în condiţiile în care

URSS deţinea o şesime din pămîntul planetei. Pînă prin 1970 au epuizat şi petrolul, dar au avut noroc să descopere apoi ceva zăcăminte în Siberia. Economia lor era extensivă, după cum ştii, aşa că pentru a creşte producţia trebuia să mărească numărul de întreprinderi. Dacă doreau o recoltă mai bogată, aveau nevoie de mai mult pămînt arabil. Socialismul, ca sistem, nu putea introduce o economie intensivă, care presupune costuri iniţiale mari. Nu au avut niciodată cu ce să o facă.

M.O.: Pe de altă parte, au cheltuit enorm cu menţinerea economică şi militară a statelor din blocul sovietic. Am citit şi eu stenograme ale întîlnirilor din cadrul Pactului de la Varşovia din deceniile şapte şi opt, în care practic se vorbea deschis despre aceste costuri şi se punea problema reducerii lor.

V.B.: Într-adevăr, aşa stau lucrurile. Şi aceasta era a doua latură pe care voiam să o ating. Pe lîngă colapsul economic intern, cealaltă latură, poate chiar prima în ordinea importanţei, este costul unui imperiu – iar costul imperiului creştea progresiv, odată cu excesele politicii externe agresive, de impunere a socialismului în cît mai multe noi zone de pe glob. Cu cît mai multe ţări erau „eliberate" de Uniunea Sovietică din „lanţurile capitalismului", cu atît procesul de menţinere a imperiului era mai scump pentru URSS. Cuba îi costa cam 7 miliarde de dolari pe an, Vietnam – alte 3 miliarde şi jumătate, în Africa e chiar imposibil de calculat cîţi bani s-au risipit. Îmi amintesc fragmente din minute ale întîlnirilor de prezidiu ale Sovietului Suprem care transcriu discuţiile din timpul crizei poloneze, începută în urmă cu un sfert de secol. Acela este probabil momentul în care liderii Uniunii Sovietice au conştientizat dimensiunea pagubelor provocate sistemului lor intern de menţinerea blocului sovietic, unul dintre principalele motive care au dus la criza majoră declanşată un deceniu mai tîrziu. Ca parte a condiţiilor pentru introducerea legii marţiale în Polonia, generalul Jaruzelski le-a cerut sovieticilor să asigure aprovizionarea oraşelor industriale poloneze cu 30.000 tone de carne. Evident că, dacă ar fi decis impunerea legii marţiale în ţară, ar fi vrut să asigure un ajutor economic sovietic, prin care să se aducă în magazine carne, pentru a-i calma pe

polonezii revoltaţi. Iar Uniunea Sovietică nu a putut face rost de 30.000 tone de carne! Fiecare întîlnire politică începea în acele zile cu Brejnev, care-şi `ntreba tovarăşii cum stau cu planul la adunatul cărnii pentru Polonia. Gorbaciov, care la vremea aceea era secretarul responsabil pentru agricultură, sărea în sus şi spunea mereu: „Da, tovarăşe Brejnev, am trimis directive în fiecare district şi la fiecare comitet din oraşe pentru ajutorarea tovarăşilor polonezi, şi toată lumea răspunde cu mare entuziasm la directivele dumneavoastră" – la care, la un moment dat, Brejnev i-a zis: „Bine, e drăguţ, dar cum rămîne cu carnea? Avem carnea?". Răspunsul pe care l-a primit la şedinţă a fost: „De fapt, nu am făcut rost de carne". Luni la rînd, un imens superstat s-a chinuit din răsputeri să găsească 30.000 tone de carne. Şi, pînă la urmă, tot nu au reuşit. Au făcut rost de numai 16.000 tone – mai mult de atît nu au reuşit. Acela a fost punctul de cotitură, în propria lor percepţie, a ceea ce se întîmplă – au înţeles în sfîrşit că baza lor economică este prea mică pentru ambiţiile lor globale: nu erau capabili să plătească pentru acest imperiu care se afla într-o continuă creştere, care aproape înconjurase pămîntul.

M.O.: Da, îmi aduc şi eu aminte că în acea perioadă Ceauşescu a venit foarte supărat de la CAER, spun`nd că Rusia şi Polonia au cerut şi României o contribuţie importantă de conserve de carne şi că a reuşit să obţină o reducere a cantităţii cerute, dar că „tot trebuie să le dăm ceva". Supărarea lui era că respectiva carne va ajunge la cei revoltaţi, pe care îi considera „contrarevoluţionari" sau „oameni fără minte, manipulaţi de cercurile imperialiste". A admis însă că trebuie să se manifeste o solidaritate tovărăşească cu tovarăşii polonezi care întîmpină probleme şi a dispus să se adune produsele necesare. Atunci, după experienţa sovietică la care te referi, a început „raţionalizarea consumului de carne", care însemna, de fapt, reintroducerea cartelelor. Şi carnea „raţionalizată" a rămas, pînă în 1989, alături de alte alimente care se adăugau treptat pe listă. Mai trebuie spus ceva, şi anume că în acel moment Ceauşescu a dispus ca „organele abilitate", adică Securitatea, să facă în aşa fel încît să se afle că s-a redus consumul de carne pentru că „ea e mîncată acum de greviştii polonezi".

Aceasta pentru a provoca ostilitatea muncitorilor români faţă de sindicatul liber Solidaritatea. Ceea ce nu s-a întîmplat. Şi la noi s-au amplificat acţiuni pentru crearea unor sindicate libere, precum cele ale lui Vasile Paraschiv, pe care l-ai cunoscut, un disident care, ca şi tine, pentru opoziţia sa curajoasă, a suferit, între altele, repetate internări în aziluri psihiatrice.

V.B.: Fără îndoială că aşa stau lucrurile. O defecţiune cît de mică a sistemului afecta serios întreaga maşinărie. Asta a fost cauza care a determinat falimentul internaţionalismului proletar promovat de URSS. Cît i-a costat, de pildă, lungul război din Angola, unde au fost angajate forţe şi echipamente militare furnizate de întregul Pact de la Varşovia! Aşa că trebuiau să facă ceva. Iar criza poloneză şi imposibilitatea de a găsi o soluţie, atîta vreme cît nu puteau aduna nici măcar 30.000 tone de carne dintr-un întreg imperiu, au constituit momentul în care au început munca la conceptele *perestroika* şi *glasnost*.

Comunismul – de la faliment la privatizare

M.O.: Vladimir, după cum ştii, anul trecut am publicat o carte intitulată *Moştenitorii Securităţii*. Am scris acolo, între altele, despre aspecte deja vizibile şi cunoscute nouă, românilor. Căci şi în România se poate vedea lesne cum nomenclatura comunistă, alături de foşti securişti, au reuşit performanţa unei îmbogăţiri peste măsură, prin transferarea bunurilor întregului popor în buzunare şi conturi private. Am fi tins să credem că acesta este un procedeu specific, ţinînd de calitatea morală a nomenclaturiştilor români. Din discuţiile noastre de pînă acum am înţeles însă că există un punct în care tranziţia de la noi şi cea din fosta Uniune Sovietică se întîlnesc, precum au făcut-o, cu prietenie, Ion Iliescu şi Mihail Gorbaciov în aprilie 1991, cu ocazia semnării tratatului cu URSS. Şi anume modul absolut identic prin care, croind legi parcă anume făcute, fosta elită comunistă din cele două „ţări-surori" a furat tot ce era mai bun, trecînd avuţia naţională în proprietatea personală şi a grupurilor de interese cu legături în fostul regim. Din ce ai spus tu rezultă o singură diferenţă în

privinţa modului în care s-a aplicat perestroika: noi l-am omorît pe Ceauşescu, în timp ce Gorbaciov vinde pizza. Vladimir, să spunem deci că nu am cîştigat „războiul rece", aşa cum ai afirmat tu în dialogurile noastre de la Cambridge, din cauza faptului că elitele politice s-au conservat după o iluzorie reformare şi că singurul lucru care s-a cîştigat a fost doar pe plan militar, prin dispariţia Pactului de la Varşovia – ceea ce nu poate fi similară cu cîştigarea „războiului rece". Dar atunci, la finele anilor '80, s-au întîmplat şi alte lucruri. Totuşi, blocul statelor comuniste nu mai există, însăşi Uniunea Sovietică a dispărut! Nu putem socoti asta o victorie a democraţiilor liberale împotriva totalitarismului comunist? Şi că, de fapt, perestroika şi glasnost, reformele gorbacioviste, au avut, pe termen lung, un rol pozitiv?

V.B.: Ţi-am spus de mai multe ori asta şi o repet: Uniunea Sovietică şi aliaţii ei s-au prăbuşit din cauza epuizării şi sub povara propriei lor prostii – nu noi i-am învins. În perestroika şi glasnost nu era nici un fel de impuls democratic venit din partea tovarăşului Mihail Gorbaciov sau a altcuiva. Toate zvonurile legate de apariţia lui Gorbaciov, cine, cînd şi cum s-a gîndit el la reformarea sistemului sînt porcării. Adevărul este că pur şi simplu au dat faliment – şi cum costul imperiului creştea, ei trebuiau să facă ceva. Aşa că, din acel moment, institutele de cercetare aflate sub auspiciile Comitetului Central şi al KGB-ului lucrau, în programele privind perestroika, de două ori mai mult decît pentru afacerile curente ale statului sovietic. Ştiau că trebuie să schimbe sistemul în profunzimea lui. Cei naivi ori cei care ascund acest adevăr – că nu am cîştigat „războiul rece" pentru simplul fapt că el nu s-a încheiat cu adevărat – văd în aceste politici reformiste adoptate sub presiune chiar sfîrşitul acestui război. Desigur, şi azi sînt acceptate reforme ca fiind perestroika şi glasnost, chiar cu termenii inventaţi în laboratoarele KGB-ului şi ale conducerii blocului sovietic, ceea ce înseamnă, logic, că mai degrabă ei sînt cîştigătorii „războiului rece", în plan ideologic, politic şi economic, chiar dacă l-au pierdut din punct de vedere militar, pentru că i-au făcut pe adversarii lor să accepte ceea ce au vrut.

M.O.: Este un diagnostic crud. Lumea occidentală s-a lăsat, spui tu, aşa de uşor păcălită de această pseudo-reformare a regimului totalitar sovietic?
V.B.: Nu, a fost chiar mai rău de atît. Iminenţa colapsului sovietic şi anarhia care s-ar fi iscat în aceste condiţii, după cum considerau unii, care spuneau că asta ar duce la reinstaurarea unei dictaturi (de parcă Gorbaciov domnea peste o democraţie), a iscat chiar o reacţie inversă. Occidentul a încercat să împiedice această prăbuşire. Dar prăbuşirea s-a produs, în ciuda tuturor eforturilor ţărilor apusene de a-i ajuta: creditele, împrumuturile oferite, sprijinul diplomatic acordat... Am descoperit recent, în noile documente pe care le am din arhivele personale ale lui Gorbaciov, că în ultimii şapte ani de existenţă a Uniunii Sovietice, ţările din Vest i-au dat acesteia 45 miliarde de dolari, prin diferite împrumuturi şi credite, pe care Uniunea Sovietică desigur că nu le-a returnat – şi este puţin probabil că Federaţia Rusă o va face. Pe de altă parte, cînd în sfîrşit comunismul s-a prăbuşit, nu-mi amintesc să fi văzut bucurie în Vest! Nu au fost parade, nu au fost artificii, nu au fost felicitări reciproce între liderii politici pentru splendida victorie obţinută. Conducătorii politici din Vest au ratat şansa de a utiliza în folosul consolidării democraţiei probabil cea mai importantă schimbare politică a secolului XX. Sună a victorie? În mod sigur, nu a avut răsunetul unei victorii! Nici măcar în Vest! Adevărul este că, în afara cîtorva ani de după al doilea război mondial şi a cîtorva ani sub preşedintele Reagan, Occidentul a fost angajat într-o politică tipică de dispută cu regimurile comuniste. Iar aceste dispute nu înseamnă război. Au cîştigat cîteva bătălii importante sub Ronald Reagan, dar acestea nu au reprezentat o victorie definitivă. Imaginează-ţi, doar de dragul exemplului, că victoriile Aliaţilor din 1945 ar fi dus doar la un soi de perestroika pentru regimul nazist, în loc de capitularea necondiţionată pe care au fost nevoiţi să o accepte. Ce s-ar fi întîmplat? Te asigur că nu ar fi existat democraţie în Europa pentru următorii treizeci de ani, ci ar fi fost ceea ce numim acum o perioadă posttotalitară, sintagmă foarte drăguţă, folosită de jurnalişti şi analişti politici. Cel mai mare partid, Partidul Nazist, şi colaboratorii săi, probabil sub nume diferite, ar fi continuat să guverneze majoritatea ţărilor pro-

fasciste, sub o formă mai blîndă, dar fără îndoială cu foştii fascişti la putere. Aşa ceva, slavă Domnului, nu s-a întîmplat, în schimb de o soartă blîndă au avut parte foştii lideri comunişti. Cu excepţia lui Ceauşescu în România – dar la voi a fost vorba de o nemulţumire populară, potenţată de neîncrederea şi dispreţul cu care îl privea Gorbaciov.

M.O.: După scenariul pe care îl propui, Gorbaciov l-ar fi ajutat pe Ceauşescu, fără îndoială, în cazul în care acesta accepta de la bun început politica reformelor şi în România. Dar Ceauşescu a rămas practic singur – dacă nu se autoizola, s-ar fi putut salva personal şi, cine ştie, Iliescu ar fi putut pierde cîndva la vot chiar în favoarea lui Ceauşescu, care i-ar fi grupat el însuşi pe comuniştii naţionalişti din România, precum şi o parte importantă a fostei Securităţi.

V.B.: Cam aşa stau lucrurile. Deşi mă îndoiesc că ar mai fi avut Ceauşescu vreo şansă. Gorbaciov se enerva rău de tot cînd venea vorba despre el şi îl trata, în faţa apropiaţilor săi, cu formule colorate, dintre care cel mai des folosită era aceea de „bătrîn nebun". În cele peste 200.000 de documente din Arhiva Gorbaciov care mi-au parvenit recent am găsit – cu ajutorul unui tînăr şi curajos prieten care a reuşit să le sustragă, spărgînd memoria computerelor de la Fundaţia Gorbaciov din Moscova[64] – circa 200 de pagini care privesc direct natura relaţiilor dintre Ceauşescu şi Gorbaciov. Fireşte, aceste documente de interes pentru istoria voastră sper să fie publicate curînd şi în România. Ele certifică modul extrem de avansat al degradării relaţiilor între cei doi lideri. Dar, chiar dacă Ceauşescu şi ceilalţi lideri comunişti din vechea gardă ar fi făcut corp comun cu Gorbaciov, URSS şi blocul statelor comuniste nu se mai puteau salva. Am relatat deja pe larg despre criza economică internă care a afectat absolut toate statele blocului socialist, sub impactul rezultatelor pe multe decenii ale unei economii nefuncţionale, cuplate cu costurile tot mai mari ale întreţinerii statelor socialiste din Lumea a Treia. Însă lovitura finală, chiar dacă au avut informaţii în acest sens, le-a fost dată de creşterea ritmului în cursa înarmărilor. Cînd Ronald Reagan şi Margaret Thatcher, care deţineau puterea, au sporit în mod deliberat cheltuielile pentru tehnici militare cu

tehnologie de vîrf, aceasta a dus în URSS la nevoia de noi şi noi fonduri. Aşa cum o dovedesc documentele de care ţi-am vorbit, sovieticii încercau cu disperare să ţină pasul cu ei, deşi le era practic imposibil. Dar dacă nu ar fi făcut-o, şi-ar fi pierdut echilibrul – din punct de vedere militar – faţă de Vest, iar atunci sfera de influenţă atent construită decenii la rînd în jurul lumii în vederea cuceririi puterii de către comunişti s-ar fi spulberat. Un aspect ciudat a fost faptul că unele lucruri pe care Reagan le-a declarat foarte serios erau de fapt informaţii fără acoperire. Celebrul „Război al Stelelor" – iniţiativă strategică defensivă pornind de la ideea construirii unor baze în spaţiu cu care să poată controla şi distruge rachetele lansate – a fost doar o dezinformare, foarte utilă din punct de vedere politic. Atunci, Reagan a fost unul dintre cei mai buni actori ai istoriei.

M.O.: Cum adică, URSS s-a prăbuşit economic din cauza unui bluf al lui Reagan? Au fost ruşii chiar atît de naivi şi de neinformaţi?

V.B.: Ei, nici chiar aşa. Îmi amintesc că am stat de vorbă cu fostul secretar de stat al apărării în SUA din acea vreme şi i-am spus: „Sînt om de ştiinţă şi ştiu despre aceste lucruri – toate astea nu sînt încă posibile; problema este dacă măcar în douăzeci de ani vom fi capabili să facem aşa ceva". El mi-a răspuns: „Şi ce dacă? Sovieticii vor fi nevoiţi să ne urmeze în aceste investiţii, să încerce să ţină pasul cu noi, iar ei de fapt nu pot face acest lucru!". Dar erau obligaţi să încerce – ceea ce au şi făcut, începînd să investească sume imense în acest sens. Speriată cînd a văzut ce proiecte şi idei anunţa „Războiul Stelelor", fiind încă dominată şi de cercuri militare puternice ca influenţă politică, Uniunea Sovietică a încercat, folosindu-şi ultimele resurse, să investească în modernizarea propriilor echipamente militare. La falimentul Uniunii Sovietice a mai contribuit şi un alt motiv, de astă dată o ultimă lovitură. Noul factor apăruse chiar în mijlocul pregătirilor pentru perestroika şi glasnost, grăbind apariţia lor pe piaţă. În 1985, preţul barilului de petrol a scăzut de la aproximativ 30 de dolari pînă la 12 dolari. Sovieticii au pierdut astfel două treimi din cîştigurile pe care le realizau prin exporturile de petrol. Trebuia deci să se facă ceva, şi cît mai urgent posibil. Scăderea drastică a preţului petrolului afectase cel mai important produs

care susţinea economia Imperiului Sovietic. Aceasta a fost ultima mare lovitură pentru ei. Nu mai aveau ce face şi au pus mai repede în practică ceea ce inventaseră deja, *perestroika* şi *glasnost*, fără să poată prevedea urmările pe termen lung. Cînd acestea au devenit previzibile, au ştiut să le contracareze din timp, trecînd la mafiotizarea pe faţă a unui sistem care, de fapt, era de mult constituit pe principii de tip mafiot.

M.O.: Recunosc, sună plauzibil. Dar cum şi de ce aliaţii din blocul sovietic au fost determinaţi, pînă la urmă, să cedeze? Căci, cum spuneam, unii – precum Ceauşescu, iar cu ceva vreme înaintea lui, pînă să se răzgîndească, Honecker şi Jivkov – nu au cedat prea uşor. Apoi, cum au fost convinşi americanii şi ceilalţi aliaţi occidentali să creadă în perestroika şi glasnost?

V.B.: Aş vrea să încep cu partea a doua a întrebării, pentru că se leagă de ce spuneam înainte. Ideea sovieticilor era stoparea imediată a cursei înarmărilor, căreia nicicum nu-i puteau face faţă, şi încercarea de a-i convinge pe americani să-i pună capăt, găsirea unor aranjamente pentru coloniile sovietice din Africa şi America Latină şi oprirea presiunii Vestului asupra lor – ceva denumit în epocă, dacă îţi aduci aminte, „rezolvarea conflictelor regionale". Apoi, sovieticii urmăreau în mod direct obţinerea – în cît mai mare măsură – de asistenţă tehnologică şi financiară din Occident. Era un alt tip de limbaj, mult mai corect politic şi deci pe placul Vestului, ca să nu mai vorbesc de faptul (şi voi reveni repede asupra acestui lucru) că mulţi politicieni de aici erau favorabili, ca să mă exprim eufemistic, acestor schimbări. Nici în ceea ce îi priveşte pe aliaţii din Pactul de la Varşovia nu a fost mai complicat. Nu a trebuit un mare efort de convingere pentru comuniştii din estul şi centrul Europei, care se găseau în faţa propriilor lor probleme, a căror rezolvare o aşteptau, în mod tradiţional (cum ai menţionat, doar cu excepţia lui Ceauşescu), din partea Moscovei. Ei au acceptat imediat ceea ce li s-a spus. Gorbaciov, de fapt, vorbindu-le multora dintre conducătorii ţărilor din estul Europei, a spus foarte deschis (şi am acest document) că „dacă nu facem asta vom fi terminaţi. Trebuie să facem asta acum!". A încercat să-i convingă pe mulţi conducători, chiar dacă unii dintre ei nu au înţeles – cum a fost Ceauşescu, care nu credea că e nevoie de

perestroika. Gorbaciov a încercat chiar să le spună direct că nu face acest lucru pentru că s-ar fi răzgîndit, devenind brusc democrat şi un susţinător al economiei de piaţă. Trebuie făcute schimbări, pentru că altfel sîntem depăşiţi. Aceasta ar fi esenţa celor întîmplate.

M.O.: Cum spuneai, efectele nu au întîrziat să apară. Dar cum le-au controlat, în ultimă instanţă? În fond, aşa cum constatai, din lider comunist, Gorbaciov a ajuns să vîndă pizza! Putem vorbi despre rezultatul aplicării acestor reforme asupra sistemului osificat, politic şi economic, al fostului regim, ca fiind ceea ce eu am denumit, pentru cazul românesc, o privatizare a comunismului?

V.B.: Bineînţeles, este exact ce s-a întîmplat. Ce a urmat după toate acestea am putut vedea cu toţii. Dintr-o dată, comuniştii s-au transformat în oameni de afaceri, proprietari socialişti, social-democraţi, Dumnezeu mai ştie ce. A apărut o masivă avuţie care trebuia privatizată în mîinile unor funcţionari de partid, unii dintre ei s-au ocupat şi încă se mai ocupă cu aşa ceva şi devin subit foarte bogaţi. Ştiu că în Rusia, de exemplu, aceasta se făcea într-o manieră ordonată, se lua o decizie de către Biroul Politic pentru stabilirea unui număr de oameni care să fie pregătiţi în disciplinele financiare şi afaceri internaţionale. După un stagiu de pregătire, li s-au dat mai apoi, din partea Comitetului Central, proprietăţi ale statului ce puteau fi lucrate, adică spoliate în favoarea cercurilor de interese comuniste. Aceşti oameni erau numiţi, în documente pe care le-am văzut, „tovarăşi demni de încrederea Comitetului Central" – cu toţii erau membri de partid. Majoritatea acestor „tovarăşi de încredere" (care acum sînt cunoscuţi îndeobşte sub titlul de oligarhi) au rezultat în urma acelor decizii de partid. Ce-i drept, multe dintre documente au dispărut, ca şi bunurile poporului din Uniunea Sovietică. Dar parcursul nu este greu de refăcut, pentru că au rămas multe urme, inclusiv în arhive. Mai greu de reconstituit este cît de mult a dispărut din URSS peste graniţă, în conturi occidentale, mai ales în acel moment de final al prăbuşirii sovietice, în 1991. Nişte bancheri occidentali mi-au spus că sovieticii au reuşit să scoată din URSS cam 17 miliarde de dolari într-un singur an, în 1991; şi că pînă în 1996, se apreciază că scurgerile s-ar situa în

jur de 300 miliarde de dolari, bani ruseşti, depozitaţi în bănci din Occident. Nu cred că a fost o exagerare, ţinînd cont de dimensiunile avuţiei furate.

M.O.: Da, am fost şi eu la o conferinţă la Zürich, în urmă cu trei ani, şi am văzut cu surprindere ce înghesuială era la cursele de Moscova, unde anunţau din timp în timp că nu mai au locuri pentru ziua respectivă la *business class*. Un universitar, istoric elveţian, mi-a confirmat că, într-adevăr, zilnic sosesc, pe diferite căi, zeci de depunători cu bani *cash* din spaţiul ex-sovietic – iar în unele perioade, de pildă în preajma alegerilor prezidenţiale din Rusia, o serie de bănci au fost nevoite chiar să-şi suplimenteze programul.

V.B.: Fii sigur că ăştia nu erau oligarhii sau trimişii lor – poate doar angajaţi din lina a doua a mafiei „gulerelor albe" ori comisionari ai mafiei ruseşti. Dar lucrurile într-adevăr aşa stau: comunismul a dispărut, însă comuniştii au rămas şi au devenit dintr-o dată foarte bogaţi. Ce a urmat a fost şi mai rău. După zece ani de încercări ezitante de reformă, Rusia merge înapoi. La alegerile prezidenţiale din 2000 ai cel mai bun exemplu pentru ceea ce era sistemul rus: electoratul a trebuit să aleagă între un lider comunist şi un kaghebist. Asta e democraţia în stil rusesc. KGB (mă rog, cu mai multele denumiri pe care le poartă acum) a cîştigat şi a început să preia tot ceea ce putea, inclusiv crima organizată sau industria. Cu Putin preşedinte, KGB a putut prelua 80% dintre poziţiile de vîrf în tot soiul de posturi administrative şi guvernamentale. Au început ca un fel de sindicat al crimei, ceva asemănător cu ceea ce vedem într-un film cu James Bond, iar acum sînt principala forţă a crimei organizate. Atunci cînd vorbim despre aşa-zisa mafie rusă, utilizăm un termen foarte confuz. Mafia rusă este într-adevăr (şi trebuie reţinut acest lucru) o organizaţie guvernamentală – este organizaţia structurilor fostului KGB. Ai fost şi ai stat de vorbă cu Saşa Litvinenko. Vezi cum toate sînt acum implicate în trafic de influenţă, şantaj, trafic de droguri şi în Dumnezeu mai ştie ce? Iar în timpul ăsta Rusia merge înapoi.

M.O.: Cum adică „înapoi"? La ce te referi?

V.B.: Păi, au restaurat pînă şi fosta armată comunistă. Armata rusă mărşăluieşte din nou sub steagul roşu comunist. Timp de zece ani, sub Elţîn, nu am avut asasinate politice – acum avem din plin, şi numărul lor creşte. Timp de zece ani Rusia a fost haotică, dar nu şi agresivă, nu în măsura în care este acum. Dintr-o dată, o vedem implicată în Ucraina, Georgia, în ţările baltice, în Asia Centrală, fiind interesată şi avînd intenţii agresive de a restaura acea putere pretutindeni. Sînt lucruri care au devenit evidente şi pot fi observate în toate aceste ţări. Deci asta avem noi acum în fosta Uniune Sovietică. De aceea, cînd aud în Occident că „noi am cîştigat «războiul rece»", îmi spun, sincer, că cei care afirmă aşa ceva nu pot fi decît naivi, cumpăraţi sau kaghebişti ruşi.

Vladimir Bukovski nu uită şi nu iartă

M.O.: Vladimir, aş reveni acum, pentru cîteva momente, la discuţiile noastre mai vechi privind transformările din România. Ultimele documente pe care le-ai descoperit – mă refer în special la stenograma discuţiei dintre Ion Iliescu şi Mihail Gorbaciov de la Moscova, cu ocazia semnării tratatului bilateral dintre România şi URSS – au stîrnit din nou furia fostului şef al statului român, dar care de asta data nu a mai ameninţat cu procese. A declarat doar că este vorba de un fals şi că el nu s-a întîlnit între patru ochi cu Gorbaciov.

V.B.: Ei, ce să zică şi el! Neagă evidenţele, după stilul vechii şcoli comuniste. Cine îşi imaginează că eu stau să inventez stenograme pentru a-mi pune mintea cu Ion Iliescu?! Am multe alte lucruri de făcut în loc să-mi ocup timpul cu asemenea fleacuri – şi, de altfel, oricine a avut curiozitatea să citească întregul document[65] poate observa că discuţiile sînt extrem de bine contextualizate, stilul „politic" aparţine epocii şi protagoniştilor, încît o simplă analiză pe text oferă o sumedenie de argumente pentru a proba autenticitatea lui. Ca să nu mai vorbim de provenienţă: arhiva personală a lui Gorbaciov. Dacă Ion Iliescu neagă faptul că ar fi existat o asemenea discuţie, n-are decît să-l roage pe Mihail Sergheevici Gorbaciov să-i

împrospăteze memoria – sau să-i ceară lui socoteală pentru presupusul fals. Şi am o veste proastă pentru Iliescu: am mai găsit cîteva referinţe în ceea ce-l priveşte – şi fără îndoială că voi mai găsi, pe măsură ce parcurg cantitatea imensă de documente din arhiva prietenului său Gorbaciov.

M.O.: Despre ce este vorba?

V.B.: De data asta nu sînt discuţii directe, ci referiri la Iliescu. Ele au apărut în cursul unor discuţii „tovărăşeşti" pe care Mihail Sergheevici le-a avut cu Alexander Lilov, primul preşedinte al Partidului Socialist Bulgar, succesorul Partidului Comunist, în 1990 şi 1991. În discuţia lor din mai 1991, de pildă, Gorbaciov se arăta satisfăcut de „tratatul bun" pe care îl semnase cu Ion Iliescu în urmă cu o lună. Într-o altă discuţie anterioară între liderul sovietic şi liderul socialist (mai bine zis comunist) din Bulgaria, care a avut loc la cîteva zile după alegerea lui Ion Iliescu ca preşedinte în 1990, este lăudat scorul electoral obţinut de acesta, iar Lilov îşi ia angajamentul ca şi în Bulgaria lucrurile să decurgă la fel ca în România. În document se mai vorbeşte de poziţia comună pe care Iliescu şi Lilov o au în legătură cu problemele sovieticilor la negocierile privind viitorul Germaniei de Est şi asupra situaţiei trupelor sovietice staţionate acolo, la care Gorbaciov precizează că aceasta nu este bine să fie cunoscută în public. În esenţă, politica externă de tip „bloc" a sateliţilor Moscovei nu se schimbase odată cu prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa de Est. Şi Iliescu, oricît ar nega acum acest fapt istoric, nu-l poate anula pur şi simplu. Din fericire, nu mai sîntem în anii în care pînă şi adevărul avea „caracter de clasă" şi, dacă puneai la îndoială o afirmaţie a unui lider comunist, chiar dacă ea contrazicea flagrant realitatea, în cel mai bun caz îţi pierdeai doar serviciul şi îi mulţumeai lui Dumnezeu că n-ai ajuns în lagăr.

M.O.: Bănuiesc că după afirmaţiile acestea iar ameninţă că dă ziarul *Ziua*[66] sau pe mine în judecată, căci despre tine nu a spus decît că te-ai lăsat „manipulat" de întrebările mele răuvoitoare...

V.B.: Vezi, asta este din nou dovada unei mentalităţi, a unui mod de gîndire tipic comunist: răstălmăcirea evidenţelor într-un asemenea mod, încît

aparenţele şi „procedurile” iau locul faptelor propriu-zise, tocmai din neputinţa comunistului pur-sînge de a-şi asuma în mod real şi sincer greşeli sau eşecuri. La comunişti, autocritica era o pură formalitate. Iar o viaţă întreagă trăită într-un asemenea mediu, înconjurat tot timpul de lozinci, provoacă un fel de comportament schizoid. Dar să-l lăsăm pe Iliescu – înţeleg că a fost debarcat chiar de ai lui de la conducerea partidului. Cred că a fost o lovitură la fel de grea precum cea încasată de Gorbaciov din partea lui Elţîn, respectînd proporţiile. Ca să nu mai vorbim de pierderea alegerilor de către partidul său şi de faptul că a trebuit să părăsească definitiv funcţia de preşedinte. Ştiu că a trecut bine de 70 de ani, dar vezi, ei nu gîndesc ca noi. Ierarhia sistemului comunist era atît de greu de urcat, încît nu puteai atinge funcţii înalte decît la vîrsta la care oamenii obişnuiţi au ieşit deja la pensie. Iuri Andropov a ajuns secretar general al PCUS la 68 de ani, dar n-a mai trăit decît doi ani să se bucure de funcţie. I-a urmat Constantin Cernenko, în februarie 1984 – dar n-a rezistat decît un an; a ieşit foarte rar în public, ultima oară în iarna aceluiaşi an orwellian, după care, la cîteva luni, în martie 1985, a murit. Gorbaciov, care era socotit un lider „tînăr”, a preluat puterea cînd se apropia de 54 de ani. Cum poţi fi socotit „tînăr” la o asemenea vîrstă? Numai la comunişti se putea întîmpla aşa ceva! În zilele noastre, cred că, după Castro, Ion Iliescu este cel mai longeviv lider comunist care este încă activ politic.

M.O.: Nu ştiu dacă eşti la curent cu schimbările politice produse, după alegeri, în România.

V.B.: Ştiu cîte ceva – cînd am fost ultima oară la Bucureşti, în toamna trecută, se pregătea campania electorală şi m-am pus la curent. Toţi cu care am vorbit (inclusiv tu) `şi puneau mari speranţe în iminenţa unor schimbări radicale, odată cu înlăturarea foştilor comunişti de la putere. Înţeleg însă – şi lucrul era oarecum de aşteptat – că aceste schimbări întîrzie să se producă.

M.O.: De ce spui că „era oarecum de aşteptat”?

V.B.: Am urmărit ce s-a întîmplat în celelalte ţări foste comuniste, faţă de care România are un decalaj. El se datorează perioadei lungi de stagnare „brejnevistă", cînd la putere s-a aflat Ion Iliescu, care a întîrziat cît a putut de mult reformele de tip liberal. Şi în aceste ţări lucrurile s-au urnit greu, pentru că, după ce s-au aflat atîta vreme la conducere, după ce au gestionat atît timp resursele, comuniştii şi-au constituit o puternică bază economică, şi-au „construit" sau păstrat un electorat nostalgic sau needucat. De altfel, ei au o pronunţată capacitate de adaptare, de supravieţuire, datorită mediului tensionat şi plin de suspiciune din aparatul comunist, în care fiecare dintre ei şi-a făurit propria carieră politică. În ceea ce-l priveşte pe noul vostru preşedinte, Traian Băsescu, nu ştiu prea multe despre el. Sînt foarte îngrijorat însă de faptul că nu a schimbat încă nimic în ceea ce priveşte Securitatea. Ştiu că şi în România Securitatea este o prioritate, o autoritate importantă care administrează totul, inclusiv economia, apărarea şi politica. Aşa că ar trebui să fie pusă cît mai repede sub control.

M.O.: Dacă stau să mă gîndesc, ceea ce mi s-a întîmplat mie, care am avut parte doar de ameninţări (este drept, cu răpirea copilului meu, pe atunci de doar şapte luni), nu e mare lucru pe lîngă ceea ce s-ar petrece într-o situaţie similară în Federaţia Rusă. Cred că a fost din cauza cărţii despre ceea ce au făcut securiştii după 1989.

V.B.: Ei, acolo ai fi fost, foarte probabil, lichidat pînă acum, sau închis. Cum ţi-am mai spus, ruşii merg înapoi. Se întorc la vremuri de demult, la obsesiile naţionaliste, la nostalgiile comuniste. FSB, serviciul de securitate rus, a căzut din nou în mania spionajului: foştii kaghebişti văd spioni peste tot. Au trecut chiar la reinstaurarea unui control al populaţiei prin mijloace de persecuţie politică. Acum avem mai mulţi prizonieri politici decît în 1985! Îţi vine să crezi? Este o chestiune foarte serioasă. Cred că următorul pas împotriva guvernării lui Putin va fi provocarea unui răspuns oficial cu privire la deţinuţii politici din Federaţia Rusă, la motivele invocate pentru arestarea şi condamnarea lor, la posibilitatea de sesizare a Curţii Europene a Drepturilor Omului. Putem determina reacţii pe plan internaţional, în multe moduri – şi o vom face! În ceea ce-i priveşte pe prizonierii politici din

Rusia de azi, am întocmit deja cu prietenii mei o documentaţie exhaustivă. Avem oameni, de pildă, pasibili de 15 ani de închisoare pentru colaborarea la diverse proiecte cu centre de cercetare din Vest, în domenii în care nu este vorba de nici un secret de stat. De altfel, în puţine cazuri există acuzaţii directe de divulgare a secretelor de stat. Şi totuşi, simpla colaborare la un proiect de cercetare alături de occidentali a fost suficientă pentru o punere sub acuzare. Mai avem un caz al unui cercetător care a trimis un articol şi materiale documentare spre a fi publicate într-o revistă ştiinţifică din Occident. A fost de ajuns pentru ca FSB şi justiţia rusă să-l pună sub acuzare. Un altul a fost închis 4 ani pentru corespondenţă cu străinii şi deţinere de documente de serviciu la domiciliu, deşi repectivele documente nu constituiau secrete. Pur şi simplu nu le place ideea ca ruşii să divulge orice fel de informaţii organizaţiilor, instituţiilor, colegilor din Vest. Voi merge tot mai departe în a condamna această practică abuzivă a autorităţilor Federaţiei Ruse, care spune multe despre calea pe care au apucat-o.

M.O.: Pînă acum ai reuşit să ai cîştig de cauză într-un astfel de caz?
V.B.: În anii ’70-’80 erau sute de prizonieri politici ruşi în închisori. Pe ei i-am considerat ca intrînd în responsabilitatea mea. Cu două excepţii triste, am reuşit, prin presiuni dinspre Vest spre Est, să-i eliberez pe toţi cei în legătură cu care am fost sesizat, şi m-am convins că sînt într-adevăr deţinuţi politici. Toţi au fost eliberaţi. Dacă am acceptat să mă ocup de un asemenea caz, nu renunţ niciodată la el, decît atunci cînd persoana este eliberată. Aceasta este problema mea personală, angajamentul meu personal. Cînd acuz Rusia de închiderea unei persoane în mod ilegal, nu renunţ şi nu încetez să acuz decît odată cu eliberarea persoanei respective.

M.O.: Totuşi, acest tip de politică internă în stilul imprimat de Putin pare să fie pe placul ruşilor – Putin apare drept un exemplu al autorităţii, al exercitării puterii, fiind considerat chiar un tip charismatic.
V.B.: Nu are nici un fel de charismă. Este un colonel pitic al KGB-ului – are sub un metru şaizeci. Nu consider că ar avea vreo charismă. Pentru mine, Putin nu înseamnă nimic. În ceea ce mă priveşte, voi obţine exact

ceea ce am spus. Vreau ca oamenii să fie eliberaţi şi voi face ca acest lucru să se întîmple. Nu am cedat în faţa forţei imperialiste sovietice. Îţi aminteşti de sovietici? Îţi dai seama că, în ciuda tuturor lucrurilor ce păreau imposibile, după cum pretindeau ei, mi-am eliberat prietenii din închisori şi pe majoritatea i-am adus, pînă în 1985, dincoace de Cortina de Fier? Am muncit zece ani pentru asta... Acum e chiar mai simplu decît atunci. Îţi poţi imagina, cei cu care mă aflu în dispute sînt foşti şmecheraşi mărunţi din KGB... Pentru Dumnezeu, m-am luptat cu Andropov, cu elita KGB-ului, şi am cîştigat. Am luptat împotriva lor. Pe atunci lucrurile nu erau clare – puteam să pierd, să fiu ucis... Şi crezi că tipii de acum mă vor învinge? Eu nu cred.

M.O.: Înainte de prăbuşirea comunismului, cum mi-ai spus, te foloseai de influenţa ta pe lîngă lideri politici occidentali pentru a face presiuni asupra Moscovei, în vederea clarificării situaţiei şi obţinerii eliberării unor deţinuţi politici. Mai este valabilă acum această metodă?

V.B.: Bineînţeles, am în continuare la îndemînă asemenea pîrghii. Trebuie spus însă că nu toţi politicienii occidentali au fost şi sînt dispuşi să ajute în acest sens. Pe unii îi consider de-a dreptul trădători şi îi voi demasca oricum, mai devreme sau mai tîrziu. Cît de curînd, îi voi „arunca în aer" pe toţi colaboraţioniştii Moscovei. Mă bazez pe faptul că am la îndemînă arhiva secretă a lui Gorbaciov. Aceşti politicieni păreau a fi prieteni, dar în realitate mi-au fost chiar şi mie, personal, duşmani. Uite, trebuie să înţelegi un lucru foarte simplu: am supravieţuit în Uniunea Sovietică printr-un miracol. Iar aceşti tipi ne vindeau pe parcurs. Ne trădau, deşi erau lideri politici din Vest. Te-ai aştepta ca mie să-mi fie milă de ei? Nu, nu-mi este. Prieteni de-ai mei au murit în lagărele şi închisorile sovietice din cauza trădării lor, din cauza ezitării şi a jocului lor dublu.

M.O.: Bun, asta era situaţia cînd baricadele „războiului rece" erau încă vizibile. Dar cum îţi explici actuala lipsă de reacţie a Vestului faţă de renaşterea comportamentelor de tip sovietic ale Federaţiei Ruse? Însuşi

faptul că, aşa cum spuneai, acum armata rusă redevine Armata Roşie, mărşăluind sub steagul comunist!

V.B.: Despre ce explicaţii să fie vorba?! Acum trei luni am asistat la un show gigantic de propagandă: organizarea în Rusia a comemorării a 60 de ani de la sfîrşitul războiului. Toţi liderii din Vest, invitaţi cu politeţe, au venit încîntaţi, deşi cu toţii ştiau că departamentul responsabil cu sărbătorirea va inaugura inclusiv un monument ridicat în cinstea lui Stalin, pentru prima dată în 15 ani de la aşa-zisa cădere a comunismului, pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Cu toţii au acceptat acest lucru. Ce pot să mai spun, după ce am urmărit la televizor, alături de lumea întreagă, cum pot să distorsioneze adevărul? Problema este că pot! La 60 de ani de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial şi la 15 ani de la sfîrşitul Uniunii Sovietice, orice tentativă de a echivala cei doi monştri totalitari, nazismul şi comunismul, este respinsă cu indignare. Avînd în vedere că simbolurile naziste sînt, şi pe bună dreptate, în afara legii în Uniunea Europeană, am cerut ca acelaşi lucru să se facă şi cu simbolurile comuniste: să fie respinse în mod categoric. Dar răspunsul, de cele mai multe ori implicit, şi nu pe canale oficiale, este că „nu putem echivala aceste lucruri; nu ne este permis să facem aşa ceva". Deci ce se întîmplă în Vest? Ce se întîmplă cu foştii colaboratori ai Uniunii Sovietice, cu simpatizanţii pe care îi avea în Occident? Ei sînt cei de la care vin asemenea semnale, deloc încurajatoare pentru un sfîrşit real al „războiului rece". Au fost îndepărtaţi aceşti prieteni occidentali ai Uniunii Sovietice din poziţii politice? Nu, dimpotrivă. În multe ţări apusene, ei au ajuns la putere imediat după prăbuşirea Uniunii Sovietice – de exemplu în Italia, unde comuniştii au cîştigat poziţii politice pe măsură ce Uniunea Sovietică dispărea. Foarte mulţi dintre cei care au acum putere în Europa de Vest au fost implicaţi în mod secret, sau mai puţin secret, în relaţii cu Uniunea Sovietică. Şi desigur că aceşti politicieni foşti simpatizanţi şi colaboratori ai Sovietelor sînt cei care doresc să scrie istoria. Propria lor interpretare a istoriei. Nu le place mai deloc să vorbească despre părţi întregi din trecut, deoarece le-ar putea reaminti anumite aspecte privind biografiile lor, care sînt mai puţin glorioase faţă de ce vor ei

să se ştie. Dar au în schimb pornirea să proclame peste tot că „războiul rece” s-a sfîrşit. Din păcate, trebuie să o spun, această lume în care şi eu trăiesc este de acord să creadă aşa ceva: vecinii mei de la Cambridge, ca tot Occidentul, cred ceea ce aceşti politicieni ai lor le spun, că nu s-a întîmplat mai nimic, ca şi cum nu ar fi existat istorie, ca şi cum istoria începe odată cu ei. Cu anul zero.

M.O.: Afirmaţiile sînt grave – sper că ai şi probe atunci cînd susţii că politicieni occidentali au făcut jocul Uniunii Sovietice.

V.B.: Fii fără teamă, am destule dovezi, şi sînt acte oficiale. Ele provin din arhiva lui Gorbaciov, care, după cum spuneam, a intrat în posesia mea. Am iniţiat deja demersuri pentru publicarea de documente în ţările în care ei se află la putere. De pildă, în Germania, cancelarul Schröder a avut relaţii „prieteneşti” cu sovieticii, ca să nu mai vorbesc de cel puţin jumătate din Cabinetul britanic. Găsesc din ce în ce mai mult material referitor la fiecare dintre ei, zi de zi. Unul dintre personajele Cabinetului, care acum este ministru de Interne în Marea Britanie, Charles Clark, a fost atît de sîrguincios, încît a fost urmărit în vederea recrutării de către KGB. Iar acum este ministru al Afacerilor Interne în Marea Britanie! Am găsit recent un document despre Clark… În anii ’80 avea o poziţie importantă în Partidul Laburist – era chiar asistentul liderului partidului –, şi era atît de pro-sovietic, încît ruşii au decis să-l recruteze. Cînd am publicat aceste lucruri, editorul unui ziar moscovit, individ care pe vremuri era responsabil în Departamentul de Relaţii Internaţionale al Comitetului Central, mi-a mărturisit: „A, da! Era un tip foarte simpatic. Nu a avut niciodată reacţii antisovietice! Era foarte bun, ocupa o poziţie influentă şi noi am hotărît că era util unei prietenii”. Prietenie cu cine? Vorbim aici despre organizaţii criminale, cum este KGB! Clark credea pe atunci în „valorile republicane ale statului”, arătîndu-se pe faţă a fi împotriva Coroanei Britanice, dar nimeni nu a reacţionat, nimănui nu i-a păsat – dimpotrivă, a promovat din punct de vedere politic. Acum, după dezvăluirea acestor aspecte mai puţin curate din trecutul său, sînt curios dacă va aproba azilul politic tînărului

meu prieten Pavel, cel care a reuşit să copieze pe CD-uri, cu mari riscuri, arhiva lui Gorbaciov şi să mi-o aducă în Marea Britanie.

M.O.: Care este, în general, reacţia faţă de noile dezvăluiri pe care le faci, pornind de la documentele din arhiva personală a lui Gorbaciov?

V.B.: Ei bine, cel mai des mă confrunt cu dificultăţi în a le publica. Dovezile ţintesc uneori atît de sus, încît unora li se face frică să-şi asume asemenea responsabilităţi – în special pentru că unii politicieni occidentali care au avut „legături prietenoase" cu sovieticii au acum mai multă putere decît în trecut şi sînt parcă şi cei mai gălăgioşi. Ei clamează peste tot că „războiul rece" s-a sfîrşit şi că trecutul trebuie uitat – să ne gîndim de-acum la viitor! Dar tot ei ştiu foarte bine că cei care controlează trecutul controlează viitorul. Exact acest lucru se vede astăzi în Vest. Orice acuzaţii li s-ar aduce, oricît de documentate, ele reprezintă un minim interes pentru public, pentru jurnalişti şi practic pentru nimeni din clasa politică. Îmi amintesc că am găsit un document despre un politician finlandez care, la începutul anilor '90, a candidat la Preşedinţie în Finlanda, un individ pe nume Sorensen. Şi am descoperit în acel document că el era de fapt agent sovietic. Jumătate de an am încercat să public documentul în Finlanda şi nu am putut. Nici un ziar nu s-a atins de el! În cele din urmă, l-am publicat într-un influent cotidian din Suedia, iar ziarele finlandeze l-au preluat din presa suedeză, unde deja se iscase un scandal pe acest subiect. Sorensen a renunţat la cursa electorală şi a demisionat. Dar, iniţial, în ziarele finlandeze acest lucru a fost imposibil de realizat.

M.O.: Nu pot fi acestea simple accidente? De ce crezi că este o politică generală de „menajare" a trecutului Uniunii Sovietice şi a prezentului Federaţiei Ruse în dezbaterea politică şi în presa occidentală?

V.B.: Am motive să cred că nu este vorba de simple întîmplări. Orice tentativă de după căderea Uniunii Sovietice de a menţiona poliţia secretă, KGB, de a vorbi pe larg despre crimele şi torturile aplicate sau pomenirea numelor agenţilor, a complicilor lor din Vest a fost respinsă cu indignare. În acelaşi timp, în Africa de Sud, în America Latină se exersa şi populariza pe

larg „reconcilierea” între victime şi foştii lor călăi. Crimele au fost, astfel, fie uitate, fie iertate. Ca şi criminalii.

M.O.: Există însă prevederi clare pentru pedepsirea crimelor împotriva umanităţii, există Tribunalul Internaţional de la Haga...

V.B.: Oricît ar părea de remarcabil, din 1946 încoace, puterea de a pedepsi crimele împotriva umanităţii a fost mai degrabă latentă. A fost reactivată pentru prima dată pentru a-i pune sub acuzare pe liderii naţionalişti ai republicii autonome de la Pale şi pentru a-l pedepsi pe Milošević şi alţi criminali de război din Serbia şi Bosnia, care au săvîrşit indiscutabil atrocităţi în timpul conflictelor interetnice din fosta Iugoslavie. Dar nici crimele comise de Stalin în Europa de Est, nici cele comise de armata sovietică în Afganistan, nici măcar atrocităţile din Cambodgia lui Pol Pot, „purificarea socială” întreprinsă de khmerii roşii, nu au părut suficient de crude pentru o judecată internaţională. De ce nu l-au acuzat pe Pol Pot, care a patronat uciderea a două treimi din populaţia ţării sale? A murit prin 1996, de moarte bună. Ar fi putut fi trimis în faţa tribunalului. Nimeni nu a făcut-o, deşi Uniunea Sovietică dispăruse, el nu mai avea nici o susţinere şi nu ar fi fost o problemă să fie capturat şi adus în faţa justiţiei. Probele s`nt cunoscute de o lume întreagă: patronase uciderea a două treimi din populaţia propriei ţări! Ce să mai vorbim atunci de genocidul făcut de chinezi în Tibet sau de genocidul făcut de ruşi în Cecenia, care, în cel mai bun caz, provoacă „regrete” liderilor din Vest, dar nimic mai mult! În unele situaţii, nu a existat nici măcar nevoia de a invoca un tribunal. În cazul crimelor de război din timpul celui de-al doilea război mondial, de pildă, s-a socotit că această „cauză” s-a judecat la Nürnberg. Astfel, uciderea a peste 14.000 de prizonieri polonezi la Katyn a fost condamnată ca o crimă împotriva umanităţii. Dar unul dintre autorii crimei, responsabil de execuţii, generalul Saprunenko, un kaghebist cunoscut, trăia viu şi nevătămat, la cîţiva ani după ce Uniunea Sovietică s-a prăbuşit. Toată lumea din Moscova ştia unde locuieşte şi era fericită să arate oricărui curios ferestrele apartamentului său ultracentral, de pe strada Arbat. Acelaşi lucru se poate spune despre Daniel Kotireavski, ofiţerul care l-a interogat pe Raul

Wallemberg şi care, probabil, l-a şi ucis. Acelaşi lucru se poate spune despre generalul KGB Pavel Sudoplatov, cel care a organizat asasinarea lui Troţki. Nu a fost luat la întrebări de nimeni – dimpotrivă. Şi-a publicat memoriile în Statele Unite, a avut cronici elogioase în *Wall Street Journal* şi *Sunday Telegraph*, l-a lăudat chiar Robert Conquest. Nimeni nu şi-a pus problema că acest om a executat sau a planificat asasinate pentru KGB. Toţi aceştia şi mulţi alţii erau în viaţă la cîţiva ani după prăbuşirea Uniunii Sovietice. Dar nici Polonia, nici Suedia, nimeni nu a cerut extrădarea acestor oameni pentru uciderea unor compatrioţi sau pentru crime săvîrşite pe teritoriul lor. Nu mai părea a fi important.

M.O.: De ce se petrece aşa ceva? Cum îţi explici îngăduinţa cu care sînt privite crimele comunismului?

V.B.: Mărturisesc că pentru mine rămîne surprinzător acest lucru. Mă întreb, deseori, cînd şi cum am căpătat cu toţii această schizofrenie morală, care face ca, într-un anume caz, o crimă să fie privită drept o crimă şi să fie pedepsită ca atare, în timp ce alte crime sînt socotite cel mult „regretabile". Ocazional, continuăm să-i vînăm pe unii bătrîni de 80 de ani prin junglele Americii Latine, pentru crime comise acum 60 de ani – mă refer la naziştii responsabili de Holocaust. Şi, desigur, îi judecăm, pe bună dreptate, şi ne spunem – oripilaţi, dar totodată mîndri pentru ceea ce am reuşit să facem – că niciodată nu se va mai permite repetarea unor asemenea fapte, precum cele comise de ei. Dar cînd vine vorba de cineva ca Erich Honecker, din al cărui ordin oamenii erau ucişi doar acum 15 ani, cînd încercau să sară Zidul Berlinului sau să treacă la vest de graniţele RDG-ului, lucrurile se schimbă! Nu ne putem atinge de astfel de oameni – se spune că ar fi inuman, că sînt prea bătrîni, foarte bolnavi şi trebuie să-i lăsăm în libertate. Cum s-a întîmplat cu Honecker – îi dăm drumul să plece tocmai în junglele Americii Latine, altfel scrupulos scotocite după nazişti.

Îmi pare de asemenea ridicol că acum nouă ani, cînd am publicat în cartea mea *Judecată la Moscova* un capitol intitulat „Dedesubturile crizei poloneze", bazat pe documente din arhivele Biroului Politic al CC al PCUS, eram sigur că Wojciech Jaruzelski va fi trimis în închisoare. Cîţiva ani mai

tîrziu, am venit şi l-am găsit viu şi nevătămat, vorbind la radio şi la televiziune şi explicînd că a fost un erou, un mare patriot, lucruri care fuseseră dovedite drept false cu şapte ani în urmă, cînd am adus probe că a fost un trădător şi a făcut jocul Moscovei. Am fost uimit şi am crezut că a putut fi eliberat din închisoare după o vreme, dar nici vorbă. Nu i-a cerut nimeni socoteală, deşi ar fi trebuit să treacă, măcar un pic, totuşi, printr-un arest. Dar nu! Aceşti oameni sînt indestructibili! Îmi amintesc că acum cîţiva ani BBC m-a invitat pentru un interviu televizat şi, pentru că veneam din Cambridge, la Londra au fost drăguţi să trimită o maşină după mine la gară. Şoferul maşinii de la BBC mi-a spus: „Ghiciţi pentru cine am condus chiar înaintea dumneavoastră?". I-am spus ca nu ştiu. „Marcus Wolf. A venit să-şi promoveze cartea şi a dat un interviu pentru televiziune". Deci nimeni altul decît fostul şef al spionajului est-german! Pentru mine, a fost la fel de şocant ca şi cum cineva mi-ar fi spus că Himmler a fost în maşina aceea, înaintea mea! Şi totuşi, tipul acesta, fost cap STASI, se plimbă peste tot, cîştigă bani de pe urma cărţilor sale şi nimeni nu se atinge de el. Cum am zis ceva mai devreme, impresia mea este că aceşti oameni sînt indestructibili. Cineva mi-a spus recent că liderul comunist polonez Jerzy Urban şi-a petrecut recent concediul în Indonezia. Şi a reuşit să supravieţuiască acelui tsunami teribil care a devastat Asia! Nu mă miră – oamenii ăştia pot supravieţui oriunde!

M.O.: Nu este vorba doar de supravieţuire. Cum spuneai, şeful spionajului est-german este astăzi un cetăţean prosper şi, de ce nu, onorabil. Şi-a păstrat vechiul apartament din centrul Berlinului, într-o veche şi frumoasă clădire barocă. Ca şi în cazul generalului KGB despre care ai vorbit, şi eu am fost dus de un prieten berlinez să-mi arate, ca o curiozitate, „casa lui Marcus Wolf". Nu mă miră. În România, toţi foştii ofiţeri superiori din Securitate au aceeaşi „soartă". Mai grav este însă cînd ei revendică puterea de a-şi face propriile legi şi cînd pretenţiile lor sînt satisfăcute de politicieni-subordonaţi şi de un electorat fie entuziast din prostie, fie blazat sau nostalgic. Şi mai grav este însă cînd ei se bucură chiar de onoarea de a conduce un stat.

V.B.: Aşa este. Şi, cu riscul de a mă repeta, rămîn pur şi simplu stupefiat de orbirea care parcă a lovit lumea occidentală în faţa „pericolului de la Răsărit", despre care se vorbea pînă la saţietate în urmă cu jumătate de secol. Acum, în timp ce stau cu tine, conducătorii din Vest se vizitează, participă la parada Armatei Roşii renăscute şi îl felicită pe un anume fost colonel KGB Putin. Pentru ce? Pentru trimiterea în închisoare a unor oameni ca mine? Preşedintele Statelor Unite, George W. Bush, a spus chiar că l-ar fi privit pînă în adîncul sufletului. Mă întreb cum a reuşit să facă asta! În numeroasele mele întîlniri cu ofiţerii KGB, sufletul a fost singurul lucru pe care nu l-am putut depista. Pe măsură ce se fac eforturi pentru formarea unei eficiente coaliţii antiteroriste, premierul britanic Tony Blair, fără îndoială consultîndu-se cu Washington-ul, a mers la Moscova şi a primit la „bord" un nou aliat: Rusia lui Putin.

M.O.: Da, dar se invocă un scop legitim, şi anume combaterea terorismului, crearea unei coaliţii antiteroriste internaţionale.

V.B.: Ei, ce să zic! Blair a spus că este bucuros că Rusia este, în sfîrşit, alături de occidentali, deoarece „Rusia are deja o vastă experienţă în lupta împotriva terorismului". Nu credeam să trăiesc atît de mult încît să aud o asemenea frază venită din partea unui politician din Apus. Este aproape la fel de prostesc ca a spune că Germania are o vastă experienţă în uciderea evreilor... Aproape că Rusia, în vechea sa formă de Uniune Sovietică, a inventat terorismul politic al vremurilor noastre, antrenînd sute şi mii de oameni în fiecare parte a globului (şi am documentele care să ateste acest lucru!) – în afară de Antarctica, pentru că, într-un fel, s-au hotărît să nu-i facă terorişti şi pe pinguini. Dar îi vei găsi în orice altă parte a lumii: Armate de Eliberare, Fronturi Naţionale, Fronturi de Eliberare şi alte asemenea, beneficiind de antrenament special, echipament special, ghidarea şi coordonarea aferente, toate acestea au fost create de Uniunea Sovietică. Şi, vorbind despre acest militarism, să ne amintim că, de fapt, URSS l-a adus la putere pe Saddam Hussein, l-a înarmat şi l-a protejat aproape pînă la capăt. Ei au fost decenii întregi prezenţi acolo. Ce s-a întîmplat în Afganistan, în ţări africane sau în Orientul Apropiat este un alt exemplu a

ceea ce făceau sovieticii şi cît de mult au extins terorismul pe plan internaţional. Majoritatea atacurilor teroriste – cum ar fi şi cele mai recente, din metrourile din Londra sau cele petrecute în Statele Unite – au fost realizate de oameni antrenaţi în tabere întemeiate odinioară de Uniunea Sovietică, iar cei mai mulţi dintre ei sînt încă înarmaţi şi dotaţi cu echipamente de aceeaşi provenienţă. În trecut, teroriştii arabi au primit, în urma acţiunilor întreprinse, recompense financiare, pentru că ei nu erau determinaţi să servească neapărat unor scopuri ideologice. Multe dintre aceste relaţii s-au păstrat. Ofiţerii KGB care se ocupau de toţi aceşti oameni sînt încă în viaţă şi îşi rotunjesc veniturile vînzînd arme vechilor lor clienţi.

M.O.: Pot să-ţi confirm că în România, ani de-a rîndul, sisteme ale mafiei arabe au construit, inclusiv cu concursul unor ofiţeri din serviciile secrete provenind din fosta Securitate, o întreagă reţea interlopă care a alimentat cu fonduri importante terorismul, inclusiv cu arme. Securiştii au racolat încă din timpul regimului comunist studenţi arabi – aveau şi de unde, pentru că prin România s-au perindat, ca „bursieri”, peste o jumătate de milion de studenţi din lumea arabă.

V.B.: Da, vechile prietenii nu se uită, mai ales că acum sînt la mijloc şi o groază de bani, care nu mai trebuie „predaţi” la stat. Mulţi dintre aceşti ofiţeri îşi folosesc vechile „relaţii” în scopuri personale. Toate astea se `nt`mplă sub ochii noştri, o ştim cu toţii. Ştim cine, cînd şi cum fac aceste lucruri. Dar nimănui nu-i pasă. Încă un exemplu. În fiecare ţară din lume, poliţia îl căuta pe un anume Mihail But, care pare să fie principalul furnizor al grupărilor teroriste de tipul Al-Qaida. Acum vă voi divulga un mare „secret”: el trăia, pînă nu demult, la Moscova. Foarte des dă interviuri la radio, în ziare. Nu se ascunde deloc. Dar dacă ar veni vreodată la Londra, Paris sau New York, ar fi arestat imediat. Este dat în urmărire în orice ţară, dar continuă să vîndă arme clienţilor săi. Cine este acest Mihail But? Este un fost ofiţer al serviciilor de informaţii militare sovietice (GRU). Dacă e numai *fost* sau este şi actual, putem doar presupune. Acest ansamblu pe care l-am descris pînă acum oferă o imagine cam deprimantă. Aşa că o întrebare îmi revine obsedant, după parcurgerea tuturor acestor puncte din discuţia

noastră: s-a schimbat ceva, într-adevăr? Da. În primul rînd, după cum am descoperit din documente şi mărturii, obţinute inclusiv de la diverşi, chiar de la foşti membri ai Biroului Politic din fosta Uniune Sovietică, noi, cei care ne-am opus sistemului, am realizat cîteva lucruri importante. Primul: am negat legitimitatea regimului comunist într-o măsură atît de mare, încît nici măcar liderilor lui nu le-a mai plăcut ideologia şi nu au mai dorit să o urmeze. Într-adevăr, l-am compromis într-o asemenea măsură, încît comuniştilor le-a fost ruşine să se mai numească ei înşişi astfel şi să mai folosească termenul „comunism". În plus, am influenţat opinia publică din ţările noastre, încît prăbuşirea regimului s-a produs fără violenţă. Este probabil singurul exemplu din istorie cînd un imens imperiu s-a prăbuşit fără violenţă – cu excepţia României, unde lipsa totală a oricăror reforme, nebunia lui Ceauşescu şi prostia criminală a celor instalaţi la putere după fuga lui au dus la vărsare de sînge. Dar, în ansamblul întregului Imperiu Sovietic, aceasta poate fi socotită o excepţie care confirmă regula unei prăbuşiri paşnice.

M.O.: Într-adevăr, sintagma cel mai des folosită şi în România, în zilele căderii lui Ceauşescu, a fost „Fără violenţă!".

V.B.: Ei, vezi? Deci, de unde şi pînă unde, cum s-a ajuns la asta? Cred că lipsa violenţei în cazul prăbuşirii imperiului comunist ni se datorează. Majoritatea dintre noi, cei care ne-am opus regimului, toată viaţa am făcut propagandă pentru un regim politic non-violent, printr-o rezistenţă lipsită de violenţă (şi aceasta a devenit o normă pentru ţările noastre). Să luăm exemplul Poloniei: Solidaritatea a supravieţuit cîtorva ani de lege marţială. În mod ascuns, a existat o imensă organizaţie, care avea în jur de zece milioane de membri. Şi cînd regimul s-a prăbuşit, nu a apărut nici o reacţie violentă din partea acestor oameni. Nu l-au omorît pe Jaruzelski, nici n-au încercat măcar să-l bage în puşcărie, n-au comis nici un fel de acţiuni violente. Au rezistat spiritual şi non-violent. Acesta este motivul pentru care, în momentul crucial al schimbărilor, al prăbuşirii comunismului, nu a existat violenţă. Toată viaţa am încercat să-i convingem pe oameni să folosească legea, pentru că nu sînt criminali. Îmi amintesc, poate ţi-am mai

spus, că în 1990-1991 minerii ruşi au intrat în grevă şi am privit relatări la televizor. Un număr foarte mare de mineri grevişti nu cereau bani, nici pîine, deşi un supliment la salariu din partea guvernului bolşevic ar fi fost bine-venit în casele lor: cereau pur şi simplu abrogarea articolului 6 din Constituţia sovietică, articol ce stipula că puterea supremă în stat aparţine Partidului Comunist, singurul partid legal. Cînd am văzut toate acestea, aproape că mi-au dat lacrimile. În sfîrşit, reuşisem să transmitem cel mai important lucru: legea – fără schimbarea mai întîi a legii, nu se schimbă nimic în fapt. Mai este un lucru, pe care nu l-am putut afla decît în Vest. După ce Cortina de Fier s-a instalat şi conflictul Est-Vest s-a deschis, lumea apuseană a trăit o mare dilemă. Ştiau că nu pot învinge blocul sovietic, comunismul, printr-un conflict armat fără a suferi şi ei daune imense. Ştiau şi că stabilirea unor relaţii prieteneşti este un fapt nu numai imoral, dar şi imposibil. Aşa că nu erau decît două căi: fie să se stabilească nişte parametri minimi de coabitare, fie să se pregătească de război cu ei. Noi, cei care ne-am opus regimului sovietic, am fost primii care le-au arătat liderilor occidentali că Uniunea Sovietică poate fi învinsă fără a apela la luptă directă, la conflict armat. Mie atît Ronald Reagan, cît şi Margaret Thatcher mi-au mulţumit pentru asta. Le-am arătat a treia cale. Mi-au mulţumit personal, pentru că am avut ocazia să îi cunosc – dar mulţumirile lor se adresau oricui s-a opus comunismului, la est de Cortina de Fier. A fost o realizare mai mare decît poate părea ea astăzi, pentru că, odată ce cabinetele occidentale, în special SUA şi Marea Britanie, s-au decis că-şi pot manifesta deschis ostilitatea faţă de comunismul sovietic, au început acea „cursă a înarmărilor" care în cele din urmă a falimentat Uniunea Sovietică, au început să exercite presiuni prin sprijinirea mişcărilor anticomuniste din lume, în special în ţările africane şi sud-americane aflate sub influenţă sovietică.

M.O.: În mod clar, a fost o bătălie cîştigată. În final, o ultimă întrebare: care crezi că va fi soarta „războiului rece"?

V.B.: Noi am deschis calea spre o posibilă victorie, determinînd în deceniul opt al veacului trecut o politică mai decisă faţă de sovietici. Am făcut multe

alte asemenea, cu care ne putem lăuda, dar să nu-mi spună nimeni că am cîştigat „războiul rece". Pentru că nu l-am cîştigat. Deoarece, din punctul meu de vedere, comunismul nu va fi un subiect al istoriei decît dacă noi, cu o ultimă strădanie, îl aruncăm în istorie. Mai mult, acum ne aflăm în pericolul de a integra în lumea noastră monştrii răsăriţi în fostul Imperiu Sovietic. Aşa încît s-ar putea ca războiul să nu mai fie chiar atît de „rece", dar păstrează multe dintre caracteristicile sale periculoase. Pînă ce un tribunal în stil Nürnberg nu va apărea ca să judece comunismul şi crimele comise în numele acestei ideologii, comunismul nu va muri, iar „războiul rece" nu se va sfîrşi: va atîrna pentru totdeauna deasupra noastră; ne va distruge mereu atît pe noi, cît şi conştiinţele şi vieţile noastre.

54 „Am o lungă experienţă în cunoaşterea oamenilor – aceasta a fost una dintre principalele reguli ale supravieţuirii în Gulag. Uneori se întîmplă dintr-o privire, alteori durează pînă cînd îţi dai seama de ceea ce e în sufletul celui cu care vorbeşti. De foarte multe ori, nu contează limba în care te exprimi – în lagăre, mă puteam înţelege la fel de bine cum o făceam cu ruşii şi cu alţi oameni, caucazieni sau asiatici din «măreaţa» Uniune Sovietică. Ceea ce conta era că exprimăm un crez comun, total opus celor ce ne oprimau şi ne băgaseră în lagăr. Cînd l-am cunoscut pe Marius Oprea la Sighet, în 2001, am constatat că vorbim la fel – amîndoi urîm comunismul, poliţia politică, delaţiunea şi lipsa de fermitate umană pe care «sistemul» o inoculează în oameni. Am stat la prima noastră întîlnire pe malul unui rîu şi povesteam – el despre Securitate, eu despre KGB. La un moment dat, am observat un om care de ore întregi scotea pietre din rîu, le arunca pe mal şi apoi la loc, în apă; era un bolnav psihic, lăsat liber de la un azil din apropiere. L-am întrebat pe Marius ce face omul acela. Mi-a spus, simplu, că omul acela construieşte încă socialismul. De atunci Marius Oprea mi-a devenit unul dintre apropiaţi. Datorită curajoasei lui acţiuni de deconspirare a Securităţii a avut şi are probleme – dar i-am promis (şi eu mă ţin întotdeauna de cuvînt) că îi voi sări în ajutor întotdeauna la nevoie. Ţin la Marius pentru că priveşte ferm şi critic atît spre trecut, cît şi în prezent. El s-a dovedit, în toate cărţile şi articolele sale, un perseverent şi curajos istoric al Securităţii. Faptul că acum împinge cercetările sale pînă la analiza rolului pe care îl joacă Securitatea şi foştii activişti comunişti în România de astăzi îmi arată că nu am greşit în judecata mea, socotindu-l pe Marius Oprea printre prietenii mei apropiaţi" – acestea sînt cuvintele pe care Vladimir le-a scris în prezentarea cărţii mele *Moştenitorii Securităţii* (Humanitas, Bucureşti, 2004).

55 Au trecut zile, luni în care uneori nu mai dădeam mari şanse visurilor noastre de a putea privi fără teamă în faţă trecutul lumii noastre şi a-i vedea adevăratul chip, al morţii. Atunci mă ajuta el, cu un scurt mesaj venit prin poşta electronică, de parcă îmi ghicea îndoielile: „Ei, cum mai merge? Cum stai cu procesele? Să vin la Bucureşti? Dacă nu e în regulă, mîine îmi fac rezervare pentru bilet". Se

referea la procesele care îmi fuseseră intentate de „persoane onorabile” pe care le lezasem, prin articolele publicate – precum bancherul Temeşan, securiştii Priboi sau Ureche. Un asemenea suport de la un om care mă cunoştea prea puţin a însemnat mult. Îl comparam cu ceea ce alţii pe care îi întîlneam zilnic făceau sau spuneau, precum Dragoş Petrescu, şeful meu de atunci, sau alţi „şoguni” ai „istoriei comunismului”, care în loc să mă ajute (măcar printr-un simplu gest de camaraderie), se alăturau într-un adevărat cor antic care îngîna melopeea unui eşec anunţat al confruntării cu „foştii”, rămaşi pe atunci foarte actuali. În 2003-2004 am rezistat avînd parte, la cîteva zile, de încurajările lui Vladimir în faţa unor probleme aparent insurmontabile, inclusiv materiale, create de acelaşi director al IRIR care se îngrijise să cumpere aparate inutile pentru a irosi orice şansă de finanţare a demascării comunismului. Totul a culminat cu momentul în care m-am trezit pus pe banca acuzării, pe lîngă procesele penale intentate de securişti, tocmai la Institutul Român de Istorie Recentă, în care îmi zidisem ultimii patru ani din viaţă, chiar de către şeful meu Petrescu, un om (cel puţin) total absent, în acel moment de apogeu al neocomunismului, de la lecţia civică a solidarităţii, care încerca astfel prin orice chip să mă dea afară, după ce-mi tăiase salariul „din lipsă de fonduri”. Dar asta este deja o altă poveste.

56 Publicarea unui prim episod al discuţiei cu Vladimir Bukovski a fost la 22 iunie 2004, în cotidianul *Ziua*, sub titlul „’89: Lovitura de stat sovietică”. Prefaţînd interviul, prietenul meu Victor Roncea sintetiza unele dintre afirmaţiile-şoc ale lui Vladimir în următorii termeni: „*Frontul Salvării Naţionale era controlat în totalitate de Gorbaciov. Moscova pregătise schimbarea regimului Ceauşescu. Iar Iliescu a fost unul din liderii Comitetului Salvării Naţionale, ajungînd după decembrie liderul suprem al operaţiunii*. Această frază reprezintă numai o mică pietricică în ansamblul dezvăluirilor fulminante pe care le face celebrul militant anticomunist rus Vladimir Bukovski în prima parte a unui interviu de-a dreptul incendiar acordat istoricului Marius Oprea, coordonator de programe la Institutul Român de Istorie Recentă. *În interiorul Partidului Comunist se aflau un număr de indivizi care aleseseră să fie agenţii Moscovei – printre care şi Iliescu*, spune Bukovski, confirmînd faptul că *un număr impresionant de oameni a fost recrutat de Moscova din infrastructura rom^nească*, iar Iliescu *a fost mai apropiat de Moscova decît oricine altcineva dintre liderii comunişti din România, şi de aceea bănuiesc că în ’89, cînd se plănuiau revoluţiile din Europa, l-au ales pe el pentru România*”. Roncea conchidea că Iliescu, pe atunci încă preşedinte al României, „are toate motivele să fie cel puţin îngrijorat. Pentru că disidentul sistemului sovietic, azi un reputat teoretician al istoriei recente, deţine o serie de documente, dovezi din arhivele CC al PCUS, pe care are de gînd să le facă publice cît de curînd. Vladimir Bukovski expune în acest material de excepţie modalităţile de acţiune ale KGB în blocul sovietic, demonstrînd o evidenţă reclamată de presa română independentă în mai multe rînduri: 1989 a fost o operaţiune a Moscovei. O parte a fostei Europe stăpînite de sovietici a reuşit însă să scape, apoi, de sub controlul KGB. Mai puţin România şi Moldova. Care, dezvăluie Bukovski, a fost cedată Uniunii Sovietice de către Iliescu, ca parte a unui pact cu tovarăşul său mai mare, Gorbaciov. Ion Iliescu, bătrînul stalinist, după cum l-a mai denumit nu demult Vladimir Bukovski, reprezintă azi ultimul nod al unei foste reţele a KGB în ex-blocul sovietic care încă mai activează, aproape nestingherită, protejată tocmai din poziţia în care se află liderul suprem al operaţiunii din decembrie 1989”. Largi fragmente din acest interviu au fost

publicate în ziarul *Ziua*, în ediţiile din 28-29 iunie, 5 iulie 2004, 12-13 august şi 13 septembrie 2005.

57 Vezi documentul reprodus în Addenda.

58 La scurtă vreme după publicarea acestui interviu în *Ziua*, Ion Iliescu a anunţat că va da în judecată ziarul. O primă reacţie a avut prietenul meu Victor Roncea, în editorialul ziarului din 24 iunie 2004, intitulat „Un Nürnberg la Bucureşti". Acesta scria: „Vladimir Bukovski, cunoscutul disident al sistemului bolşevic, care şi-a petrecut vreo 12 ani din viaţă în puşcăriile sovietice şi în spitalele psihiatrice ale KGB, declara într-un interviu-bombă acordat ziarului *Ziua* că Ion Iliescu nu este numai un «bătrîn stalinist», ci şi un agent al Moscovei […]. Sintetizat, se poate deduce că Ion Iliescu este, conform afirmaţiilor lui Vladimir Bukovski, un agent al structurilor fostei URSS. Fie că aceste structuri sînt NKVD/KGB, GRU, Departamentul Internaţional al CC al PCUS, aşa-numitul Departament Est-European al CC sau pur şi simplu orice alte structuri informative sau de influenţă care au întreţinut un anume tip de relaţii cu el. «Dar nu contează, de fapt nici nu contează ce fel de relaţii a avut, atît timp cît aceste relaţii erau speciale», subliniază apăsat Bukovski. Prin anunţul privind acţionarea noastră în judecată, Ion Iliescu, «liderul suprem al operaţiunii» din decembrie 1989, îşi oferă sieşi acum, la sfîrşit de mandate, posibilitatea de a demonstra toate neclarităţile din timpul sîngeroaselor evenimente care l-au propulsat la conducerea statului român. Şi, de ce nu, şi de dinainte. Un eveniment aşteptat de 14 ani! Pentru că dacă există ceva ce ar fi schimbat cu desăvîrşire faţa naţiunii române de azi, acest lucru ar fi fost un real proces al comunismului. Un proces pe faţă, asemenea celui al naziştilor, ar fi eliminat posibilitatea ca o întreagă clasă de profitori şi infractori din rîndul nomenclaturii comuniste să se afle azi la conducerea României. După cum explica şi Bukovski, conducerea postcomunistă din Europa de Est, care trebuia să elimine comunismul, nu a făcut-o, cu excepţia Cehiei, care l-a avut pe Havel. Şi aici este enormă diferenţa dintre Iliescu şi Havel, dintre evoluţia României în aceşti atît de chinuiţi 14 ani şi cea a fostei Cehoslovacii: aceea dintre un colaborator şi membru de vază al regimului comunist şi un opozant al acestui sistem odios. Fără această pleiadă de agenţi ai comunismului, întreţinută şi patronată de «liderul suprem», România ar fi fost de mult membră NATO şi UE, un real vector european în Europa Centrală şi de Sud-Est. Nimic bun nu ne-au adus stăpînirile emanate din FSN. Dimpotrivă". Reiterînd afirmaţiile lui Bukovski, potrivit cărora liderii postcomunişti „erau în marea lor majoritate mai degrabă o facţiune a fostei elite" şi „se simţeau mai aproape de trecut decît de viitor şi nu au dorit o schimbare radicală, le era teamă că o astfel de schimbare i-ar fi eliminat şi pe ei", Victor Roncea concluzionează: „Acesta pare să fie motivul real al iritării preşedintelui Iliescu, care reprezintă azi în tabloul corupţiei din România vîrful unei piramide răsturnate".

Este reluat dialogul pe care Bukovski l-a avut la Kremlin cu Elţîn, cînd i-a spus: „Trebuie să terminaţi ce aţi început. Trebuie să facem un proces, şi să fie un proces ca la Nürnberg, pentru că numai aşa putem să-i terminăm – altfel vor ieşi iar la suprafaţă". „De aşa ceva are nevoie şi România", conchide Roncea.

59 Vezi textul stenogramei în ultima parte a acestui volum. Odată cu această stenogramă, Vladimir mi-a mai dat o sinteză a discuţiilor purtate de o delegaţie română la Moscova, documentele fiind publicate în ziarul *Ziua* din 28 iulie 2004. Din această sinteză reiese că, în perioada 7-9 februarie 1991, Ioan Mircea Paşcu, fost consilier pe probleme de politică externă al preşedintelui Iliescu, s-a

aflat într-o vizită oficială în capitala Uniunii Sovietice, fiind însoţit de Eugen Dijmărescu, pe atunci vicepremier şi ministru al Economiei şi Finanţelor (în 2004 era secretar de stat pentru politici economice şi de comerţ exterior). Misiunea care îi fusese încredinţată lui Paşcu cu ocazia acestei deplasări a fost aceea de a pregăti vizita lui Ion Iliescu la Moscova şi de a solicita ajutorul direct al Uniunii Sovietice pentru Frontul Salvării Naţionale, în lupta sa cu „duşmanii clasei muncitoare", după cum sînt numite în document partidele politice istorice. În cadrul vizitei sale la Moscova din februarie 1991, I.M. Paşcu s-a întîlnit cu consilierul lui Mihail Gorbaciov pe probleme de politică externă, Vadim Valentinovici Zagladin, întîlnire la care a participat şi ambasadorul României la Moscova, Vasile Şandru. Paşcu i-a declarat consilierului lui Gorbaciov că România „aşteaptă iniţiative strategice din partea URSS", şi asta cu doar cîteva săptămîni înainte ca reprezentanţii ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia să semneze falimentul braţului armat al lagărului socialist. În urma discuţiei cu I.M. Paşcu, Vadim Zagladin a întocmit nota de convorbire pentru Mihail Gorbaciov, pe care mi-a oferit-o Bukovski şi care a fost integral publicată în *Ziua*. În textul introductiv la documente, pe care l-am semnat alături de Victor Roncea, arătam că „mesajele transmise Moscovei roşii de către actualul ministru al Apărării, Ioan Mircea Paşcu, dovedesc ancrasarea regimului lui Ion Iliescu în trecutul comunist, tributar complet fratelui mai mare, Rusia sovietică. De la furnizarea de gaze pentru a uşura lupta cu forţele interne potrivnice pînă la trădarea din nou a Basarabiei în braţele Uniunii Sovietice, subiectele prezentate de Paşcu responsabilului sovietic Zagladin ar trebui să pună serios pe gînduri oficialii structurilor euro-atlantice.

O reacţie controversată a ministrului Apărării dă naştere la alte întrebări privind onestitatea sa. Într-un punct de vedere personal – deşi acesta ar fi trebuit să fie ultraoficial – acesta susţine că întrevederea cu oficialul sovietic nici n-ar fi avut loc. Aceasta poate însemna însă şi faptul că întîlnirea dintre cei doi a avut un caracter conspirativ". Bukovski a certificat însă că documentul provine direct din arhiva lui Mihail Sergheevici Gorbaciov, în posesia căreia intrase între timp (vezi *infra*, „Comoara lui Bukovski").

60 În noiembrie 2003.

61 Termen rus pentru *chiaburi*, utilizat şi în România în anii stalinismului.

62 Interviul cu Aleksandr Litvinenko a apărut în ziarul *Ziua* din 26 iulie 2004.

63 Ziua *Memento Gulag* este propusă de Vladimir Bukovski şi Comitatus pro Libertatibus pentru a fi comemorată în întreaga lume la 7 noiembrie, zi care marchează Revoluţia bolşevică, o zi care a condus la uciderea a sute de milioane de oameni în întregul bloc sovietic. În acele zile, presa din România publica unele date relevante cu privire la amintirea comunismului, din ce în ce mai ştearsă în Europa, care pare că preferă alte tipuri de comemorări. Astfel, aproape o treime dintre germani (32%) nu ştiu ce s-a întîmplat în ziua de 9 noiembrie 1989, cînd a căzut Zidul Berlinului, potrivit unui sondaj publicat cu o zi înaintea împlinirii a 15 ani de la acest eveniment. La întrebarea: „Ştiţi ce s-a întîmplat la 9 noiembrie 1989?", 67% dintre persoanele chestionate au dat răspunsul corect, în timp ce 32% au răspuns greşit sau nu au ştiut să răspundă.

64 Vezi *infra*, „Comoara lui Bukovski".

65 Vezi *infra*, Addenda.

66 Această ultimă parte a discuţiei noastre a fost publicată în ziarul *Ziua* din 13 septembrie 2005. Ion Iliescu nu a avut nici o reacţie. Problemele sale erau deja, după cum se ştie, altele...

ÎN LOC DE EPILOG

În închisoare cu Bukovski[67]

[...] Milioane de francezi au urmărit cu pasiune, marţea trecută, disputa televizată organizată în jurul unui film de o extraordinară densitate: *L'Aveu*. Povestea lui Artur London: un militant comunist care devenise viceministru al Afacerilor Externe al Cehoslovaciei şi fusese epurat, ca mulţi dintre camarazii săi, de către mecanismul marilor epurări staliniste, după ce mărturisise crime pe care nu le comisese. Partidul Comunist Francez îl delegase la emisiune pe Jean Kanapa, un om care, la vremea aceea (1952), nu ştia nimic despre asta, spune el. Şi credea în justiţia stalinistă din loialitate faţă de *patria socialismului*. Acum afirmă că *ştie*, că totul s-a schimbat. Desigur, nu mai sînt spînzuraţi astăzi oameni, nu se mai împuşcă nici la Moscova, nici la Praga. Mai mult, presiunea opiniei publice smulge deţinuţii politici unei morţi probabile. Vineri, Moscova anunţa apropiata eliberare a lui Bukovski, în schimbul comunistului chilian Luis Corvalán. Dar universul concentraţionar nu a dispărut. Ceea ce urmează demonstrează că el rămîne o realitate tragică, cu logica sa absurdă: aceea a dictaturii, unde internările politice nu pot fi doar simple *incidente de parcurs*. Fie că e vorba de URSS sau de China.

O casă de beton, de un metru pe doi. Drept latrine, o gaură, fără vidanjă sau capac. Drept mîncare, o dată la două zile, 450 g de pîine proastă şi apă fierbinte. Ziua următoare nimic. Aceasta este carcera închisorii din Vladimir, descrisă de un martor care s-a văzut închis aici, în compania unuia dintre cei mai celebri contestatari sovietici: Vladimir Bukovski. Un bărbat care nu vrea să cedeze, care nu a putut fi făcut să tacă, astfel încît a trebuit lăsat să plece în exil.

Doi ani de închisoare, cinci de lagăr în regim sever, cinci ani de exil în regiuni îndepărtate: o condamnare pronunţată la 5 ianuarie 1972 pentru agitaţie antisovietică şi tentativă de introducere în URSS de aparate de xeroxat. Dar asta nu era prima sa pedeapsă: Bukovski petrecuse deja mai bine de 12 ani în aziluri psihiatrice, în închisori, lagăre de muncă. Din liceu, luptase pentru justiţie, libertatea de expresie, garantate de legi pe care le citează, în van, în faţa judecătorilor şi psihiatrilor.

El este cel care a arătat lumii oroarea azilurilor de psihiatrie pentru disidenţi: a scris, împreună cu psihiatrul sovietic Semion Gluzman, un *Manual de psihiatrie pentru uzul disidenţilor*, publicat în Occident sub titlul: *Une nouvelle maladie mentale en URSS: l'opposition* (*O nouă maladie mintală în URSS: opoziţia*) (Seuil, Paris, 1972). Şi este principalul motiv al nefericirii sale. Arestat, condamnat, Gluzman este grav bolnav la rîndul său. Carcera din închisoarea din Vladimir este cel mai dur regim. Regim de excepţie, evident. Ce făcuseră Bukovski şi colegul său ca să merite asta? „I-am făcut cunoscut directorului închisorii, prin intermediul unei scrisori, refuzul nostru de a munci în închisoare şi dorinţa noastră de a fi trataţi ca prizonieri politici." Dar regimul normal, în restul timpului, nu e deloc mai blînd. Şi descrierea pe care o face pentru *L'Express* colegul de detenţie al lui Bukovski ţine de coşmar.

Acest om se numeşte Iosif Meşner. Are 41 de ani şi este profesor de istorie. A putut părăsi Uniunea Sovietică în aprilie 1976, la capătul a 6 ani în colonii de muncă cu regim sever, dintre care ultimele 14 luni la Vladimir. De ce a fost condamnat? Membru al Partidului Comunist Sovietic din 1968, a fost exclus un an mai tîrziu pentru că a denunţat, într-o scrisoare adresată Comitetului Central, antisemitismul din URSS şi ocuparea Cehoslovaciei. Îi scrisese, în acelaşi sens, şi secretarului general al ONU. Scrisoarea a fost interceptată. Arestat în februarie 1970, judecat 8 luni mai tîrziu la Chişinău, în Moldova, a fost condamnat la o pedeapsă mai severă decît o ceruse chiar procurorul: pentru propagandă şi subversiune antisovietice.

Este un martor calm, sobru, modest, precis.

„Volodia Bukovski? Îl întîlnisem în vara lui 1973, într-un lagăr din Perm, în Urali – ne spune el. Cerînd să fim trataţi ca deţinuţi politici (chiar dacă URSS nu le recunoaşte existenţa), am făcut greva foamei. Şi ne-am regăsit, toţi trei, în februarie 1975, la închisoarea din Vladimir. Cea mai groaznică din Uniunea Sovietică. Un edificiu vechi, cu ziduri subţiri, umed, mirositor, rece. Chiar cînd se încălzeşte celula, temperatura nu depăşeşte niciodată 12 grade. Or, deţinuţii, în zdrenţe, sînt deja în stare fizică proastă de la sosire. Cam 2.000 de prizonieri în total, dintre care 80 de politici răspîndiţi printre cei de drept comun, în cele patru corpuri ale clădirii.

Orice nou-venit suferă, mai întîi, o lună de regim sever. Dimineaţa, 60 g de anşoa sau de morun putrezit provenind din stocurile expirate ale armatei şi 450 g de pîine neagră, rîncedă şi nedigerabilă. La prînz, o farfurie de varză. La cină, un bol de ovăz cu apă. Din a doua pînă în a şasea lună, se adaugă un minimum de zahăr şi cîteva grame de materii grase. Şi ştiu cît face asta: 5,20 ruble în prima lună, 9 ruble pe lună în următoarele cinci. Dar Consiliul de Miniştri din URSS a decretat, în 1972, că dacă deţinutul nu munceşte, familia sa trebuie să-i plătească hrana. Şi pentru asta, mama lui Bukovski a trebuit să verse 72 de ruble către închisoarea din Vladimir. Chiar dacă fiului ei i-a lipsit puţin să nu moară.

Pentru că această alimentaţie este nocivă în special pentru cei care suferă de stomac sau de ficat. Or, Bukovski suferea de un ulcer la stomac, de colecistită, de hepatită. În plus, are inima bolnavă. Dar nici în lagăr, nici în închisoare medicii nu şi-au dat consimţămîntul pentru a fi trecut la regimul pentru bolnavi. El însuşi nu a cerut niciodată nimic. Colegilor care interveneau pentru el li se răspundea: «Acest lucru nu este prevăzut în regulament».

Pachetele alimentare, autorizate la intervale lungi, pentru Bukovski au fost oprite. Asta face parte dintre mijloacele «psihologice» de presiune, ca suspendarea vizitelor familiale sau interceptarea scrisorilor, practicate împotriva recalcitranţilor, pentru «conduită rea» sau pentru incitare la rebeliune. S-a ajuns la Bukovski cu asemenea presiuni pentru că el pretindea îngrijiri medicale pentru muribunzi.

Nu am avut veşti de la Bukovski de cînd am părăsit, la 4 februarie 1976, închisoarea din Vladimir. Mama lui a avut. Veşti rele. Erau în stare să-l omoare lent. Pe plan fizic, cel puţin. Pentru că, psihologic vorbind, nu au reuşit să-l doboare. Au încercat totuşi. Bukovski mi-a povestit că, de la începutul internării sale, şefii KGB-ului îi propuseseră să înceteze orice activitate antisovietică, să semneze un angajament în acest sens şi să părăsească apoi lagărul. A refuzat. A cerut libertate şi pentru co-inculpaţii săi. I s-a spus la KGB: «Te vom ajuta să-ţi schimbi părerea». Au încercat, într-adevăr!

Volodia Bukovski este un şef, un antrenor al oamenilor, prin curajul său, abnegaţia sa, erudiţia sa, sîngele său rece. Chiar şi în lagăr, în închisoare, martirizat de bolile sale, nu se gîndea decît la ceilalţi, se opunea nedreptăţii, brutalităţii, le cita paznicilor legile sovietice. Febra, suferinţa nu îl împiedicau să redacteze proteste, să se intereseze de fiecare coleg. Ştia totuşi, de fiecare dată, că asta îi va aduce o nouă pedeapsă la carceră, foamea, singurătatea, frigul, lipsa de îngrijiri.

Vă mai amintiţi ultimele sale cuvinte, cu ocazia procesului său din 1972? «Societatea noastră ştie deja că ucigaş nu este cel care spală lenjeria murdară în public, ci cel care o pătează.» Înainte să părăsesc Uniunea Sovietică, am văzut-o pe mama lui Volodia. Ea mi-a spus: «Singura mea speranţă este opinia publică occidentală». Trebuia ca opinia publică occidentală să protesteze zi de zi pentru a-l salva pe acest bărbat, unul dintre cei mai curajoşi, fără îndoială, unul dintre adevăraţii democraţi ruşi."

Anunţul eliberării lui Bukovski arată o dată în plus greutatea acestei opinii.

Bukovski vorbeşte pentru *L'Express*[68]

Zürich, sîmbătă, 18 decembrie [1976], ora 13.30. Dintr-un aparat al Aeroflot care tocmai a aterizat în ceaţă coboară unul dintre cei mai celebri „contestatari" sovietici: Vladimir Bukovski, 34 de ani. A părăsit închisoarea din Vladimir în urmă cu 2 zile. Împreună cu el, mama lui, sora, nepotul.

Două minute mai tîrziu, un cvadrireactor de la Lufthansa, din direcţia Santiago, îi aduce pe pistă pe Luis Corvalán şi soţia lui. Secretarul general al Partidului Comunist Chilian vine după 3 ani petrecuţi în închisorile lui Pinochet. Aparatul sovietic îl duce la Moscova. Astfel se desăvîrşesc două luni de negocieri calme purtate la Washington, sub egida discretă a Departamentului de Stat, cu ajutorul Comitetului Saharov din Copenhaga şi al Comitetului Interguvernamental pentru Migraţii Europene, care reuneşte 33 de ţări. Este pentru prima dată cînd două state se înţeleg să elibereze simultan doi oameni cărora nu li s-a reproşat decît adeziunea la un partid sau la un ideal.

Trebuie să te bucuri? Partidul Comunist Francez consideră această afacere ca fiind lamentabilă. Corvalán, consimţind plecarea, după mărturia unui reprezentant, dar fără să cunoască poate motivele, a evitat la sosirea sa în URSS orice aluzie la acest schimb. Cît despre Bukovski, el vrea să vadă în asta un precedent şi nu se gîndeşte decît cum să-i salveze pe ceilalţi. Ceea ce este, fără îndoială, esenţial. Căci lagărele şi închisorile sovietice rămîn populate cu deţinuţi politici cărora li se refuză chiar şi acest nume. Generalul Pinochet, care s-a lăudat marţi că ar fi inventat democraţia autoritară, a arestat, în ajunul eliberării lui Corvalán, pe numărul doi din Partidul Comunist Chilian.

De la trimisul nostru special la Zürich

Un semn care nu înşală: slăbiciunea extremă, care se ghiceşte sub cămaşa albastră, compleul prea larg, *made in France*, cu care chiar călăii l-au îmbrăcat (pe propriile cheltuieli, de altfel) în ajunul eliberării. În rest... este greu de crezut că acest bărbat se găsea încă, cu trei zile mai devreme, în una dintre cele mai dure închisori din lume. Fără speranţa de a ieşi înainte de mai mulţi ani. Dacă ieşea viu. Epuizat? Vladimir Bukovski are toate motivele să fie.

Dar, pentru cei care îi recomandă odihna, care îi ordonă chiar să se menajeze, precum medicul elveţian care l-a examinat la sosirea sa, nu are decît un răspuns: „Am doar un lucru de făcut, o singură datorie. Să lupt

pentru camarazii mei întemniţaţi, care mor acolo. Şi pentru toţi prizonierii politici de pe pămînt". Teatral? Nu, sincer. Lucrul ăsta se vede în maxilarele lui încleştate, în ochii care scînteiază de furie cînd îi evocă pe camarazii lui rămaşi acolo. Şi nu preocuparea pentru publicitate personală îl împinge, pe parcursul a ore `ntregi, să întrerupă conversaţia noastră pentru a le răspunde jurnaliştilor televiziunilor germană, olandeză, americană, care îl sunau: asta pentru că lumea ştie că lupta continuă. Şi că speranţa nu este în van.

Lagărul 35

„Căci, totuşi – şi aici faţa i se luminează, rîde –, guvernul sovietic, dîndu-mă la schimb cu Luis Corvalán, mărturiseşte pentru prima oară existenţa în URSS a prizonierilor politici. Sper, în acest ajun de Crăciun, că acest schimb nu este ultimul." Ascultîndu-l, în confortabila sa cameră de hotel din Zürich, în fumul ţigărilor pe care le aprinde una după alta, am înţeles că această luptă era de ani de zile singura sa raţiune de a trăi. În lagărul de la Perm, din Urali, mai întîi: Lagărul 35, unde s-a văzut închis din 1972 pînă în vara lui 1974. Dar cum se luptă într-un lagăr? Surîs calm. „Există o întreagă metodologie a luptei contra represiunii. Trebuie să fii suplu, să te adaptezi la circumstanţe, la personalitatea gardienilor şi să-ţi fixezi obiective precise şi limitate. În această manieră am putut angaja, într-o acţiune punctuală, sute de prizonieri, care nu mai credeau că această tactică poate reuşi.

Pentru Lagărul 35 şi cel vecin, 36, exista un mic edificiu vetust numit spital, care nu avea nici echipament, nici medicamente convenabile, nici chirurgi. Datorită lui Semion Gluzman, un medic psihiatru din Kiev internat acolo, am putut redacta o petiţie enumerînd, cu o precizie de-a dreptul medicală, toate aceste neajunsuri. La început, ceilalţi prizonieri nu voiau să semneze. Erau resemnaţi cu abuzurile, cu inactivitatea, şi dispuşi să le rabde. Ne-au trebuit discuţii lungi ca să-i convingem, ceea ce nu era uşor, pentru că lagărul gemea de restricţii. Am primit o sută de semnături şi am trimis clandestin petiţia la Moscova, unde ziariştii străini au primit-o."

Vizita lui Nixon

„Puţin după aceea, în Lagărul 35, un bărbat a murit din cauza unei perforaţii de stomac provocate de ulcer, pentru că nu exista la «spital» nici plasmă, nici chirurg. Moscova se temea, pentru că, graţie nouă, acest lucru deja se ştia. Comisii medicale şi de poliţie, trimise de la Perm, au recunoscut că spitalul era într-o stare deplorabilă. Ni s-a dat un medic chirurg acceptabil. Dar, mai ales, prizonierii au văzut că petiţia a dat rezultate. Şi le-am spus, şi le-am repetat: «Fără petiţia noastră, ai risca şi tu să crăpi». Astfel s-a organizat rezistenţa. Şi asta a condus, şase luni mai tîrziu, la o mişcare generală de greva foamei, începînd din martie 1974, într-un număr mare de lagăre.

– O mişcare generală?

– Da. S-au putut trimite mesaje dintr-un lagăr în altul. Dar prefer să nu intru în detalii... Voiam să obţinem statutul de prizonieri politici, care nu există în URSS, şi să fim scutiţi de toată munca forţată. Alesesem această dată cu gîndul la vizita lui Nixon, aşteptat cîteva luni mai tîrziu. Ştiam că Occidentul ar fi auzit vorbindu-se de greva noastră şi că Brejnev şi compania, care predicau detenta peste adevăr şi răspundere, erau jenaţi. Aveam dreptate: autorităţile lagărelor, surprinse, şi-au pierdut capul. Reacţiile lor ţineau deja de isterie. Ne-au pus pe unii dintre noi la carceră. Ne-au scos apoi de acolo şi au mimat pacea, iar după plecarea lui Nixon ne-au condamnat la pedepse cu închisoarea. Şi astfel m-au retrimis la închisoarea din Vladimir, unde fusesem mai întîi în 1972.”

Un salariu de mizerie

„Am fost judecat la Lagărul 35 de către un fals tribunal, ca pe timpurile lui Stalin: un membru KGB drept procuror, un judecător care ştia dinainte sentinţa şi directorul lagărului. Am cerut un avocat, conform Codului Penal – am fost refuzat. Am solicitat martori – din nou refuzat. În cinci minute totul era terminat. Eram condamnat la încă 3 ani de regim sever în închisoarea din Vladimir. Îmi proclamasem nevinovăţia. Au rîs. Dar

obţinusem esenţialul. Prizonierii din lagăre au devenit conştienţi de drepturile lor şi de posibilităţile unei acţiuni comune concertate.

La Vladimir, lupta a continuat. Cît despre mine, în 6 ani de detenţie am reuşit să nu muncesc o singură zi. În ciuda regulamentului, ameninţărilor, pedepselor.

Cum se poate munci pentru un regim care vă reprimă fără încetare, pe voi şi ideile voastre? Cum se poate accepta un salariu, de altfel mizerabil, din care KGB ia mai mult de jumătate? De altfel, muncind în lagăr sau în închisoare, după norme prescrise, adică pînă la epuizare totală, se pierde viaţa intelectuală, vederea şi sănătatea. În închisoarea din Vladimir, cea mai rea din toată Uniunea Sovietică, eram 30 de prizonieri politici care refuzam total munca. Şi am fost o sută care am trimis în total cel puţin zece mii de proteste la autorităţi, la Comitetul Central al Partidului, la Tribunalul Suprem, la Ministerul de Interne."

Pedepsele „speciale"

Îmi arată un caiet de şcolar cu coperta verde: „Imbecilii ăştia mi-au luat toate hîrtiile, dar nu au dat atenţie adnotărilor mele. Am înregistrat toate reclamaţiile: 280 în ultimele 4 luni... Răspunsurile veneau aproape mereu. Fără destinatari. De la responsabili direcţi. Negative, mereu. Dar dacă reclamaţiile sînt foarte numeroase şi regulate, se obţine uneori o uşoară ameliorare.

Pedepsele speciale? Nu le-am ţinut socoteala. Petrecusem mai mult de 6 luni în celulă cu regimul alimentar minim din Lagărul 35. La Vladimir am fost pus la carceră de 5-6 ori. Cel mai rău, în aceste minuscule redute de beton, reci şi umede, fără aerisire sau lumină, este putoarea latrinelor: prizonierii colapsează. Şi cum sînt închişi tuberculoşi care pocnesc de sînge, zidurile sînt acoperite de pete. Nu se dezinfectează niciodată.

Regulamentul, edictat de ministrul de Interne, prevede că un prizonier condamnat la carceră nu are dreptul la hrană caldă (o zeamă urît mirositoare, ca să spun aşa, fără calorii) decît o zi din două. Or, un prizonier spitalizat pentru că nu poate suporta acest regim este repus în

carceră pentru cea mai mică abatere, chiar dacă medicul se opune. În orice caz, medicul este la dispoziţia KGB-ului şi se supune sfaturilor relative la cutare sau cutare prizonier. Mizează pe descompunerea fizică pentru a-i face pe oameni să cedeze: «Nu mai opune rezistenţă, cooperează şi vom fi amici». Asta vrea să însemne, desigur: «Denunţă-ţi camarazii».

La Vladimir în special, acţiunea concertată este dificilă. Eşti amestecat cu criminalii de drept comun, dintre care mulţi cooperează cu autorităţile închisorii. Iar noi eram trimişi la carceră în special pentru tentativele de a comunica între noi. Am putut face totuşi multe lucruri. Cu preţul pedepselor şi suferinţelor, am reuşit să facem cunoscută în exterior oroarea regimului penitenciar sovietic. Şi poate, datorită acestui lucru, iată-mă la Zürich. Eu sînt salvat. Dar trebuie să mă dedic în totalitate camarazilor mei rămaşi acolo. Nevinovaţi, toţi. Închişi pentru opiniile lor. Cu toate că legile sovietice garantează libertatea şi URSS a semnat acordurile de la Helsinki. Regimul de la Vladimir s-a înăsprit, indiferent la această semnare a acordurilor. S-a suprimat treptat dreptul la corespondenţă cu familiile, dreptul la vizite, dreptul la citit. Este la fel în toate lagărele, în toate închisorile sovietice. La Vladimir, pe care nu l-am părăsit decît pe 17 decembrie, mă tem de o catastrofă – 60 de prizonieri politici vor începe, de la o zi la alta, o lungă grevă a foamei. Pentru a obţine dreptul de a citi reviste şi cărţi sovietice. Oficiale, cenzurate, desigur. Dar asta era singura hrană spirituală care ne rămînea. Ni s-a suprimat în noiembrie. Or, aceşti oameni sînt deja la capătul puterilor, subalimentaţi, supuşi farselor, încarcerărilor. Mulţi sînt în pragul morţii. Voi înşivă puteţi ajuta la salvarea lor, vorbind despre starea lor fizică, citîndu-le numele. Aceşti oameni nu au încălcat niciodată nici o lege”[69].

67 . Articol publicat `n *L’Express*, 20-26 decembrie 1976, care anunţa apropiata eliberare a lui Vladimir Bukovski.

68 . Articol publicat `n *L’Express* (1329, 27 decembrie – 2 ianuarie 1977) de Michel Goderoy, pe baza afirmaţiilor lui Bukovski din timpul conferinţei de presă de la Zürich, din 19 decembrie 1976.

69 În discuţiile ulterioare purtate cu Goderoy, Vladimir Bukovski a solicitat revistei *L'Express* să atragă atenţia asupra a cinci dintre camarazii săi din închisoarea Vladimir, condamnaţi pe nedrept şi a căror viaţă era în pericol ca urmare a lipsei ajutorului medical:

Zinovi Antoniuk, 40 de ani – economist, disident ucrainean din „Noua Generaţie Democratică"; hepatic, cardiac; sincope frecvente.

Bagrat Shakverdian, 36 de ani – inginer armean; şapte ani de închisoare şi exil lung pentru că a luptat pentru dreptul poporului său la autodeterminare prin referendum; ulcer de stomac, cu hemoragii.

Georgi Davidov, 36 de ani – conferenţiar în ştiinţe; şapte ani de închisoare urmaţi de exil pentru că a scris şi citit lucrări samizdat (publicaţii clandestine); cardiac, mereu condamnat la pedepse lungi în celulă.

Aleksandrî Serghienko, 44 de ani – studii întrerupte de represiunea KGB-ului; şapte ani de puşcărie, trei ani de exil pentru că a apărat autonomia culturală a ucrainenilor; tuberculos şi infirm.

Gabriel Superfin, 27 de ani – critic literar; gravă maladie de inimă; printre cei mai curajoşi disidenţi; toate cărţile sale au fost confiscate, inclusiv o Biblie publicată în URSS.

Cîteva cuvinte de încheiere şi mulţumiri

De cînd am terminat de scris această carte, s-au întîmplat cîteva lucruri interesante. Mai întîi, la 21 decembrie 2005, printr-o Hotărîre de Guvern, s-a înfiinţat Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Am făcut, cum se spune, „lobby" pentru această nouă instituţie şi am pregătit chiar textul respectivei hotărîri, iar primul-ministru Călin Popescu Tăriceanu a înţeles imediat să sprijine proiectul. Practic, după două minute de explicaţii, mi-a spus simplu: „Dă-i drumul!". Se întîmpla la finele unui an în care pierdusem orice speranţă că vom asista prea curînd la dezvăluirea adevăratului chip al comunismului – cel al morţii. Avusesem trei întîlniri la Palatul Cotroceni cu Claudiu Săftoiu, consilierul politic al preşedintelui Băsescu. Fără nici un rezultat. Mai mult, am înţeles că „preşedintele nu consideră oportună şi actuală condamnarea comunismului". Motivul: nu poţi condamna 3,8 milioane de români, membri de partid, se afirma atunci. A trebuit însă ca Traian Băsescu să fie huiduit – în urma sabotării lui Constantin-Ticu Dumitrescu de către partidul său satelit (care l-a propus în Consiliul Naţional de Studiere a Arhivelor Securităţii pe dl Corneliu Turianu, „inventatorul" sintagmei „Securitatea ca poliţie politică" şi, prin aceasta, principalul artizan al mutilării „Legii Ticu") – pentru ca preşedintele să înţeleagă, dacă nu necesitatea condamnării comunismului, măcar oportunitatea ei. Prin urmare, s-a înfiinţat o comisie pentru redactarea unui raport care va sta la baza unei „condamnări oficiale" a comunismului. Poate nu întîmplător, unul dintre membrii „de bază" ai comisiei prezidenţiale, ca reprezentant al preşedintelui Băsescu în CNSAS, este tocmai Dragoş Petrescu – cel care, ca director al Institutului Român de Istorie Recentă, a făcut tot ce era omeneşte posibil pentru a ne împiedica să

continuăm cercetările de istorie a Securităţii. Şi a reuşit, într-un fel – căci prietenii mei Armand Goşu şi Stejărel Olaru au fost nevoiţi să-şi dea demisia de la IRIR, în urma unor presiuni greu de imaginat. Asta e. Din păcate, nu pot să nu constat că şi comunismul poate fi, pentru unii, o bună afacere. În fine, şi acesta e un chip al comunismului – istoria sa, transformată fără scrupule în sursă de venit şi parvenire.

Trec acum la partea luminoasă a acestui ultim cuvînt. Căci nu pot încheia cartea fără a le mulţumi celor care m-au ajutat să o scriu. În primul rînd, toţi foştii deţinuţi politici cu care am stat de vorbă în aceşti ani şi care mi-au deschis ochii asupra a ceea ce înseamnă adevărata suferinţă, preţul păstrării convingerilor şi marea putere de a-l plăti. Sînt dator cu recunoştinţă Anei Blandiana şi lui Romulus Rusan, sufletele care animă Memorialul Victimelor Comunismului, care m-au invitat la Sighet în vara anului 2002, cînd l-am întîlnit pe Vladimir Bukovski. Apoi, trebuie să amintesc generozitatea Editurii Polirom, care a sponsorizat un an mai tîrziu revenirea lui Bukovski, de astă dată la Braşov, prilej cu care am discutat proiectul acestei cărţi. La rîndul meu, am fost sprijinit direct de New Europe College, care mi-a oferit şansa unei călătorii la Cambridge, acasă la Vladimir, ocazie cu care am realizat cele mai multe dintre dialogurile din această carte, precum şi de Fundaţia Ortodoxă „Filocalia", care a sponsorizat cheltuielile de traducere şi transcriere a interviului, cît şi o parte din cheltuielile de deplasare la o altă întîlnire cu Bukovski, cu prilejul unui simpozion organizat de Universitatea din Varşovia, la care am fost invitat prin bunăvoinţa Centrului Cultural Polonez de la Bucureşti.

Pe parcursul scrierii acestei cărţi, începută în 2004, întreruptă şi reluată la finele anului 2005, cîţiva oameni mi-au fost aproape. Am avut perioade grele, cînd scrisul a fost singura mea sursă de venit. În acele momente, o mînă de ajutor mi-a fost întinsă de Sorin Roşca Stănescu, care mi-a propus să public în *Ziua*, oferindu-mi şansa unui venit decent (în *Ziua* fiind tipărite şi multe dintre interviurile cu Bukovski). Am fost în permanenţă încurajat de oameni a căror prietenie mă onorează – Gabriel Liiceanu, Silviu Lupescu, Andrei Pleşu, Dennis Deletant, Tom Gallagher, Stejărel Olaru,

Armand Goşu, Nik Teodoreanu şi Toma Pil. Le sînt dator cu recunoştinţă mai tinerilor mei colegi Gabriel Vartolomei şi Alexandru Jipa-Teodoros, care au realizat o ultimă corectură a manuscrisului.

În final, îi mulţumesc soţiei mele Ioana, pentru bunătatea ei şi sprijinul moral pe care mi-l oferă, şi băieţelului nostru Alexandru, de curînd venit pe lume, al cărui zîmbet îmi aduce în fiecare zi aminte de datoria pe care o am faţă de aceasta.

Marius Oprea

ADDENDA

Comoara lui Bukovski

În 1992, după ce a revenit la Moscova la solicitarea lui Boris Elţîn, pentru a participa la organizarea procesului pe care acesta l-a iniţiat în vederea desfiinţării Partidului Comunist, Vladimir Bukovski a avut ocazia să pătrundă în arhivele secrete ale Kremlinului. Trebuia să respecte regulile casei, aşa încît i s-a interzis să ia vreo notiţă sau să extragă pasaje din documentele Secretariatului Comitetului Central, pe care le consulta; i s-a interzis chiar să aibă la el hîrtie şi creion – acestea erau regulile de acces în arhiva Partidului Comunist, iar ele nu fuseseră abrogate. Dar, a descoperit repede Bukovski, în regulamente nu se specifica nimic în legătură cu scanarea de documente, pentru simplul motiv că pe vremea în care birocraţii comunişti concepuseră regulamentul, asemenea minuni tehnice nu erau încă inventate. Aşa că, înarmat cu un scanner portabil, Vladimir Bukovski a început să copieze document după document, fără a fi oprit de nimeni; dimpotrivă, funcţionarii arhivei priveau minunîndu-se cum funcţionează noutatea tehnică a momentului, după ce au avut grijă să-l percheziţioneze din nou pe Bukovski, pentru ca acesta să nu aibă asupra lui hîrtie şi creion. Aşa au ajuns să fie publicate ulterior, în celebra sa carte *Judecată la Moscova*, dar şi plasate pe Internet, mii de documente ultrasecrete din arhivele comuniste sovietice, care au pus într-o nouă lumină dedesubturile politicii hegemonice a Kremlinului, precum şi cinismul unui regim a cărei principală pîrghie de supravieţuire a fost represiunea.

În lunile în care s-a aflat atunci la Moscova, Vladimir şi-a vizitat foştii vecini şi casa în care a copilărit. Aici i-a fost prezentat un copil de zece ani, pentru care disidentul sovietic era un idol. Cu generozitatea ce îl

caracterizează, Bukovski a petrecut cîteva după-amieze răspunzînd întrebărilor curioase ale băiatului, despre comunism, despre odiseea sa prin Gulagul sovietic. După ce s-a întors în Anglia, la Cambridge, Bukovski a păstrat legătura cu el, prin corespondenţă. În urmă cu cîţiva ani, băiatul de odinioară ajungea student la Facultatea de Ştiinţe Politice din Moscova. Sfătuit de Bukovski, s-a oferit să lucreze ca voluntar la *Fundaţia Gorbaciov*, creată în capitala sovietică de fostul lider de la Kremlin, cu scopul de a prezenta publicului interesat (dar care nu s-a prea înghesuit să manifeste vreun interes) propria variantă asupra istoriei recente a Uniunii Sovietice. Bukovski bănuia că această fundaţie ar putea păstra documente din vremea în care Gorbaciov a condus destinele Uniunii Sovietice. Şi nu s-a înşelat. Într-adevăr, liderul sovietic a comis o gravă ilegalitate, copiind arhivele Kremlinului din vremea în care el s-a aflat la putere, luîndu-le cu sine şi depozitîndu-le la fundaţia care îi poartă numele. Iar tînărul ucenic al lui Bukovski a început, la rîndul său, să copieze aceste documente, după ce a „spart" codurile electronice ale arhivei, scanată şi păstrată în computerele *Fundaţiei Gorbaciov*. Toată această imensă arhivă ocupa 2 GB, cantitatea de documente ajungînd la cîteva sute de mii de pagini: practic, toate documentele Biroului Politic, ale Secretariatului CC şi ale Cancelariei Prezidenţiale din timpul în care Gorbaciov s-a aflat în fruntea Uniunii Sovietice. Acum, documentele, precum şi cel care le-a copiat, se află în siguranţă în Marea Britanie, iar Bukovski şi tînărul său colaborator au început prelucrarea lor. În curînd, vor fi publicate două volume, în engleză şi în franceză, în care vor apărea documente de referinţă cu privire la legăturile oculte ale unor oameni politici britanici şi francezi cu Moscova; de pildă, cartea care va apărea în Franţa este de natură să arunce o altă lumină asupra imaginii publice a lui François Mitterrand.

Cînd m-am aflat la Cambridge, invitat de Bukovski, am petrecut cîteva zile împreună realizînd interviul inclus în această carte şi din care cele mai importante pasaje au fost publicate în exclusivitate de ziarul *Ziua*, dar şi „scotocind" împreună prin arhiva lui Gorbaciov. Documentul de mai jos face parte dintre cele găsite atunci; lui i se mai adaugă altele, privind în

special relaţiile dintre România şi URSS în ultimii ani ai lui Ceauşescu, care vor fi valorificate într-o lucrare ştiinţifică de către colegul meu Armand Goşu de la Institutul Român de Istorie Recentă, de asemenea unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Vladimir Bukovski. Am amînat publicarea lor în presa din România pînă la 17 noiembrie 2004[70] (cînd au apărut simultan în *Ziua*, *Evenimentul Zilei* şi *România liberă*) pentru că numai la începutul acelei luni Bukovski reuşise să-l aducă în Marea Britanie pe tînărul său colaborator (al cărui nume ne-a rugat să nu-l divulgăm deocamdată) care a copiat pe compact-discuri întreaga arhivă a lui Gorbaciov. Publicarea vreunui document din această arhivă pe cînd acesta se mai afla la Moscova l-ar fi expus unui grav pericol. Vladimir Bukovski ne-a încredinţat spre publicare aceste documente în special în urma reacţiilor preşedintelui Ion Iliescu la interviurile pe care cunoscutul disident rus mi le-a acordat şi din care am publicat cea mai mare parte în ziarul *Ziua*, îndeosebi în urma afirmaţiei fostului preşedinte al României, potrivit căruia, se înţelegea, l-aş fi „manipulat" pe Bukovski, care ar fi fost părtaş fără voia sa într-o acţiune de compromiterere politică dîmboviţeană. Sînt sigur că, pe măsură ce investigarea arhivelor *Fundaţiei Gorbaciov* va continua, Bukovski va reveni, fără îndoială, cu noi documente care probează afirmaţiile lui în legătură cu „relaţiile speciale" pe care Ion Iliescu (dar şi alţi lideri politici importanţi din spaţiul european) le-a avut cu Moscova şi cu liderul sovietic.

Comoara lui Bukovski nu se află însă pe acele CD-uri. Ea e închisă în sufletul său mare. Şi, uneori, mai ales cînd este nevoie de ea, iese la lumină. Aşa cum s-a petrecut, cred, şi în multe dintre paginile acestei cărţi.

Convorbirea lui M[ihail] S[ergheevici] Gorbaciov cu preşedintele I[on] Iliescu (între patru ochi), 5 aprilie 1991[71]

M.S. Gorbaciov: Vă salut ca pe un prieten, un tovarăş. Cred că această întîlnire este foarte importantă atît pentru noi, oamenii sovietici, cît şi pentru poporul român. Am studiat atent documentele pregătite. Tratatul nostru a ieşit foarte bun. Şi un lucru principal, este primul tratat încheiat cu

o ţară din Europa de Est după schimbările care au avut loc acolo. Împreună cu dumneavoastră, cum se spune, schimbăm viteza. Ajungem la un dinamism nou. Am spus-o şi înainte: vom învinge bolile noastre, dar relaţiile vor rămîne, pentru că eu cred că posibilităţile pentru prietenia cu România, pentru păstrarea şi consolidarea ei sînt imense.

I. Iliescu: Sînt cu totul de acord. Spuneţi, vă rog, cum s-a desfăşurat discuţia dumneavoastră cu minerii[72].

M.S. Gorbaciov: Întîlnirea a fost dificilă. A durat două zile. La început au prevalat revendicările politice: demisia Preşedintelui şi a Premierului, chiar a Sovietului Suprem. După care au stat, s-au potolit, au trecut la discutarea problemelor economice. Au aprobat deciziile elaborate. Dar nu a fost uşor deloc. În timpul discuţiilor, cei din sală au încercat să facă presiuni asupra participanţilor la negocieri, făceau gălăgie, tropăiau. Atunci am spus: „Cine este împotrivă să se ridice în picioare!". În sală erau în jur de trei sute de oameni – s-au ridicat opt sau zece, cei mai recalcitranţi. Erau nişte oameni care şi-au abandonat de mult minele, trecînd la preocupări politicianiste. Însă principala masă a minerilor a susţinut înţelegerile la care s-a ajuns. Spre sfîrşit, trei din cei zece au cerut cuvîntul. Din sală s-a strigat: „Nu-i nevoie!". Însă eu am spus: „Să vorbească!". Ei iarăşi au vorbit despre demisie. „Dumneavoastră", repetau ei, „sînteţi un reformator, aveţi merite mari, dar acum trebuie să vină un alt fel de om". La început le-am mulţumit pentru complimente şi pe urmă am ripostat. Cum se spune, am coborît de la lexiconul politic la cel muncitoresc-ţărănesc. Minerii mi-au spus după aceea: „Aşa şi trebuie vorbit cu noi". Iar eu le-am spus celor zece: „Dacă nu vreţi să munciţi şi vreţi să-i dezorientaţi pe adevăraţii oameni ai muncii, nu veţi reuşi". Le spuneam: „Puneţi la o parte hîrtiuţele, tot nu sînt ale voastre. Spuneţi, ce gîndiţi?" – şi ei îmi strigau: „Sînt ale noastre". Iar eu, lor: „Nu, tot ceea ce spuneţi acum am auzit deja. Am auzit-o şi la mitinguri, şi în cuvîntările reprezentanţilor democraţilor. Mi-e clar că sînteţi de partea lor". Într-un cuvînt, a fost dură discuţia[73]. Acum în toate minele se reia munca, în afară de Kuzbass. Acolo sînt mulţi emisari ai lui Elţîn. Ei conving ca

greva să fie continuată, pînă cînd lucrează congresul din Rusia – vor să exercite presiune asupra delegaţilor. Este o luptă serioasă. Cu toate acestea, congresul se desfăşoară nu aşa cum ar fi vrut conducerea Federaţiei Ruse, iar atitudinea faţă de congres nu este cum ar fi dorit ei. Este şi de înţeles. Ţara are probleme imense care trebuie rezolvate. Or, aici toată lumea vede: se fac jocuri politicianiste. Iar poziţia mea este următoarea: haideţi să le rezolvăm împreună. Repet, are loc o luptă, o luptă între forţe puternice. Însă pentru ce este lupta? Dacă confruntăm poziţiile noastre, vedem că sînt multe similitudini. Dar ei promovează nişte lucruri inacceptabile şi pe care uneori chiar se feresc să le spună în public. Poporul avansează spre piaţă prudent. Creşterea preţurilor a stîrnit o anumită agitaţie. O mare prudenţă se manifestă faţă de proprietatea privată, faţă de privatizare. Se spune aşa: dacă proprietatea trece în posesia celor care fură, celor nou-îmbogăţiţi, nu avem nevoie de aşa ceva. Or, mulţi dintre parlamentarii ruşi vor tocmai aceasta. Ei, propriu-zis, se sprijină deja în multe pe cei care au reuşit să se îmbogăţească. Nici programul lor pe termen scurt, nici cel pe termen lung nu conţin nimic realist. În schimb, critici sînt destule. Şi toată această critică vrea să se folosească de nemulţumirile care există în societate. Motive de nemulţumire, desigur, există. Piaţa este distrusă. Anul trecut am promis imprudent: vom discuta totul. Dar cînd am început să discutăm, propunerile noaste au început să fie respinse. Concomitent, a pornit procesul de achiziţionări totale din partea populaţiei. S-au cumpărat mărfuri în valoare de 100-120 miliarde de ruble. Într-un cuvînt, cu greu am rezistat atunci. Refacerea pieţei este acum pentru noi problema numărul unu. Tocmai într-o asemenea situaţie, lozincile care critică conducerea cad pe un teren fertil. Oamenii cred: dacă cei de la putere nu rezolvă problemele, poate că Elţîn rezolvă ceva. Deci nu Elţîn este cauza, ci nerezolvarea problemelor – iar ele trebuie rezolvate cît mai repede. Însă este un lucru dificil. Doar are loc scăderea producţiei de cărbune, de petrol, de metale. Simultan au scăzut preţurile la petrol. Mai mult, în acest an a căzut şi vîrful de plăţi pentru achitarea împrumuturilor efectuate înainte. Şi totul ne presează. De aceea posibilităţile noastre de manevră sînt la limită. În legătură cu aceasta, am

decis elaborarea unui program minim, pentru a rezista în acest an şi de a intra în condiţii cît de cît normale în anul următor. Să ştiţi că sîntem gata să folosim orice metode, inclusiv cele administrative, pentru a nu permite dezagregarea. A doua problemă este Uniunea. Este important faptul că referendumul a avut succes. Mărturisesc, a fost o măsură riscantă din partea mea, dar una necesară. Numai cîte speculaţii s-au debitat... Fiecarea vorbea de capul lui şi toată lumea se referea tocmai la popor[74]. Cineva se pronunţa pentru confederaţie, altcineva pentru federaţie, cineva pentru destrămarea Uniunii – şi toate acestea în numele poporului, totul îi era lui atribuit. Atunci am zis: „Haideţi să întrebăm şi poporul!". Pe cînd discutam dacă organizăm sau nu referendumul, a avut loc o adevărată încăierare. Unii ar fi vrut să-l submineze. Dar cînd s-a ajuns la vot, unii au chemat să-l boicoteze, alţii, să se voteze împotrivă. Cine va semna tratatul[75] va primi toate avantajele.

I. Iliescu: Poate că în urmă cu trei ani organizarea referendumului ar fi fost mai uşoară.

M.S. Gorbaciov: Poate că în urmă cu patru ani ar fi fost şi mai uşoară. Dar dacă am fi putut şti totul la timp... Cu toate acestea, la vot s-au prezentat 80% din populaţie, dintre care 76% s-au pronunţat pentru păstrarea Uniunii. Şi aceasta în condiţiile în care era vorba despre Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Eu doar propuneam altfel: pentru Uniunea Republicilor Sovietice Suverane, pentru o federaţie reînnoită, dar deputaţii au insistat asupra menţinerii vechii denumiri. Acum trebuie să mergem mai departe. Poate că în luna mai vom semna tratatul şi totul se va aşeza la locul lui. Cei care îl vor semna vor primi toate avantajele ce decurg din apartenenţa la Uniune, iar cu cei care nu vor semna vom începe un proces de divorţ. Şi aici apar o sumedenie de probleme. Vedeţi, chiar graniţele dintre republicile noastre sînt stabilite în mod juridic numai în proporţie de o treime, restul fiind stabilit de sovietele săteşti. Iar populaţia? Ea este cu totul amestecată. Principalul lucru pentru noi este să nu atingem interesele oamenilor – dar cum să nu le atingem, dacă 75 de milioane trăiesc în afara graniţelor

teritoriilor lor naţionale, dacă 30 de milioane au căsătorii mixte. Iată că, ţinînd cont de toate acestea, m-am şi pronunţat pentru o federaţie reînnoită, pentru suveranitate, dar în cadrul Uniunii Sovietice. Într-un cuvînt, trebuie să ne determinăm. Însă procesul merge peste tot diferit. Întrucît vorbim între patru ochi, vă rog să acordaţi atenţie următoarei probleme. Dificultăţi apar, între altele, la vecinii dumneavoastră, în Moldova. Dacă va merge la fel şi în continuare, probabil va trebui să ne implicăm. Se exercită presiuni din toate părţile. Poate că în curînd voi trimite acolo încă un grup de deputaţi. În urmă cu ceva timp, a fost emis un decret al Preşedintelui, convenit cu moldovenii. Ei au început să-l îndeplinească, dar pe urmă l-au torpilat din ambele părţi. Moldova este o bună republică. Oamenii au trăit bine acolo. Iar acum, confruntarea. Noi facem tot ce este posibil ca acolo să nu se întîmple nimic deosebit, însă Moldova să se hotărască. Ea poate să se dezvolte în pace şi spre binele ei. O garanţie este faptul că acolo încă nu s-a ajuns la înstrăinare între oameni, precum în unele republici. Nu vreau să spun că doar în Moldova sînt probleme. Să luăm Georgia. Au organizat ei un referendum propriu, după care m-a sunat [Zviad] Gamsahurdia[76] şi a spus: „Nu băgaţi în seamă referendumul, noi nu intenţionăm să ieşim. Fără Uniune nu facem faţă”. I-am răspuns: „Bine, haide să lucrăm, dar nu-i exterminaţi pe osetini – faceţi ceva în această privinţă”. M-a asigurat că totul merge spre normalizarea situaţiei din Osetia. Acele nouă republici care s-au pronunţat pentru Uniune şi se pregătesc de semnarea tratatului constituie aproape 93% din teritoriile Uniunii, din populaţia ei şi din potenţialul ei economic. Dar nu abandonăm nici restul. Am început discuţiile cu balticii. Ieri a avut loc o convorbire cu lituanienii. Dar dacă ne întoarcem la Moldova: şi acolo doar, în pofida interzicerii referendumului, zeci şi chiar sute de mii de oameni au votat pentru Uniune. Acest lucru a demonstrat: confruntarea se va mai menţine. Cu privire la problema Moldovei, vom întreţine contacte cu dumneavoastră. Ştiu că presa dumneavoastră scrie mult în această privinţă, şi scrie pe nedrept. Or, presa este un lucru. Dar cineva chiar dintre oficialităţi, de asemenea, nu s-a reţinut. I-am spus lui A.A. Bessmertnîh[77] ca el să vorbească cu ministrul

dumneavoastră de externe: nu trebuie să acutizăm această problemă. Acum cîteva cuvinte despre procesul politic de la noi. Ne îndreptăm spre reînnoirea hotărîtoare a acestuia. Doar cultura politică de la noi a fost asemănătoare cu cea de la dumneavoastră. Dacă eşti adversarul meu politic, înseamnă că îmi eşti duşman. În cel mai bun caz, locul tău este la puşcărie. Mă pronunţ în mod hotărît pentru formarea cît mai rapidă a noii culturi politice, pentru întărirea procesului normal pluripartitist, dar în condiţii de legalitate. Însă deocamdată la noi se tropăie, se ţipă, se fac mitinguri. În ultima vreme am fost nevoit să restrîng un pic această anarhie. Vai, cum s-au revoltat partizanii ei! Dar nu-i nimic, trebuie să fie ordine. Deşi îmi dau seama că este greu s-o restabileşti, pentru că partizanii dezordinii s-au aruncat în luptă. Problema e că acolo unde au ajuns la putere, n-au reuşit să facă nimic. Ei simt că nu vor rezista mult sprijinindu-se doar pe lozinci populiste. Rata de popularitate a lui Elţîn scade şi ei au întreprins un contraatac, declarînd că perestroika n-a dat nici un rezultat şi au jucat riscînd cu totul. Nu întîmplător la congresul său, Elţîn a pus de cinci ori problema alegerilor preşedintelui Rusiei, dar nu a găsit sprijin. Dar spun încă o dată: nu Elţîn este problema. *El este un produs al epocii precedente, ca noi toţi* [*s.m.*]. Problema o constituie cei din jurul lui, care îl dispreţuiesc, dar îi folosesc energia, dorinţa de revanşă, însă în anturajul lui sînt nişte forţe periculoase. Legăturile lor trec peste graniţă şi ei, pur şi simplu, rîvnesc puterea. În multe privinţe, aceştia sînt nişte oameni fără patrie şi istorie. Şi ei nu-i permit lui Elţîn să facă nici un pas. Cu Elţîn e posibil să ajungi la o înţelegere, cu ei niciodată, pentru că tocmai cu ei avem scopuri politice diferite.

I. Iliescu: Probleme aproape asemănătoare, dar, desigur, la altă scară, s`nt şi la noi. Cu toate acestea, asupra noastră se exercită presiuni nu numai dinăuntru, dar şi din exterior. De pildă, nu putem obţine credite de la BIRD şi FMI. De ce? Se amestecă SUA. Or, pentru noi, creditele reprezintă o chestiune de importanţă vitală. Situaţia politică internă nu este mai puţin complicată decît cea externă, iar cea economică, de asemenea. Anul 1990 a fost un an al luptei politice. Acum problemele economice şi sociale sînt

primordiale. Am sperat că prin ridicarea preţurilor vom putea ieşi din spirala de criză, dar deocamdată piaţa nu se stabilizează. Cauza constă în faptul că ramurile industriale de bază practic stagnează şi nu avem resurse pentru a le resuscita. Şi urmează tot lanţul...

M.S. Gorbaciov: Nu aveţi impresia că Occidentul vrea să ne pună pe butuci şi pe noi, şi pe voi, pentru ca după aceea să ne cumpere totul pe nimic?

I. Iliescu: Fără îndoială[78]. Vrea să se folosească de situaţia noastră, într-adevăr, dificilă. Anul în curs este foarte complicat. Deocamdată, clasa muncitoare a fost cu noi. Ţărănimea, la fel. Dar acum, în ambele cazuri, observăm o ostilitate crescîndă. Şomajul a ajuns la 500.000 de oameni. Piaţa este dezechilibrată. Toate acestea constituie o sursă permanentă de nemulţumire. Forţele duşmănoase interne şi externe cooperează. În aceste condiţii, tratatul pe care îl încheiem astăzi are pentru noi o foarte mare importanţă. El demonstrează încrederea reciprocă existentă între ţările noastre. Însemnătatea acestuia este evidentă. Dar trebuie spus că opoziţia dinăuntrul ţării ne atacă şi în legătură cu acest tratat. Ea afirmă că noi vrem, cu ajutorul tratatului, să legiferăm răpirea Basarabiei de către ruşi, să confirmăm pierderea teritoriilor româneşti. Cei de dreapta încearcă să intre în alianţă cu cei de dreapta din Moldova. Dar noi sîntem împotrivă. Ne străduim să acţionăm în mod realist. Conducerea ţării consideră că şi la ora actuală totul este clar şi trebuie să pornim de la realităţi, iar istoria este cu totul alt lucru. Dar e greu să explici oamenilor toate acestea. Aş vrea să vă rog să ne înţelegeţi, să înţelegeţi că sîntem nevoiţi să ne exprimăm în mod diferit, să vorbim în limbi diferite cu oameni diferiţi. În Moldova, după părerea noastră, există forţe realiste. Vă sfătuiesc să vă sprijiniţi mai mult pe Snegur. El gîndeşte în mod realist.

M.S. Gorbaciov: Dar este derutat.

I. Iliescu: Da, el înţelege asta.

M.S. Gorbaciov: După vizita mea în Japonia, îl invit la Moscova – sau poate că mă duc chiar eu în Moldova.

I. Iliescu: Ar fi bine. Tratatul pe care îl semnăm deschide noi posibilităţi pentru contacte cu Moldova, pentru legături umane, pentru relaţii tehnice, sociale şi culturale.

M.S. Gorbaciov: Este tocmai ce trebuie.

I. Iliescu: Cred că moldovenii trebuie susţinuţi în problema Transnistriei, găgăuzilor...

M.S. Gorbaciov: Cred că trebuie să facem totul pentru a nu permite scindarea republicii.

I. Iliescu: La noi în ţară, cei de dreapta se folosesc activ de toate procesele din Moldova.

M.S. Gorbaciov: Haideţi să pornim de la faptul că, în primul rînd, viaţa din Moldova trebuie să reintre pe un făgaş normal, iar în al doilea rînd, vom face totul pentru dezvoltarea legăturilor normale dintre România şi Moldova, pe bazele puse de noul tratat.

I. Iliescu: Şi poate creăm o comisie comună a istoricilor, să gîndească...

M.S. Gorbaciov: Cred că trebuie să aşteptăm. Cînd tensiunea scade, atunci să discute ei – însă acum este nevoie de o stabilizare.

I. Iliescu: Chestiunea pe care am abordat-o este primul moment delicat. Aş vrea să abordez şi problema frontierei acvatice din Marea Neagră. Şi în această privinţă au loc dispute în România. Este vorba de Insula Şerpilor. Aceasta reprezintă doar 17 hectare de uscat în faţa Deltei Dunării, la 40 km de aceasta. Cîndva a aparţinut turcilor, pe urmă ruşilor. După primul război mondial, românilor. Apropo, şi după tratatul de pace din 1947 a fost lăsată României. În anul 1948, în cadrul precizării graniţei, a intrat în componenţa URSS. Singurul obiectiv care există pe această insulă este farul. În afară de un grup de militari, acolo nu sînt alţi oameni. Însă disputele au fost şi rămîn. Iar toate acestea sînt legate de linia de graniţă din spaţiul acvatic.

M.S. Gorbaciov: De pe şenalul navigabil, probabil.

I. Iliescu: Şi de pe fluviu, şi de pe mare. Înţelegeţi, dacă în jurul acestei insule, în conformitate cu dreptul internaţional, ar fi creată o zonă sovietică, corespunzătoare, ea ar acoperi o parte din apele teritoriale româneşti.

M.S. Gorbaciov: Dacă aţi pus această problemă, o vom studia şi ne vom gîndi. Nici n-am ştiut de această problemă. Acum sîntem în discuţii cu chinezii privind chestiunea frontierei. Dar acolo sînt 7.000 de kilometri.

I. Iliescu: Şi acum a treia problemă. În timpul primului război mondial, valorile Trezoreriei române au fost transferate în băncile ruseşti. După război am vorbit despre aceasta, dar valorile nu au fost găsite. În anul 1956, o parte din tezaur (aurul sciţilor, din săpăturile arheologice) a fost găsită şi se află acum în muzeele româneşti. Nimic altceva nu s-a găsit. Poate că ar trebui să înfiinţăm o comisie comună?

M.S. Gorbaciov: Aceasta este, de asemenea, o noutate pentru mine. Voi cere un raport cu privire la această temă. Şi pe urmă vorbim şi ne înţelegem.

I. Iliescu: Rezolvarea acestei probleme ar fi, desigur, un moment pozitiv.

M.S. Gorbaciov: Dacă se poate face ceva, vom face. Iar acum, probabil, e timpul să invităm delegaţiile.

Înregistrarea negocierilor lui M.S. Gorbaciov cu preşedintele României[79] Ion Iliescu, 5 aprilie 1991

M.S. Gorbaciov: Vă salut, domnule preşedinte, şi pe toţi cei care vă însoţesc în cursul vizitei. Vreau să subliniez că acordăm o mare importanţă acestei vizite, sîntem destul de mulţumiţi de faptul că, conform înţelegerii comune, am ajuns la această vizită asupra căreia am convenit mai demult. Sigur că întreţineam contacte cu dumneavoastră permanent, dar a venit momentul să extindem cadrul relaţiilor noastre şi să le punem pe baze noi. Am avut deja posibilitatea să mă exprim sincer cu privire la faptul că noi

toţi din Uniunea Sovietică şi ţările Europei de Est am parcurs un timp după evenimentele revoluţionare din trecutul recent. În această perioadă de reflecţie serioasă ne-am dat seama că în relaţiile noastre nu totul a fost aşa cum ar trebui să fie în domeniile politic, economic şi ideologic. Poate că sfera cea din urmă merită a fi detaşată în mod deosebit, iar noi am vorbit despre aceasta. A venit timpul să spunem: evident, prietenii noştri s-au plictisit de noi, ceva nu le place[80]. Timp de un an n-am deranjat pe nimeni, considerînd că totul trebuie să fie analizat şi cumpănit cu grijă. Şi în tot acest timp ne-am dat seama că noi toţi avem nevoie unul de altul. Sînt convins că peste tot începe să se tragă concluzia că noi toţi trebuie să ne schimbăm abordările, să discutăm în comun ce merită să fie păstrat din experienţa trecutului şi ce ar trebui să fie schimbat, a apărut dorinţa de a relua negocierile. Ignorarea acestei concluzii ar însemna să comiţi prostii politice. Faptul că vizita preşedintelui României este însoţită de semnarea noului Tratat înseamnă că în relaţiile noastre se deschide o nouă pagină. Este cel mai important lucru, pentru că el conferă vizitei o însemnătate excepţională, în sensul că arată cum trebuie construite relaţii bilaterale în condiţii noi. Aceasta conferă Tratatului şi un important răsunet internaţional. În politică, cîştigă acela care este realist şi ştie să tragă învăţăminte. Avem multe blocaje, trebuie să sărim peste unele dintre ele pentru a merge mai departe, căci altfel pierdem timp şi ne va trebui mult pentru a ne da seama ce se întîmplă. Tocmai în această abordare realistă constă importanţa de pionierat a vizitei dumneavoastră şi a Tratatului. În cadru prietenesc, am vorbit puţin despre problemele care s-au adunat la noi. Acum sîntem pregătiţi să continuăm schimbul de opinii. Sîntem pregătiţi să vă ascultăm.

I. Iliescu: În primul rînd, vă mulţumesc pentru invitaţie, pentru primirea caldă. De la bun început aş vrea să-mi exprim acordul deplin cu aprecierea dumneavoastră dată relaţiilor noastre şi Tratatului de colaborare, bună vecinătate şi prietenie căruia noi îi acordăm o importanţă deosebită. Reprezentanţii ministerelor noastre au finalizat cu succes această lucrare. Documentul a ieşit consistent şi de o mare rezonanţă internaţională. El

reflectă dorinţa comună de a pune relaţiile sovieto-române pe baze noi, ţine seama de schimbările care au avut loc atît în aceste relaţii, cît şi pe continentul european şi în lumea întreagă. Cred că acest document va fi important din punctul de vedere al relaţiilor internaţionale, pentru că este semnat între două ţări diferite ca mărime, dar unite din punctul de vedere al năzuinţelor lor. Problemele cu care noi ne confruntăm sînt, într-adevăr, serioase. Şi adineauri am discutat cu dumneavoastră despre aceasta. Ne dăm seama pe deplin de toată complexitatea proceselor care au loc în Uniunea Sovietică în domeniile politic, economic şi social. Noi înţelegem foarte bine că aceste dificultăţi au loc şi la nivel de conducere, şi în rîndul poporului. Avem probleme asemănătoare. Bineînţeles, ţinînd cont de faptul că ţările noastre diferă. Anul trecut, la noi au avut loc evenimente politice importante, s-a desfăşurat un proces de confruntare, dar care nu a ajuns la forme extreme. Punctul culminant l-au constituit alegerile din luna mai [20 mai 1990 – *n.m.*], după care în viaţa politică a ţării au avut loc nişte transformări calitative. Procesele au început să se desfăşoare într-un cadru nou, pe baze politice, statale principial noi. Apar instituţiile democratice, care determină dezvoltarea politică a ţării. La ora actuală avem peste 100 de partide. Iar în Parlament, care lucrează destul de intens, sînt reprezentate 14 dintre ele. Cu alte cuvinte, este vorba, practic, de un sistem pluripartitist. Parlamentul nostru a început o activitate intensă de elaborare a legilor, de reînnoire a întregii baze legislative. Se dezbate proiectul Constituţiei, pe care noi ne propunem s-o adoptăm pînă la finele anului.

M.S. Gorbaciov: Şi aici intenţiile noastre coincid.

I. Iliescu: După aceea, la noi vor avea loc alegeri noi. Mandatul nostru, al Parlamentului şi al Preşedintelui, funcţionează pînă la mijlocul anului viitor.

M.S. Gorbaciov: Mă gîndesc acum la aceleaşi probleme. Acum sînt deseori întrebat dacă mandatul meu va lua sfîrşit în momentul adoptării noii Constituţii.

I. Iliescu: Problemele noastre principale se află în sfera economică şi în cea socială. Am adoptat o linie politică fermă de reforme economice, de trecere

de la centralism la piaţă economică. Acest proces însuşi generează multe dificultăţi. Perioadele de tranziţie au fost întotdeauna foarte grele.

M.S. Gorbaciov: Numai lui Karl Marx i-a fost uşor atunci cînd teoretiza despre perioade de tranziţie – or, pentru un om politic, o asemenea perioadă este cea mai dificilă.

I. Iliescu: Există trei elemente principale care creează dificultăţi în ţara noastră. Toată structura economică a fost creată pe baze neraţionale. Ceauşescu a construit-o pe baza concepţiei staliniste. S-a creat o infrastructură care a favorizat procesul accelerat de industrializare, se dezvoltau industria grea, construcţia de maşini, metalurgia. Se considera că pe aceste baze va fi modernizată întreaga economie a ţării. Pe aceasta se bazează concepţia de autarhie. Toate acestea ne-au lăsat moştenire o structură iraţională, cu o mare dependenţă de export[81]. Ţineţi minte ce a spus Stalin, parcă, în 1945-1946?

M.S. Gorbaciov: În 1946. Cînd a estimat cît trebuie să producem pentru a fi independenţi.

I. Iliescu: El a consemnat cifra de 60 milioane de tone de oţel. Or, în România au fost construite capacităţi de producţie de 15 milioane de tone, şi asta în condiţiile în care noi nu dispunem de resursele necesare – în speţă, de cărbune cocsificabil.

M.S. Gorbaciov: Aveţi capacităţi de producţie care ar trebui folosite, dar nu aveţi minereu de fier. Iată unde trebuie să ne unim eforturile.

I. Iliescu: Acelaşi lucru este valabil pentru petrochimie, deşi noi, desigur, sîntem o ţară care extrage ţiţei. În prezent, extragem 7 milioane tone de ţiţei, iar cîndva erau 12. Capacităţile existente de prelucrare a ţiţeiului sînt proiectate pentru prelucrarea a 35 milioane de tone.

M.S. Gorbaciov: Am vorbit de cîteva ori despre aceasta cu Ceauşescu, care ne-a acuzat că nu-i dăm petrol. Dar reiese că voi aţi construit multe capacităţi, iar noi sîntem vinovaţi că nu vă livrăm petrol.

I. Iliescu: Avem de a face cu scăderea producţiei industriale, care se transformă în problema cea mai dificilă. În schimb, nu avem datorii.

M.S. Gorbaciov: Am putea să ne împărţim datoriile.

I. Iliescu: Este, desigur, o realizare a lui Ceauşescu – dar se pune întrebarea: Pe seama cărui lucru a fost făcută aceasta? Bineînţeles, pe seama pagubelor aduse economiei, a scăderii nivelului de trai al populaţiei. Timp de 10-15 ani nu reînnoiam fondurile principale[82].

M.S. Gorbaciov: Avem şi noi fondurile principale învechite. Gradul lor de uzură este de 35-42%.

I. Iliescu: La noi acest indicator este, de asemenea, undeva la nivelul de 35-40%. Într-un cuvînt, ceea ce am moştenit este una dintre sursele marilor greutăţi din metalurgie, energetică, petrochimie. Iar toate acestea duc la o reacţie în lanţ. De aici provine reducerea producţiei pe parcursul întregului an trecut. Nu avem resurse pentru importuri de materii prime, iar credite nu ni se acordă. Este din cauză că noi nu sîntem în centrul simpatiilor SUA. Iată că Polonia şi-a dublat datoriile într-un an, au crescut şi datoriile Ungariei, dar atitudinea faţă de ele este alta.

M.S. Gorbaciov: Dar calculate pe cap de locuitor, datoriile Ungariei sînt cele mai mari din lume.

I. Iliescu: Nu putem obţine nici un miliard de dolari – de un an întreg discutăm această problemă cu Fondul Monetar Internaţional. România a dovedit deja că în ţară se dezvoltă democraţia. Însă despre Iliescu tot se discută cine este, neocomunist sau democrat.

M.S. Gorbaciov: Aproape la fel se discută cine este Gorbaciov şi cine este Elţîn. Aceasta se numeşte „cea mai adevărată politică”.

I. Iliescu: Acest lucru se confirmă şi prin faptul că la vremea potrivită González mi-a povestit despre poziţia SUA în legătură cu posibilitatea victoriei lui Ortega în alegeri din Nicaragua. Americanii au zis atunci direct: nu vom recunoaşte victoria lui Ortega. Sigur că este politică.

M.S. Gorbaciov: Situaţia este cunoscută. De la conducerea RFG, apropo, primesc adrese cu recomandarea de a-l primi pe Antall[83]. Pentru România nu o cer.

I. Iliescu: Un alt aspect al problemei este însuşi procesul de tranziţie de la sistemul centralizat de conducere a economiei spre infrastructuri noi, bazate pe relaţii contractuale. Dacă luăm domeniul înzestrării tehnico-materiale, se vede cît de greu merg aici schimbările. Imediat după Revoluţie, în decembrie 1989, întreprinderile nu au vrut să ia în calcul opiniile ministerelor, luptîndu-se pentru obţinerea autonomiei depline, însă deja după cîteva luni, cînd toate legăturile precedente erau rupte, şi-au dat seama că n-au încotro, că altfel nu pot să-şi asigure dezvoltarea producţiei, şi au început să se adreseze iarăşi guvernului cu rugămintea de a li se garanta asigurarea tehnico-materială. Relaţiile economice trebuie construite pe baze sănătoase. Dar, de asemenea, este clar că vom trăi cu aceste greutăţi încă vreo cîţiva ani. Acum am păşit pe calea liberalizării preţurilor şi a salariilor. Spre aceasta ne-a împins nevoia. Pînă acum, multe lucruri se sprijineau pe subvenţiile statului, pe politica centralizată de redistribuire a beneficiului între ramuri.

M.S. Gorbaciov: Informaţiile dumneavoastră exclud nevoia de explicaţiile mele. Este ca o imagine reflectată în oglindă – şi este de înţeles, pentru că noi promovam acelaşi sistem. Există zone unde ţăranii vor să se gospodărească în mod individual.

I. Iliescu: Dificultăţile, firește, sînt asemănătoare, dar trebuie să ţinem seama de mărimile diferite ale ţărilor noastre. Acum am pornit reforma agriculturii. Potrivit legii funciare, se restabilesc drepturile de proprietate ale ţăranilor, dreptul lor la activitate economică independentă. Trebuie să restabilim dreptul persoanelor particulare asupra pămîntului. Limita pe care noi o introducem este de 10 hectare pentru o familie. În procesul de înfăptuire a reformei vor apărea, desigur, probleme suplimentare. Luăm, de pildă, cooperativele. Acolo unde ele lucrează bine, chiar cu restabilirea drepturilor de proprietate, membrii lor doresc să păstreze structura existentă

a organizării producţiei, să aplice diferite forme de asociere. Dar există zone unde ţăranii vor să se gospodărească în mod individual. Nu le impunem nimic, să hotărască singuri. În zonele de munte, înainte, cooperativele erau înfiinţate în mod artificial. Dispariţia lor nu a dus la pierderi cît de cît sensibile. Dacă sînt interesaţi, ţăranii vor lucra mai bine. Altceva este în zonele de cîmpie, unde cooperarea este întrebuinţată datorită necesităţii de a folosi pe larg mecanizarea, chimizarea, ameliorarea, rezolvarea problemelor de înzestrare tehnico-materială. Anul acesta ne aşteptăm la schimbări majore. Sperăm să obţinem rezultate satisfăcătoare. Toate acestea vor avea consecinţe politice. Avem opoziţia de dinăuntru şi „prieteni”[84] de peste hotare care se străduiesc să exploateze dificultăţile existente şi pe cele care vin.

M.S. Gorbaciov: Ce scădere de producţie aveţi?

I. Iliescu: Anul trecut a fost de 35%, iar recesiunea a continuat şi în primul trimestru al acestui an[85]. Însă undeva spre sfîrşitul lui martie a apărut tendinţa spre stabilizare şi chiar o anumită revigorare în cîteva ramuri. Acum, principala sarcină a guvernului este stabilizarea situaţiei. Bineînţeles, acest lucru va depinde de modul cum vom reuşi să asigurăm dezvoltarea principalelor ramuri, energetică, chimie, metalurgie, ceea ce ar impulsiona şi resuscitarea producţiei în celelalte ramuri, precum industria alimentară. V-am cere să manifestaţi înţelegere în ceea ce priveşte aceste probleme. Ele sînt legate şi de colaborarea noastră bilaterală. Chestiunile care apar sînt analizate şi discutate de reprezentanţii ţărilor noastre. Este important să restabilim schimburile dezechilibrate. Ne recunoaştem vina pentru faptul că [rata] schimburilor comerciale a fost pentru noi [iniţial] pozitivă, iar la începutul anului 1991 aceasta a devenit negativă din cauza livrărilor incomplete în URSS a unor mărfuri industriale. Sperăm să facem faţă situaţiei. Vă cerem să examinaţi posibilitatea de a ne acorda un ajutor în livrările de gaze naturale. Înainte, noi primeam 7,5-8 miliarde de metri cubi în contrapartidă pentru maşini, echipamente şi alte mărfuri. Contractele pe acest an au fost încheiate pentru o cantitate de 3 miliarde. Aceasta înseamnă

că dacă înainte primeam cîte 22-24 milioane de metri cubi de gaze pe zi, acum [primim] abia 8,3. Aceasta creează o situaţie destul de dificilă pentru mari centre orăşeneşti, inclusiv Bucureşti, şi pentru întreprinderi. Din cauza reducerii cantităţilor de gaze livrate a scăzut presiunea din gazoducte, ceea ce îngreunează utilizarea chiar a acelui volum pe care îl primim. Am cere restabilirea livrărilor la nivelul anului trecut şi ca specialiştii să fie însărcinaţi să analizeze prin ce modalităţi am putea ajunge la o înţelegere. Avem o serie de acorduri privind legături de cooperare ale căror termene au expirat. Este vorba, în speţă, de feroaliaje, metale neferoase etc. Considerăm că este necesar ca activitatea Comisiei Interguvernamentale Mixte să fie intensificată, să se vadă cum se poate aşeza colaborarea pe baze noi, pentru a păstra schimburile reciproce la un nivel necesar ambelor părţi. Noi ne pronunţăm pentru participarea reciproc avantajoasă la realizarea unor proiecte de întreprinderi mixte de pe teritoriile României şi Uniunii Sovietice, pentru folosirea capacităţilor din metalurgie şi construcţia de maşini. S-ar putea realiza o serie de legături de cooperare în domeniul prelucrării metalelor. Am fost printre principalii furnizori de nave pentru Uniunea Sovietică. S-ar putea participa la întreprinderi şi proiecte după modelul participării noastre la Krivoi Rog, Sovietabad, în regiuni unde se extrage petrol şi de unde se pot asigura livrări de celuloză. Avem o mobilă bună, dar nu ne ajunge masa lemnoasă. Primind-o de la dumneavoastră, am putea produce mai multă mobilă pentru piaţa dumneavoastră. Aş vrea să apreciez în mod pozitiv faptul că se manifestă înţelegere din partea conducerii sovietice faţă de acele probleme complexe cu care ne confruntăm. Ar fi util să discutăm în comun, pe plan practic, problema restabilirii legăturilor economice, acordîndu-ne ajutor unii altora. În ceea ce priveşte domeniul politic, sîntem mulţumiţi de dezvoltarea bună a relaţiilor noastre. Colaborăm activ pe arena internaţională, pe linia Ministerelor de Externe, în organizaţii internaţionale, se întreţin consultări utile. Noi sîntem favorabili întăririi şi dezvoltării acestei experienţe bune. Avem deja un fundament pentru dezvoltarea în continuare a legăturilor politice, economice, culturale şi ştiinţifice. În curînd, la noi vine academicianul G.

Marciuk[86]. Sîntem pregătiţi să semnăm cu el un document privind colaborarea pe linia academiilor de ştiinţă. Nişte contacte utile se dezvoltă între Ministerele Culturii, Învăţămîntului etc. Ţinem cont şi de situaţia care se creează în URSS. Intenţionăm să dezvoltăm contactele cu republicile unionale, inclusiv în domeniul economic, pe linia unor întreprinderi. Avem relaţii intense cu Ucraina, Moldova, Federaţia Rusă, nu uităm şi de alte republici. Este firesc că la noi se manifestă un interes deosebit faţă de republicile vecine, Moldova şi Ucraina. Aici există chestiuni delicate. Le abordăm în mod raţional, echilibrat, ţinînd cont pe deplin atît de realităţile relaţiilor noastre bilaterale, cît şi de situaţia internaţională. Vrem să fim realişti, să avem o atitudine corectă şi să nu vă creăm probleme. Dimpotrivă, este important ca forţele extremiste de dreapta, atît din ţara dumneavoastră, cît şi de la noi, să fie, ca să zic aşa, dezarmate, să procedăm cu abilitate, consultîndu-ne reciproc. Pe această temă, destul de constructiv au discutat recent miniştrii noştri de externe. În afară de aceasta, ministrul român a vizitat Kievul şi Chişinăul, unde a purtat convorbiri utile. În România a venit în vizită Snegur. A fost o vizită bună. Ea a ajutat la scăderea unei anumite tensiuni din România, a contribuit la dezarmarea forţelor extremiste[87]. Sîntem pentru continuarea acestei activităţi şi mai departe. Avem nevoie să deschidem consulatele generale din Iaşi şi Chişinău, să rezolvăm, în sfîrşit, chestiunea privind casele de cultură din Bucureşti şi Moscova. Cunoaştem dificultăţile dumneavoastră cu Sovietul Moscovei, totuşi v-aş cere concursul în găsirea unei clădiri necesare în Moscova. În ceea ce priveşte un sediu pentru centrul dumneavoastră cultural din capitala României, totul deja s-a rezolvat. Putem fi satisfăcuţi de dezvoltarea relaţiilor noastre. Acum semnăm noul tratat, care determină o nouă fază a acestor relaţii, creează pentru ele un cadru nou. În legătură cu faptul că recent aţi primit vizita preşedintelui Turciei, Turgut Özal, pot să spun că avem cu această ţară relaţii bune. Am salutat ideea colaborării în regiunea Mării Negre, cunoaştem atitudinea pozitivă faţă de ea din partea sovietică. Ar putea fi ţinute consultări speciale bilaterale pe această temă. Ar fi bine să nu uităm, în acest context, şi de colaborarea de pe Dunăre,

precum şi de cea din Balcani. Dezvoltăm relaţii cu toate ţările din Europa. Considerăm colaborarea regională drept o posibilitate de creare a unui climat favorabil, o contribuţie la dezvoltarea principiilor CSCE. Vom contribui la acest proces. Iată ce aş putea spune, în linii mari, pe teme internaţionale. Am fi bucuroşi să vă salutăm, Mihail Sergheevici, în România, într-o perioadă de timp pe care o veţi considera potrivită. O întoarcere, pur şi simplu, este un lucru imposibil[88].

M.S. Gorbaciov: Vă mulţumesc. Aş vrea şi eu să abordez pe scurt unele probleme. La început, pentru a vă informa cu privire la situaţia din ţară. Acum ne aflăm în faza cea mai responsabilă a evoluţiei perestroikăi. Au avut loc discuţii, mitinguri, a fost o etapă de elaborare a politicii. Acum totul a rămas în trecut. A început perioada de probare a politicii prin practică. Perioada de realizare concretă a cursului spre reînnoirea societăţii. În toate etapele precedente, în ciuda discuţiilor, toate lumea a fost pentru perestroika. Toată lumea înţelegea: nu se mai poate trăi aşa în continuare. Dar acum dezbaterile s-au reluat, chiar cu mai multă acuitate decît înainte. Acum se pun întrebările: Încotro mergem? Spre ce societate înaintăm? Cine va determina politica în această societate? Cui va aparţine proprietatea şi puterea? Ce se va întîmpla cu Uniunea? Într-un cuvînt, s-au ridicat toate problemele fundamentale. Aceasta înseamnă că reformele au atins toate categoriile societăţii, toate structurile, toate interesele vitale ale oamenilor. Aici este cauza principală a situaţiei tensionate din ţară. A situaţiei din economie, politică şi relaţii interetnice. Însă cea mai mare dificultate o constituie mentalitatea oamenilor, modul lor de viaţă. Obişnuinţa cu anumite forme de muncă. Este cel mai mare obstacol. Forţa cea mai conservativă a societăţii este starea minţilor ei. Cînd am spus primăvara trecută că vrem să ne îndreptăm spre piaţă, se poate spune că am rezistat cu greu în posturile noastre. A trecut un an şi oamenii au ajuns la conştientizarea necesităţii pieţei. Înseamnă că situaţia nu este chiar atît de disperată, că mentalitatea începe să se schimbe şi ea. Acum există două, chiar trei tipuri de atitudini. Sub presiunea situaţiei economice, a situaţiei de pe piaţă, o însemnată parte a societăţii are intenţia să se întoarcă la situaţia

dinainte: să fie modest traiul, dar sigur. Sînt nişte forţe puternice. În trecut doar, cu toate neajunsurile, au existat categorii care s-au aflat într-o situaţie destul de favorabilă. Este vorba despre lucrătorii din complexul de apărare, armata, o anumită parte a intelectualităţii, a aparatului de administraţie. Nu sînt mulţumiţi de situaţia actuală. Dar să ne întoarcem ar însemna să revenim la acel impas istoric în care s-a trezit societatea. În anii 1982-1983, venitul naţional a încetat să crească şi, de fapt, chiar a `nceput să scadă. Productivitatea muncii în industrie a fost de 2,5 ori, iar în agricultură, de 5 ori mai scăzută decît în ţările dezvoltate. Înapoierea tehnică devenea din ce în ce mai vizibilă. De aici, supraconsumul de resurse. Pe o unitate de producţie cheltuiam de 1,5-2 ori mai multe materii prime decît ţările occidentale. Atunci, e adevărat, ne căldam în bogăţii, se părea că aveam de toate din belşug, exista şi excedent de forţă de muncă. Ne salva şi conjunctura preţurilor la petrol. Pe urmă, situaţia a început să se schimbe. După petrol trebuia să mergem în Siberia. Iar aceasta mărea cheltuielile de extracţie şi transport de 2, 3 şi chiar de 10 ori. Preţurile la petrol au scăzut, iar resursele de muncă s-au epuizat. Dacă în 1990 am putut exporta 125 milioane tone de ţiţei, anul acesta [am exportat] doar 60 de milioane. Ceea ce înseamnă că vom pierde în jur de 6 miliarde de dolari. Iar în preţuri interne, este egal cu scăderea circuitului comercial cu 100 miliarde de ruble. Într-un cuvînt, o întoarcere înapoi, pur şi simplu, este un lucru imposibil. Aşadar, una dintre poziţii este această întoarcere. A doua este un salt hotărît înainte: de a privatiza totul, de a demonta totul, de a descentraliza, şi cît de repede. Însă în starea actuală a ţării, a economiei ei, dezintegrarea activităţii economice ar însemna dezagregarea societăţii. Cu alte cuvinte, este vorba de o aventură. Partizanii unei asemenea poziţii ne critică şi ei, de pe poziţiile lor. Însă Sovietul Suprem nu acceptă asemenea concepţii. De pildă, nu aprobă desfiinţarea unor ministere, pe care noi o considerăm posibilă. Şi poate că deputaţii au dreptate în acest sens. Ei spun: mai întîi formaţi mecanisme noi şi pe urmă le vom distruge pe cele vechi. Totul trebuie făcut ţinînd cont de starea economiei. Avem nevoie de o manevră. Şi aceasta este cea de-a treia poziţie. Iar cînd am început s-o realizăm, opoziţia a spus:

Gorbaciov îşi schimbă cursul. Şi trebuia să conving. Manevra cere timp. Dar ea este necesară. Acum vom lua măsuri pentru a restabili legăturile politice şi economice. Dar, în paralel, vom crea infrastructuri de piaţă, vom stimula afacerile, îndeosebi în sfera întreprinderilor mici şi mijlocii şi în sectorul de servicii. Însă la întreprinderi industriale mari a început o mişcare: VAZ, KAMAZ şi alte uzine mari se transformă în societăţi pe acţiuni, trecînd spre noi forme de viaţă economică. Este extrem de important să protejăm producţia de recesiune. Iar pe acest plan, prima grijă trebuie acordată ramurilor de bază – petrol, cărbune, metal, chimie. Dacă nu facem acest lucru, cu toţii, şi radicali, şi conservatori, şi centrişti, vor eşua. Poporul îi va mătura pe toţi şi va instaura o dictatură a cuiva[89]. În discuţia cu minerii, le-am reamintit exemplul Germaniei din anii 1932-1933, cînd scăderea producţiei a ajuns la 32-33%, iar pe acest suport a apărut Hitler. La noi, acum se fac auzite nişte voci care spun: să fie ce va fi, doar să nu fie recesiune. Cred că sarcina mea este să nu ne pierdem capul, să nu intrăm în panică. Dacă va fi nevoie, îmi permit măsuri administrative, de comandă, de orice fel, dar cu condiţia ca, cu toate acestea, să susţin şi să dezvolt mediul pentru economia de piaţă. Altă problemă importantă: trebuie să terminăm cu războiul legilor, să restabilim o viaţă social-politică normală. Războiul de o asemenea speţă, lupta suveranităţilor [naţionale] nu aduce nimic, în afară de haos. Şi, bineînţeles, trebuie să finalizăm elaborarea Tratatului Uniunii. Cred că în două luni definitivăm această lucrare. Sînt ataşat conservării realizărilor politice ale democraţiei. Adică situaţia normală a pluralismului politic, a culturii politice noi. Existenţa partidelor, a mişcărilor, concurenţa lor normală, dar cu respectarea legii şi ordinii publice. Se cere o putere executivă solidă şi păstrarea instituţiilor democratice. Pentru că în absenţa puterii, democraţia, dintr-o valoare supremă, se transformă în opusul ei. Exact la fel, fără democraţie, statul puternic se transformă într-un regim totalitar. Găsirea proporţiei optime în această privinţă este o problemă. Toate soluţiile trebuie găsite în lunile care vin. Nu trebuie să intrăm în panică. Unii, conservatorii, ne intimidează: democraţia noastră fragedă ar putea să nu reziste. În aceste condiţii, situaţia

poate să scape de sub control şi atunci transformările democratice vor lua sfîrşit. Însă nu putem accepta aventurile care ni se propun. Trebuie să ţinem situaţia sub control. Despre relaţii bilaterale. Este important să fie totul bine gîndit. Noi sîntem pentru intensificarea lucrărilor comisiei interguvernamentale[90] pe baze regulate. Trebuie să analizăm încă o dată potenţialele noastre de producţie şi posibilitatea de a combina capacităţile de care dispunem. Dumneavoastră sînteţi mai mult interesaţi de obţinerea resurselor energetice, iar noi, a echipamentelor pentru sectoarele de petrol şi gaze. Pe seama livrărilor resurselor energetice, noi rezolvăm problema produselor alimentare. În ultima vreme, noi vă dădeam cîte 12-14 milioane de metri cubi de gaze, iar în perioada de după 16 martie iar a fost o scădere. Pot să vă promit că ne vom strădui să ne menţinem la nivelul de 15 milioane de metri cubi, mai mult nu putem da. Dacă găsim măcar o posibilitate minimă de făcut ceva, facem. Dar dumneavoastră, la rîndul dumneavoastră, ar trebui să ne ajutaţi cu echipamente – acum, 70% dintre acestea ni le dă Azerbaidjanul. Haideţi să ne unim eforturile. [În ceea ce priveşte] masa lemnoasă: acum, în cadrul transferării diferitelor sectoare de economie spre republici, toate pădurile le-am predat Federaţiei Ruse.

N.N. Voroniov: Se cer specii de copaci deosebite, cu frunză deasă. Ucraina şi Carpaţii nu le vor da. Trebuie căutat în Orientul Îndepărtat.

M.S. Gorbaciov: Este nevoie de o combinaţie masă lemnoasă şi mobilă, de înfiinţare a întreprinderilor mixte, pentru a se obţine un interes reciproc. Avem republici cu materii prime şi altele care sînt interesate de produsul finit. Cele cu materii prime spun că dacă nu se va împărţi cu ele pe seama impozitului de circuit, ele nu vor mai livra materii prime. Trebuie analizate acele capacităţi care nu mai funcţionează la noi şi la voi şi să fie folosite, dar nu pe bază de valută, ci prin legături directe de tip barter[91]. Ne ţinem de această poziţie. Preţuim colaborarea cu dumneavoastră în domeniul politicii externe, înţelegerea reciprocă dintre ministerele noastre de Externe este bună, ceea ce s-a demonstrat cu bine la toate etapele dezvoltării procesului general european. Sîntem pregătiţi pentru continuarea acestei colaborări pe

bază de deplină egalitate în drepturi, de camaraderie, de parteneriat în probleme care privesc Europa, Balcanii, Marea Neagră. În general, avem nevoie de o situaţie favorabilă în lume, care să fie în interesul perestroikăi de la noi şi, precum o denumiţi dumneavoastră, al modernizării sau reînnoirii din România. Aici interesele noastre principale coincid. Aţi abordat şi o serie de probleme delicate. Noi apreciem poziţia echilibrată a conducerii româneşti, deşi principalul lucru este să avem înţelegere între noi. Este o chestiune foarte serioasă şi trebuie să întreţinem contacte permanente pe această temă.

70 În ziarul *Ziua* din 17 noiembrie 2004 a apărut şi acest text (cu unele modificări). La vremea respectivă, Vladimir Bukovski mi-a cerut să reiterez declaraţia sa potrivit căreia îi stă la dispoziţie preşedintelui Iliescu în faţa instanţei, unde va produce probe care să-i susţină afirmaţiile, după ce acesta anunţase că va da în judecată ziarul *Ziua*. Dar că îl aşteaptă pe Ion Iliescu nu într-o instanţă de judecată din România, ci în faţa oricărui judecător britanic, pentru care, cu adevărat, toţi oamenii sînt egali în faţa legii.

71 Versiunea românească respectă întocmai documentul sovietic. Acolo unde s-a intervenit în text, faptul este indicat.

72 Este vorba de greva minerilor din martie 1991, care a durat aproximativ două luni. Minerii solicitau, pe lîngă creşteri salariale, modificarea articolului din Constituţia sovietică referitor la supremaţia Partidului Comunist în URSS, la care se referă şi Bukovski în discuţiile din acest volum.

73 Se poate lesne observa stilul comun de abordare politico-propagandistică a problemelor şi de intimidare a oponenţilor pe care Mihail Gorbaciov şi Ion Iliescu l-au avut în momente tensionate similare.

74 Gorbaciov se referă la discuţiile extrem de aprinse privind viitorul Uniunii Sovietice provocate în special de deputaţi reprezentînd republici sovietice în care curentele naţionale căpătaseră consistenţă, precum Ucraina, Armenia, Georgia sau Cecenia.

75 Este vorba de tratatul care „aşeza pe noi baze” Uniunea Sovietică.

76 Zviad Gamsahurdia (1939-1993) a fost primul preşedinte al Georgiei ales în mod democratic. Provine dintr-o familie de intelectuali georgieni; în anii ’50, a organizat numeroase proteste împotriva politicii sovietice de rusificare a Georgiei. A fost arestat în 1956, pentru ca în anii ’70 să fie închis timp de trei ani. A fost primul georgian membru al organizaţiei Amnesty International, din 1973.

77 Aleksandrî Bessmertnîh (n. 1933) a fost, pentru cîteva luni, ministrul de Externe al Uniunii Sovietice în 1991, urmîndu-i în acest portofoliu georgianului Eduard Şevardnadze. După puciul din august 1991, Gorbvaciov îl demite din această funcţie.

78 Acest pasaj al discuţiei readuce în memorie celebrul slogan al manifestanţilor pro-iliescieni, care clamau în epocă „Nu ne vindem ţara!”...

79 Este vorba de discuţia între cei doi şefi de stat în prezenţa delegaţiilor reunite pentru semnarea Tratatului între URSS şi România, după cum se înţelege din pasajul anterior.

80 Se referă la desfiinţarea Pactului de la Varşovia, la 1 iulie 1991, la Praga.

81 Aşa apare în stenogramă – cu siguranţă, este o greşeală de transcriere sau de exprimare, căci nu poate fi vorba decît de dependenţa de importuri.

82 Se referă la utilajele şi fondurile fixe industriale.

83 József Antall – premierul din acea perioadă al Ungariei.

84 Ghilimelele ne aparţin, fiind sugerate de context.

85 Discursul de sfîrşit de an despre economie a subliniat `n mod excesiv performanţele din acest domeniu.

86 G. Marciuk – matematician sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe, cunoscut publicului român de specialitate prin lucrarea *Metode de analiză numerică*, apărută la Editura Academică în 1981.

87 Este vorba de întîlnirea de la Iaşi dintre Snegur şi Iliescu, ocazie cu care s-a pus capăt „podurilor de flori”.

88 Iliescu nu se referă la faptul că, după încheierea Tratatului cu URSS, din considerente ce ţin de imaginea pe planul politicii interne, nu ar putea reveni într-o vizită oficială la Moscova. Este vorba de schimbarea conjuncturilor interne şi internaţionale care fac imposibilă întoarcerea la tradiţiile „frăţeşti” între partidele şi statele comuniste şi, mai ales, la modul la care un lider de la Kremlin ar putea fi primit, în noile condiţii, la Bucureşti.

89 După cum se ştie, au eşuat.

90 Este vorba de Comisia Interguvernamentală Româno-Sovietică.

91 Aplicarea acestei „indicaţii” a lui Gorbaciov a însemnat un dezastru pentru industria mobilei din România. Ulterior, foarte multe fabrici de mobilă au falimentat sau au ajuns în pragul prăbuşirii, fiind privatizate pe sume derizorii, tocmai în urma acestui tip de acorduri, din cauza imposibilităţii de a-şi recupera contravaloarea exporturilor de la parteneri sovietici, după destrămarea Uniunii Sovietice.

INDEX[92]*

A

Abramovici, Boris 137, 151
Adamec, Ladislav 36
Adevărul 31
Afganistan 108, 200, 204
Alexandrescu, Sorin 30
Al-Qaida 205
Andropov, Iuri Vladimirovici 149, 193, 196
Angola 114, 134, 182
Antall, József 238
Arafat, Yasser 89
Armenia 154, 227
Asociaţia „15 Noiembrie 1987" 124
Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici 28, 42, 68
Aveu (L') 209
Azerbaidjan 155, 244

B

Babiuc, Victor 28-29, 59
Bakatin, Vadim 109, 131
Basarabia 10, 62, 110, 121, 229
Băeşu, Dorina 32
Bălan, Ion 76
Băsescu, Traian 13, 16, 57, 59, 65, 173, 194, 219
BBC 86, 106, 202
Berezovski, Boris 145
Beria, Lavrenti Pavlovici 44
Berlin 179, 202
Berlusconi, Silvio 109, 171
Bessmertnîh, A.A. 227
Bîrlădeanu, Alexandru 66-67
Blair, Anthony „Tony" Lynton 203
Blandiana, Ana 17, 19, 99, 220
Blaga, Vasile 58, 173
Bodiu, Andrei 91

Bonn 104
Braşov 20, 54, 85, 88, 95, 124, 126-129, 143, 220
Brejnev, Leonid 15, 115, 135, 140, 181, 216
Budapesta 42, 89, 108, 119, 138
Bulgaria 13, 106, 116, 142, 150, 179, 192
Burbulis, Ghennadi Eduardovici 133
Burlan, Dumitru 30
Burloi (colonel) 30, 60
Bush, George W. 36, 178
Bush, George W. (Jr.) 171, 203
But, Mihail 205

C

Castro, Fidel 133, 193
Caucaz 153-154
Ceauşescu, Elena 38, 69, 87
Ceauşescu, Nicolae 28, 30-33, 36-38, 40, 42, 46, 53, 59, 63, 66, 69, 87-89, 91-92, 107, 113-118, 120, 124, 130, 152, 181, 183, 185, 187-188, 205, 223, 236-237
Cecenia 113, 149, 151, 153-155, 200, 227
Cehoslovacia 36, 52, 106, 114, 117, 130, 161-162, 209-210. *Vezi şi* Republica Cehă
CEKA (Administraţia Politică de Stat) 44
Cernavodă 26, 82
Cernenko, Constantin Ustinovici 193
Cernica 71-72
Chişinău 17, 153, 156, 211, 241-242
Clark, Charles 198
Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE) 242
Conquest, Robert 201
Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER) 89, 181
Consiliul Europei 12, 17-18, 21-22, 57
Consiliul Naţional de Studiere a Arhivelor Securităţii (CNSAS) 38, 43, 64, 219
Constantinescu, Emil 14, 50-51, 104, 112
Convenţia Democratică din România (CDR) 14, 50-52, 59, 71
Coposu, Corneliu 38
Cornea, Doina 19, 53, 127
Corvalán, Luis 175, 209, 213-214
Courtois, Stéphane 9, 13, 19-22, 76
Cuba 133-134, 180
Cuvîntul 32

D

Deripaska, Oleg 151
Diaconescu, Ion 52
Dijmărescu, Eugen 121
Drăghici, Alexandru 41-42, 83
Dudaev, Djohar 155
Dumitrescu, Constantin-Ticu 19, 28, 219
Dumitrescu-Cunctator, Constantin 52-53, 90-91

E

Elţîn, Boris Nikolaevici 6, 103-105, 118, 132-133, 142, 148, 170, 190, 193, 221, 225-226, 229-230, 237
Era socialistă 65, 88, 92
Estonia 9
„Europa Liberă” 39, 86, 116
Evenimentul Zilei 39, 56, 223
Express (L') 209-210, 213, 218

F

Figaro (Le) 15
Florescu, Mugurel 32, 104
Frontul Salvării Naţionale (FSN) 28, 30-31, 35-37, 40, 49-50, 57-58, 64, 67, 71, 102, 116-118, 121, 172
FSB (*Federalnaia Slujba Bezopasnosti*) (Serviciul Federal de Securitate) 144-147, 149-150, 194-195

G

Gamsahurdia, Zviad 228
Gaulle, Charles de 15
Geoană, Mircea 15,
Georgescu, Costin 68
Georgia 110, 154-155, 190, 227-228
Geremek, Bronisław 175
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 46, 119
Gherla 74, 94
glasnost 179, 182-183, 187
Gluzman, Semion 210, 215
Goderoy, Michel 213, 218
Goma, Paul 38, 127
Goran, Gheorghe 38-40

Gorbaciov, Mihail Sergheevici 36, 89, 102, 107-116, 118, 120-122, 128, 133, 135-136, 143-144, 155-156, 174-175, 179, 181-185, 188, 191-193, 196, 198-199, 222-247
Goşu, Armand 99, 219-220
GRU (Serviciul Secret Militar) 117, 139-140, 143, 177, 205
Guşinski, Vladimir 149

H

Herbert, Zbigniew 23, 93
Hitler, Adolf 11, 110, 177, 245
Hodorkovski, Mihail 16, 137-138, 149, 151
Honecker, Erich 187, 201
Horujenco, Constantin 80
Hruşciov, Nikita Sergheevici 119, 128
Hussein, Saddam 204

I

Iakovlev, Aleksandr Nikolaevici 108-109
Iliescu, Ion 14-16, 18, 30-32, 35-36, 38, 40-44, 49-51, 53-54, 60, 91, 102, 104-105, 107, 110-113, 115-118, 120-126, 132, 142-143, 156, 171-173, 182, 185, 191-193, 223-247
Iran 155
Iugoslavia 51, 78, 138, 200

J

Jaruzelski, Wojciech 180, 202, 206
Jilava 72, 94
Jivkov, Todor 187
Jospin, Lionel 10

K

Kanapa, Jean 209
Katyn 200
KGB (Comitetul Securităţii Statului) 6, 16, 20, 44, 100, 102-105, 108-109, 111, 113-114, 116-117, 124, 129, 131-132, 135-139, 141-148, 157-162, 164-166, 169-171, 173, 183, 190, 195-196, 198-199, 201, 203-204, 212, 216-218
Kiev 178, 215, 241
Kotireavski, Daniel 201
Kremlin 52, 103, 118-119, 148, 172, 174, 221-222, 242
Kunze, Reiner 7

L

Le Pen, Jean-Marie 15

Lebed, Aleksandr 16
Lenin, V.I. 10, 14, 138
Ligaciov, Igor 108, 136
Lilov, Alexander 191-192
Lituania 129
Litvinenko, Aleksandr Valterovici 142, 144-153, 190
Lubianka 157
Lupoi, Mihai 30, 60

M

Makarenko, Anton Semeonovici 44
Marea Britanie 6, 140, 144, 198-199, 207, 220-221
Marx, Karl 123, 135, 172, 236
Măgureanu, Virgil 68
Memorialul Victimelor Comunismului 16-17, 19, 99, 220
Meşner, Iosif 210
Mikoian, A. 119
Milin, Miodrag 78
Militaru, Nicolae 116
Milošević, Slobodan 200
Mincu, Iulian 85, 88
Mitterrand, François 178, 223
Montanu, Mihai 30, 60
Moscova 6, 16, 31, 36, 47, 102-103, 106-107, 110-122, 124-126, 130, 140-141, 144-146, 148, 163-166, 170, 178, 185, 188-189, 191-192, 196, 201-203, 205, 209, 213, 215, 221-224, 231, 242
Munca de partid 65

N

Nagy, Imre 119
NATO 30, 51, 53, 102, 117, 150, 178
Năstase, Adrian 13, 15, 54, 56-57, 91-92, 125-126, 131
Nedelcovici, Bujor 29
Nixon, Richard 215-216

O

Olaru, Stejărel 5, 20, 219-220
Ortega, Daniel 238
Özal, Turgut 242

P

Pacepa, Ion Mihai 116

Paraschiv, Vasile 182
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) 6, 34, 102, 104-106, 108, 113, 117, 128, 132, 135-140, 164, 173-175, 193, 202, 206, 210
Partidul Comunist Român (PCR) 14, 25, 30-31, 33, 41, 48, 58-59, 66-68, 70-71, 90, 106, 125, 152
Partidul Democrat (PD) 56
Partidul Democraţiei Sociale din Rom^nia (PDSR) 69
Partidul Naţional Liberal (PNL) 36, 49, 56
Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat (PNŢCD) 36, 38, 49, 51-52
Partidul Social-Democrat (PSD) 14, 49, 56-57, 60
Paşcu, Ioan Mircea 121
perestroika 33, 114, 128, 179, 182-184, 187-188, 229, 243, 247
Petrescu, Dragoş 100-101, 172, 219
Pinochet, Augusto 213
Pleşiţă, Nicolae 39
Pleşu, Andrei 19, 220
Pol Pot 200
Polonia 10, 13, 106-107, 114, 116, 126, 129, 138, 150, 174, 179-181, 201, 206, 237
Popescu, Gheorghe (Gogu) 79, 90
Postelnicu, Tudor 87
Poszgay, Imre 138
Potanin, Vladimir 137
Praga 118, 209, 233
Pravda 31
Priboi, Ristea 20, 54, 56, 100, 129, 165
Primakov, Evghenii 148
„Primăvara de la Praga" 43
Putin, Vladimir 15-16, 106, 111, 134, 137-138, 142, 147-151, 156, 165, 171-172, 190, 194-195, 203
Puwak, Hildegard 88, 92

R

„războiul rece" 103, 114, 119, 129-130, 172, 174-176, 178-179, 183-184, 190, 196-199, 207
„Războiul Stelelor" 134, 186-187
Reagan, Ronald 134, 175, 184, 186, 206
Republica Cehă 13, 103, 106, 117, 129. *Vezi şi* Cehoslovacia
Republica Moldova 13, 15, 17, 102, 106, 110-113, 115, 121, 153, 156, 179, 211, 228-229, 231, 241
Roman, Petre 31, 38, 49-51, 60, 64, 67
România liberă 29, 223
Roncea, Victor 102, 117-118, 121, 172-173
Ropală, Cătălin 80
Rusan, Romulus 17, 19, 99, 220

Rusia (Federaţia Rusă) 6, 9, 15-16, 19, 21, 104-106, 111-112, 121-123, 128-129, 131, 135-138, 140-142, 144-148, 150-155, 164-165, 170-171, 179, 181, 184, 188-190, 194-195, 197, 199, 203, 225, 229, 241, 246. *Vezi şi* Uniunea Sovietică (URSS)

S

Saprunenko, P. 200
Săftoiu, Claudiu 219
Schröder, Gerhard 171, 198
Scînteia 31, 65
Scînteia Poporului 31
Scurtu, Ioan 70
Securitatea 13, 20, 25, 28-31, 33, 38-48, 50, 52, 54-56, 58-60, 62-64, 66-69, 71-72, 75-82, 84, 86-87, 90-91, 94, 100, 105-106, 119, 123, 128-129, 142-143, 152, 158, 166, 170, 173, 181, 185, 194, 203-204, 219
Serbia 200
Siberia 136, 180, 244
Sighet 16-20, 99-100, 161, 220
Slovenia 13
Snegur, Mircea 231, 241-242
Solidaritatea 107, 126, 129-130, 173-175, 182, 206
Soljeniţîn, Aleksandr 161
Sommerauer, Werner 54, 56
Spiroiu, Nicolae 66-67
Stalin, Iosif Vissarionovici Djugaşvili, zis 5, 11, 110, 115, 119, 125, 134, 149, 177, 197, 200, 216, 236
STASI 105, 202
Stepanov, Ljubomir 78
Stepaşin, Serghei 148
Sudoplatov, Pavel 201
Sunday Telegraph 201
Suvorov, Victor 177

Ş

Şerban, George 48
Şerbănoiu (magistrat) 29
Ştefănescu, Domniţa 28, 33

T

Tache, Viorel 38
Tăriceanu, Călin Popescu 58-59, 219
Thatcher, Margaret 186, 206

Transnistria 110-112, 231
Troţki, Lev Davîdovici 201
Turcia 155, 242
Turianu, Corneliu 219

U

Ucraina 15, 112, 129, 150, 153-154, 159, 169, 179, 190, 227, 241, 246
Ungaria 36, 62, 106, 115-116, 118-119, 126, 129, 131, 138, 179, 237-238
Uniunea Europeană 16, 51, 111, 156, 197
Uniunea Sovietică (URSS) 6, 15, 19, 34-36, 51, 62, 89, 100, 102-104, 110-111, 114-117, 120-122, 128, 130, 133-134, 140, 146-147, 150, 153, 157, 161, 168, 171-175, 178-184, 186-187, 189-191, 196-201, 203-207, 209-218, 220, 222-224, 227-229, 232-233, 235, 240-243, 245-246. *Vezi şi* Rusia (Federaţia Rusă)
Urban, Jerzy 202

V

Varşovia 108, 173-174, 220
Varşovia (Tratatul de la Î) 36, 89, 115, 121, 179-180, 182-183, 188, 233
Văcăroiu, Nicolae 51
Vieru, Vasile 128
Vietnam 89, 114, 134, 180
Vîntu, Sorin Ovidiu 60
Vlad, Iulian 30, 40, 60
Voican Voiculescu, Gelu 38-40, 69
Voinescu, Alice 77
Voitinovici, Alexandru 84

W

Wallemberg, Raul 201
Wall Street Journal 201
Washington 104, 203, 213
Wolf, Marcus 202-203

Z

Zagladin, Vadim Valentinovici 121
Zidul Berlinului 22, 106, 109, 170, 178, 201
Ziua 91, 102-103, 113, 117, 121, 145, 172, 192, 220, 223

92* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii sau PDF.